

T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

BALIKESİR YÖRESİNDE KAN BAĞI VE EVLİLİK DIŞI AKRABALIK
İLİŞKİLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

DOKTORA TEZİ

Berna AYZ

Balıkesir, 2013

T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

BALIKESİR YÖRESİNDE KAN BAĞI VE EVLİLİK DIŞI AKRABALIK
İLİŞKİLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

DOKTORA TEZİ

Berna AYZ

Tez DanıŐmanı
Prof. Dr. Ali DUYMAZ

Balıkesir, 2013

T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ ONAYI

EnstitümüzünTürk Dili ve Edebiyatı.....Anabilim Dalı'nda
2007.12.5.12.002 numaralı Be.cna.21A2.....'in hazırladığı
"Balıkesir Yöresinde Kan Bağı ve Etilik Dalı Arakaltı İltihabı (Dr. Değerlendirme
DOKTORA/YÜKSEK LİSANS tezi ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü
Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliği uyarınca 11.10.2013 tarihinde yapılmış,
sorulara alınan cevaplar sonunda tezin onayına OY BİRLİĞİ/ OY
ÇOKLUĞU ile karar verilmiştir.

Başkan
Prof. Dr. İsmet ÇETİN

Üye (Danışman)
Prof. Dr. Ali DUYMAZ

Üye
Prof. Dr. Ali TORUN

Üye
Prof. Dr. Mehmet AĞA

Üye H-Rh'
Yrd. Doç. Dr. Halil İbrahim SAHİN

Üye

Üye

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduklarını onaylıyorum.

...E.N.A./2013
Enstitü Müdürü
Dr. Dr. Zeynep YAZICI

ÖN SÖZ

Soy, yani kan ve evliliğin dışında, bireylerin gönül rızalarına dayanan ve toplum huzurunda yapılan bir antlaşmayla meydana gelen kan bağı ve evlilik dışı akrabalık ilişkileri; aile, akrabalık, hısım kavramlarının dışında bir ilişkidir. Bireylerin kendi rızalarıyla gerçekleşen bu ilişkilerin oluşumu, uygulama anlamında çok zor olmasa da yüklediği sorumlulukları ve kardeşliğin bitmesi noktasında yaptırımları bakımından kesin, katı ve zorlayıcıdır. Kan bağı ve evlilik dışı akrabalık ilişkileri yalnızca bireyleri değil, onların ailelerini de bu yeni akrabalık olgusuna dâhil etmektedir. Biyolojik ve evlilik yoluyla edinilen akrabalıkların dışında toplumdaki bireylerin bu şekilde bir akrabalık oluşumuna ihtiyaç duyması dikkat çekicidir.

Kan bağı ve evlilik dışı akrabalık ilişkileriyle ilgili olarak bugüne kadar yapılan çalışmalara bakıldığında, yalnızca antropologların bu konuyla ilgilendikleri görülmektedir. Söz konusu olgu yapısı, içeriği, anlamı ve işlevleri bakımından halk biliminin de ilgi alanına girmektedir. Balıkesir yöresi merkezli bu çalışmada kan bağı ve evlilik dışı akrabalık kavramıyla ilgili olarak öncelikle kuramsal çerçeve oluşturulmaya çalışılmıştır. Giriş kısmında aile, akraba, hısım, kan bağı ve evlilik dışı akrabalık kavramları sözlük anlamlarıyla incelenmiştir. Konuyla ilgili olarak yapılan çalışmalar Batı'da ve Türkiye'de yapılan çalışmalar çerçevesinde sunulmuştur.

Çalışmamızın birinci bölümü, “Kan Bağı ve Evlilik Dışı Akrabalık İlişkilerinde Klan Yapısından Devlet ve Ulus Yapısına Geçişin Getirdiği Değişim ve Zorunluluklar” başlığını taşımaktadır. Bu bölümde klandan devlet yapısına geçiş sürecinde insanlığın yaşadığı sosyal, kültürel ve ekonomik süreç ele alınmıştır. Daha sonra aile, soy, fratri, kabile ve ulus kavramlarına yer verilmiştir. Bu kavramları açıklamadaki amaç aile kavramının günümüze gelene kadar geçirdiği süreç ve anlamı ortaya koymakla birlikte klandan devlet yapısına geçerken ortaya çıkan kavramları da değerlendirmektir. Birinci bölümün diğer alt başlığında ise anaerkil aileden ataerkil aileye geçiş süreci incelenmiştir. Anaerkil toplum yapısı içerisinde aile ve akraba anlayışı ile ataerkil ailedeki aile ve akraba anlayışı farklılık göstermektedir. Bu bölümde inanç sistemlerinin (dinlerin) kan bağı ve evlilik dışı akrabalık ilişkilerine bakış açısı, kardeşlik düşüncesine vurgusu üzerinde de durulmaktadır.

İkinci bölüm “Türk Dünyasında Kan Bağı ve Evlilik Dışı Akrabalık İlişkileri” başlığını taşımaktadır. Bu bölüm doğum, ergenliğe geçiş ve evlenme bağlamındaki uygulamalar çerçevesinde değerlendirilmiştir. İkinci bölümün bir diğer alt başlığı ise “Kan Bağı ve Evlilik Dışı Akrabalık İlişkilerinin Türk Sözlü Kültürüne Yansımaları”dır. Bu bölümde destan, masal, efsane, halk hikâyesi, menakıpname, atasözü, mani ve bilmeceler taranarak konuyla ilgili örneklere yer verilmiştir.

Üçüncü bölüm ise çalışmanın ana kısmını oluşturmaktadır. Bu bölümde Balıkesir yöresinden tarafımızca derlenmiş bilgiler ışığında tespit edilen on dokuz adet kan bağı ve evlilik dışı akrabalık ilişkisi bulunmaktadır. Bu bölümde kan bağı ve evlilik dışı akrabalık ilişkileriyle ilgili tespit edilen pratik ve uygulamaların yanında halk edebiyatı ürünleri de yer almaktadır.

Kan bağı ve evlilik dışı akrabalık ilişkilerini Balıkesir yöresi merkezli ele alan bu çalışma, söz konusu olgu ile ilgili halk edebiyatı ürünlerini de içermektedir. Bugüne kadar halkbilimcilerin üzerinde fazla durmadıkları kan bağı ve evlilik dışı akrabalık ilişkileri gerek Batı’da gerekse Türkiye’de sadece antropologların inceleme alanına girmiş, bu anlamda da halk edebiyatı ve halk bilimi incelemeleri açısından üzerinde yeterince durulmamıştır. Biz bu çalışmayla Balıkesir yöresi merkezinde dikkatleri bu noktaya çekmeye çalıştık. Türkiye geneline bakıldığında bu konunun daha farklı boyutlarda ve daha fazla malzemeyle incelenebileceği muhakkaktır.

Çalışmanın oluşumunda desteğini her zaman yanımda hissettiğim, bilgi ve tecrübeleriyle ufkumu açan değerli hocam Prof. Dr. Ali DUYMAZ’a, kıymetli mesailerini ayırarak çalışmanın şekillenmesinde katkıları olan hocalarım Prof. Dr. Ali TORUN ve Prof. Dr. Mehmet AÇA’ya ve desteğinden ötürü Yard. Doç. Dr. Halil İbrahim ŞAHİN’e teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca hayat boyu dayanağım olan anne ve babama, çalışmanın başından sonuna kadar göstermiş olduğu sabır için eşime teşekkür ederim.

ÖZET

BALIKESİR YÖRESİNDE KAN BAĞI VE EVLİLİK DIŞI AKRABALIK İLİŞKİLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

AYAZ, Berna
Doktora, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
Tez Danıőmanı: Prof. Dr. Ali DUYMAZ
2013, viii+303 sayfa

Aynı kandan gelen insanlar arasındaki yakınlık ve ortak paylaőımlar doğal düzen içerisinde belirlenmiştir. Buna karőtılık gerek Türk toplumunda gerekse baőkta toplumlarda kan ve evlilik bağının dışında kurulan bir akrabalık ilişkisi de varlığını sürdürmektedir. Klandan günümüz modern devlet yapısına kadarki sürece kadar izini sürebildiğimiz kan ve evlilik dışı akrabalık ilişkileri ile ilgili olarak baőkıca sorun, bir toplumun kendi kanından gelen insanları bırakıp da hiçbir kan bağı olmayan baőkta bir insanı kendi soyuna katarak çoğu zaman kendi akrabalarından öte tutmasıdır.

“Ahretlik”, “musahiplik”, “sağdıçlık” ve “yarenlik” gibi uygulamalarda kiőtiler, birbirlerinden (buna bu kiőtilerin aile bireyleri de dâhildir) her iki dünyada da sorumludurlar. Bu ilişkisi, Alevi kesiminde daha da ileriye götürülerek sadece iki fert arasındaki bağlılığı değil kendilerinden sonra gelecek kuœaklara da yansıyacak bir bağlılığı oluşturmaktadır. Genel olarak bakıldığında Türk toplumunu oluşturan bireylerin tanımadıkları ve kan bağı içinde olmadıkları dışarıdan insanlara yönelik hitapları (seslenmeleri) dahi “anne, teyze, abla, ağabey” gibi akrabalık terimlerini içermektedir. Eski Türklerden itibaren aile kurumuna son derece önem veren Türk toplumunda kan bağı ve evlilik dışı akrabalık ilişkileri de ayrı bir önem arz etmektedir.

Tezin konusu kan bağı ve evlilik dışındaki akrabalık ilişkilerinin Balıkesir yöresindeki inanış ve uygulamalarındaki yerinin tespit edilerek değerlendirilmesidir.

Anahtar kelimeler: Aile, akraba, sanal akrabalık, akrabalık ilişkileri.

ABSTRACT

AN EVALUATION ON THE KINSHIPS EXCEPT FOR BLOOD AND MARRIAGE KINSHIPS IN THE PROVINCE OF BALIKESIR

AYAZ, Berna

Phd Thesis, Department of Turkish Language and Literature,

Adviser: Prof. Dr. Ali DUYMAZ

2013, viii+303 pages

The rapport and common share among the people from the same blood type are determined in its natural basis. On the other hand, in both Turkish community and other communities, another type of kinship relations has also existed except for blood and marital kinships. The main problem of the kinships except for marriage and blood kinship, as much as we can chase starting from clan to the understanding of current modern state, is that one certain society adapts people who have no blood kinship with and consider them as more precious than the members of their own relatives, leaving the members of the their societies aside.

Individuals are responsible for one another in this world and in the world after death, which they demonstrate that with the terms “ahretlik (brother and sister forever)”, “musahiplik”, “sağdıçlık (best man) ” and “yarenlik (bull session)”. This relationship is taken further especially among the believers of Alevi, and they consider this relationship as the one which gives birth to loyalty which will not only reflect on both parties of this relationship but also on the future generations. When we have a general look at this issue, we see that the members of Turkish community prefer to speak to other members of their society who even they do not know as “mum, aunt, sister, brother” all of which are kinship terms actually used for speaking to their relatives with blood relation. In Turkish community which has given a special importance to the family beginning from old Turks, the relationships with other people except for those without any blood and marriage are considered significant.

The purpose of this thesis is to reveal its place in belief systems especially in relationships except for blood and marriage relationships in the practices and beliefs in the province of Balıkesir.

Keywords: Family, relative, fictive kinship, kinship relations.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	iii
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	vii
GİRİŞ	1
1. Araştırma Alanı Hakkında Genel Bilgiler	1
2. Amaç	4
3. Yöntem	5
4. Temel Kavramlar	11
4.1. Aile	12
4.2. Akrabalık	15
4.3. Hısımlık	17
4.4. Kan Bağı ve Evlilik Dışı Akrabalık	18
5. Kan Bağı Ve Evlilik Dışı Akrabalık İlişkileri Üzerine Yapılan Çalışmalar	20
5.1. Batı'da Yapılan Öncü Çalışmalar	20
5.2. Türkiye'deki Çalışmalar	23
BİRİNCİ BÖLÜM	30
KAN BAĞI ve EVLİLİK DIŞI AKRABALIK İLİŞKİLERİNDE KLAN YAPISINDAN DEVLET ve ULUS YAPISINA GEÇİŞİN GETİRDİĞİ DEĞİŞİM ve ZORUNLULUKLAR	30
1.1. Klandan Devlet Yapısına Geçiş Sürecinde İnsanlığın Gelişimi	30
1.2. Kan Bağı ve Evlilik Dışı Akrabalık İlişkilerinde Klandan Devlet Yapısına Geçiş Sürecinde Ortaya Çıkan Kavramlar	42
1.2.1. Aile Nedir?	42
1.2.2. Soy Nedir?	45
1.2.3. Fratri Nedir?	49
1.2.4. Kabile-Ulus Nedir?	49
1.2.5. Anaerkil Aileden Ataerkil Aileye Geçiş	50
1.3. İnanç Sistemlerinin (Dinlerin) Kan Bağı ve Evlilik Dışı Akrabalık İlişkilerinin Gelişimine Etkileri	58
1.3.1. Totemizm	58
1.3.2. Tek Tanrılı Dinler	64
1.3.2.1. Yahudilikte Kan Bağı ve Evlilik Dışı Akrabalık İlişkileri	64
1.3.2.2. Hıristiyanlıkta Kan Bağı ve Evlilik Dışı Akrabalık İlişkileri	67
1.3.2.3. İslamiyet'te Kan Bağı ve Evlilik Dışı Akrabalık İlişkileri	69
İKİNCİ BÖLÜM	73
TÜRK DÜNYASINDA KAN BAĞI ve EVLİLİK DIŞI AKRABALIK İLİŞKİLERİ	73
2.1. Doğumla İlgili Uygulamalarda Kan Bağı ve Evlilik Dışı Akrabalık İlişkileri	73
2.2. Ergenliğe Geçiş Törenindeki Uygulamalarda Kan Bağı ve Evlilik Dışı Akrabalık İlişkileri	79
2.3. Evlenmeyle İlgili Uygulamalarda Kan Bağı ve Evlilik Dışı Akrabalık İlişkileri	81
2.4. Kan Bağı ve Evlilik Dışı Akrabalık İlişkilerinin Türkiye Sahası Sözlü Kültürüne Yansımaları	90
2.4.1. Destanlar	90
2.4.2. Efsaneler	111

2.4.3. Masallar	115
2.4.4. Halk Hikâyeleri	121
2.4.5. Menakıpnameler.....	122
2.4.6. Atasözleri/Deyimler	131
2.4.7. Maniler.....	132
2.4.8. Bilmeceler.....	137
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	138
BALIKESİR YÖRESİNDE KAN BAĞI VE EVLİLİK DIŞI AKRABALIK İLİŞKİLERİ.....	138
3.1. Musahiplik.....	138
3.2. Sağdıçlık.....	183
3.3. Sünnet Sağdıçlığı	207
3.4. Yengelik	211
3.5. Ahretlik.....	217
3.6. Kan Kardeşliği	227
3.7. Süt Kardeşliği/Süt Anneliği.....	232
3.8. Barana.....	239
3.9. Nenguaş	246
3.10. Kur'an Kardeşliği (Sebateşlik)	247
3.11. Ebe Anneliği	248
3.12. Asker Arkadaşlığı.....	252
3.13. Tutma Kardeşlik.....	257
3.14. Dünür Başı.....	258
3.15. Kına Analığı-Ablalığı.....	260
3.16. Bacılık.....	263
3.17. Özne Anne-Özne Baba.....	264
3.18. Nöker (Nöküş) Tutma	266
3.19 Hac Arkadaşlığı.....	267
SONUÇ	270
EKLER.....	274
Ek-1 Kaynak Kişi Bilgileri.....	274
Ek-2 Fotoğraflar.....	277
KAYNAKÇA	287

GİRİŞ

1. Araştırma Alanı Hakkında Genel Bilgiler

Balıkesir ili, Marmara Bölgesi'nin Güney Marmara bölümünde olup, topraklarının bir kısmı Ege Bölgesi'nde yer almakta, hem Marmara hem de Ege Denizi'ne kıyısı bulunmaktadır. Yüzölçümü 14.299 km² olan Balıkesir ilinin toprakları 39 06" ve 40 39" kuzey enlemleri ve 26 39" ve 28 30" doğu boylamları arasında yer almaktadır. Kuzeybatı Anadolu'da bulunan ilin doğusunda Bursa ve Kütahya, güneyinde Manisa ve İzmir ve batısında da Çanakkale vardır. Toplamda 290,5 km'lik kıyı şeridi bulunmaktadır. Balıkesir, yüzölçümü bakımından Türkiye'nin en büyük 12. ili olup 2012 adrese dayalı nüfus sayımı verilerine göre 1.160.731 (www.tuik.gov.tr) kişiyle Türkiye'nin en kalabalık 17. ilidir.

Bu yüzölçümü içerisinde Balıkesir'in on dokuz ilçesi ve dokuz yüz yedi tane de köyü bulunmaktadır. Balıkesir ilinin en büyük ilçesi merkez ilçedir. Merkez ilçenin toplam nüfusu 313.000'dir. Merkez ilçede 119 köy ve beş belde bulunmaktadır (Balıkesir Kent Tarihi, 2013, 71).

Balıkesir Akdeniz, Karadeniz ve karasal iklimin geçiş bölgesinde bulunması sebebiyle bölgede çeşitli flora örnekleri bulunmaktadır. İklim olarak Balıkesir'de Akdeniz ve Karadeniz iklimlerinin niteliklerini yansıtan bir iklim yapısı hâkimdir. Bu iki iklim arasındaki geçişler sebebiyle Balıkesir'in ikliminin çabuk değişen bir karaktere sahip olduğunu söyleyebiliriz (Balıkesir Bir Kentin Kimliği, 1997, 74).

Balıkesir ilinde ekonomi büyük ölçüde tarıma, hayvancılığa, turizme ve sanayi üretimine dayanmaktadır. Ekonomik faaliyetler içinde tarımın payı yaklaşık % 49, sanayi ve hizmet sektörünün payı ise % 51 civarındadır.

Ekonomik durumun da önemli bir parametre olduğu gelişmişlik açısından Balıkesir, Türkiye’de ikinci derecede gelişmiş iller arasında sayılmakta ve 81 il içinde 15. Sırada yer almaktadır. İldeki endüstriyel üretim Balıkesir Merkez ve Bandırma’da yer almaktadır. Merkez ilçede tarım makineleri, çimento, sentetik çuval, trafo, jeneratör, un; Ayvalık ve Edremit’te ise zeytin, zeytinyağı ve sabun; Bandırma’da bor ve türevleri, beyaz et ve gübre; Manyas ve Gönen’de süt ve süt ürünleri; Dursunbey’de orman ürünleri; Bigadiç ve Sındırgı’da ise maden sektörlerinin yoğunlaşmış olduğu görülmektedir.

Edremit Körfezi Türkiye’deki en önemli zeytincilik alanlarından birisidir. Ayvalık, Burhaniye, Edremit ve Havran ilçeleri zeytin tarımının ve buna bağlı zeytinyağı ve sabun sanayinin merkezi durumundadır (Balıkesir Kent Tarihi, 2013, 59).

Balıkesir’de tarıma dayalı sanayi kolları gelişmiştir. Un, yem, zeytinyağı, pirinç ve konserve üreten üniteler il düzeyinde yayılmıştır. Dokumacılık, elektrikli ev aletleri, elektrik makineleri, kimya, orman ürünleri yapı malzemeleri ve ham madde ağırlıklı metal sanayi son yıllarda gelişme gösteren sanayi kollarıdır (Balıkesir Kent Tarihi, 2013, 61).

Balıkesir ilinde madenler ve jeotermal kaynaklar ilin önemli doğal zenginlikleri arasındadır. Bunların başında bor tuzları gelmektedir. Dünyadaki en önemli bor rezervleri Balıkesir’dedir. Bor madeninin başlıca yatakları Sultançayırı, Bigadiç ve Taşköy dolaylarında olup 19. yüzyıldan beri işletilmekte ve yurt dışına ihraç edilmektedir. Ayrıca kömür, demir başta olmak üzere krom, mermer, bakır, dolomit, antıman, kaolin gibi zengin maden yatakları rezervine sahip olan ilde kurşun, çinko, kayatuzu, manganez, talk, volfram ve molibden çıkartılmaktadır. Havran Küçükdere’de altın madeni çıkartılmakta ve Edremit Körfezi’nin değişik kesimlerinde de altın rezervleri tespit edilmiştir (Balıkesir Kent Tarihi, 2013, 62).

Balıkesir ilinde tarım ürünleri çeşitlilik göstermektedir. Balıkesir ili için zaman zaman “Türkiye’yi besleyen il” tabiri de kullanılmaktadır. Balıkesir, Türkiye geneli beyaz et üretiminde % 25’lik Pazar payına sahiptir. Beyaz etin yanında, kırmızı et, deniz ürünleri, sebze meyve üretimi, özellikle de zeytinyağı alanında ciddi bir potansiyele sahiptir. İlin sahil kesiminde zeytincilik, bağcılık ve balıkçılık ön planda iken iç kısımlarda her türlü toprak mahsulü yetiştiriciliği, ormancılık ve

hayvancılık faaliyetleri yapılmaktadır. Arazi kullanım durumu incelendiğinde tarım alanlarının % 35, çayır ve meraların % 14, orman alanlarının da % 46 gibi geniş bir alanı kapladığı görülmektedir (Balıkesir Kent Tarihi, 2013, 62).

Balıkesir sahip olduğu coğrafi konumu neticesinde plaj, termal, dağ, av turizmi ve doğal güzellikleriyle canlı bir turizm potansiyeline sahiptir (Balıkesir Bir Kentin Kimliği, 1997, 121).

Balıkesir, yüksek okuma yazma oranı ve diğer illere göre eğitim seviyesinin yüksekliği ile dikkat çeken bir ildir. Balıkesir’de genel olarak okul sayısına bakıldığında 28 bağımsız anaokulu ve ilköğretim okulları bünyesinde açılan 346 adet anasınıfı, 525 ilköğretim okulu, 124 ortaöğretim okulu, 50 yaygın eğitim kurumu ve 198 özel eğitim kurumu olmak üzere 925 adet resmi ve özel okul bulunmaktadır. Balıkesir genç bir üniversiteye de sahiptir. Üniversite dışında Polis Meslek Yüksek Okulu ve Asubstay Meslek Yüksek Okulu da bulunmaktadır (Balıkesir Kent Tarihi, 2013, 464).

Balıkesir oldukça eski bir tarihe sahiptir. Yapılan araştırmalarda Balıkesir’in M.Ö. 8000-3000 yılları arasında yerleşim alanı olduğu tespit edilmiştir. Hititler, Frigyalılar, Mısırlılar, Lidyalılar, Persler, Roma ve Bizans’ı ağırlamıştır. Mysia (Balıkesir), 1080’de Süleyman Şah tarafından fethedilmiş ve Türk egemenliği de başlamıştır. Daniment Hanedanından Karesioğulları Balıkesir’i fetheder ve beyliğin başkenti yapar. Karesioğulları Balıkesir, Çanakkale ve Bergama bölgesinde uç beyliği olarak ilk önce Selçuklulara sonra da İlhanlılara tabi olur. Beylik, 1336’da Orhan Gazi’nin emrine girip Osmanlı Devletine ilk katılan beylik olur. Osmanlılar zamanında Anadolu Beylerbeyliğinin on dört sancağından biri olan Balıkesir, Tanzimat’tan sonra ise Bursa eyaletinin üç sancağından biri olur. 1881’den sonra ise Balıkesir vilayettir.

Balıkesir Kurtuluş mücadelemizde de önemli rol üstlenmiştir. Halkın teşkilatlanması noktasında 18 Eylül 1914’te Balıkesir Müdafa-ı Milliye Teşkilatı kurulmuş, 14 Kasım 1914’te Cihad-ı Ekber ilan edilerek seferberlik başlamıştır. 15 Mayıs 1919’da İzmir’in işgal edilmesi neticesinde Balıkesirliler silahlı mücadele kararı almışlardır. Cumhuriyetin ilanından sonra M. Kemal Atatürk, Balıkesir’i yedi kez ziyaret etmiş. Bu ziyaretlerinin ilkinde Paşa Camii’nde okunan mevlidin

ardından Balıkesir Hutbesi olarak bilinen konuşmasını yapmıştır (Balıkesir İl Yıllığı, 1967, 130-135; Balıkesir Bir Kentin Kimliği, 1997, 85).

2. Amaç

Türk kültüründe aile önemli bir kurumdur. Aileye atfedilen anlam ve değere bakıldığında aile denince akla yalnızca anne, baba ve çocuktan oluşan çekirdek bir ailenin gelmediği akraba ve hısımlık kavramlarının da aile kavramı içerisinde değerlendirildiği görülmektedir. Türk kültürüne bakıldığında birbirini hiç tanımayan insanların karşılıklı hitap şekli olarak “abla, ağabey, anne, teyze, amca” gibi kan ya da evlilik yoluyla edinilen hitapları tercih ettikleri görülmektedir. Birbirleriyle yeni tanışan ve aralarında belirli bir resmiyet bulunan kişilerin samimi bir ilişki kurmaları durumunda “hanım” ve “bey” kelimelerini terk ettiklerini yerine “abla, ağabey, teyze, amca” kelimelerini tercih ettiklerini görmekteyiz.

Başka toplumlarda bu şekilde bir hitap şekli bulunmazken neden bizim toplumumuzda birbirine yabancı olan kişiler bu şekilde hitap etmeyi seçmektedir? Bu, kolektif bilinçaltının yaratmış olduğu kardeşlik düşüncesi midir? Bunun dışında aralarında akraba ya da hısımlık bağı olmayan kişilerin kendi akraba ve hısımları varken başka biriyle yeniden bir antlaşma yaparak kardeş olmalarını gerektiren sebep nedir? Bu sorulara cevap ararken Batı’da bu konuyla ilgili yapılan çalışmaların tarihine bakıldığında çok eskilere uzandığını gördük. Ülkemizde ise bu konu birkaç araştırmacı tarafından incelenmiş ancak gerek halkbilimciler gerekse antropologlar tarafından yeterli ilgiyi görememiştir. Bu bağlamda bir nebze de olsa dikkatleri bu konuya çekmek, alandaki eksikliklere kısmi de olsa katkı sağlamak amacıyla kendimize çalışma konusu olarak Balıkesir yöresinde kan bağı ve evlilik dışı akrabalık ilişkilerini seçtik. Amacımız Balıkesir yöresi bağlamında kan bağı ve evlilik dışı akrabalık ilişkilerinin varlığını tespit ederek, bu şekildeki ilişkilere neden ihtiyaç duyulduğunu, bu anlamda ortaya çıkan pratik ve uygulamaları ortaya koymaktır. Kan bağı ve evlilik dışı akrabalık ilişkilerinin oluşumunda geleneksel, dinî, ekonomik, sosyolojik ve psikolojik etkenler bulunmaktadır. Öncelikle insanlığın gelişim süreci içerisinde bu ilişkilerin tarihine inmeye çalıştık. İnsanlığı, gelişim süreci içerisinde hangi sebepler kan bağı ve evlilik dışı akrabalık ilişkilerini kurmaya

yönlendirdi, bunu anlamaya çalıştık. Ardından Türk dünyasında bu tarz ilişkilerin olup olmadığını araştırdık. Genelden özele giderek Balıkesir yöresi merkezinde günümüzde yaşayan ya da yaşamayan kan bağı ve evlilik dışı akrabalık ilişkilerini ortaya koymayı amaçladık.

3. Yöntem

Bilimsel bir araştırmada, araştırma konusu ve alanının tespitinden sonra araştırmacı kullanacağı metot/metotları belirlemelidir. Bu, araştırmacının işini kolaylaştırmanın yanında çalışmanın da başarıya ulaşmasını sağlayacak bir yoldur. Kullanılacak yöntem ve metotların birbiriyle tutarlı olmasına dikkat edilmelidir.

Bu çalışmada kullanılan temel metot, “Alan Araştırması” (field work)dır. Bu nedenle Balıkesir yöresinin gidilebilen köylerinde “Gözlem, Görüşme, Kılavuz Kişilerden Yararlanma” gibi teknikler kullanılmıştır.

Balıkesir yöresinde yaptığımız araştırmalarda, görüşme yaptığımız kişilerin seçiminde, o yörenin kültürünü tanıyan, o kültür içinde yetişmiş ve toplumuna bu noktalarda liderlik yapabilen kişiler olmasına dikkat ettik. Alan araştırmasına çıkılmadan önce, muhatap olunacak topluluğun inançları, hassasiyetleri ve diğer özellikleri hakkında ön bilgi edinilmiştir.

Mülakat tekniği kullanılırken kaynak şahıslara şu sorular yöneltilmiştir:

1. Musahipliğin kelime anlamı nedir?
2. Musahip olmak nereden geliyor? Herhangi bir hikâyesi var mı?
3. Kimler musahip olabilir?
4. Musahip olmak için belirli bir yaş var mı?
5. Musahip olunacak kişiyi nasıl belirliyorsunuz?
6. Musahip cemine kimler katılabilir?
7. Musahip ceminde okunan gülbenk ve duvazlar nelerdir?
8. Bir insan musahip tutmadan ölürse öteki dünyada bir cezası var mı?
9. Musahip ceminde erkek ve bayanlar nasıl giyinir?
10. Musahip cemi nasıl yapılır?
11. Musahip olan kişilerin çocukları evlenebilir mi?
12. Kardeş kardeşle musahip olur mu?

13. Musahip tutulamayacak durumlar nelerdir?
14. Alevi ile Sünni musahip olabilirler mi?
15. Musahip olduktan sonra taraflar birbirlerine nasıl hitap ederler?
16. Musahip olduktan sonra tarafların birbirlerine ve buldukları topluma karşı görevleri nelerdir?
17. Musahiplik kadınlar arasında mı erkekler arasında mı daha çok yaygındır?
18. Musahiplik istenildiği zaman sona erebilir mi?
19. Musahipliğin sizce yaşadığınız topluma ve size ne gibi katkıları oluyor?
20. Musahiplik sadece bu dünyaya ait bir olay mı? Musahiplik öteki dünyada da devam ediyor mu?
21. Musahiplerin çocukları birbirleriyle musahip olabilirler mi?
22. Düğün, doğum, cenaze gibi özel durumlarda musahipli kişilerin tercih edildiği, görev aldığı durumlar var mı?
23. Musahiplikle ilgili bildiğiniz mani, türkü, hikâye var mı?
24. Musahipliğin sonrasında başka aşamalar da var mı?
25. Musahibiyle küsen, arasını bozanlar için bir yaptırım var mı?
26. Sütkardeşliği nedir?
27. Sütkardeşliği nereden geliyor?
28. Sütkardeşi olmak için kaç aylıkken aynı kadını emmek gerekiyor?
29. Sütkardeşliği için başka bir isimlendirme var mı?
30. Sütkardeşleri birbirlerine nasıl hitap ediyor?
31. Sütkardeşleri birbiriyle evlenebilir mi? Sütkardeşlerin çocukları birbiriyle evlenebilir mi?
32. Sütkardeşler, sütannelerine nasıl davranırlar? Bayramda özel günlerde birbirlerine karşı sorumlulukları nelerdir?
33. Sütkardeşlik, sütannelik ile ilgili bilmece, atasözü, mani vs. bildiğiniz bir şey var mı?
34. Sütkardeşlerinin birbiriyle küstükleri durumda bir ceza var mı?
35. Sütkardeşler birbirlerinin anne-babalarına-kardeşlerine nasıl hitap ederler?
36. Sütkardeşlerin öz kardeşleri onların nesi olur? Onlarla da kardeşlik bağı kurulur mu?
37. Sütkardeşlerin birbirlerine, ailelerine karşı sorumlulukları nelerdir?
38. Kan kardeşliği nedir?
39. Kan kardeşliği nereden geliyor?

40. Kan kardeşi nasıl olunur?
41. Kaç yaşında kan kardeşi olunur?
42. Kan kardeşi olmaya nasıl karar verdiniz?
43. Kan kardeşi olduktan sonra birbirinize nasıl hitap ediyorsunuz?
44. Kan kardeşiniz bu zamana kadar size ne gibi yardımlarda bulundu?
45. Kan kardeşlerinin çocukları evlenebilir mi?
46. Ahretlik nedir?
47. Ahretliğin kökeni nereden geliyor?
48. Ahretlik kimler arasında olur?
49. Ahret olunacak kişiler nasıl seçilir?
50. Ahret olunan kişilerin eşlerine nasıl hitap edilir?
51. Ahret olunacak kişiye ahretlik nasıl teklif edilir? Herhangi bir tören yapılır mı?
52. Ahret olunan kişiye hediye alınır mı? Nasıl hediyeler verilir?
53. Ahretlerin anne-babalarına nasıl hitap edilir? Onlar da bu ahretlikten etkilenirler mi?
54. Ahretlerin birbirlerine olan sorumlulukları nelerdir?
55. Ahretlikle ilgili mani, türkü, masal, hikâye vs. bir şey biliyor musunuz?
56. Hac arkadaşlığı nedir?
57. Hac arkadaşları hem hacda hem de döndükten sonra birbirlerine neler yaparlar?
58. Hac arkadaşları birbirleriyle karşılaştıklarında nasıl selamlaşır?
59. Hac arkadaşlarının birbirlerine karşı sorumlulukları nelerdir?
60. Çocuğu kim doğurtur? Çocuğu doğurtan kişiye ne ad verilir?
61. Ebenin doğum esnasında ve sonrasında görevleri nelerdir?
62. Doğum sonrasında ebeye herhangi bir hediye verilir mi?
63. Çocuk ve anne, ebeye saygı gösterir mi?
64. Bayramda özel günlerde ebe için herhangi bir şey yapılır mı?
65. Ebenin anne ve çocuk üzerinde bir hakkı var mıdır?
66. Düğünde kaç yenge olur?
67. Yenge seçiminde aranan özellikler nelerdir?
68. Kimler yenge olabilir?
69. Düğünde yenge seçiminde yengeye herhangi bir şey verilir mi?
70. Düğün esnasında yengenin görevleri nelerdir?

71. Düğünden sonra gelin-damat yengelere herhangi bir şey yapar mı? (Hediye vs. verme gibi.)
72. Düğünden sonra yenge-gelin, yenge-damat arasında nasıl bir ilişki vardır? Birbirlerine karşı sorumlulukları nelerdir?
73. Çocuğa altı ay kınası yakılır mı?
74. Altı ay kınası ne için yakılır?
75. Altı ay kınasını çocuğa kim yakar?
76. Altı ay kınasını yakan kişi bu işlemi yaparken herhangi bir türkü, mani söyler mi?
77. Altı ay kınasını yakan kişiye hediye verilir mi?
78. Altı ay kınasını yakan kişiyle çocuk arasında ilerleyen yaşlarda nasıl bir ilişki kurulur?
79. Altı ay kınasını yakan kişi çocuğa herhangi bir hediye verir mi?
80. Dünür başlık nedir?
81. Kimler dünür başı olur?
82. Dünür başlarına karşı ailelerin ya da evlenecek gençlerin bakışı nasıldır?
83. Dünür başı üzerine düşen görevi yerine getirdiğinde kendisine herhangi bir şey yapılır mı?
84. Dünür başının düğünde ve sonrasında görevi nedir?
85. Düğünde gelinin sağdııcı olur mu?
86. Gelinin kaç sağdııcı olur?
87. Gelinin sağdııcı olacak kişilerde aranan özellikler nelerdir?
88. Gelinin sağdıçlarının düğün boyunca görevleri nelerdir?
89. Gelinin sağdıçları düğünde kına gecesi, gelin alımı gibi zamanlarda mani, türkü, tekerleme vs. söylerler mi?
90. Gelin, sağdıçlarına herhangi bir hediye verir mi?
91. Gelinle sağdıçları arasındaki ilişki düğünden sonra nasıl devam eder?
92. Damadın sağdııcı olur mu?
93. Damadın kaç tane sağdııcı olur?
94. Damadın sağdıçlarının görevleri nelerdir?
95. Damadın sağdıçlarının gelin alımında söyledikleri mani, türkü vs. var mıdır?
96. Damadın sağdıçlarının düğünden sonraki ilişkileri nasıldır?
97. Gelin ve damat sağdıçlarının ailelerinin düğünde görevleri nelerdir?

98. Düğünde gelin ve damada yardım eden başka kişiler var mıdır? Bu kişilerin görevleri nelerdir?
99. Sünnet çocuğunun sağdıcı olur mu?
100. Sünnet çocuğunun sağdıcı nasıl seçilir?
101. Sünnet çocuğuna sağdıcı seçilirken herhangi bir hediyeleşme olur mu?
102. Sünnet çocuğunun sağdıcının anne-babasının düğündeki görevleri nelerdir?
103. Sünnet düğününden sonra sağdıcın anne-babasına bir şey yapılır mı?
104. Sünnet sağdıcıyla çocuğun ileriki zamanlarda ilişkileri nasıldır?
105. Askerlikte edinilen arkadaşla günlük hayattaki arkadaşların arasında fark var mıdır? Nasıl?
106. Asker arkadaşlarınızla görüşüyor musunuz?
107. Asker arkadaşlarınızla sıkıntılarınızı, sevinçlerinizi paylaşır mısınız?
108. Asker arkadaşlarınızla yaşadığınız sizi zor bir durumdan kurtaran ya da size iyiliği dokunan bir anınız var mı?
109. Başka köylerden ya da başka şehirlerden kişilerle akrabalık gibi bir ilişki kurulur mu? Nasıl?
110. Barana nedir?
111. Barana nasıl oluşturulur?
112. Barana ne zaman oluşturulur?
113. Barana kaç kişiden oluşur?
114. Barana için yaş sınırı var mıdır?
115. Baranaya katılmak isteyen kişinin hangi şartları taşıması gerekir?
116. Baranada bulunan kişiler birbirlerine nasıl hitap eder?
117. Baranada görev dağılımı nasıldır?
118. Bir yerleşim yerinde birden fazla barana olabilir mi?
119. Aynı baranaya mensup kişilerin birbirlerine karşı sorumlulukları nelerdir?
120. Aynı ya da başka bir baranadan olan kişilerin iyi ve kötü günlerinde yanlarında olunur mu? Neler yapılır?
121. Baranayı simgeleyen bir nesne var mıdır?
122. Baranadan ayrılmak mümkün müdür?
123. Baranadan ayrılınca arkadaşlık da biter mi?
124. Baranaya yeni katılan kişiler için söylenen türküler var mı?
125. Barananın içinde bulunulan topluma katkısı nedir?
126. Bir baranaya katılmak o kişi ve ailesi için ne ifade etmektedir?

127. Aynı anda Kur'an kursuna giden ya da aynı anda Kur'an okumayı öğrenen kişiler arasında bir ilişki var mıdır?

128. Aynı anda Kur'an okumayı başaran kişiler ortak bir şey yaparlar mı?

Yukarıda vermiş olduğumuz soruların dışında mülakat esnasında konuşmanın seyri içerisinde spontan gelişen sorular da sorulmuştur. Çalışmamız alan araştırması metoduna dayanmakla birlikte konuyla ilgili olarak bizden önce yapılmış çalışmalar, yazılı kaynaklar da incelenmiştir. Bu anlamda yalnızca Balıkesir yöresiyle sınırlı kalınmamış, kan bağı ve akrabalık ilişkileriyle ilgili olarak Türk dünyası ve Türkiye genelinde yer alan inanış, uygulama ve pratiklerle ilgili olarak yapılan lisans-yüksek lisans-doktora tezleri ile diğer yazılı kaynaklar da tarafımızca taranmış, kütüphane çalışması da yapılmıştır.

Alan araştırması sırasında yüz civarında kaynak şahısla görüşme yapabildik. Ancak sorduğumuz sorulara sağlıklı cevaplar veren kişi sayısı 64'tür. Bu kaynak şahısların buldukları yerler arasında, şehir merkezine bağlı köyler olduğu gibi, Balıkesir'in ilçelerine bağlı köyler de bulunmaktadır.

Altmış dört kaynak şahıstan otuz beşi kadın, yirmi dokuzu erkektir. Bunlardan yirmi dokuzu ilkökul, dördü ortaokul, ikisi lise, beşi üniversite mezunudur. Kaynak şahıslarımızdan on beşinin herhangi bir tahsili yoktur. Kaynak şahıslarımızdan altısı okulu yarım bırakmış, üçü kendi çabalarıyla okuma yazmayı öğrenmiştir.

Kaynak şahıslarımızın en küçüğü 30, en büyüğü ise 81 yaşındadır. En küçük ile en büyük arasındaki yaş farkı, derlenen bilgilerin aktarımını görmek açısından bize yardımcı olmuştur.

Kaynak şahıslarımızın büyük bir çoğunluğu çiftçidir. 1 kişi emekli öğretmen, 2 kişi ise devlet memurluğundan emekli olduğunu belirtmiştir. Kaynak şahıslarımızdan kadın olanlar, kendilerini ev hanımı olarak tanımlamışlardır; ancak, onlar da tarım ve hayvancılıkla uğraşmaktadırlar.

Çalışmamıza kaynaklık edecek malzemeyi tespit etmek amacıyla sahaya çıkmadan önce mevcut yazılı kaynaklardan kan bağı ve evlilik dışı akrabalık ilişkileri hakkında geçmişte ve günümüzde ne gibi inanış ve uygulamaların var olduğu konusunda bilgi edindik. Bu bilgiler, kaynak şahıslarımıza sorduğumuz sorularla onları yönlendirmemize katkı sağlamıştır. Balıkesir yöresi, yukarıda da belirttiğimiz

gibi, on sekiz ilçe ve dokuz yüz yirmi adet köyden oluşan bir alanı kapsamaktadır. Bu nedenle, bölgenin tamamına ulaşma imkânımız olmayacaktı. Dolayısıyla öncelikle bölgede var olan etnik grupları tespit ettik. Yörük, Çepni, Tahtacı, Manav, Çerkez, Gürcü köylerinin bulunduğu ilçeleri ve köyleri belirledikten sonra, yazılı kaynaklardan bu etnik gruplar hakkında bilgi topladık. Merkeze bağlı köylerin yanında, merkezden uzak bulunan köylere de ulaşmaya çalıştık. Her ilçeden etnik yapılarına göre birkaç köy seçtik. Burada, çalışmanın temelini oluşturan malzemenin bölgenin çeşitliliğini yansıtır bir şekilde elde edilmesi amaçlanmıştır.

Araştırma sırasında derlenen malzeme kaynak şahıslarımızdan izin alınarak ses kayıt cihazına kaydedilmiştir. Mülakat yöntemiyle elde edilen bilgiler derleme yapıldıktan sonra yazıya aktarılmış ve ardından tasnif edilmiştir. Yazıya geçirmede herhangi bir transkripsiyon işareti kullanılmamıştır. Metinler ve derlenen diğer bilgiler İstanbul Türkçesi ile yazıya geçirilmiştir. Bunu yapmamızdaki amaç, genel okuyucu kitlesine ulaşmaktır. Malzeme yazıya geçirilirken konuşma dilinin rahatlığından kaynaklanan bozukluklar ve cümle düşüklüklerine müdahale edilmiş, ancak verilen bilginin özüne dokunulmamıştır. Çalışmamız esnasında bazı durumlarda kaynak şahıslarımızdan edinilen bilgilerin kendilerinin aktardığı şekillerine de yer verilmiştir. Kaynak şahısların kullandıkları yerel kelimelerin anlamları kaynak şahıslardan öğrenilmiş ve kaydedilmiştir. Bu bilgilerin hangi kaynak şahıstan elde edildiği de metin içerisinde (Ad-Soyad) şeklinde gösterilmiştir. Çalışmanın sonunda yer alan Kaynak Şahıs Listesi oluşturulurken kaynak şahsın adı, soyadı, yaşı, tahsili ve yaşadığı yerle ilgili bilgiler tespit edilmiş ve kaynak şahısların soyadlarının baş harfine göre alfabetik bir sıralama yapılmıştır.

4. Temel Kavramlar

Kan bağı ve evlilik dışı akrabalık ilişkileri hakkında bir değerlendirme yapmadan önce bu ilişkilerin temelini oluşturan aile, akraba, hısım kavramları üzerinde kısaca durmanın faydalı olacağı düşüncesini taşımaktayız. Bu bölümde aile, akraba, hısım kavramlarının sözlüklerde yer alan tanımları incelenecektir. Buradaki amaç kan bağı ve evlilik dışı akrabalık ilişkilerini incelemeyi önce toplumun temeli olan aile kavramı ile birbiriyle iç içe geçmiş bulunan akraba ve hısım kavramlarının

sözlüklerde yer alan tanımlarını ortaya koymak ve bu kavramlarla ilgili değerlendirme yapmaktır.

4.1. Aile

Aile en eski yazılı kaynak olarak kabul ettiğimiz Köktürk yazıtlarında “oguş” kelimesiyle karşılanmaktadır. Kül Tigin Abidesinin güney yüzünde yer alan metinde “Ulayu ini yigünüm oğlanım biriki oğuşum budunum ...” şeklinde yer alan ifade için (Ergin, 2003, 2) Abdülkadir İnan, bu kelimenin kan akrabalığını anlatan bir terim olduğundan şüphe etmemekte ancak bu akraba topluluğunun yakınlık derecesini belirlemenin güç olduğuna değinmektedir. Köktürk Yazıtlarına bakıldığında Türklerin sosyal hayatına dair “Urug (aileler birliği)”, “bod (boy, kabile)”, “budun (boylar birliği)”, “il (devlet)” kelimelerine de yer verildiği görülmektedir. Urug kelimesi Güney Sibirya Türklerinin dilinde “1. boy, kabile, akraba, boydaş, soydaş, akrabalık, köken, 2. Tohum, tohumlar, 3. Kuşak, gelecek nesil, 4. Çocuk, bebek, 5. Küçük kardeş, küçük kız kardeş, 6. Düğün, düğün ziyafeti, nikâh ziyafeti” anlamlarında kullanılmaktadır (Sagalayev ve Oktyabrskaya, 1990, 42-63). Kaşgarlı Mahmut’un Divanü Lûgati’t-Türk adlı eserinde de “oguş” kavramı; oymak, hısım, akraba karşılıklarıyla verilmiştir (Kaşgarlı Mahmud, IV, 427).

Türklerde İslamiyetten önceki dönemde aile yapısı hakkında ayrıntıya girmek mevcut bilgilerin tekrarı niteliğinde olacaktır. Bu nedenle konuyla ilgili ayrıntılı bilgi burada verilmeyecektir.¹

Aile kavramı, *Kâmûs-ı Türkî*’de; “idare ve iaşeleri bir adama ait olan zevce ve evlad ve ebeveyn vesair eşhas mecmuî, familya, ehl-i beyt, hanedan, ıyal: ailesini

¹ İslamiyetten önceki Türk toplumunda sosyal yapı için Bkz. İnan, Abdülkadir. (1998). **Makaleler-İncelemeler**. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları., Ögel, Bahaeddin. (1988). **Dünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişme Çağları**. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları., Çandarlıoğlu, Gülçin. (2003). **İslam Öncesi Türk Tarihi ve Kültürü**. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları., Hey’et, Cevat. (1996). **Türklerin Tarih ve Kültürüne Bir Bakış**. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları. Divitçioğlu, Sencer. (1987). **Kök Türkler (Kut, Küç ve Ülüg)**. İstanbul: Ada Yayınları., Ziya Gökalp. (1999). **Türkçülüğün Esasları**. (Haz. Mehmet Kaplan). İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları. Kafesoğlu, İbrahim. (1986). **Türk Milli Kültürü**. İstanbul: Boğaziçi Yayınları., Donuk, Abdülkadir. (1982). *Çeşitli Topluluklarda ve Türklerde Aile, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, Fatih Sultan Mehmed’e Hatıra Sayısı, S.33, Mart 1980/81, s. 147-168., Türkdoğan, Orhan. (1981). *Eski Türklerde Aile ve Evlilik Sistemi, Türk Kültürü*, S. 222, Yıl: XIX, Eylül-Ekim 1981, s. 453-460.

iaşe için gece gündüz çalışmaya mecburdur; büyük bir aileye fakir lakin namuslu bir aileye mensuptur” şeklinde açıklanmaktadır (Şemseddin Sami, 2009).

Ferit Devellioğlu'nun *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat* adlı çalışmasında; “1. Bir kimsenin karısı. 2. Akraba. 3. Ev halkı. 4. Aynı gaye için çalışanların hepsi: matbuat ailesi” olarak yer almaktadır (Devellioğlu, 2005).

Türkçe Sözlük'te; “1. Evlilik ve kan bağına dayanan, karı, koca, çocuklar, kardeşler arasındaki ilişkilerin oluşturduğu toplum içindeki en küçük birlik. 2. Karı, koca ve çocuklardan oluşan topluluk. 3. Aynı soydan gelen kimseler zinciri. 4. Aralarında kandaşlık veya hısımlık bulunan kimselerin tümü. 5. Birlikte oturan hısımlık ve yakınların tümü. 6. Eş, karı. 7. Aynı gaye üzerinde anlaşılan ve birlikte çalışan kimselerin bütünü. 8. Temel niteliği bir olan dil, hayvan ve bitki topluluğu” şeklinde yer almaktadır (Türkçe Sözlük, 1998).

Folklor ve Mitoloji Sözlüğü'nde aile; “Doğum ve evlilik yoluyla birbirine bağlanmış bireylerden oluşan en küçük toplumsal birimin adıdır. Anne, baba ve çocuklardan oluşan çekirdek aile kent yaşamına, dede, nine, kardeşler hatta diğer akrabaları da kapsayan geleneksel aile ise kırsal yaşama özgüdür” şeklinde tanımlanmaktadır (Öztürk, 2009).

Antropoloji Sözlüğü'nde; “Ebeveyn ve çocuklardan oluşan en küçük toplumsal birim” olarak verilmektedir (Emiroğlu ve Aydın, 2005).

Türk Dünyası Aile ve Akrabalık Terimleri Sözlüğü'nde; “1. Karı, koca ve çocuklardan meydana gelen en küçük kutlu topluluk. Aile cemiyetin çekirdeğini oluşturur. 2. Anne, baba, çocuklar ile büyük baba, büyük anneden meydana gelen topluluğa büyük aile diyoruz. Biz Türklerde bu tip aile çok görülür” şeklinde açıklanmaktadır (Binler, 2007).

Orhan Hançerlioğlu'nun hazırlamış olduğu *Ruhbilim Sözlüğü*nde ise aile; “Kandaş ve kayınların topluluğu... Aile deyimini batı dillerine Latince familia kökünden geçmiştir. Latince famulus, evcil köle anlamındadır. Latince familia da tek efendiye bağlı olan kölelerin bütünü demektir. Gaius çağında familia, miras payıydı. Sonradan Romalı babanın karısı, çocukları ve kölelerinin tümünü kapsayan bir anlam kazandı. Romalı baba, bütün bunların üstünde öldürmek hakkına kadar varan kesin bir mülkiyet hakkına sahipti. Türkçe özleştirmede oruk, ocak, ayle sözcükleri önerilmişse de kullanılmamıştır. Aile, tarımın ve köleliğin gerçekleşmesiyle

meydana gelmiştir. Aile başkasının yönetiminde, kandaş ve kayın, bütün hısımları kapsar. Birlikte oturmak şartıyla hısım olmayanlar da bu kapsam içindedir. Bu geniş anlama karşılık, dar anlamda aile; koca, karı ve çocuklardan kurulu bir topluluktur. Konuşma dilinde eş ve karı anlamlarında da kullanılır. Ayrıca aynı erek çevresinde toplanmış toplulukları adlandırır. Ölülere de içine alarak soydaşlık anlamı da verir. Klasik toplumbilimde aile, çeşitli bakımlardan sınıflandırılmıştır. Birçok kandaş ya da kayın ailelerin aynı çatı altında oturmalarından meydana gelen aileye büyük aile, baba-ana ve çocuklarla birlikte bir iki bekâr akrabadan kurulu aileye dar aile, baba-ana ve evlenmemiş çocuklardan kurulu aileye karı-koca ailesi, babanın savaş ya da yolculuk nedeniyle evden ayrıldığı süreyle sınırlı olmak üzere başka bir erkeğin koruması altına giren aileye iğreti aile, karı-kocayla onların bütün erkek soylarından kurulmuş aileye babaerkil aile, baba-ana ve evli çocuklarla onların çocuklarından kurulu aileye kök-aile adı verilmektedir. Büyük aileye İngilizcede geniş aile dendiği gibi birleşik aile de denir” şeklinde açıklamaktadır (Hançerlioğlu, 2007).

Aile ile ilgili yukarıda verilen tanımlara baktığımızda aile kavramının sınırlarının net bir biçimde çizilemediği görülmektedir. Aile kavramını sınırlandıramamızın en önemli nedenlerinden biri aile kavramının klandan devlet yapısına geçiş sürecinde, içinde bulunulan topluluk için ne ifade ettiğiyle alakalıdır. Ancak şu ana kadar vermiş olduğumuz tanımların ortak noktası ailenin toplumun en küçük yapı taşı olduğu gerçeğidir. Aile ile ilgili yapılan tanımlarda dikkat çeken bir nokta da ailenin karşılığı olarak hısım ve akraba kavramlarına yer verilmesidir.

Bu noktada aile kelimesi incelenirken aile ve ocak ilişkisine de yer vermenin uygun olacağını düşünmekteyiz. Aile ve ocak kavramları çoğunlukla aile ocağı şeklinde birlikte de kullanılmaktadır. Bu kullanımda evin ortasında yanan ocağın etrafında aile bireylerinin yer alması, birlikteliği simgelemesi açısından dikkat çekicidir. Vahit Türk, “*Ocak Sözü ve Ailesi*” adlı makalesinde ot ve ocak kelimeleri arasında köken ilişkisi olduğunu belirtmektedir (Türk, 2009, 252-253). Aile kelimesi Azerbaycan Türkçesinde “*āilā*”, Başkurt Türkçesinde “*ğaylä*”, Kazak Türkçesinde “*üy-işi/üy-jay*”, Kırgız Türkçesinde “*üy-bülö*”, Özbek Türkçesinde “*āilā*”, Tatar Türkçesinde “*gaylä*”, Türkmen Türkçesinde “*maşğala*”, Uygur Türkçesinde “*ailā*” şeklinde yer almaktadır (Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü I, 1991, 10). Ocak kelimesinin Azerbaycan Türkçesindeki anlamlarından biri “*nesil, kuşak*” (Gülensoy, 2007, 611), Kazak Türkçesinde ise “*ocak, aile, yuva, ocak*” (Kazak

Türkçesi-Türkiye Türkçesi Sözlüğü, 2003, 421), Yeni Uygur Türkçesinde “boy, nesil, aile” (Gülensoy, 2007, 611), Gagauz Türkçesinde “soy, aile, sülale” (Gagauz Türkçesinin Sözlüğü, 1991, 185) şeklinde açıklanmaktadır. Derleme Sözlüğünde ocak kelimesi “eski ve soylu aile, dedelerden beri belirli bir hastalığı iyi ettiğine inanılan aile, ev, aile” şeklinde yer almaktadır (Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü V, 2009, 3264). Derleme Sözlüğü’nde aile kelimesi yer almamaktadır. Görüldüğü üzere Türkiye Türkçesinde yer alan aile-ocak ilişkisi Türk lehçelerinde de yer almaktadır.

Türklerde ocağın kutsal sayılmasını sağlayan ateş, törenlerde evin dışında yakılan büyük ateşten ziyade, evin içindeki ocakta yakılan ateştir ki bu da “aile ocağı”nı temsil etmektedir. Burada şunu da vurgulamak gerekir ki sosyal yapıdaki değişmeye bağlı olarak “aile ocağı”nın oluşması muhtemeldir. Yani başlangıçta her oymağın bir ateşi varken, toplumsal yaşamdaki değişime bağlı olarak “oymaktan aileye” iniş söz konusudur (Ekici ve Öger, 2007, 1359).

Aile-ocak ilişkisinin günümüzde yaşayan en güzel uygulaması Tahtacılar da görülmektedir. Ailenin küçük erkek çocuğu evlendikten sonra büyük olan çocuk ve eşi evden ayrılırlar. Genellikle evin küçük erkek çocuğu aile yanında kalmakta ve ocağı o tütürmektedir. Yeni açılan bu ev için ocak kazma ve ocak yakma töreni yapılmaktadır. Ocak kazma dede tarafından ocağın içine sembolik olarak üç kez kazma ile vurulmasıdır. Dede bu işlemi yaparken “Ya Allah” deyip kazma ile önce ocağın sağına, “ya Muhammed” deyip soluna ve “ya Ali” deyip ortasına vurur ve arkasından ocak hayırlı duasını okur. Ocak yakma töreni ise kurban kesme ile başlar. Evin büyüğü ocakta ilk ateşi yakar ve bu ateşte kurban pişirilerek yedirilir (Biçen, 2005, 127; Küçük, 2009, 127; Çıblak, 2005, 134).

4.2. Akrabalık

Kâmûs-ı Türki’de; “(Karib)Lisanımızda bu manaya gelmez. Hısımlar, beyinlerinde karabet ve nisben münasebet bulunanlar: akraba beyninde öyle şeye bakılmaz” şeklinde yer almaktadır (Şemseddin Sami, 2009).

Lûgat-ı Nâci'de; "Karib'in cemi. Yakın hısımlar: Akraba ve taallukat" olarak açıklanmaktadır (Muallim Naci, 2006).

Ferit Devellioğlu'nun hazırlamış olduğu *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat* adlı çalışmasında; "Aralarında soy yakınlığı olanlar" olarak verilmiştir (Devellioğlu, 2005).

Türkçe Sözlük'te; "1. Kan veya evlilik yoluyla birbirine bağlı olan kimseler, hısım., 2. Oluşma yönünden aynı kaynağa dayanan şeyler., 3. Biri diğerinin sonucu olan şeyler." şeklinde yer almaktadır (Türkçe Sözlük, 1998).

Folklor ve Mitoloji Sözlüğü'nde; "İnsanlar arasında kan bağı ya da evlat edinme yoluyla oluşturulan ilişkilerin tümüdür" şeklinde verilmektedir (Öztürk, 2009).

Antropoloji Sözlüğü'nde; "Soy ve evlilik yoluyla kültürel olarak kabul edilmiş toplumsal ilişkiler sistemi" olarak yer almaktadır (Emiroğlu ve Aydın, 2005).

Türk Dünyası Aile ve Akrabalık Terimleri Sözlüğü'nde; "Baba soyundan yakınlığı olan aileler" olarak tanımlanmaktadır (Binler, 2007).

Türk Aile Ansiklopedisi'nde Ahmet Maden'in hazırlamış olduğu "*Türkiye'de Akrabalık İlişkileri ve Türleri*" başlıklı bölümde akrabalık, kişileri birbirine yaklaştıran ve toplumun öteki üyelerinden ayıran bağlara göre;

- a. Kan bağı ve buna bağlı olarak ortaya çıkan kan akrabalığı ya da soy akrabalığı.
- b. Evlilik bağı ve buna bağlı olarak ortaya çıkan evlenme yoluyla akrabalık veya hısımlık.
- c. Psiko-sosyal, sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel bağlar ve buna bağlı olarak ortaya çıkan manevi akrabalık olarak gruplandırılmıştır (Maden, 1991, 96-108).

Ali Rıza Balaman akrabalık terimlerini üçe ayırmaktadır.

1. Soya Dayalı Akrabalık Terimleri,
2. Evliliğe Dayalı Akrabalık Terimleri,
3. Sonradan Kazanılan Düzmece Akrabalık Terimleri (Balaman, 2002, 11).

Mahmut Tezcan, akrabalık sisteminin yatay olarak evlilik bağıyla, dikey olarak ise soy bağı ile oluştuğunu belirtir. Başka bir ifadeyle, toplumsal anlaşma bağı ile kan bağı akrabalığı oluşturan iki etmendir (Tezcan, 2008, 76).

Akrabalıkla ilgili tanımlara bakıldığında akrabalığın oluşabilmesi için iki unsur bulunmaktadır. Bunlardan ilki kan, ikincisi ise evliliğdir. Akrabalık kavramı için de öncelikli unsur kan bağıdır.

4.3. Hısımlık

Kâmûs-ı Türkî'de hısımlık “aslı anlaşlamadı ifadesiyle verilmekle birlikte akraba ve müteallikatden olan” şeklinde tanımlanmaktadır (Şemseddin Sami, 2009).

Lûgat-ı Nâci'de hısımlık kelimesi yer almamaktadır.

Türkçe Sözlükte; “1. Soyca ve evlilik sonucu aralarında bağı bulunanlardan her biri, akraba., 2. Dede ve nineleri bir olanlardan her biri” şeklinde yer almaktadır (Türkçe Sözlük, 1998).

Hısımlık kavramı daha önce yararlanılmış olduğumuz *Folklor ve Mitoloji Sözlüğü*nde yer almamaktadır.

Antropoloji Sözlüğü'nde ise; “Evlilik yoluyla edinilmiş akrabalık” olarak tanımlanmaktadır (Emiroğlu ve Aydın, 2005).

Türk Dünyası Aile ve Akrabalık Terimleri Sözlüğü'nde; “Baba yolu ile oluşan bağı” olarak verilmiştir (Binler, 2007).

Mahmut Tezcan “Evlilik yoluyla ortaya çıkan ilişkileri tanımlamak için hısımlık sözcüğü kültürümüzde vardır” demektedir (Tezcan, 2008, 76).

Türk Aile Ansiklopedisi'nde Ahmet Maden'in kaleme almış olduğu “Türkiye’de Akrabalık İlişkileri ve Türleri” adlı yazısında hısımlık şu şekilde açıklanmaktadır: “Evlilik ilişkisine bağı olarak ortaya çıkan ve sonradan kurulan akrabalık türüdür. Hısımlıkta en yakın akrabalar evliliğin çekirdeğinde yer alan eşlerdir. Daha sonra kadın ve erkeğin aile üyeleri ve akrabaları gelir. Hısımlıkta da karşılıklı yetki ve sorumluluklar vardır. Ancak her şey evliliğin sağlığına ve

sürekliliğine bağlıdır. Evliliğin sona ermesiyle hısımlık ilişkileri de kopmaktadır.” (Maden, 1991, 96-108).

Hısımlıkla ilgili tanımlara bakıldığında hısımlığın oluşabilmesi için evlilik bağının şart olduğu görülmektedir.

4.4. Kan Bağı ve Evlilik Dışı Akrabalık

Kan bağı ve evlilik dışı akrabalık kavramına gelindiğinde bu kavramla ilgili olarak “tasavvuri akrabalık”, “düzmece akrabalık”, “sonradan olma akrabalık”, “sanal akrabalık”, “şibih akrabalık” gibi kavramların da kullanıldığı tespit edilmiştir. Biz çalışmamızda kan bağı ve evlilik dışı akrabalık kavramını kullanmayı daha uygun bulduk. Yukarıdaki tanımlara baktığımızda aile, akrabalık, hısımlık kavramlarının birbirleriyle iç içe kullanıldığı ortaya çıkmaktadır. Bu kavramların temelinde de iki unsur yer almaktadır. Bunlardan biri kan diğeri ise evliliğdir. Bunların dışında kalan ilişkileri ise kan bağı ve evlilik dışı akrabalık olarak tanımlamanın çalışmanın içeriğinin belirlenmesi açısından da uygun olacağını düşünmekteyiz.

Kan bağı ve evlilik dışı akrabalık ilişkilerinde kişiler kiminle akrabalık kuracaklarına kendileri karar verirler. Bireyler kan bağı yoluyla sahip oldukları akrabalarını seçme şansına sahip değildirler. Bu kişiler onların hayatı için başlangıçta belirlenmiştir. Evlilik yoluyla kurulan hısımlıklar da yine kişilerin isteği dâhilinde değildir. Kan bağı ve evlilik dışı akrabalık kavramı için Ali Rıza Balaman “yarı-akrabalık” terimini kullanmaktadır (Balaman, 2002, 81). Bu akrabalığın oluşumu için bireylerin kendi isteklerinin yanında törensel bir uygulamanın da gerçekleştiği görülmektedir. Genellikle bu akrabalıkların oluşumunda ant içmenin önemli bir yeri vardır. Bireyler bu anttan sonra kendilerini gerçekten akraba gibi kabul etmekte ve genellikle de gerçek akrabalarından daha ötede bir bağ oluşturmaktadırlar. Bireylerin bu şekilde bir bağ oluşturmayı istemelerinin ardında psikolojik, ekonomik, sosyal, dinsel etkenler bulunmaktadır.

Mahmut Tezcan, *Kültürel Antropoloji Giriş* adlı çalışmasında “sanal akrabalık (tasavvuri akrabalık)” terimini kullanarak bu konuyla ilgili olarak şunları

söylemektedir: “Bu tür bir uygulama, insanlar arasındaki özel yakınlaşmalardır. Sanal akrabalıklar, kana bağlı olmayıp sözleşmeye dayalıdır. Birbirlerini seven samimi, içten kişilerin bu tür yakınlıklar kurması, onların dostluklarının pekiştirilmesine yaramıştır. Gerçek bir akrabalık olmamasına rağmen, sonradan kurulan ilişkilerle gerçek akrabalıkta olan bir dizi yeni davranış biçimleri içerisine girilir. Genellikle akraba olunmayan yabancılarla kurulan bir akrabalıktır. Böylece gerçek akrabalar dışında, başka kimselerle de ayrı bir destek ve güç sağlanmış olur. Bu tür akrabalıklarda yüksek derecede karşılıklı görev duygusunu içeren kişisel bağlantılar söz konusudur.” (Tezcan, 2008, 78-79).

Ayşe Kudat, *Kirvelik (Sanal Akrabalığın Dünü ve Bugünü)* adlı çalışmasında kirvelik için neden sanal akrabalık kavramını kullandığını açıklarken aynı zamanda sanal akrabalığın tanımı da yapmaktadır: “Akrabalık olarak nitelenmesine rağmen aslında kan ilişkisinin dışında bir bağlılık olduğundan, dışa karşı oluşturduğu sanının niteliğine göre ileride kirvelikten sık sık sanal (ya da takma) akrabalık diye söz edeceğiz. Kan kardeşliği ve sütanneliği de çoğunlukla ilişki içine giren tarafları akraba gibi birbirine bağlayıp, evliliklerine engel olabileceğinden bu kurumları da sanal akrabalıklar içine katmak yanlış olmayacaktır. Kurumlaşarak belli normlar çerçevesinde konulmuş olmaları ve bir kere kurulduklarında tarafları birbirlerine yakın yörelerde yaşadıkları sürece bağlamaları sanal akrabalıkları yakın dostluk, arkadaşlık ve komşuluktan ayıran başlıca özelliklerdir. Akrabaların ve hısımların ilişkilerini ve birbirine karşı davranışlarını düzenleyen kurallar, sanal akrabalıkları, özellikle kirveliği içine almış, taraflara yerine getirilmesi gerekli yükümlülükler getirmiştir. Bu özelliklerine rağmen seçilerek kurulmuş bir ilişki olmasından dolayı insanların yaşamları boyunca yaratmaya devam ettikleri sosyal sermayenin de önemli bir bölümüdür” (Kudat, 2004, 12).

Ayşe Kudat, aynı çalışmasında sanal akrabalığa neden ihtiyaç duyulduğunu şu şekilde açıklamaktadır: “Türkiye’de olduğu gibi, Latin Amerika ülkelerinde de sanal akrabalık yerleşik toplumlarda daha büyük önem taşır, aşiret düzeninden sıyrılmış köylerde seçimin hısım ve akraba arasından yapılmasına oldukça az rastlanır. Hısım ve akraba bağlarının göçebe aşiretlere oranla yerleşik toplumlarda daha dar bir çevreyi kaplaması, yerleşme sürecinde büyük akraba gruplarının parçalanıp değişik yörelere göç etmelerine bağlıdır. Böylece, akraba grubu küçük

olan aileler sanal akraba edinerek bu çevreyi genişletir, dostluk ve dayanışma kurabilecekleri bireylerin sayısını artırma çabasına girerler (Kudat, 2004, 97).

Aile, akraba, hısım ve kan bağı ve evlilik dışı akrabalık kavramlarının sözlük anlamlarının incelendiği bu bölümde akraba ve hısım kavramlarının zaman zaman birbirlerinin yerine de kullanıldığı görülmektedir. Akraba kavramında soy, hısımlık kavramında evliliğin, kan bağı ve evlilik dışı akrabalık ilişkilerinde ise gönül rızasının öne çıktığı anlaşılmaktadır.

5. Kan Bağı Ve Evlilik Dışı Akrabalık İlişkileri Üzerine Yapılan Çalışmalar

Bu bölümde kan bağı ve evlilik dışı akrabalık ilişkileri üzerine yapılan çalışmalar, Batı'da ve Türkiye'de yapılan çalışmalar çerçevesinde incelenmiştir. Buradaki amaç, konuyla ilgili yapılan çalışmaları genel anlamda tanıtmaktır. Konuyla ilgili Batı'da yapılan çalışmalar bu alanın öncü çalışmaları olduğundan öncelikle bu çalışmalar değerlendirilmiştir. Batı'nın bu konuya bakış açısı ile Türkiye'de yapılan çalışmalar karşılaştırılmaya çalışılmıştır. Dünya'nın çeşitli yerlerinde konuyla ilgili çalışmalar yer almakla birlikte biz burada temel çalışmaları ele almayı daha uygun bulduk. Bu bölümde ortaya konulan bilgiler kan bağı ve evlilik dışı akrabalık ilişkileri üzerine yapılan çalışmaların genel bir tarihçesi niteliğini taşımaktadır.

5.1. Batı'da Yapılan Öncü Çalışmalar

Akrabalık kurumunun bilimsel açıdan incelenmesi tarihi, J. J. Bachofen ve H. S. Manie'nin 1860'lı yıllarda yayınlanmış yapıtlarına dek uzanmaktadır. Bachofen, en eski çağlarda, gerek evde, gerekse devlette önderlerin kadınlar olduğunu ve soydan gelimin ana yanlı bir sistemin içerisinde ortaya çıktığını savunmaktadır. H. S. Manie ise o kadar iddialı değildir. O, daha ziyade erken İndo-Avrupalılar arasında akrabalığın ne denli önemli olduğu konusunda ilgilenmektedir.

Bir sosyal antropolog olarak akrabalık konusuna ilk kez eğilen ve sürekli tartışmalara yol açan, kimi soru işaretlerini yaratan kuşkusuz H. Lewis Morgan'dır.

H. Lewis Morgan, *Systems of Consanguinity of Affinity* adlı yapıtında araştırmalarına konu olan yerli grupların akrabalık sistemlerini ortaya çıkarmak için tanımlayıcı akrabalık sistemleri üzerinde durmuş ve akrabalık derecelerinin tümü üzerinde yoğunlaşmıştır. Ancak Morgan'ın akrabalık terimleri üzerindeki aşırı tutkusu ve aile yaşamının ulaştığı evrim üzerinde bu terimlerin önemini abartması, akrabalık ilişkilerinin yönlendirdiği insan davranışları görünümünün bir kısmını atlmasına neden olmuştur. 1871 yılında yayınlanan *Systems of Consanguinity and Affinity of the Human Family (İnsanlığın Kandaşlık ve Hısımlık Sistemleri)* adlı eseri çağdaş insanbiliminin kurucu eserlerinden biri olarak sayılmıştır. Bu çalışmasında Morgan, akrabalık terimlerinin birer toplumsal kurumu temsil etmekte olduğunu kanıtlamıştır. 1877 yılında ise dilimize 1986 yılında *Eski Toplum* olarak çevrilen *Ancient Society: or Researches in the Lines of Human Progress From Savagery Through Barbarism to Civilization* adlı eserini yayınlamıştır. Ünlü antropologlardan A. L. Kroeber ve Robert Lowie, akrabalık terimlerinin sınıflayıcı ve tanımlayıcı özellikleri üzerinde durmayıp akrabalıkla davranışlar arasındaki anlamlı ilişkiler üzerinde yoğunlaşmışlardır. Akrabalık üzerine yeni atılımlar, 1920'lerde işlevci kuramcılarla başlamaktadır. İki İngiliz antropoloğu A.R. Radcliffe Brown ile Bronislaw Malinowski, önce akrabalıkla diğer kurumlar (ekonomi, eğitim, yönetim vb.) arasındaki işlevleri sonra da akrabalık içindeki davranışın sistematüğini ortaya koydular. Malinowski'nin 1927 yılında yayınlanan *Sex and Repression in Savage Society* adlı çalışması, Türkçeye 1989 yılında *İlkel Toplumlarda Cinsellik ve Baskı* adıyla çevrilmiştir. Bu çalışma akrabalık çalışmalarında temel kaynak olarak yer almaktadır.

1929 yılında Malinowski Türkçe'ye *Vahşilerin Cinsel Yaşamı* olarak çevrilen *The Sexual Life of Savages in North-Western Melanesia* adlı çalışmasını yayınlamıştır.

George Murdock, *Social Structure* adlı yapıtında akrabalık olgusunun kültürün ekonomik, politik, dinsel vb. kurumlarının ürünü biçiminde var olduğunu söyleyerek akrabalık davranışlarında yalın tanımlamanın ancak yaşam biçimlerinden giderek mümkün olabileceğini göstermiştir (Balaman, 2002, 2).

1930-1940'lı yıllarda yapılan çalışmaların "ilkel"lerin yaşamlarının arkasındaki yapısal özellikleri "medeniyet" içerisinde tanımlayan monografilerden oluştuğu görülmektedir. Bu çalışmaların da Malinowski'nin öğrencileri tarafından

yapıldığı bilinmektedir. Malinowski, Trobriand yerlileri arasında akrabalıkla ilgili bir kitap yazmak istemesine karşılık bunu gerçekleştirememiştir. Raymond Firth'in de uzmanlık alanı akrabalık bilimidir. Meyer Fortes 1932'de, Fortes Altın Sahili'ndeki (bugünkü Ghana) ilk büyük saha çalışmasına başladı. 1940'lar ve 1950'lerde bu ülkenin en geniş ve en karmaşık halkları olan Ashantiler ve Tallensiler hakkında geniş bir yayın yapmıştır. *The Dynamics of Clanship Among The Tallensi* (1945) adlı kitabı yapısal işlevselciliğin en yüksek noktalarından biri olarak kabul edilmektedir (Eriksen ve Nielsen, 2010, 107-108).

İngiliz antropolojisi bu dönemde genellikle küçümseyici bir ifadeyle "akrabalık bilimi" olarak anılmıştır. Akrabalık bilimiyle ilgili çalışmalar Amerikalılar tarafından küçümsenmiş ve disiplinin bütünlüğünü bozduğu gerekçesiyle de hoş karşılanmamıştır.

Radcliffe-Brown, Fortes, Gluckman ve Evans-Pritchard'ın birlikte Oxford'da buldukları yıllar yapısal işlevselciliğin en yüksek noktası olarak kabul edilmektedir. Radcliffe-Brown, akrabalığın ilkel toplumun motoru, onu bir arada tutan tutkal ve bu toplumun içinde yaşadığı ahlaki evren olduğunu düşünüyordu (Eriksen ve Nielsen, 2010, 109).

Bu konuyla ilgili olarak Radcliffe-Brown'un eserlerinden bazıları şunlardır: 1922 yılında *Andaman Islanders: A Study in Social Organization*, 1952'de *Structure and Function in Primitive Society* ve Daryll Forde ile birlikte hazırlanan *African Systems of Kinship and Marriage*.

Evans Pritchard'ın konumuzla ilgili en önemli çalışması 1940 yılında yayınlan Meyer Fortes ile birlikte hazırladıkları *African Political Systems* isimli çalışmaydı. Bu çalışma *acephalous* (devletsiz) halklar antropolojisinin merkezi sorunun ele almakta, merkezi liderliğin olmadığı durumda siyasal hareketliliğin ölçeğinin ne olabileceğini tartışmaktadır. Nuerlerin yaşam dünyasına ilişkin bir ilgi yaratan bu kitap aynı zamanda "akrabalık bilimi"nin de *tour de force*'u (güç gösterisi, zoru başarıma) olmuştur. Çatışmalar, akrabalık bağları içinde örgütlenmekteydi. Parçalı örgütlenme ilkesi -"kardeşime karşı ben, kuzenlerime karşı kardeşim ve ben, diğerlerine karşı kardeşler ve kuzenler"- bu çözümlemede büyütülüyor, aynı zamanda da babasoylu yatay kesen ilişkilerin (örneğin evliliklerin) çatışmaları azaltıcı etkisi ortaya konmaktadır (Eriksen ve Nielsen, 2010, 110).

Fortes ve Evans-Pritchard Tallensi, Ashanti, Azande ve Nuer'ler hakkında monografiler hazırlamışlardır. Bu monografiler, İngiliz sosyal antropolojisinin bölgesel ilgisinin Pasifik'ten Afrika'ya yönelmesi açısından büyük önem taşımaktadır. İngiliz antropologları *African Political Systems* adlı çalışmayla Afrika'ya yönelimlerin güçlü bir göstergesini sunmuş bulunmaktadırlar. Bu çalışma birçok tartışmayı da beraberinde getirmektedir. 1950 ve 60'lı yıllarda büyük akrabalık tartışmaları yaşanmıştır ve *African Political Systems*'de sunulan model çeşitli yönlerden eleştirilmiştir. Kimileri bu modelin gerçek yaşamın karmaşıklıklarını yansıtmak için fazla düzenli olduğunu savunmuş kimileri ise bunu örtülü bir evrimcilik olarak düşünmüşlerdir. Levi-Strauss başta olmak üzere birçok araştırmacı akrabalık ilkesi olarak soydanlığı görmesi nedeniyle bu modeli reddetmişlerdir (Eriksen ve Nielsen, 2010, 112).

1975 yılında Evelyn Reed, *Woman's Evolution* isimli bir çalışma yayınlamıştır. Bu çalışma, 1982 yılında dilimize çevrilerek ve *Kadının Evrimi (Anaerki Klandan Ataerki Aileye)* adıyla yayınlanmıştır. Bu çalışmada sonradan oluşturulan akrabalıkların kökeni üzerinde durulmuştur.

Akrabalıkla ilgili ilk çalışmalar genellikle ailenin evrimiyle toplumun evrimini aynı paralelde değerlendiren çalışmalardır. Daha sonraki çalışmalarda bunun tam tersi savunulmaktadır. Toplumun aileye ve akrabalık ilişkilerine şekil verdiği fikri ön plana çıkmaktadır. Akrabalık ilişkileri başlangıçta soy ya da kan bağından yola çıkılarak değerlendirilmekteydi. Zamanla akraba dışındakilerle olan evlilikler ve kan ve evlilik dışında oluşan akrabalıklar da akrabalıkla ilgili çalışmalara dâhil edilmiştir.

5.2. Türkiye'deki Çalışmalar

Ulaşabildiğimiz kaynaklar çerçevesinde konumuzla doğrudan ilgili olan çalışmaların sayısının son derece kısıtlı olduğu görülmektedir. Başlı başına kan bağı ve evlilik dışı akrabalık ilişkilerine yer veren çalışmalardan çok genellikle bir bütün içinde konuya yüzeysel olarak değinildiği pek çok çalışmada karşılaşılan bir durumdur. Kan bağı ve evlilik dışı akrabalık ilişkileri konusunda yapılan

çalışmalarda kirvelik ve musahipliğin ön plana çıktığı görülmektedir. Biz burada konumuzla doğrudan ilgili olan çalışmalara yer vermeyi uygun görmekteyiz.

Ziya Gökalp'in, sosyolojiye olan katkılarının yanında kültürel antropoloji alanındaki katkıları da oldukça önemlidir. Ziya Gökalp'in ünlü eserlerinden biri olan *Türk Medeniyeti Tarihi* adlı çalışması kavram, metot, alan araştırması, gelenekler gibi pek çok konuda önemli bir eserdir. Bu eserde aynı zamanda aile ve evlilik kavramlarına da değinilmektedir. İlk baskısı Gökalp'in ölümünden sonra 1926 yılında yapılan çalışma, Türkiye'de aile araştırmalarıyla ilgili olarak kuramsal yaklaşımın ortaya konulduğu bir eserdir (Ziya Gökalp, 1995).

Türkiye'de bu konuyla ilgili bulabildiğimiz en eski çalışmalardan biri 1933 yılında *Halk Bilgisi Haberleri* dergisinde yayınlanan yazısıyla Osman Nazif'e aittir. Yazı, "Balıkesir Civarında Aile, Komşu, Hemşeri Hukukuna Ait Bilgiler", başlığını taşımaktadır.

Naci Kum 1944 yılında *Ün* dergisinde kirvelik hakkında bir yazı yayınlamaktadır. Bunun ardından ise Cavit Oral'ın 1948 yılında *Ülkü* dergisinde yayınlanmış olan "Çubuk Köylerinde Kardeşlik" başlıklı yazısı ile Abdülkadir İnan'ın aynı tarihte yayınlanmış olan "Eski Türklerde ve Folklorda Ant" başlıklı makalesidir. Aynı yazı daha sonra *Makaleler ve İncelemeler* adlı kitapta yer almaktadır. Türkiye'de akrabalıkla ilgili olarak yapılan ilk bilimsel çalışmalar köy monografilerinden oluşmaktadır. Niyazi Berkes (1942), Behice Boran (1945), Nermin Erdentuğ (1956), İbrahim Yasa (1957) akrabalıkla ilgili olarak ilk araştırmaları yapan kişiler arasında sayılabilir.

Bu araştırmalarda köyün genel yapısı ile ilgili bilgiler verilmekle birlikte evlilik, evlilik türleri ve akrabalık ilişkilerine değinilmektedir. 1950'lerden sonra araştırmalar toplumun geçirdiği değişikliğe bağlı olarak köy ve kent merkezli olarak yön değiştirmiştir. Bu yıllardaki çalışmalara bakıldığında köyden kente göç temel problem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yılların önemli araştırmaları arasında Zafer İbars'ın, 1961 yılında *Antropoloji* dergisinde "Aile Akrabalık İlişkileri ve Değişmeler Üzerine Bir Araştırma" adlı bir makalesi bulunmaktadır. Orhan Türkdoğan, *Türk Kültürü Araştırmaları* dergisinde "Türklerde Kirvelik ve Sünnet Geleneği" başlıklı bir makale yayınlamıştır. Bu makalede kirveliliğin coğrafi ve kültürel yayılımı üzerinde durulmuş, kirveliliğin toplum hayatında yeri ve önemine

dikkat çekilmiştir. (Türkdoğan, 1966: 197-213). Fahrettin Kırzıoğlu 1962 yılında *Orkun* dergisinde “Sağdıç-Soldıç Geleneğimiz” başlıklı bir yazı yayınlamıştır. İbrahim Yasa'nın 1969 yılında *25 Yıl Sonra Hasanoğlan Köyü* adlı çalışması dikkat çekicidir. Yasa, bu çalışmasında Hasanoğlan köyündeki değişimleri çeşitli açılardan ortaya koymaktadır. Serim Timur'un 1972 yılında *Türkiye'de Aile Yapısı* adlı çalışmasında köy kent arasındaki değişimleri bölgeler açısından değerlendirmektedir. Taylan Akkayan ise *Göç ve Değişme* (Akkayan, 1979) adlı çalışmasında evlilikle ilgili uygulamaların kente göç süreci içerisinde gösterdiği değişimleri ortaya koymaktadır. İsmail Beşikçi *Doğuda Değişim ve Yapısal Sorunlar* (Beşikçi, 1969) adlı çalışmasında Alikan Aşiretini incelemiş ve aşiret sistemine dayalı toplumların gücünü akrabalık ilişkilerinden aldığı sonucuna varmıştır.

1977 yılında Bozkurt Güvenç, “Sosyal Değişme Sürecinde Aile, Akrabalık ve Soy İlişkileri” başlıklı yazısında aile ve akrabalık ilişkilerinin incelemesinde iki temel olduğunu belirtmiştir. Bu temelden ilki köyden kente göç neticesinde değişen aile ve akrabalık ilişkilerini inceleyen çalışmalar, ikincisi ise Bachofen, McLennan ve Morgan tarafından başlatılan “ilkel” topluluklara yönelik çalışmalardır. Güvenç'e göre bu iki temelden birini seçen araştırmalarda boşluklar oluşmakta ve bazı konular üzerinde yeterince durulamamaktadır. Buradaki temel sorun tarihsel yetersizliktir. 1980'li yıllarda İlber Ortaylı “Anadolu'da XVI. Yüzyılda Evlilik İlişkileri Üzerine Bazı Gözlemler” adı makalesinde kısmen de olsa bazı eksiklikleri gidermiştir.

Bu konuyla ilgili olarak önemli araştırmalarda bulunan isimlerden biri de Ayşe Kudat'tır. Kudat, konuyla ilgili pek çok yayın yapmıştır. Bunlardan bazılarını sayacak olursak “Ritual Kinship in Eastern Turkey”, 1971 yılında *Anthropological Quarterly* dergisinin kırk dördüncü sayısında yayınlanmıştır. *Peasant Conceptions of Community Power Structure: A Comparative Study of Two Turkish Villages* adlı doktora tezini 1971 yılında Harvard Üniversitesinde tamamlamıştır. Yine 1971 yılında Hacettepe Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi Bülteninde *The Nature of Power Relations in Hunter-Gatherer Societies* adlı bir yazı yayımlamıştır.

Ayşe Kudat'ın 1974 yılında ilk baskısı yapılan ve 2004 yılında yeniden basılan çalışması *Kirvelik (Sanal Akrabalığın Dünü ve Bugünü)* adlı çalışması kirvelik kurumunu başlı başına incelemesinin yanında sanal akrabalık kavramını tartışması bakımından önemlidir. Anılan eserde alan araştırması önemli bir yer

tutmakta ve konu ekonomik, sosyolojik ve psikolojik açılardan değerlendirilmektedir.

Nevzat Gözaydın'ın 1975 yılında yayınlanan *Kirvelik* adlı yazısı önemli çalışmalardan biridir.

1978 yılında Müjgan Üçer, Sivas Folkloru adlı dergide kirvelikle ilgili olarak *Anadolu'da ve Sivas'ta Sünnet Gelenekleri ve Kirvelik* adıyla bir dizi yazı yayınlamıştır.²

M. Adil Özder'in 1980 yılında *Türk Folkloru* dergisinde yayınlanan "Geleneklerimizde Dostluklar" adlı yazısında kan kardeşliği, ahretlik, bacılık, kirvelik gibi kan bağı ve evlilik dışı akrabalık ilişkilerine değinmiştir.

Ali Rıza Balaman 1982 yılında ilk baskısı yapılan *Evlilik Akrabalık Türleri* adlı çalışmasında akrabalık ilişkilerini sosyolojik ve antropolojik bir yaklaşımla incelemiştir.

Mahmut Tezcan, 1982 yılında *Tasavvuri Akrabalık ve Ülkemizdeki Uygulama* başlıklı makalesinde çeşitli akrabalık ilişkilerinden bahsetmektedir. Tezcan'ın ilk olarak 1997 yılında Kültür Bakanlığı yayınlarından çıkan daha sonra 2008 yılında yeniden basımı yapılan *Kültürel Antropoloji Giriş* adlı çalışması bu konuyla ilgili olarak ülkemizde yapılan öncü çalışmalardan biridir.

Kutlu Özen, 1985 yılında Folklor ve Etnografya Araştırmaları Dergisi'nde *Divriği Köylerinde Kirvelik Geleneği Peygamber Dostluğu* başlıklı yazısında kirveliliğin tanımı, kökeni, kirveliliği hazırlayan etmenler, düğünde kirvenin görevleri, çocuğun kirvesine karşı olan tutumu hakkında bilgilere yer vermektedir.

Hüseyin Şahin'in 1991 yılında yayınlanan *Morhamam Köyünde (Malatya) Kirvelik Kurumu Gelenekleri* başlıklı yazısı kirvelikle ilgili önemli bilgilere yer vermektedir. Kirvelikle ilgili bir başka yazı da Hasan Köksal'ın *Güneydoğu İllerimizde Kirvelik Geleneği* başlıklı bildirisidir.

1991 yılında hazırlanan Türk Aile Ansiklopedisinin birinci cildinde Ahmet Maden *Türkiye'de Akrabalık İlişkileri ve Türleri* adlı yazısında kan bağı ve evlilik dışı akrabalık ilişkileri üzerinde durmaktadır. 1993 yılında Serpil Altuntek, *Van Yöresinde Akraba Evliliği* adlı çalışmasında akrabalıkla ilgili önemli bilgiler

² Bu yazı dizisi beş parça halinde derginin 62-63-64-65-66. sayılarında yayınlanmıştır.

vermiştir. Kirvelğin kültür sosyolojisi bakımından incelendiği bir çalışmada 1997 yılında sunmuş olduğu bildiriyle Mustafa Aksoy'a aittir.

Serpil Altuntek, 2001 yılında *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi* dergisinde "Türkiye Üzerine Yapılmış Evlilik ve Akrabalık Araştırmalarının Bir Değerlendirilmesi" adıyla yayınlanan makalesinde başlangıçtan itibaren yapılan çalışmaları değerlendirmektedir.

Kürşat Korkmaz, 2004 yılında düzenlenen *Halk Kültüründe Değerışim Uluslar arası Sempozyumu'nda* "Sağdıçlık Geleneği" başlıklı bir bildiri sunmuştur.

Suat Kolukırık ve İbrahim Halil Saraç, 2010 yılında *Farklı Dini Gruplarda Kirvelik Geleneği: Sanal Akrabalığın Dönüşümü Üzerine Bir Araştırma* adlı bir makale yayınlamışlardır.

Kan bağı ve evlilik dışı akrabalıklardan biri olan musahiplik hakkında Alevilikle ilgili pek çok kaynakta bilgi bulmak mümkündür. Biz burada Alevilikle ilgili yazılmış olan bütün kaynakları sıralamayacak, başlı başına musahipliği ele alan çalışmalar üzerinde duracağız.

Haydar Kaya, 1989 yılında *Musahiblik* adlı bir çalışma yayınlamıştır. Ulaşabildiğimiz kaynaklar içerisinde başlı başına musahiplik olayını anlatan en eski kaynak bu çalışmadır.

1995 yılında Ahmet Uğurlu, *Alevilikte Cem ve Musahiplik* adlı bir çalışma yayınlamıştır.

İsmail Kaygusuz konuyla ilgili olarak ilk baskısı 2001 ikinci baskısı 2004 yılında yapılan *Alevilikte İnançsal ve Toplumsal Yol Kardeşliği Musahiplik* adlı çalışmasında derli toplu bir çalışma ortaya koymaktadır.

Ali Lütfi Piroğlu, 2003 yılında *Hacı Bektaş Veli Araştırmaları Dergisi'*nde "Deliorman Alevililerinde Musahiplik "Ahirete Kadar Dostluk, Arkadaşlık" başlıklı yazısında Deliorman bölgesinde musahiplik hakkında bilgi verilmektedir.

Krisztina Kehl-Bodrogi tarafından yazılan Osman Aydemir tarafından Türkçeye evrilen *Türkiye'de Ritüel Akrabalık İlişkileri* başlıklı yazı 2003 yılında Halkbilimi Araştırmaları dergisinde yayınlanmıştır. Bu yazıda kirvelik ve yol kardeşliği-musahipliğe yer verilmiştir.

2005 yılında Süleyman Demirel Üniversitesi tarafından düzenlenen Uluslar arası Alevilik-Bektaşılık Sempozyumu'nda Harun Yıldız *Alevi-Bektaşi Geleneğinde Musahiplik* başlıklı bir bildiri sunmuştur. Bu bildiri 2009 yılında Ahmet Yaşar Ocak'ın editörlüğünde hazırlanan *Geçmişten Günümüze Alevi-Bektaşi Kültürü* adlı çalışmada da yer almaktadır.

2011 yılında Mehmet Ersal, *Alevi İnanç Sistemindeki Ritüelik Özel Terimler: Musahiplik* başlıklı bir makale yayınlamıştır. Çalışma, Ankara, Çankırı, Bursa, Eskişehir, Çorum, Tokat, Ordu, Isparta, Afyon illerinde yapılan alan araştırmalarında elde edilen verilere göre hazırlanmıştır. Dokuz farklı ildeki musahiplik uygulamasının ortaya konulduğu makale güncel olması bakımından da önemlidir.

Kan bağı ve evlilik dışı akrabalık ilişkileri üzerine yapılan tez çalışmalarına bakıldığında başlı başına bu konuyu ele çalışmalardan söz etmek gerekirse 1992 yılında L. Zeynep Bakkalbaşı, Prof. Dr. Bozkurt Güvenç'in danışmanlığında *Kütahya'nın Körs Köyünde Akrabalık Sistemi* adlı bir yüksek lisans çalışması hazırlamıştır.

1996 yılında Prof. Dr. Zafer İlbars danışmanlığında Baykan Gürel tarafından *Aile, Evlilik Türleri ve Akrabalık Yapısı Üzerine Bir Araştırma* başlıklı bir yüksek lisans tezi hazırlanmıştır.

2005 yılında Cumali Demirbağ, Doç. Dr. Bünyamin Solmaz'ın danışmanlığında *Konya İli Akşehir, Beyşehir, Cihanbeyli, Ereğli İlçeleri ve Bağlı Köylerde Saymaca Akrabalıklar* adlı yine bir yüksek lisans tezi hazırlamıştır.

2008 yılında Esra Paçacı, Prof. Dr. Bünyamin Erul'un danışmanlığında *Sünnette Süt Akrabalığı ve İlgili Rivayetlerin İncelenmesi* başlıklı yüksek lisans tezi hazırlamıştır. Çalışma süt emmenin mahremiyet oluşturduğuna dair rivayetler, süt emme dönemi, emme miktarı, süt akrabalığı ve sütannenin hakkıyla ilgili rivayetleri İslam dini açısından ele almıştır.

Anılan tezler yüksek lisans çalışmalarıdır. Adı geçen ilk iki tez monografi tarzında antropoloji bakış açısıyla hazırlanmıştır. Diğer tezde ise anket yöntemi kullanılmıştır. Üç tez de halkbilimi disiplininin uzaktır. Kan bağı ve evlilik dışı akrabalık ilişkileri üzerine hazırlanmış olan tez Cumali Demirbağ'a aittir. Ancak anket yöntemi uygulanarak hazırlanan tezin inceleme ve değerlendirmesi sosyolojik açıdan yapılmıştır.

Kan bağı ve evlilik dışı akrabalık ilişkileri üzerine yapılan çalışmalara bakıldığında yöntem olarak temel farklılıklar görülmektedir. Batı’da “akrabalık bilimi” adı altında yapılan bu çalışmalar Türkiye’de bir bilim dalı olarak yer almamıştır. Akrabalık ilişkileri bir alt başlık olarak ele alınmış, bu konunun kökenine ait sistematik bir yöntem oluşturma çabasına gidilmemiştir. Batı’daki çalışmalara bakıldığında aile, akrabalık kurumları bir sistem çerçevesinde değerlendirilmeye çalışılmıştır. Günümüzde ise bu konuyla ilgili Batı’da yapılan çalışmalar modern çağın ortaya çıkardığı sanal evlilikler, sanal arkadaşlıklar, sendika-toplum vb. ilişkiler açısından incelenmektedir. Türkiye’de kan bağı ve evlilik dışı ilişkilerle ilgili yapılan çalışmalarda kirvelik ve musahiplik ön plana çıkmakta ve bu iki sonradan edinilen akrabalık türü üzerine yoğunlaşmaktadır. Bu akrabalık ilişkileri üzerine yapılan çalışmalarda da amaç geleneği ortaya koymak olmuştur. Nedenleri, geçmişi üzerinde yeterince durulmamıştır. Kirvelik ve musahipliğin dışında daha pek çok kan bağı ve evlilik dışı akrabalık ilişkisi bulunmaktadır. Batı’daki çalışmalara bakıldığında günümüz modern toplumunun yaşamış olduğu değişim içerisinde konu incelenmektedir. Türkiye’de ise bu ilişkilerin halen canlı bir şekilde yaşandığı bilinmektedir. Bu ilişkiler üzerine gerek antropologlar gerekse halkbilimciler tarafından gerekli ilgi gösterilmemiştir. Batı’daki araştırmacılar için eski olan bu konu Türk araştırmacılar içinse incelenmesi gereken bir alandır. Türkiye’de hiç tanımadığınız birine seslenirken amca, dayı, anne, teyze diye seslenirsiniz. Bir anne çocuğuna bir başka çocuğu kardeş olarak tanıtır. Hemen her erkeğin bir sağdıçı, her kadının bir ahretliği vardır. Bu şekilde yaşayan bir toplumun sözlü malzeme toplayabileceği kaynak şahıslar da mevcuttur. Ancak bu konuyla ilgili yapılan çalışmaların sıkıntısı ise bir sınıflandırma yapamamaktır. Morgan’ın da belirttiği gibi aile kavramı başlangıcından günümüze gelene dek pek çok evreden geçmiştir. Aile kavramının değişimi akraba ve hısım kavramının da değişmesine neden olmuştur. Bu nedenle bu konunun kökenini bulmak, sınıflandırma yapmak oldukça zordur. Batılı araştırmacıların çalışmaları konunun sınıflandırılması ve yöntemle ilgili olarak yol gösterici olmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAN BAĞI ve EVLİLİK DIŞI AKRABALIK İLİŞKİLERİNDE KLAN YAPISINDAN DEVLET ve ULUS YAPISINA GEÇİŞİN GETİRDİĞİ DEĞİŞİM ve ZORUNLULUKLAR

Bu bölümde kan bağı ve evlilik dışı akrabalık ilişkileri öncelikle insanlığın gelişim süreci çerçevesinde değerlendirilecek ve klandan devlet yapısına geçiş süreci içerisinde aile, soy, fratri, kabile-ulus kavramları hakkında bilgi verilecektir. Klandan devlet yapısına geçiş süreci içerisinde yaşanan değişimde inanç sistemlerinin ve dinlerin etkisi de üzerinde durulması gereken bir noktadır. Bu nedenle inanç sistemlerinin ve dinlerin kan bağı ve evlilik dışı akrabalık ilişkilerine bakışı ve etkileri de ele alınmıştır.

1.1.Klandan Devlet Yapısına Geçiş Sürecinde İnsanlığın Gelişimi

Kan bağı ve evlilik dışı akrabalık ilişkilerini incelerken bunun iki aşaması olduğunu düşünmekteyiz. “İlkel” toplumların oluşumlarına bakıldığında akrabalık kavramının, devlet yapısına geçmiş toplumlarda ise mülkiyet kavramının ön planda olduğu görülmektedir. En basit şekliyle düşünülecek olursa “ilkel” bir toplumda bağlılığı sağlayan unsur olarak “totem”in varlığı görülmektedir. Aynı toteme bağlı grubun üyeleri, birbiriyle akraba olarak kabul edilmektedir. Uygur toplumlarda ise ilişkiler mülkiyet kavramı üzerinden yapılmakta, doğal olarak da akrabalık ilişkileri kan ve soy bağlamında değerlendirilmektedir. Kan bağı ve evlilik dışı akrabalık ilişkilerini klandan devlet yapısına geçiş sürecinde ele alacağımız bu bölümde aile ve akrabalık ilişkileri, toplumların geçirdiği değişimler çerçevesinde ele alınmaya çalışılacaktır.

İnsanlığın gelişimi avcılık-toplayıcılık, tarım ve sanayi dönemleri olmak üzere genel olarak üç bölümde incelenmektedir. İnsanların birbirleriyle olan

ilişkilerinde yaşam koşullarının önemi büyüktür. Bütünden bireyselliğe uzanan insan ilişkileri, elbette aile ve akrabalık kavramlarının algılanışını da değiştirecektir. Yaşam koşulları her ne olursa olsun insan her zaman bir başka insana muhtaçtır. Levi-Straus konuyla ilgili olarak “kuşkusuz her kültür, hayatını alışverişlerle sürdürür ve bir insan topluluğunu yıkıp geçebilen ve doğasını bütünüyle gerçekleştirmesini engelleyen tek bela ve sakatlık yalnız kalmaktır” demektedir (Levi-Strauss, 1994, 2).

Alaeddin Şenel, her toplum biçiminin dayandığı bir “geçim biçimi”, geliştirdiği kendine özgü bir “yaşam biçimi” ve bu yaşam biçimiyle uyumlu bir “düşün biçimi” olduğunu belirtmekte ve bu durumu “toplum biçimi=geçim biçimi+yaşam biçimi+düşün biçimi” olarak formülize etmektedir (Şenel, 1982, 3-4). Şenel, konuyla ilgili olarak; *üretim öncesi dönemin geçim biçimi “toplayıcılık ve avcılık”, yaşam biçimi “eşitlikçi ilkel yaşam biçimi”, düşün biçimi ise “sihirselsel düşünüş”tür. Bu dönemin toplum biçimi “ilkel topluluk”tur. Üretimin bilinmediği ilkel topluluktan sonra bir üretim toplumu olan “uygar toplum” biçimi ile karşılaşırız. Ancak bu iki toplum biçiminin egemen olduğu dönemler arasında, ilkel topluluktan uygar topluma geçişi gerçekleştiren “geçiş toplumu”nun görüldüğü bir geçiş dönemi vardır. Uygar toplum dönemi de, dayandığı geçim biçimine göre ikiye ayrılır. Geçim biçimi tarıma dayanan, “eşitsizlikçi uygar yaşam biçimi”ne sahip olan ve düşün biçimi “dinsel düşünüş” olan toplumu, geçim biçimi sanayiye dayanan, “eşitlikçi uygar yaşam biçimi”ne sahip olan ve düşün biçimi de “bilimsel düşünüş” olan bir toplum izler şeklinde bir açıklama yapmaktadır.*

Malinowski, ilkel topluluklarda net olarak ayırt edilebilen kutsal ve dünyevi iki alandan söz etmektedir. Bunu başka bir deyişle büyü ve din alanı ile bilim alanı olarak ifade etmektedir (Malinowski, 2000, 7).

Morgan, “Eski Toplum” adlı çalışmasında insanlığın gelişim sırasını varlık sürdürme, yönetim, dil, aile, din, ev içi yaşam ve mimarlık, mülkiyet olarak sunmaktadır. Bu dönemleri Morgan’ın ifadesiyle açıklamak gerekirse;

“1. Varlık Sürdürme: Az çok buluşlar ve keşiflerle bağlantılı olan ve büyük zaman aralıkları ile ortaya çıkmış bulunan bir dizi sanatlar aracılığıyla geliştirilebilmiştir.

2. Yönetim: Hükmetme fikrinin çekirdeğine, ilk kez yabanılık döneminde soy örgütlenmesinde rastlanmaktadır; buradan itibaren, bu kurumun gitgide gelişen biçimleriyle siyasal toplumun kuruluşuna ulaşmıştır.

3. Dil: İnsanın dili, insanın konuşması öyle görünüyor ki en basit, en kaba ifade biçimlerinden başlayarak gelişmiştir.

4. Aile: Bu kurumun kan yakınlığı (akrabalık) ve evlenmeyle oluşan yakınlık (hısımlık) sistemleri ve evlenmeye ilişkin görenekler aracılığıyla ardı ardına birkaç biçim değişikliği geçirdiğini görüyoruz.

5. Din: Din konusunda doyurucu bir açıklama hiçbir zaman yapılamayacağına benzenmektedir.

6. Ev içi yaşam ve mimarlık: Aile biçimi ve ev içi yaşamın planı ile bağıntılı olan ev mimarisi yabanılık döneminden uygarlık dönemine geçişin eksiksiz bir göstergesidir.

7. Mülkiyet: Morgan, mülkiyet fikrinin insanda çok yavaş ortaya çıktığını savunmaktadır. Mülkiyet fikri uzun süre örtülü kalmıştır. Yabanılık döneminde ortaya çıkan mülkiyet fikrinin tohumları bu dönemin ve ardından gelen barbarlık döneminin bütün yaşam deneyimlerinden geçerek, tohumunun ilk olgunlaşmasını sağlamış; mülkiyetin denetleyici etkilerini kabul etmesi için insan düşüncesinin hazırlanması ilk kez bu dönemlerde oluşmuştur. Mülkiyet fikri, insanın uygarlığa geçişini geciktiren engelleri aşmasına yol açmakla kalmamış, ülke-toprağı ve mülkiyete dayalı siyasal toplumun kuruluşunda da rol oynamıştır” (Morgan, 1994, 63-64).

Avcılık-toplayıcılık dönemine bakıldığında yeni yeni aletlerin yapılmaya başlandığını, o dönemin insanların üretken olmaktan çok var olanı bulma çabalarının olduğu bilinen bir gerçektir. Bu nedenle toplum içerisinde herhangi bir iş bölümünden çok işbirliği önem taşıyor olmalıdır. Bozkurt Güvenç, bu dönemdeki insan gruplarının 20-30 kişiyi geçmeyen küçük toplumlardan oluştuğunu belirtmektedir. *Yeteri kadar besin bulmak için bu gruplar dağınık yaşamaktaydılar. Yaban bitki türlerini yerinde ve zamanında toplayabilmek ve hayvan sürülerini avlayabilmek için göçebelik zorunlu idi. Avcı-toplayıcı grupların çoğu sürekli bir göçebe hayatı izler ve bir konak yerinde uzun süre kalamazlardı* (Güvenç, 2011, 196).

Avcılık-toplayıcılık döneminde alet yapımının ilerlemesiyle birlikte kadın ve erkek arasında iş bölümü ortaya çıkmış, kadın toplayıcı, erkek ise avcı rolünü üstlenmiştir. Avcılık, insanı sanıldığı gibi sömürücü, bencil, savaşçı yapmamış aksine işbirliğine, paylaşmaya, dayanışmaya, toplumsal birliği pekiştirmeye yol açan hatta insanı öteki hayvanlardan farklılaştırdığı gibi insanı uygarlaşmaya yarayan bir yola sokan olgu olarak düşünülmektedir (Şenel, 1982, 52-53).

Gordon Childe, konuyla ilgili olarak “zamanımızın ilkel toplumlarından benzetmelerle cinsler arasında bir iş bölümü bulunduğu sonucuna varılabilir, fakat aileler arasında bir iş bölümü yoktu, her aile ya da hane olasılıkla kendi araç ve gereçlerini yapabiliyordu. Ve her grup kendi üyeleriyle sınırlı ve kendine yeterli bir toplumsal birim olarak yaşamını sürdürebilirdi” demektedir (Childe, 2009, 52).

Ateşin bulunması avcı-toplayıcı dönemdeki insanlara zamandan kazanç sağlamakla birlikte ateşin etrafında toplanılması onların duygusal olarak da iletişime geçmelerine olanak sağlamış olmalıdır. Ateşin bulunmasıyla ilgili dilin gelişimi, ateş kültü ile ilgili inanışların ortaya çıkışıyla ilgili etkilerinin yanında ateşin “aile ocağı” kavramının gelişmesine katkıda bulunduğu C. Wells’in *İnsan ve Dünyası* adlı çalışmasında ileri sürülmektedir. C. Wells konuyla ilgili olarak ateşin küçük aile gruplarının topluluktan ayrı yaşayabilmesini sağladığı ve cinsel rekabetin aile çekirdeği dışında bırakılması olanağını yaratarak fücra karşı kuralların konmasına yol açtığına dair bir görüşün olduğundan bahsetmektedir (Wells, 1984, 15).

Bu dönemle ilgili olarak yapılan çalışmalarda evlilik, ana ya da baba yanlı akrabalık hakkında herhangi bir bilginin olmadığı tespit edilmiştir. Childe, konuyla ilgili olarak tespitlerini şu şekilde ifade etmektedir:

“Çağdaş vahşi kabileler, genellikle daha kararlı birlikler oldukları için bir kurum olarak aileyi ikinci planda bırakan, hatta onun yerini alan klan grupları halinde örgütlenmişlerdir. Tüm klan üyeleri, gizemli bir anlamda totem “ata”dan geldikleri için birbirleriyle akraba sayılırlar. Totem genellikle, kabile ekonomisinde önemli yeri olan eti yenir bir hayvan ya da bitki, ender olarak da o bölgenin özelliği olan bir doğal olgu ya da insan yapısı bir araçtır. “Soy çizgisi” bazen erkeğe bazen de kadına dayandırılır. Klan üyelerinin birbirlerine karşı haklarını ve görevlerini ve özel olarak da kimin kiminle evlenebileceğini belirleyen akrabalık sistemi, çoğu kere “sınıflandırıcı”dır. Yalnızca biyolojik baba değil, söz konusu klanda ataerki düzen

varsa baba tarafındaki tüm erkekler, anaerkil düzen varsa anne tarafındaki tüm erkekler “baba” sayılmaktadır. Ataerkil klanda baba tarafından birinci ve ikinci derecedeki amca çocukları, anaerkil klanda ise ana tarafından birinci ve ikinci derecedeki teyze çocukları kardeş sayılırlar ve diğer akrabalıklar da böyle saptanır. Klan üyeliği kuramsal olarak “kan” bağına dayanır, uygulamada ise ergenlik çağına basılması üzerine yapılan törenle tanınan bir ayrıcalık durumundadır. “Akrabalık” bağı klan üyeliğine girme hakkını garanti ederken, aynı ayınlar dışarıdan klana üye kabulünü sağlayabilir. Böyle olunca klan üyelerinin akrabalıkları az çok (itibari) hayali demektir (Childe, 2009, 59).

Bilindiği kadarıyla iş birliği, avcı ve toplayıcı toplumların temel özelliğidir. Bu iş birliğinin zaman içersisinde bölümlendirildiği düşünülmektedir. Bu iş birliği toplu avlanmaları beraberinde getirmiş ve böylece kendilerine daha fazla zaman ayırabilme imkânı bulmuşlardır. Araştırmacılar, zamanla avcılıkla edinilen besinlerin saklanması da öğrenildiğini bunun da boş zaman olarak insanlara kaldığını belirtmektedirler. Uzman avcılıkta artı besin sağlanabilmesinin ekonomik etkilerinin yanı sıra önemli toplumsal ve kültürel etkilerinin olduğu üzerinde durulmakta ve bu etkilerin ekonomik etkenlerden daha baskın rol oynadığı ileri sürülmektedir. Öncelikle bu artı besin, erkeklerin av etkinlikleriyle sağlandığı için, erkeklerin toplumdaki statü ve saygınlıklarını arttırmış olmalıdır. Genel olarak yiyeceğin paylaşılması işinin erkeğe ait olduğu düşünülmektedir. Hatta bu erkeklerin tecrübe sahibi oldukları ve saygınlıkları dolayısıyla yaşlı erkeklerden seçileceği olasıdır.

İnsanların kendilerine zaman ayırmalarıyla birlikte avın yan ürünlerinin değerlendirilmesi, daha çeşitli daha uzmanlaşmış araçların geliştirilmesi gibi ikincil ekonomik etkinliklerin yanı sıra, ekonomik olmayan toplumsal etkinliklerin, hatta kültürel etkinliklerin geliştirilmesinin nesnel olanaklarını hazırlamıştır. Ayrıca toplumsal ilişkileri pekiştirmiş ve geliştirmiştir. Artı besinin ve artı zamanın sağlayacağı toplumsal ve kültürel gelişmeler, bir yandan yarı zaman uzmanı sihirci sanatçıların, belki de sağaltıcıların ve araç yapıcılarının yetiştirilmesi (iş bölümü, farklılaşma, uzmanlaşma) bir yandan da topluluğun tüm üyelerinin katıldığı eğlencelerin, törenlerin düzenlenmesi (duygu ve düşünce alanında türdeşliğin sağlanması) yolunda ilerlemiştir. Bunlar ekonomik ve toplumsal yapıların farklılaşması ve bir kültürel düşünsel yapının geliştirilmesi yolunda atılmış adımlardır (Şenel, 1982, 71-72).

Ortak avlanmanın ekonomik işbirliğinin yanı sıra toplumsal alanda da işbirliğine yol açtığı düşünülmektedir. Konuyla ilgili olarak William H. McNeill *Dünya Tarihi* adlı çalışmasında ilkel yaşam özelliklerinden birinin takımların bir yıkımdan kurtuluşu kutlamak ya da sıra dışı işleri yapmak için bir araya gelişlerinin düzenli törenlere yol açması olduğunu söyleyip bu olanak ile takımlar arasında mal değişimi, evlilik gibi ilişkilerin kurulabildiğini belirtmektedir (McNeill, 1994, 22). Nüfusun azlığına bağlı olarak kadın kaçırmanın bu dönemde ortaya çıktığı, bununla dıştan evlenmenin yaygınlaşmış olabileceği düşünülmektedir. Şenel'e göre dıştan evlenme, avcı topluluk içerisindeki cinsel rekabeti ve sürtüşmeleri önleyerek toplumun kendi içerisindeki birliğini pekiştirirken topluluklar arası ekonomik işbirliğini ve bunun sürekliliğini sağlayacak kanalları oluşturmuştur. Bu göreneğin kurumsallaşmasıyla avcı "topluluklar" kandaş birliklere, "klanlar"a dönüşecektir. Gelinlerini dışarıdan alan klanlar doğal olarak "baba soy zincirini" izleyen klanlar olacaktır (Şenel, 1982, 72-73). Kız alınıp verilmesi akrabalık ilişkilerini ortaya çıkarmış olmalıdır. Kız alınıp verilmesi, bir dizi töreni ve değiş tokuşu, dolayısıyla hediyeleşmeyi de beraberinde getirecektir.

Araştırmacılar, avcı-toplayıcı toplumdan tarım toplumuna geçiş süreci hakkında net bir bilgi sunamamaktadırlar. Çünkü avcılık konusunda o kadar uzmanlık kazanmışlardır ki tarımla ilgilenme ihtiyacı duymamaktadırlar. Bu geçiş dönemi hakkında iklim değişikliklerinin avcılıktan tarım toplumuna geçiş noktasında zorlayıcı bir etken olduğu düşünülmektedir.

Kendilerini yeni iklim ve çevre şartlarına uyarlayabilen toplumlar üretici konumuna geçmişlerdir. Bu doğal olarak yaşam biçimlerini ve düşünüş yapılarını da etkilemiştir.

Üretimin olmaması, insanları iklim ve bitki örtüsüne bağımlı hale getirmiş, iklimin el verdiği ölçüde ya nüfus artışı olmuş ya da tam tersi azalmıştır. Bu dönemde insanlar göçebe hayat tarzını benimsemek durumunda kalmışlardır. Bu dönemin toplumsal, ekonomik ve düşünsel olarak insanları sınırladığı düşünülmektedir. Bu dönemin insanlar için olumlu yanı paylaşmayı öğrenmeleri ve bu noktada ortaya çıkan pratik ve uygulamaları olmuştur.

Şenel, ortak paylaşımın esas olduğu bu topluluklar için "ortak paylaşım varsa mülkiyet kavramı yoktur" şeklinde bir yaklaşım ileri sürmekte ve şöyle demektedir:

“Gerçekten üretimin bilinmediği, insanların geçimleri ve yaşamları için ancak gerekli en azı elde edebildikleri ve bunları bir ortak çalışma ile elde ettikleri bir ekonomide mülkiyetin nesnel ve öznel koşulları yoktur. Geçimlik ekonomi ya da yoksunluk ekonomisi olarak tanımlanan bir ekonomide elde ediş ile mülkiyetin olmayışı ya da başka bir deyişle ortak paylaşmanın oluşu, o topluluğun insanların davranışlarını, onun toplumsal ve düşünsel yapısını kuşkusuz etkileyecek ve bu etki mülkiyetin bulunduğu topluluktakinden bambaşka olacaktır” (Şenel, 1982, 89).

İlkel insanın bu dönemdeki toplumsal yaşamı hakkında yeterli bilgiye rastlanamamaktadır. Konuyla ilgili olarak bu insanların küçük gruplar halinde yaşadıkları bunun sonucu olarak da birbirlerini çok iyi tanıdıkları düşünülmektedir. Grubun yaşayışına bakıldığında grubun doğayla, grubun birbiriyle ve grubun başka gruplarla olan ilişkileri akla gelmektedir.

Avcılık konusunda alet yapmaya başlamaları doğaya karşı onları bir nebze daha üstün hale getirirken kendilerine boş zaman sağlamış, bu da eğlence, sohbet ve törenlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu törenler zamanla periyotlar halinde yapılmaya başlanmış olmalıdır. Bu noktada avcılık ve toplayıcılık, sihir ve bu sihir kullananları, sihir de totemciliği ortaya çıkarmıştır.

Avcılık-toplayıcılık döneminde insan doğanın kendisine sunduğuyla yetinmek ve ona uygun yaşamak zorundadır. Bu noktada insan, hayatında anlamlandıramadığı her şeyi kutsallaştıracak ya da korktuğu, güçlü hissettiği şeyler içinse totemler oluşturacaktır. Yiyecek bulmayı, avlanan hayvanların sayısını artırmayı ve avda başarı kazanmayı sağlama amacına yönelik sihir ayinlerini de icat edecektir (Childe, 2009, 52). Bu nedenle ilkel insanın etrafı kutsallarla çevrilidir.

Sedat Veyis Örnek, Levy-Bruhl'dan yaptığı alıntılardan yola çıkarak ilkeller için rastlantı diye bir şeyin söz konusu olmadığını, zaman ve mekânın da nedensellikte rol oynamadığını belirtmektedir. Nedensellik, zaman ve mekân anlayışları mistik bir görüşe bağlanmaktadır (Örnek, 2000, 19-20).

İlkel insan için olayların nedenlerinden çok sonuçlarından sakınma çabası görülmektedir. Bu nedenle de ritüeller onun dünyasında önemlidir ve ritüellere sıkı sıkıya bağlıdır: *Vahşi toplumların ideolojisi sözlerle (sihirli sözlerle) ve toplumun gerçek dünyada olmasını istedikleri değişiklikleri simgeleyen hareketlerle ayinlerle dile getiriliyor gibidir. Her totem klanı, ataları olarak gördükleri hayvanların ya da*

bitkilerin çoğalmasını sağlamak için belirli aralarla dramatik törenler düzenler. Bu törenlerde simgenin sonuçla karıştırıldığı bir durum var gibi görünür. Vahşi, sihirli sözlerle ve ayinlerle doğa olaylarını istediği yönde oluşturabileceğini düşünüyormuşçasına davranır (Childe, 2009, 60).

Olaylar karşısında pasif bir konumda olan ilkel, büyü yoluyla olayları kontrol altına almaya çalışmış ve zaman içerisinde olayların içerisine dâhil olma noktasına gelmiştir. Olaylara dâhil olduktan sonra ise bazı sınıflandırmalar yapmaya başlamıştır. Bu sınıflandırmaların bazılarında katı bir tutum izlemiş ve dinlerin de temel felsefesini ortaya çıkarmıştır.

Şenel, insanın doğaya hükmedemediği ilkel topluluk döneminde sihirsel düşünüşün egemen olduğu gibi, ilkel topluluktan uygar topluma “geçiş toplumu”nda da sihirsel-dinsel düşünüşünün egemen olduğunu belirtir. Ona göre tarımsal üretim düzeninde dinsel, sanayi üretimi düzeninde ise bilimsel düşünüş egemendir. Ancak ilkel düşünüşün etkileri, insanın denetim altına alamadığı durumlarda (ölüm gibi) sihirsel düşünüşün yan ve kalıntı düşünüş biçimleri olarak varlığını sürdürmeye devam etmektedir (Şenel, 1982, 111).

İlkel insanın doğa karşısındaki acizliği başlangıçta büyüü ortaya çıkarmış, zamanla insan doğa karşısında kendi gücünün farkına varmaya başlamıştır. Büyü ve din bu geçiş döneminde bir arada yaşamaya devam etmişlerdir. İnsan doğanın karşısında üstün olmaya başladığı andan itibaren bilimsel düşünce ortaya çıkmış, bu süreçte insan büyüü ikinci plana atsa da dinsel ve bilimsel düşünceyi yan yana yaşamaya devam etmiştir. Çünkü insan tam olarak her şeyi açıklayamamaktadır. Günümüzde her ne kadar dinsel inançlarda bir zayıflama olduğu iddia edilse de bugün din ve bilim kimi noktalarda birbirlerine karşı çıksalar da toplumlar içerisinde birlikteliklerini halen sürdürmektedirler. Bu noktada insanların hayatın geçiş aşamalarında bazı ritüellere bağlı kalması dinsel ve büyüsel uygulamaların tam olarak yaşamdan ayrılmadığının bir göstergesidir.

Büyü ve dinin düşünce yapısı kolektif bir yapı arz etmektedir. Bu düşüncenin hâkim olduğu dönemlerde bireysellikten söz etmek mümkün olmayacaktır.

Büyünün klandan devlet yapısına geçmeden önceki dönemin düşünsel yapısı olduğu, klan yapısına geçildikten sonra ise totemciliğe geçildiği belirtilmektedir.

Avcı toplayıcı toplumlarda odak nokta doğa iken klan yapısındaki toplumlarda ise odak nokta doğa ve insan olarak ikiye ayrılmaktadır (Şenel, 1982, 117).

Sihirsel düşünüş yapısına bakıldığında bu yapının koruyucu olduğu ve toplumların yapısını değiştirme gibi bir amacı olmadığı görülmektedir. Bu düşünce biçiminde amaç toplumsal yapıyı sürdürmektir. Kutsallarla etrafı çevrilen ilkeller herhangi bir ilerleme kaydedememişlerdir. Bu baskı daha sonra dinler tarafından da yapılmıştır. Orta Çağ Avrupa'sında hâkim olan kilise baskısının sona ermesinden sonra ilerleme kaydettikleri bilinen bir gerçektir. Büyünün temelinde korku vardır. Sihrin bozulmaması gerekmektedir. Kutsal olanın korunması amacı güdülmektedir. Dinlerde de korku hâkimdir. Kutsal kitaplara bakıldığında geçmişte olan olaylar, kıyamet günü ve iman etmeyenlerin nasıl cezalandırılacağıyla ilgili bilgiler verilmektedir. Bu durum öldükten sonra ne olacağı korkusunu beraberinde getirmekte ve dinde yer alan olgular tartışılmaz olmaktadır. Her iki düşünce sisteminde de korku temel olarak görülmektedir. Kutsalın zarar görmesi korkusu insanı ilerletmediği gibi dinlerin yapmış olduğu etki de aynı şekilde toplumların ilerlemesini etkilemiştir. Bilimsel düşünüşte ise korkular bir kenara bırakılmış gelinen noktada doğa-insan çekişmesinin yanında yaratıcı-insan çekişmesi de ortaya çıkmıştır. Örneğin başlangıçta şimşek çaktığında korkan “ilkel” insan bunun açıklamasını yapamamış ve korkuları neticesinde şimşek çaktığında bir dizi büyüsel işlem uygulamıştır. Zamanla bunun nedenini öğrenmiş ve bu konuyla ilgili büyüsel işlemlerini terk etmiştir. Açıklayamadığı bazı olaylarda ise bu büyüsel inanç ve pratikleri uygulamaya devam etmiş ya da zamanla inandığı yeni inançların etkisiyle bu işlemleri dinin bir parçası içinde sunarak meşrulaştırmıştır.

Avcı-toplayıcı toplumdan tarım toplumuna geçilmesi insanları yarı göçebe bir yaşama zorlamış ve beraberinde hayvancılığı da getirmiştir. İnsanlar arasındaki iş bölümü de grup içi ve gruplar arası olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Avcı-toplayıcı toplumdan tarım toplumuna geçiş büyüden dine geçişi de beraberinde getirmiştir. Bu değişikliklerin bir başka yönü ise toplumsal yapıda çiftçi topluluklarda görülen klandan köy toplumuna, çoban topluluklarda görülen klandan aşirete geçiştir (Şenel, 1982, 153).

Akrabalık ilkesine dayanan klan yapısının ve topluluğunun neolitik devrim sırasında bozulmadan, varlığını bu devrimin sonrasında da sürdürdüğü kabul edilebilir. Günümüzün barbar topluluklarında toprak, normal olarak klanın ortak

malıdır. Eğer ortaklaşa ekilip biçilmiyorsa toprak parçaları, yalnızca kullanmaları için tek tek “ailelere” dağıtılır ve bu dağıtım genellikle her yıl yeniden yapılır. Otlaklar elbette ortaktır.

Çiftçi-çoban farklılaşması yapı olarak birini klan diğerini ise aşiret yapısına yönlendirmiştir. Başlangıçta köy toplumunda kandaş klan örgütünün varlığını sürdürdüğü; her köyün bir klandan ya da birkaç klanı içeren kabileden oluştuğu düşünülmektedir. Neolitik topluluklarda topraklar topluluğun mülkü olup genellikle her yıl ya da birkaç yılda bir değişen durumlara göre, ailelere ekip biçmeleri için bölüştürülür. Bir tarla parçası bir doğal ailenin ortak çabasıyla işlenebilir. Bu nedenle tarımsal üretim biçiminin yapısında, klan toplumunu parçalayıcı eğilimler vardır. Bu eğilimlerin gelişmesi sonucunda, kandaş birlik doğal aile birimine kadar gerilemiş; klan ailelere bölünmüş olur (Şenel, 1982, 153-154).

Köylerin nüfusunun artması köylerin parçalanmasına sebep olmuş ve aynı soydan gelmelerine rağmen birbirleriyle olan ilişkilerde toprak bağı kan bağının önüne geçmiştir. Bu noktada hemşehricilik kavramının bu dönemde ortaya çıktığını söylemek de mümkündür:

Arkeolojik kayıttta kültürün değişmesi her zaman daha önceki toplumun yok oluşu anlamına gelmez, sonuç içinde daha önce o yerde yaşayan toplum üyelerinin bazılarının yaşamaya devam ettiklerini gösteren eski araç gereçlerin varlıklarını sürdürdükleri bir karma kültür de olabilir. Karma kültürler, toplumun yönetenlerle yönetilenler olmak üzere bölündüğü tabakalı toplumlara işaret edebilir. Ne olursa olsun, farklı çevrelerin yarattığı iki toplumsal geleneğin karışmasıyla ortaya çıkan kültürler, böylelikle karışan kültürlerin her birinden daha zengindir. Karma kültürler, insanlığın tecrübesinin birikimi olayının en önemli süreçlerinden birini açıklar. Ayrıca, olasılıkla, toplumun klan biçiminde ve “akrabalık” ilkesine göre örgütlenişinin çözülmeye başladığı dönemi temsil ederler (Childe, 2009, 83).

Klanın kan bağının ve onun kültürel boyutu olan totemciliğin bırakılması ve klanın yerini ailelerin almasıyla, aileleri birleştirecek bir kültürel öğeye gereksinim duyulmuş olacağı, bu gereksinimi de din olgusunun karşıladığı düşünülmektedir.

Göçebe çoban topluluklarında bağlılığı sağlayacak toprak olmadığından kan bağı varlığını sürdürmektedir. Bu topluluklar için iş bölümü ve iş gücü önem taşıdığından kan bağının önemi de devam etmektedir. Zamanla klanlar büyüyüp

parçalanmakta klanlar birliği de kabileyi oluşturmaktadır. *Klanlar arası ilişki ortak üretimden çok savunma amaçlıdır. Klanların çeşitli nedenlerle sürülerini birleştirerek kabileler biçiminde sürekli birlikler oluşturdukları görülmektedir. Bu nedenle, ikincil toplumsal işbölümünün gelişmesi neticesinde yerleşik toplulukların ailelerden oluşan köy toplumuna dönüşmelerine karşılık, göçebeler klanlardan oluşan kabileler biçiminde örgütlenirler. Göçebe çoban kabilelere genellikle aşiret adı verilmektedir* (Şenel, 1982, 155).

Köy yaşamına bakıldığında kadının tarımla, erkeğin hayvanla uğraşması şeklinde görülen iş bölümü, kadını daha saygın bir konuma getirmiştir. Gordon Childe konuyla ilgili olarak; *“salt tarımla uğraşan topluluklarda kadının kolektif ekonomiye katkıları sayesinde, akrabalık doğal olarak kadının soy çizgisine dayanır ve “ana hakkı” sistemi egemendir. Sürü besleyici topluluklarda ise bunun tersine, ekonomik ve toplumsal nüfuz erkeklere geçer ve akrabalık babanın soy çizgisini izler”* demektedir (Childe, 2009, 81).

Heredot tarihinde Lykialı’ların babalarının değil analarının adlarını kullandıkları ve yurttaşlığın da anadan geçtiği şu şekilde anlatılmaktadır:

“...Ama bir adetleri var ki başka hiçbir ulusta rastlanmaz, babalarının değil analarının adını alırlar. Bir Lykialı öbürüne, kimlerdensin diye sorsa, kendi adından sonra anasının adını ve onun soyadını söyler. Eğer bir kadın yurttaş, bir kölenin çatası altında yaşıyorsa, yasalar çocukları özgür sayar; tersine isterse yurdun en önde giden kişisi bile olsa, bir erkek yabancı bir kadınla ya da köle bir kadınla yaşıyorsa çocukları yurttaşlık haklarından yoksun kalır.” (Herodotos, 2009, 94).

Yerleşik hayata geçmek, topluluğun işbirliğinin yerine ailenin, dolayısıyla akrabaların işbirliğini ön plana çıkartmıştır. Klanların büyüyüp köyleri oluşturması, köylerin de büyüyüp parçalanarak komşu köyleri oluşturması kan bağı, hemşehriciliğin yanında kan bağı ve evlilik dışından akrabalık ilişkilerinin de oluşumunu sağlamış olmalıdır. Başlangıçta birlikte olan insanlar zaman içerisinde parçalanmışlar ancak geçmişten gelen bağlarını korumak anlamında da sonradan edinilen bir akrabalık ilişkisiyle bağlarını yenilemişlerdir. Bu akrabalık bağları komşu köylerle olan ilişkileri de etkilemiş birbirleri için tehdit olmaktan çıkmışlar, hatta zaman zaman birbirlerini de korumuşlardır:

İnsan üretmeyi öğrenmeye başladığı andan itibaren totemcilikten atalara tapış kültürüne geçiş yapmıştır. Daha sonra “tabiat ana” olarak yorumlanan tanrıçaların sağındaki solundaki hayvanlar, totemciliğin ikinci plana düşüp, antropomorfizmin önüne geçmesinin işareti olmalıdır. Bu gelişmeler sonucunda, avcı ve toplayıcı sihirci sanatçıların din adamlarına dönüşmüş olmaları gerekir (Şenel, 1982, 167).

İbn Haldun’a göre göçebe toplumlarda “asabiyet” kavramı güçlüdür. Bu toplumların bireyleri arasında ayrı-gayrı yoktur ve güçlü bir birlik ve dayanışma duygusu hâkimdir.

Tarım toplumlarında toprak başlangıçta ortakken zamanla bölünmüştür. Toprağın bölünmesiyle birlikte mülkiyet kavramı ortaya çıkmış, mülkün sahibi olarak da aile ön planda yer almıştır. İşbirliği artık grupla değil aileyle yapılmaktadır. Bu durum aile ve akrabalık ilişkilerini güçlendirmiştir.

Üretim toplumlarında besin üretimlerinin artması onları uygar toplum yapısına doğru götürmüştür. Fazla olan besinler tapınaklara taşınmıştır. Tapınaklardaki bu besinler, din, yönetim ve bilim alanlarında gittikçe uzmanlaşan din adamlarının beslenmesinde, tapınakların yapılmasında, yiyecek giyecek ihtiyaçlarını karşılamak için çalışan kişilerin beslenmesinde; toplumu dış saldırılardan koruyacak olan askerlerin beslenmesinde kullanılmıştır. Besin fazlasının bu şekilde paylaşılması toplumun da iş bölümü bakımından bölünmesine yol açmıştır (Şenel, 1982, 206).

Sihirsel düşünüşten dinsel düşünüşe geçiş sürecinde, totemler muskalara, muskalar mühürlere dönüşmektedir. Tarım toplumunda ise insanları, hayvanları, bitkileri de içine alarak tüm doğanın verimliliğini sağlayan bir “toprak ana”nın simgeselleştiği görülmektedir. Türk kültüründe de “Umay” adı verilen hami ruh insan ve hayvan yavrularının korunmasıyla görevlidir. İnsanların geçim ve yaşam biçimlerinde olan değişiklikler onların doğaya olan bağımlılıklarını azaltmış hatta doğaya hâkim olma noktasına getirmiştir. Bu noktada başlangıçta her tarafı kutsallarla çevrili olan insan, kutsallarının bir kısmından vazgeçmiş, tanrı inancıyla kutsalı teke indirmiştir.

Şamanizme bakıldığında bir şaman, toplumdan ayrı bir yerde bulunmamaktadır. Topluluk içerisinde herkesin yaşadığı şekilde yaşar. Üretime bizzat katılmasa bile üretim aşamasında insanların düşüncelerini kutsal olana ulaştırır. Modern toplumlarda ise din adamları üretime katılmadıkları gibi üretim

sürecinde etkin de değildirler. Kilise, cami, sinagog vs. tapınaklarında bulunurlar. Topluluk içinden bu şekilde kendilerini soyutlamış olurlar. İnsanlar din adamlarına istedikleri zamanda ulaşırlar ya da ulaşmazlar.

“İlkel”in düşüncesini aktaran şamanken, uygar toplumda din adamlarının düşüncelerini koşulsuz kabul eden topluluklar ortaya çıkmaktadır. Bu da insanları ideolojik farklılaşmaya götürmüştür.

Tarımsal toplumda üretim sürecinde insanın çalışması etkili olmakla birlikte ürünün kaderi yine doğanın elindedir. Bu noktada bilimsel düşünüşün ortaya çıkması mümkün değildir. Sanayi toplumlarında üretimin başından sonuna kadar tek etken insandır. Bu noktada ritüellere ihtiyaç yoktur. Modern dünyada devam eden ritüeller ise insanın gelenek olarak adlandırdığı bazen de henüz açıklayamadığı sorular karşısında çaresizce uyguladığı pratiklerdir.

Yaratılış destanlarına bakıldığında insan başlangıçta Tanrı’ya son derece yakındır. Daha sonra yasak meyveyi yemesi neticesinde cennetten kovulmuştur. Bundan sonra kendi ekmeğini kendi kazanacak, acılar içerisinde çocuk doğuracak ve her istediğinde Tanrı’ya ulaşamayacaktır. Kutsal kitaplarda da cennetten kovulma kıssası hemen hemen yaratılış destanlarındaki gibidir. Kutsal kitaplar, büyüü yasaklamıştır. Büyüye inananlar, yapan ve yaptıranlar için kutsal kitapların koyduğu yaptırım açıktır. Büyünün yasaklanmasında, insanın artık doğaya hükmediyor olması da etkilidir. Eğer ki insan uygarlaşma dönemine geçemese ve doğaya hükmedemeseydi inanış yapısından büyüü çıkartmayacaktı. İnsanın doğa karşısındaki çaresizliği insan-insan ilişkisini ortaya çıkartırken bugünkü anlamda dinler yaratıcı-kul ilişkisi içerisinde. Bu da günlük yaşantı içerisinde yöneten-yönetilen olarak karşımıza çıkmaktadır.

1.2. Kan Bağı ve Evlilik Dışı Akrabalık İlişkilerinde Klandan Devlet Yapısına Geçiş Sürecinde Ortaya Çıkan Kavramlar

1.2.1. Aile Nedir?

İnsanlık tarihinin avcılık-toplayıcılık, tarım ve sanayi dönemleri gibi aile, akrabalık ve hısımlık ilişkileri de çeşitli aşamalardan geçerek bugünkü şekline ulaşmıştır. Bu noktada yukarıda da değinilmeye çalışıldığı gibi aile kavramı ekonomik ve sosyal şartlar çerçevesinde gelişme göstermiştir. İnsan toplulukları

soylar, fratrilere (klan toplulukları) ve kabileler çerçevesinde örgütlenmişlerdir. İnsanlığın ekonomik ve sosyal şartları içerisinde aile kavramı, aile içindeki ilişkiler de yeniden düzenlenmiştir. Rochester, Henry Morgan'ın *Eski Toplum* adlı çalışmasının ön sözünde “*ailenin, kan yakınları arasındaki evlenmeye dayanan aileden başlayıp, ara biçimlerden geçerek, tekeşli(monogami) aile biçimine eriştiği bütün bir süre içinde insanlığın yaşam-deneyimlerinin aydınlatıcı birer tutanağı olmuşlardır*” demektedir (Morgan, 1994a, 23).

Morgan, akrabalıkla ilgili araştırmalarda temel kaynak olarak kabul edilen *Eski Toplum* adlı çalışmada, ailenin ardı ardına dört biçim değişikliği geçirdiğini ve bugünkünün de beşinci olduğu kabul edildiğinde de bunun gerçekten sonuncu olup olmadığı sorusu ile karşılaştığını belirtmektedir. Bu soruya karşı kendisinin vermiş olduğu yanıt ise toplum ilerledikçe aile kurumunun da gelişeceği ve toplum değiştikçe aile kurumunun da geçmişte olduğu gibi değişeceği şeklindedir.

İnsanlığın gelişim sırası içerisinde iki unsur ortaya çıkmaktadır. Bunlardan ilki aile ikincisi ise mülkiyet kavramıdır. Mülkiyet fikri insanlık tarihinde çok geç ortaya çıkmıştır. Mülkiyet fikri oluşana kadarki süreçte aile unsuru önemli bir yer teşkil etmiş ve buna bağlı olarak da soy kavramı önem kazanmıştır. “Soy”un önemi yönetimi de belirlemiştir. Soy, klan, kabile ve ulus sırası içerisinde insanlık gelişimini tamamlamıştır. Mülkiyet düşüncesinin ortaya çıkmasıyla birlikte ülke, toprak kavramları da ortaya çıkmış ve bugünkü idari sistemlerin temeli atılmıştır. Bu noktada Morgan, toplumları eski ve modern toplumlar olarak iki gruba ayırmaktadır (Morgan, 1994a, 65).

Toplumların zaman içerisinde geçirdiği değişim aile yani soy kavramına dayanmaktaydı. Kan bağı da bu noktada önem arz etmektedir. Kabileler arasında dostluk sağlama amacıyla da kan kardeşliğinin ortaya çıktığı düşünülmektedir. Aynı kandan gelmek düşüncesi aynı kandan olunmayan ancak dostluğu da sağlayacak bir uygulamayı ortaya çıkarmış olmalıdır. Bu noktada kabile reislerinin birbirlerinin kanlarını içmesi neticesinde sonradan kurulan bir kardeşleme ortaya çıkmıştır. Evelyn Reed “*Yamyamlık uygulaması geriledikçe, birbirine yabancı insanlar kardeşlik ilişkileri içinde bir araya getiren kan içme törenleri biçiminde kendini gösteren kalıntılar bıraktı. İnsanlar, damarlarını kesip bir diğerinin kanından biraz içerek bir kan antlaşması oluşturdular. Bu, insanların birbirini öldürmeyeceği ya da*

incitmeyeceği konusunda ant içmeleri anlamına geliyordu” (Reed, 1994, 68) demektedir.

Bir başka köken açıklaması ise kan kardeşliğinin yabancı klanların birbirleriyle ilişki kurmaları amacıyla ortaya çıkmış olması gerektiği şeklindedir. Çünkü “ilkel” toplumda var olan kız-erkek kardeş ilişki kalıbını çoğaltmak için daha kolay bir yol olarak görülmüştür. Kan antlaşması diye anılan bu “kut töreni”, daha önce yabancı olan erkekler arasında kan kardeş olarak birbirlerine bağlanmasıdır. Bu törenler, çok uzun evrimi süresince birçok değişikliklere uğramış, ama başlangıçtaki durumunu -erkekler arasında ortak yardımlaşma antlaşması olma özelliğini-her zaman korumuştur (Reed, 1994, 231).

Kan yakınlığını temel alan soy örgütlenmesinden önce cinsiyeti temel alan sınıflanmalar şeklinde örgütlenmeler bulunmaktadır. Kocaların ve karıların oluşturduğu topluluk, toplumsal sistemin merkez ilkesi durumunda bulunmaktadır. Grup içerisinde kurulmuş bulunan evliliğe ilişkin haklar ve ayrıcalıklar, hayret verici şekilde gelişmiş ve toplumun kuruluşunda kendisine temel aldığı organik bir ilke niteliği kazanmışlardır. Bu haklar ve ayrıcalıklar öylesine kök salmış ve güçlenmiştir ki bunlardan kurtulmak çok zaman almıştır (Morgan, 1994a, 136).

Ailenin bu alt düzeyden üst düzeye geçişi evlenme ile olan yakınlık ilişkilerine (hısımlık) dayandırılmış ve bu suretle zamanla daraltılarak bugünkü anlamda “aile” kavramına ulaşılmıştır. Aile kavramı bu zamana gelene kadar beş evreden geçmiştir. Bunlardan ilki bir grup içerisindeki erkek kardeşlerle kız kardeşlerin evlenmesine dayanmaktadır. Punaluan ailesi adı verilen aile tipinde ise bir grup içindeki birden çok erkek kardeşlerin birbirlerinin karılarıyla ya da birden çok kız kardeşin birbirlerinin kocalarıyla evlenmelerinden oluşur. Buradaki erkek ve kız kardeş terimleri birinci, ikinci, üçüncü hatta uzak erkek ve kız kuzenleri de kapsamaktadır. Bu aile biçimi kandaşlara dayanarak kurulmuştur. Syndyasmian aile biçimi ise bir erkek ve bir kadının evlenmesini ancak aynı evde oturmaması benimsenmektedir. Bu aile tipinin tek eşli ailenin de başlangıcı olduğu düşünülmektedir. Bu aile biçimi herhangi bir kandaşlık oluşturmamıştır. Bir erkeğin birden fazla kadınla evlenmesine dayanan aile biçimi ise ataerkil aile adıyla adlandırılmaktadır. Beşinci ve son aile tipi ise bir erkeğin bir kadınla evlenmesi ve her ikisinin de kendi başlarına ayrı bir evde oturmalarına dayanmaktadır. Esas özelliği ise uygarlaşmış toplumlarda ortaya

çıkması ve modern bir aile biçimi sayılmasıdır. Ayrıca bu aile biçimi kendine özgü bir akrabalık sistemi yaratmıştır (Morgan, 1994a, 87-88).

1.2.2. Soy Nedir?

Morgan, akrabalık sistemlerinin belirleyiciliği üzerinde yaptığı araştırmalarda akrabalık sistemlerinin, biyolojik ilişkilerden çok toplumsal ilişkiler çerçevesinde şekillendiği sonucuna varmıştır. Akrabalık isimlendirmeleri otorite, saygı, karşılıklı yardımlaşma, yiyecekleri paylaşma, vb. kalıpları ifade etmektedir. Bu durumu daha kolay kavrayabilmemiz için akrabalık terimlerini bizim alışkın olduğumuz gibi çekirdek aileyi merkez sayarak sıralamaktan vazgeçmemiz gerekmektedir. Morgan gibi “babamın bütün erkek kardeşleri babam, annemin bütün kız kardeşleri ise annem”dir demek yerine, “benden önceki kuşaktan yakınım olan ilgili herkesi aynı akrabalık terimi ile adlandırıyorum” demek gerekmektedir (Morgan, 1994a, 112).

Bugün yaygın olarak kabul edilen görüş avcılık döneminde de insanların bugünküne benzer şekilde çekirdek aileye sahip olduğu yönündedir. Ancak yaşanan şartlar gereği bugünkü toplumda tek eşli kalmak için yapılan baskılar ve yaptırımların aksine avcı toplumda avlanmak için uzun süre ailesinden uzak kalan bir adamın istediği kadınla birlikte olma özgürlüğünün olması ve bunun doğal karşılanması durumu söz konusudur. Avcılık toplumunda tek eşli aile bir parça gibi görünse de aslanan bütündür.

Tam bir siyasal uygulamaya geçememiş toplumlarda soy ya da kan akrabalığının ön planda olduğu ve sıkı bir şekilde takip edildiği görülmektedir. Soy kimi zaman ana yanlı kimi zamansa baba yanlı olmuştur. Genellikle insanlık tarihinde önce ana yanlı bir toplumun olduğu ardından ataerkil bir düzene geçildiği kabul edilmekle birlikte, bu zaman zaman değişiklik göstermektedir. Araştırmacılar anayanlı toplum düzeninin ne zaman başladığı ve bittiği konusunda net bir bilgiye sahip değildir. Morgan, soy ya da klan akrabalığının tarıma tam anlamıyla geçmemiş toplumlarda ortaya çıktığını, aynı köyde ya da kabileden birden fazla soy grubunun bulunduğunu belirtmektedir. Bu toplumlarda her üye bir soy içinde dünyaya

gelmekte ve soyun içindeki konumlarını, kabilenin diğer üyeleriyle ilişkilerini betimlemektedir.

Toplumlarda soyun ana ya da baba yanlı olmasının, topluluğun ekonomik koşullarında kimin daha fazla iş yaptığıyla ilgilidir. (Morgan, 1994a, 117-118).

Latince, Grekçe ve Sankritçedeki gens, genos ve ganas terimlerinin kan yakınlığı ilişkisini ifade ettiği bilinmekte ve aynı soyun üyelerinin ortak bir atadan geldiği vurgusu yapılmaktadır. Soy, aynı atadan gelmekle birlikte farklı soy adı taşıyanların oluşturduğu bir topluluktur. Aynı ortak atadan gelmiş olmaları onları kan bağı olan yakınlar topluluğu şekline getirmektedir. Soy, ister erkek ister kadından takip edilsin her ikisinde de ortak bir atanın olduğu kabul edilmektedir. Mülkiyet kavramı baba soyunun takip edilmesine neden olmuştur.

Morgan, modern ailenin örgütlenmemiş bir soy olduğunu, kan bağlarının koptuğunu belirtmektedir. Aile üyeleri aynı soyadını taşımakla birlikte dağılmış durumdadır (Morgan, 1994a, 151).

Soy içinde üyeler arası evlilik yasaklandığı için, üyelerin kan yakınları ile evlenmeyi kötü bir şey sayması, topluluktaki insanların kuşaklar boyunca güçlü kalmasında olumlu bir katkı sağlamıştır. Akrabalık ilişkisine dayandığı ve üyeler arasındaki birlik ve tutumunda akrabalar arası yakınlığı kendisine temel almış bulunduğu için, soy örgütlenmesi, kendi üyelerinin her birinde o zamanki hiçbir gücün sağlayamayacağı kadar büyük bir kişisel destek ve korunum sağlamaktadır. Soy üyeleri arasındaki akrabalık bağı, karşılıklı yardımlaşma konusunda önemli ve etkin bir öğedir. Bir bireye yersiz ve yakışsız herhangi bir şeyin yapılması kişinin soy topluluğuna karşı yapılmış sayılmakta o kişiye destek olmak ise tüm soy topluluğunca görev sayılmaktadır. İşlerinde, uğraşlarında güçlkle karşılaştıklarında soy üyeleri birbirlerine yardım etmektedirler (Morgan, 1994a, 158).

Morgan yabanıllık ve barbarlık döneminde aile adının olmadığını yalnızca aile adına bakılarak bu topluluklardaki akrabalık ilişkisinin asla belirlenemeyeceğini söylemektedir. Ona göre aile adının geçmişi uygarlık tarihinden daha ötede değildir.

Bir çocuk doğduktan sonra, soya ait olup da henüz soy içinde hiç kimse tarafından kullanılmayan adlardan biri, kadının yakın akrabalarından da izin alınarak anası tarafından çocuk için seçilir. Fakat çocuğun topluluğa girişi bununla tamamlanmış olmamakta; bunun için annesinin ve soyunun adıyla babasının adının

kabilenin en yakın meclis toplantısında herkesin önünde yüksek sesle okunup duyurulması gerekmektedir. Bir kimse öldükten sonra ise en büyük oğlu hayatta kaldığı sürece bu oğlunun izni olmadıkça ölen kimsenin adı hiç kimseye verilememektedir. Morgan'a göre adlar, kişilerin yaşam dönemlerinde kullanılan iki sınıfa ayrılmaktadır. Birinci sınıf içinde yer alan adlar kişilerin çocukluk döneminde kullanılmakta; ikinci sınıftan olan adlar ise gene gerekli törenlerle, kişi ergenlik yaşına gelince kişiye verilmektedir. Buna eski adın alınması, yenisinin verilmesi denmektedir (Morgan, 1994a, 170). Bu durum Dede Korkut Hikâyelerinde alpların ad almak için hüner sahibi olmaları, baş kesip kan dökmelerinden sonra ad almalarıyla ilişkilendirilebilir. Burada söz konusu olan eski adın alınıp yenisinin verilmesiyle birlikte kişinin varlığının toplum tarafından tanınması ile alakalıdır. Kişi artık toplumun gözünde meşru bir varlıktır (Duymaz, 1999, 187-198).

Morgan hitap şekillerinin de üzerinde durmaktadır. Bu noktada Amerikan Kızılderililerinden örnekler vermektedir. Gündelik karşılaşmalarda ve resmi selamlaşmalarda Amerikan Kızılderilileri birbirlerine (toplumsal konumları açısından) aralarındaki ilişkiyi açıklayan terimlerle seslenirler (hitap ederler). Akriba iseler, birbirlerine akrabalı olarak seslenirler; akraba değilse “dostum” diye seslenirler. Bir Kızılderiliye yalnızca özel adıyla seslenmek ya da kendisine doğrudan doğruya adının ne olduğunu sorup öğrenmek istemek kabalık sayılmaktadır (Morgan, 1994a, 171-172). Kendi toplumumuza baktığımızda da durum pek farklı değildir. Hiç tanımadığımız birine yaşına ve cinsiyetine göre hitaplarda bulunmaktayız. “Amca, ağabey, teyze” vs. Bizden büyük birine kendi adıyla seslenmek kabalığın ötesinde terbiyesizlik olarak görülmektedir.

Soydaki diğer önemli haklardan biri de edinme yolu ile soya dışarıdan yeni üye alabilme hakkıdır. Savaş tutsakları ya öldürülmekte ya da soylardan birine alınmaktadır. Tutsak düşen kadın ve çocuklar da bu yollardan geçerek bir derecede şefkat bulabilmektedirler. Edinilme yoluyla soya giren kimse sadece soy üyesi haklarını değil, kabile üyesi olmanın da haklarını kazanmaktadır. Bir tutsağı soya alan kimse, edinilen kimseyi erkek ya da kız kardeşi olarak benimser. Eğer edinilme yolu ile soya alınan bir kadın, anası yaşında ise, onu soya alan kadını kendisinin anası sayar ve o andan başlayarak sanki doğumundan beri ana-oğul ya da kardeşlik ilişkisi varmış gibi o tutsağa karşı saygılı davranır. Edinilme yolu ile soya alınan tutsaklar, çoğu kez girdikleri ailelerde, savaşta ölen aile üyesinin yerine konulurlar;

böylece akraba ilişkileri sırasında boşalan gedik doldurulmuş olur. İrokua'lar arasında edinme yoluyla soya alınma töreni kabilenin herkesin katıldığı genel kurul toplantısında yapılmakta ve tören, tam anlamıyla dinsel bir törene dönüşmektedir.

Halk kabile kurulunun toplandığı yere geldiğinde reislerden biri edinme yoluyla kabileye alınacak kişi hakkında kabileye girişinin nedeni, kişinin adı ve soyun adı, soya girdikten sonra bu kimsenin alacağı ad hakkında bilgi veren bir konuşma yapar. Sonra iki reis adamın koluna girerler, kabile kurulunun bulunduğu eve yürürler, kabileye üye edinilen kimse için şenlik şarkıları söylerler. Her dizinin sonunda kabile üyeleri koro olarak yanıt verirler. Yürüyüş, aynı eve gelip gitme şeklinde şarkının bütün dizeleri bitinceye kadar sürer. Bu üç turdur. Bununla tören biter. Bazen, bir dostluk gösterisi olarak Amerikalıların bu törenlerle soya girmelerine izin verilmektedir. Morgan bu şekilde Seneca'ların Şahin soyuna girdiğini belirtmektedir.

Morgan bu yöntemin ender kullanılsa da, güçsüz düşmeye başlayan bir soyun yeniden kalabalıklaşıp güçlenmesinde yararlı olması nedeniyle kullanıldığını belirtmektedir. Bu noktada kan bağı ve evlilik dışı akrabalık ilişkilerinin oluşumunun arka planında da böyle bir durumu mu vardı sorusu akla gelmektedir.

Morgan, insanlığın varoluş ve gelişim süreci içerisinde toplumsal bir örgütlenme biçimi olan soyun önemine vurgu yapmaktadır. Ona göre, soy örgütüyle yarışabilecek tek şey, evlilik nedeniyle kazanılan hısımlık ve akrabalık sistemleridir. Soydan da eski olan bu akrabalık ve hısımlık sistemleri, kendilerini oluşturan evlenme biçimleri ve görenekler ortadan kalktıktan çok sonra da günümüze dek varlıklarını sürdürebilmiş bulunmaktadır (Morgan, 1994a, 179).

Soy örgütü, her türlü kan yakınlığı ilişkilerini az sayıda kategoriler içinde derleyip toplayan ve aynı soygeliminden inen kuşakları sonsuza dek hep birlik içinde tutmayı amaçlayan bir kan yakınlığı sisteminin çatısı altında oluşmuştur. Kişilerin birbirleri ile olan ilişkilerini -bu kişilerin gerçek ortak ataları ne denli uzak geçmişte kalmış olursa olsunlar- izlemek, ortaya çıkarmak kolaydır. Tek eşli ailenin gelişip yaygınlaşması ile birlikte yeni ve bütünüyle farklı bir kan yakınlığı sistemi ortaya çıkmış; soy topluluğu içinde kandaşlık değil de sosyal yakınlık ilişkisi olanlar arasındaki bağlar, çok geçmeden ortadan kalkmıştır (Morgan, 1994b, 32).

1.2.3. Fratri Nedir?

Fratri, akrabalık araştırmalarında, iki ya da daha fazla klanın gruplaşmasını ifade etmek için kullanılan bir terimdir. Ortak mitolojik atadan geldiklerine inanan klan birliği kapalı yerleşim alanında yaşar ve gens (soy) ile tribü arasındaki toplumsal yapıyı ifade eder. Klanla ya da daha alt akrabalık ilişkileriyle karşılaştırıldığında güçsüz ve gevşek bir ittifak grubu oluşturmanın dışında fazlaca bir işlev taşımamaktadırlar (Emiroğlu ve Aydın, 2009).

Fratri ile ilgili olarak bir başka tanım ise “aynı toteme inanan birden çok ilkel kabileden oluşan topluluk anlamına gelmektedir” şeklinededir (Öztürk, 2009).

Morgan fratri kavramını ilk kullanan kişidir. O fratriyi şu şekilde tanımlamaktadır. Fratri kardeşlik topluluğu demektir ve soy örgütlenmesinin doğal bir gelişme ürünüdür. Fratri aynı kabilenin iki ya da daha çok sayıda soyları arasında belirli ortak amaçlar için kurulmuş organik bir birlik ya da kuruluştur. Bu soylar, genellikle daha önceleri bütün olan bir soyun bölünmesi sonucunda oluşmuşlardır (Morgan, 1994b, 180).

1.2.4. Kabile-Ulus Nedir?

Kabile ve ulus kavramları aynı şeyler değildir. Soy örgütlenmesinde kabileler aynı yönetim altında birleşinceye ve tek bir halk oluşturuncaya dek bir ulus meydana getirememektedirler. Federasyon ayrı ayrı yerlerde bağımsız kabilelerden oluşur. Konfederasyon ulusun en yakın benzeridir ama özdeşi değildir. Yabanılıık ve barbarlık dönemi kabilelerinde gelişmeleri önleyen en önemli etmenlerden biri parçalanma ve bütünleşme eğilimidir. Yabanıl ve barbar kabilelerde gelişmeyi engelleyici bir olgu olarak ortaya çıkan parçalanma eğilimi soy örgütlerinde sürekli olarak kendini göstermiştir. Bu eğilimi, bu kabilelerin toplumsal konumlarının ve yaşadıkları yerlerin ayrı ve uzak oluşu nedeniyle meydana gelen lehçe farklılaşmaları daha da artırmaktadır. Toprak üzerinde halkın ayrı ve uzak bölgelerde yaşaması nedeniyle belli bir süre sonra, önce konuşma dilinde farklılaşmalar başlamakta bunun

ardından da her topluluğun çıkarları ayrılmakta; sonunda bağımsızlaşmaya gidilmektedir. Yaşam için gerekli olanaklar nüfus artışı nedeniyle daralınca fazla nüfus her soy içindeki yönetsel örgütlenmenin yeterli oluşu sayesinde yeni bir yerde yaşamaya ve kendisine yeni yaşam olanakları hazırlamaya yönelmektedir. Savunma alanında karşılıklı olarak birbirleriyle yardımlaşma amacıyla akraba ve yakın bölgelerde yaşayan kabileler arasında konfederasyon kurma eğilimi doğal bir olgudur (Morgan, 1994b, 198-200).

Aile hangi biçimiyle olursa olsun soy örgütünün kurucusu olmamıştır. Tersine eski dönemde olduğu gibi, son dönemlerde de her çeşit aile, karı ve koca farklı soylardan geldikleri için soyun kısmen içinde kısmen de dışında kalmıştır. Bu açıklanması hiç de zor olmayan bir durumdur. Aile, en alt biçiminden en gelişkinine dek, tam bir evrim özgürlüğü içinde soydan ayrı ve bağımsız olarak ortaya çıkmış, buna karşılık soy hem toplumsal sistemin birimi olmuş hem de değişmelerden uzak kalmıştır. Soy fratri, fratri kabile, kabileler ise ulus toplulukları içinde tam anlamıyla yer almış; fakat aile kurumu, koca ve karı ayrı ayrı soylardan oldukları için tam olarak soy biriminin içinde yer alamamış, onunla kaynaşmamıştır. Aile mülkiyet hakları ve ayrıcalıkları ile tüzel kişilik kazanmış, bu durum yasal düzenlemeler ile kesinleştirilmişse de siyasal sistemin oluşturucu birimi hiçbir zaman aile olmamıştır. Devlet, oluşumu yönünden kendi içindeki illere; iller, kentlere önem vermişler; fakat kentler ailelere önem verme durumunda olmamışlar; aynı şekilde uluslar kendilerini oluşturan kabileleri, kabileler fratrilelerini, fratrilere soylarını ciddiye almış, fakat soy örgütü aile kurumu karşısında böyle bir gereksinim duymamıştır. Toplumun yapısını incelemek için, görülüyor ki yalnızca organik ilişkiler üzerinde durmak gerekmektedir. Siyasal toplum karşısında kentin durumu, soya dayanan toplum karşısında soyun durumuna benzemektedir. Her ikisi de bir sistemin oluşturucu birimi durumundadır (Morgan, 1994b, 332).

1.2.5. Anaerkil Aileden Ataerkil Aileye Geçiş

Günümüz toplum yapısına ulaşmadan önce anaerkil bir toplum yapısının varlığı mevcuttur. Başlangıçta kadının toplumun tek kurucusu olduğu kavramı kabul görmemekle birlikte bir süre bu düşünce üzerinde durulmamıştır. Ancak insanlığın

gelişimi incelenirken anaerikil ve ataerikil dönem olmak üzere iki dönem üzerinde durulmaktadır. Ataerikil ailenin sonradan ortaya çıkıp çıkmadığı, anaerikil dönemin olup olmadığı konusunda büyük tartışmalar yaşanmıştır. Toplumların başlangıcının neden anaerikil düzenle başladığı sorusuna cevap aranmıştır.

W. H. Rivers'ın *Psychology and Ethnology* (Ruhbilim ve Budunbilim) adlı çalışmasında “Uygurlık düzeyi düşük olan bütün halklarda akrabaların belirlenme dizgesi bizimkine göre öyle temel ayrılıklar gösteriyor ki onların kullandığı terimlerin hiçbirine bizim dilimizde doğru karşılıklar bulamıyoruz. Öte yanda bu halkların dilinde de bizim terimleri tam olarak karşılayacak sözcükler yok.” (Rivers, 1926, 44).

Rivers, *The History of Melanesian Society (Melanezya Toplumunun Tarihi)* adlı çalışmasında ise “Bizim uyguladığımız dizgeyle, daha önceki sınıflayıcı akrabalık dizgesi arasındaki en belli başlı ayrılık bu dizgenin klan ya da benzeri kümelerle bizimkininse aileye dayandırılmasından gelmektedir” demektedir (Rivers, 1914, 6-7).

Buradaki temel farklılık klan ve benzeri topluluklarda bir kadın o topluluktaki bütün çocukların annesidir. Bizdeki aile kavramına bakıldığında sadece o çocuğu doğuran kişi çocuğun annesi olabilmektedir. Modern dünyanın akrabalık sistemine göre bir kadın çocuk sahibi olduğu anda annedir. Klan ve benzeri toplumlarda ise dişi olan her varlık annedir. Bu onun yaratılışıyla ona sunulmuş bir unsurdur.

Hans Kelsen, *Society and Nature* adlı çalışmasında fiziksel analık'tan bahseder. Ona göre ilkel dinlerde ana-evlat ilişkisini belirleyecek herhangi bir terim bulunmamaktadır. Bunun nedeninin dilin yetersizliğinden değil, fiziksel olgunun ilkeller için bir önem taşımadığından kaynaklandığını belirtmektedir (Kelsen, 1943, 30).

Anaerikil toplumlarda temel düşünce herkesin birbiriyle kardeş olduğudur. Bu nedenle fiziksel oluşumlara değer verilmemektedir. Günümüz modern toplumlarında ise fiziksel oluşum ön plandadır. Avustralya yerlilerinin kendilerini bir toplumsal birim olarak betimlemede kullandıkları kavramlar bu olguyu doğrulamaktadır; erkekler içinde buldukları topluluğu bir erkek kardeşler birliği, kadınlarsa analar birliği olarak görürler (Reed, 1994, 35).

Lucien Levy-Bruhl, *İlkel İnsanda Ruh Anlayışı* adlı çalışmasında anaerkil klan yapısını şu şekilde açıklamaktadır: “Melanezya dillerinde “veve” aile demektir. Bir çocuğun annesi “ailenin annesidir”. Bir erkeğin yakınlarına veve denilemez çünkü onlar annenin ailesinin yakınlarıdır. Sanki tüm aileyi o temsil ediyormuşçasına anneye ve annenin yakınlarına çoğul anlamda veve denilmektedir. Sanki kendisini dünyaya getiren kadının çocuğu değil de akrabalık ilişkileriyle bağlı olduğu aile efradının çocuğuymuş gibi.” (Levy-Bruhl, 2006, 81-82).

Reed, aile yapısından önce klan yapısının ortaya çıktığı gibi sınıflayıcı toplumsal akrabalık dizgesinin de aile akrabalığı dizgesinden önce geldiğini belirtmektedir. İlkel toplulukların akrabalık ilişkilerinin toplumsal ya da komünal olduğunu, bireyin aile bağlarından haberli olmadıklarını dolayısıyla da böyle bir oluşuma kayıtsız olduklarını da belirtmektedir. Sınıflayıcı dizgenin aile akrabalığı dizgesine dönüşmesi de zamanla olmuştur. Reed, bu durumu erkeklerin birbirine “ağabey” kadınlarinsa “bacı” dediği günümüz kardeşlik örgütleri ve sendikalarla sınıflayıcı akrabalık dizgesi arasındaki benzerlikle açıklamaktadır. Böyle örgütlerin üyeleri, bu toplumsal adlandırmanın hepsinin ya da herhangi birinin bir değerine göre genetik kardeş olduğu anlamına gelmediğini pekâlâ bilmektedirler (Reed, 1994, 40).

Reed, adı geçen çalışmasında toplumda neden önce ataerkil aileler değil de anaerkil klanlar ortaya çıktığı sorusunu tartışmaktadır. Ona göre insanın iktisadi ve toplumsal yaşamı için gerekli olan şey, her şeyden önce birbiriyle ve kadınlarla işbirliği yeteneğine sahip bir insan kardeşliği yaratmak olmuştur. İlk çağlarda hüküm süren koşullar altında toplum birbiriyle evlenerek baba aileleri oluşturan cinsel birlik temeli üzerine kurulamazdı. Bu gelişme, analar tarafından yönetilen bir oymakta kız ve erkek kardeşlerin cinsel olmayan, iktisadi birliğiyle başlamak zorundaydı. Kadınlar yalnızca cinsel ayırım sayesinde belli ölçüde bir toplumsal denetim gücü kazanmış ve böylece gerekli kardeşliğin yaratılması sürecini başlatmışlardır (Reed, 1994, 108).

Kardeşlik düşüncesi ile birlikte aynı klan içerisindeki kadınların hepsi bir erkek için “kardeş” olmuştur. Bu düşünce de dış evlilik kuralını doğurmuştur. Dış evlilik kuralıyla aynı klan içerisindeki “kardeşler” arasında cinsel ilişki yasağı ortaya çıkmıştır. Dış evlilik yasağı dinler tarafından da desteklenmiştir. Bu düşünce aynı klan içerisinde evlilik ve cinsel birleşmeyi düşüncede de olsa önleyen kurgusal bir akrabalık ilişkisini meydana getirmiştir.

İnsanlık tarihinde cinsel ilişkilerin kurala bağlanmasının sebebi ekonomiktir. İnsanlar yaşamsal ihtiyaçların karşılanması için birbirleriyle işbirliği içerisinde olmak ve güvenliklerini sağlamak durumundaydılar. İnsan yaşamının başlangıçta aile yerine klanı ortaya çıkarması ve totem düşüncesinin var olmasının nedeni karşılıklı çıkar ilişkisidir. Totem inancı aynı klandaki herkesi birbiriyle akraba yapmaktadır. Dolayısıyla klan, kız kardeşlerin, erkek kardeşlerin, annelerin ve dayıların toplandığı yakın akrabalarından oluşmaktadır.

Malinowski, *İlkel Topumlarda Cinsellik ve Baskı* adlı çalışmasında anaerkil toplum yapısını, ananın ailenin merkezi sayıldığı ve akrabalığın çıkış noktası olduğu aile şeklinde tanımlamaktadır (Malinowski, 1989, 84).

Malinowski, mitleri incelediğinde mutlaka bir kadının, zaman zaman kadının ve erkek kardeşinin bazen de bir totem hayvanının bulunduğu, bir kocanın varlığındansa asla söz edilmediği belirterek bu anlatıları anaerkil yapının kanıtı olarak göstermektedir. Ona göre bu mitler, babanın yaratıcı gücü yerine soyu belirleyen ananın kendiliğinden sahip olduğu yaratıcı gücünü dile getirmektedir. Mitoloji dünyasında babaya yer verilmemektedir. Malinowski'ye göre, soyların kökenini anlatan mitlerde koca ya da babanın herhangi bir rol oynadığı hatta yalnızca görüldüğü tek bir öykü bile yoktur (Malinowski, 1989, 80-101).

Anaerkil toplumda mitolojik bir ortak ata ile toplumun ekonomik gücü üzerinde kadının etkinliği bulunmaktadır. Morgan anaerkil toplumdan ataerkil topluma geçişin istek dâhilinde olduğunu düşünmektedir.

Toplum ilerledikçe mülkiyet ve bireysel mülkiyet geliştikçe bireylerin kişilikleri önem ve etkinlik kazanmaya başlamış; soylara kahramanlaştırılmış bazı ataların isimleri verilmeye başlanmıştır. Aynı soydan ayrılmalarla yeni soyların oluşumu da devam ederken bazı soylar ise silinip kaybolmuştur. Soyları adlandırmada bu değişiklik olduğunda eski atalar yavaş yavaş silikleşmiş, uzunca bir zaman geçtiğinde, her seferinde yeni yeni kişiler ünlenmiş, önem kazanmış; sonunda eski soy atasının yerine bu yeniler konmuş; soyun adında da değişmeler olmuştur (Morgan, 1994b, 85-86).

Bunda etkili olan şey çocuğun babasının belirlenmesi, doğal olarak tek eşli ailenin ve mülkiyet kavramının gelişmesi olmalıdır. Mülkiyet kavramı miras kavramını beraberinde getirmiştir.

Soyların kuruluşunda temel ilke soy içindeki kan yakınları arasındaki evlenmenin yasaklanmasıdır. Soy, kan yakınlarından oluşmuş büyük bir ailedir. Ortak dinsel kut törenleri, ortak mezarlığı ve ortak toprağı vardı. Soy toplumunun kuruluşuna ilişkin kurama göre soy içinden evlenmenin olmaması gerekmektedir. Soy geliminin erkek soy çizgisinden izlenmeye başlaması, tek eşliliğin gelişmesi, mirasta çocukların öncelik kazanması, kız ve kadınların da mirasçı olabilmesi ile soy, dikkate alınmaksızın ancak çok yakın kan akrabaları arasında evlenmeyi yasaklayan serbest evliliğe giden yol yavaş yavaş açılmış, bir grubun içindeki bütün erkeklerle kadınların birbirlerinin kocaları ve karıları olduğu yalnızca çocuklarının bunun dışında tutulduğu, kadınlarla kocalarının ayrı soylardan olduğu evlenme ortaya çıkmış, böyle başlayan evlilik ilişkileri geçirdikleri değişimlerin sonunda bir kadınla bir erkeğin çift oluşturduğu ve bu çiftin topluluktakilerden ayrı bir evde birlikte yaşadığı evlenme biçimine varılmıştır (Morgan, 1994, 93).

Kan bağı ve evlilik dışı akrabalık ilişkilerine bakıldığında genellikle kadınlar arasında yaygın olarak uygulandığı görülmektedir. Bunun nedenini John Ferguson McLennan *Primitive Marriage* adlı eserinde şu şekilde açıklamaktadır. McLennan'a göre ilk insanlar dıştan evlenen fakat birbirlerine düşmanlık besleyen topluluklar içinde yaşamakta; topluluğun gücünü azaltan kız çocuklar öldürülmekteydi. Bu nedenle, aynı kadını paylaşan çok sayıda erkekten oluşan çok kocalı evlilik ortaya çıkmış; çoğu kez kadınlar başka topluluklardan çalınarak getirilmiş, hısımlık ilişkileri sadece kadın aracılığıyla kurulmuştur. McLennan bu görüşü desteklemek için dıştan evlenmenin yaygın oluşunu, çok kocalılığı eski uygulamanın kalıntısı sayılabilecek gelin kaçırma törenlerini ve kayınla evlenme dediğimiz kardeşin ölen ağabeyinin dul kalan karısı ile evlendirilmesini kanıt göstermektedir (McLennan, 1886, 147-158).

McLennan'a göre akrabalık terimleri "kişilere hitap etme biçimleridir". Morgan'a göre ise böyle bir anlayış çok temelsiz kalmaktadır. McLennan kan yakınlığı terimlerinin biyolojik ilişkilerden daha fazlasını ifade ettiğini ileri sürmektedir (McLennan, 1886, 133).

Yakınlık ilişkileri iki çeşittir: İlki, kandaşlığa, aynı kandan gelmiş olmaya dayanır. İkincisi hısımlık ya da evlilik ile oluşan yakınlık ilişkisidir. Kandaşlık da iki çeşittir: Öz ya da aynı soygeliminin aynı soy çizgisinde yer almış olanlar arasındaki kandaşlık ilişkisi ve sosyal kan yakınlığıdır. Soy çizgisine bağlı soygelim yakınlığı,

bir kimse ile onun kendi soyundan (nesebinden) olanlar arasında olur. Soysal soygelim yakınlığı ise aynı ortak atadan gelen ancak birbirlerinin soyçizgisinden olmayan kişiler arasında söz konusudur. Evlilikle oluşan ilişkiler geleneklere göre biçimlenirler (Morgan, 1994b, 147).

Evlilik, klanlar arasında yapılan bir çeşit antlaşmadır. Karşılıklı olarak çapraz yeğen evlilikleri görülmektedir. Bu dönemdeki evliliklere günümüzdeki anlam yüklenmemelidir. Aynı evde yaşama ya da evli çiftin başka bir yere geçmesi gibi bir durum söz konusu değildir. Erkek de kadın da kendi klanının üyesi olma durumunu devam ettirmektedirler. Böyle bir antlaşma klanlar arasında hısım olma imkânı vererek savunma konusunda güçleri birleştirmek ve birbirleri için tehdit olma durumunu da ortadan kaldırmaktadır. Her iki taraftaki erkekler de karşı tarafın bölgesine rahatça girebilmekte ve eş seçebilmektedirler. Nüfusun artmasıyla birlikte büyüyen klan nüfusu parçalanmakta ve komşu klanlar oluşmaktadır. Zaten kardeş olan bu topluluklar evlilik yoluyla da bağlarını devam ettirmektedirler.

Anaerkil yapıdan ataerkil yapıya geçişte erkekleri güçlü bir konuma taşıyan bir diğer noktanın da erginleme törenleri olduğu öne sürülmektedir. Erginleme törenleri erkekler için çocukluktan erkeklığe geçiş anlamı taşımaktadır. Erginleme törenlerinin temel işlevi evliliklerdir. İlkel toplumlarda erkeklerin vücutlarında bulunan işaretlerin yara izleri, sünnet gibi çeşitli anlamları bulunmaktadır. Erkek çektiği acılar neticesinde evlenme tezkeresini de elinde bulundurmaktadır. Evlenme tezkeresi aynı zamanda bir kardeşlik tezkeresidir. Erginlenen erkeğin işkenceler sonucu edindiği işaretler yalnızca onun yabancı bir toplumun kadınına koca olabileceğini kazandığını belirtmemektedir. Söz konusu işaretler, eski bir düşmanın bundan böyle kadının erkek akrabaları tarafından bir çapraz yeğen, kayınbirader, bir dost olabileceğini de göstermektedir. Başlangıçta törenler kadınların denetimindeydi ama sonradan bu işi erkeklerin yüklenmesine ve kendileri adına yürütmesine izin verdiler. Kadınların bu kut törenlerine katılmasının yasaklanması ve hatta çevrede görüldüklerinde öldürülmekle korkutulmaları erkeklerin gizli derneklerinin ortaya çıkmasıyla başlamıştır. Ne var ki bu durum, erginlemede köklü bir değişikliğin yapıldığını belirtmekte toplumda oluşan değişiklikleri simgelemektedir (Reed, 1995, 36-38). Erginleme törenlerinin kadınlardan ayrı gizli bir şekilde yapılmaya başlanması, gizli cemiyetlerin kurulmasına neden olması insanlığın ilerleyen

dönemlerinde tarikatların, ahi teşkilatlarının, yaren topluluklarının kurulmasının da temelini atmış olabileceği ihtimalini de akla getirmektedir.

Tribünün en yüksek konumda bulunan kişilerin yaptığı yalnız erkeklerin katılabileceği gizli kut törenler giderek tüm topluluğun katıldığı açık kut törenlerin yerini almıştır. Başlangıçta akraba olmamaktan doğan bölünmeler yerine akrabalık kurmakla kümeler oluşturarak insanları kardeşlik bağlarıyla birleştirmeyi amaçlayan erginleme, şimdi bunun tam tersini gerçekleştiren bir kut tören haline gelmiştir. Erkekler arasında ise bu durum, konum ve servet ayrılıklarına dayanan yeni bölünmeleri dile getiren bir tören anlamına gelmektedir (Reed, 1995, 39).

Tarım ekonomisinin gelişmeye başlaması, nüfusun artması klan ve fratilerin çözülmesini sağlamıştır. Her biri ayrı bir topluluk olan köylerin oluşmaya başlaması evlilikle ilgili oluşumlar da iki klan, iki köy ve sonunda iki aile arasında yapılmaya başlanmıştır.

Anaerkil aileden ataerkil aileye geçişin ne zaman olduğuyla ilgili olarak antropologlar büyük bir bilgi eksikliğinin bulunduğunu kabul etmektedirler. Bu durumun nedeni olarak da ataerkil ailenin de başlangıçtan beri var olduğu konusundaki ısrardan kaynaklandığını dile getirmektedirler. İlkel topluluklara bakıldığında anaerkil bir yapının görülmesi, erkeğin ise neredeyse yok sayılması ataerkil yapının sonradan ortaya çıktığı düşüncesini ortaya koymaktadır.

Reed, bu geçiş dönemini fark etmedeki güçlüklerin sınıflayıcı akrabalık dizgesinden aile dizgesine geçişle ilgili olduğunu belirtmektedir. Tribülerden oluşan toplumun parçalara ayrılarak birbirinden bağımsız klan ve köyler oluşturması, klan içinde ana ailesinin ortaya çıkması ve babayla, baba yanlı akrabaların varlık kazanması, ilkel halklar için yeni akrabalık kategorilerine uygun deyimler bulmada sorunlar yaratmıştır (Reed, 1995, 132).

Klan yapısı içerisinde baba yalnızca fizyolojik bir öneme sahiptir. Çocuğun dünyaya gelmesindeki katkısından başka çocuk üzerinde herhangi bir hakkı yoktur. Babanın yapması gereken her şeyi dayı yapmaktadır. Dolayısıyla çocuk üzerindeki her türlü hakka da dayı sahiptir. Klan yapısının değişmesinden sonra babanın görevleri biyolojik anlamda baba kimse ona geçmeye başlamıştır. Bu konuyla ilgili olarak Edwin Sidney Hartland, *Primitive Paternity* adlı çalışmasında şu örneği vermektedir:

“Loango’da dayıya, Tate(baba) denilmektedir. Dayı, yeğeni karşısında baba yetkilerine sahiptir. Babanın hiçbir yetkisi yoktur ve karı koca ayrılırlarsa çocuklar, ananın erkek kardeşine ait olduklarından anayı izlerler.” (Hartland, 1909, 281).

Evliliğin bugünkü anlamda yaşanmaya başlanması ve erkeğin koca ve baba olarak kabul edilmesiyle birlikte akrabalık ifadeleri de değişmeye başlamıştır. Anaerkil dönemden ataerkil döneme geçişin nedenleri net olarak bilinmemekle birlikte insanların biyolojik bilgilere sahip olmasından kaynaklanmadığı da açıktır. Çünkü babalık kavramı, babanın çocuğunun dünyaya gelmesiyle ilgili değildir. Babalık, çocuk üzerindeki haklara sahip olmakla alakalıdır. Bu nedenle ilkelerin dillerine bakıldığında dayıya baba denilmektedir. Zamanla baba, evde koca çocukların da babası rolünü üstlenmiş ve söz sahibi olmuştur.

Ataerkil topluma geçişle ilgili olan yaygın görüşlerden biri de mülkiyet kavramıdır. Kanaatimizce mülkiyet kavramı insanlık tarihinin her döneminde vardı. Batılı araştırmacılar her ne kadar anaerkil toplumla klan yapısını, ataerkil toplumla da devlet yapısını birbiriyle bağlantılı görmüş olsalar da mülkiyet kavramı her iki dönemde de varlığını sürdürmekteydi. Burada mülkiyet kavramını belli bir tarihe ya da döneme dayandırmaktan ziyade mülkiyetin ekonomik ve sosyal şartlar içerisinde devredildiğini düşünmek daha doğru bir yaklaşım olacaktır. Barbarlığın tarımla başlayan ilk döneminde ekonomide kadının daha etkin olduğunu görmekteyiz. Bu dönemde ailenin varlığından söz edilmektedir. Ancak anaerkil bir yapı görülmektedir. Reed bu dönemle ilgili olarak kadınların eskiden olduğu gibi kümeler halinde çalıştığını, “büyü”deki ustalıklarını, çiftçiliğe, el ürünleri üretmeye ve toplumsal işlevlere uyguladıklarını belirtmekte ve dişi yaratıcılığının doruğa vardığı bu dönem “tanrıça” ya da “bereket tanrıçası” deyimlerinde kısa ve öz anlatımını bulan saygılı adlarla tarihe geçtiklerini vurgulamaktadır (Reed, 1995, 176). Zamanla değişen ekonomik ve sosyal şartlar çerçevesinde ve yönetim anlayışının değişmesiyle birlikte erkekler üstünlük kazanmışlardır. Burada devlet yapısı devreye girmiştir. Devleti yönetme gücünü ellerinde bulunduranlar bunu Tanrı adına yapmışlardır. Bu dönemde Tanrı algılayışında da değişmeler olmuş Tanrıçalar yerini erkek olduğu düşünülen Tanrı’ya bırakmıştır. Gerek kendi kültürümüzde gerekse başka kültürlerde bakıldığında Tanrı’nın baba sıfatıyla anıldığı görülmektedir. Tanrı adına devleti yönetenler mülkiyet hakkını da ellerinde tutmuşlardır. Bu dönemde veraset kavramı doğmuştur. Yönetim babadan oğla geçen bir yapı arz etmiştir. Miras olayında da

düzenlemeye gidilmiş, annenin soyu değil babanın soyu takip edilmiştir. Zaman içerisinde devlet, baba rolünü üstlenen bir yapı oluşturmaya başlamıştır. Mülkiyet hakkını yasa ve hukuk çerçevesinde vatandaşlar adına kullanmıştır. Vatandaşlarına da sosyal ve ekonomik güvenceler sunmuştur.

Devlet yapısının yetmediği ya da boş bıraktığı noktalarda ise yine “kardeşleme” unsuru devreye girmiş, tarikatlar, ahilik teşkilatı gibi örgütlenmeler oluşmuştur. Bu noktada semavi dinler de “kardeşleme” düşüncesine vurgu yapmışlardır.

Sonuç olarak söylemek gerekirse toplumların yapılarında anaerkil ya da ataerkil dönemlerin ne zaman başladığı ya da bittiği kesin olarak söylenemez. Aynı şekilde mülkiyet kavramının başlangıcı hakkında da net bir şey söylemek doğru olmaz. Mülkiyet kavramı bugünkü anlamıyla değerlendirilmemelidir. Toplumların gelişme süreçleri içerisinde ekonomik, sosyal, siyasal yapıları onların yaşayış şekillerini belirlemektedir. Hangi yapı içerisinde olurlarsa olsunlar tüm toplumlarda kardeşleme düşüncesi bulunmaktadır. Toplumlar klan gibi nüfus bakımından az, ekonomik açıdan zayıf oldukları dönemde “kardeşleme” fikrine yakın olmuşlar, nüfusları fazlaşıp parçalandıktan sonra da “kardeşleme” düşüncesini evrenselleştirmişlerdir. Musevilik hariç bütün dinlerde de evrensel bir kardeşlik vurgusuna rastlanmaktadır. Ekonomik, sosyal hayat çerçevesinde incelemeye çalıştığımız bu bölümden sonra klandan devlet yapısına geçiş süreci içerisinde inanışların/dinlerin etkisini değerlendirmeye çalışacağız.

1.3. İnanç Sistemlerinin (Dinlerin) Kan Bağı ve Evlilik Dışı Akrabalık İlişkilerinin Gelişimine Etkileri

1.3.1. Totemizm

Totem kelimesi Ojibway (Chippeway) kabilesinde kullanılan bir kelimedenden türemiştir. Kelimenin telaffuzunun doğruluğu net değildir. İlk olarak John Long *totam* şeklinde kullanmıştır. *Toodaim*, *dodaim* şeklinde telaffuzları da bulunmaktadır.

Kelimenin anlamı hakkındaki görüşler “onun erkek kardeşiyle kız kardeşi akrabadır” anlamına geldiği yönündedir (Frazer, 1887, 1).

Antropoloji Sözlüğü'nde totem; Kuzey Amerika Algonkin dilinde totam=klan, akrabalık olarak verilmekte ve şu şekilde açıklanmaktadır. Totem, bir insan grubunun ya da tek başına bireyin mistik ve büyüsel duygularla bağlı bulunduğu hayvan, bitki, doğa olayı ya da cansız nesnedir. Bir klanın, insan grubunun ya da bireyin aynı atadan geldiğine inandığı hayvan, bitki, doğa olayı ya da cansız nesneye (toteme) mistik ve büyüsel duygularla bağlanması, bu bağlanıştan doğan görev, yasak, ritüel ve törenler bütünü olarak tanımlanmakta ve grup ya da klan totemizmi, yerel bir grubun, aile ya da daha küçük bir grubun aynı totem çevresinde oluşturduğu akrabalık ve dinsel, büyüsel inanç bağıdır (Emiroğlu ve Aydın, 2009).

Folklor ve Mitoloji Sözlüğü'nde ise bir halkın doğaya ait veya doğaüstü özelliklere sahip bir nesneye, ataya, bitki veya hayvana tapınma ve bahsi geçen objeyi kutsallaştırmaya dayanan inanç sisteminin adıdır (Öztürk, 2009).

James George Frazer, *Totemizm* adlı ünlü eserinde totemi “batıl inançlar çerçevesinde saygı duyulan, ait olduğu sınıfın her bir üyesi ve kişi arasında tamamen özel bir ilişkinin olduğuna inanılan maddi nesnelere oluşturduğu bir sınıflamadır” şeklinde tanımlamaktadır (Frazer, 1887, 1).

Freud, *Totem ve Tabu* adlı çalışmasında totemi “yenebilen ve zararsız ya da tehlikeli ve korkunç bir hayvan, pek nadir olarak da bir bitki veya (yağmur, su gibi) bir tabiat gücüdür” şeklinde tanımlamaktadır (Freud, (t.y.), 8).

Emilie Durkheim, totemizmi “klan temeline dayanan toplumsal organizasyondan ayrı düşünülmesi mümkün olmayan bir din” olarak tanımlamaktadır (Durkheim, 2011, 231).

Evelyn Reed, totem kavramının kabilenin düzenlenmesini, örgütlenişini gösterdiğini belirtmektedir (Reed, 1995, 109).

Fuat Köprülü, “esasen totemizm, aşiretin daha küçük bir cüz-i vâhidi demek olan “semiyye: clan” dinidir” şeklinde tanımlamaktadır (Köprülü, 2005, 39).

Mahmut Tezcan, “klan denilen ilkel topluluklarda bazı kutsal yaratıklara ya da nesnelere din anlamı verilmesi” şeklinde açıklamaktadır. Ona göre totem üç yönden önemlidir:

- a. Klanının geldiği, türediği kabul edilen kutsal varlıktır. Klan mensuplarının atası sayılır.
- b. Klanın adını oluşturur.
- c. Klanın simgesidir (Tezcan, 2008, 136).

Bu noktada totem kelimesinden bahsederken “ongon” ve “töz” kavramlarına yer vermek gerekmektedir. Ziya Gökalp, ünlü çalışması *Türk Medeniyeti Tarihi*'nde eski Türk dinini tartışırken “totemizm dini gibi bir cemiyetperestlikti (cemiyete tapma)” ifadesine yer vermektedir (Ziya Gökalp, 1995, 27). Yine aynı çalışmada ongun kelimesinin Eski Oğuzcada totem olduğunu belirtmekte ve şöyle devam etmektedir. Oğuzlarda her uz (aşiret), kendi ongununu kutsal tanır, ona ok atamaz, onu öldüremezdi (Ziya Gökalp, 1995, 47). Abdülkadir İnan, ongon kelimesinin kökeninin Moğolca olduğunu ve ilk kez Reşidüddin'in *Camii't-tevarih* adlı eserinde yer aldığını belirtmektedir. Töz ya da tös kelimeleri içinse bu kelimeleri Eski Türkler'in, Moğolların ongon kelimesi yerine kullandıklarını ve “ceddi âlâ” anlamına geldiğini söylemektedir. Totemcilik devrinde “cedd-i âlâ” tapılan kuş vesair hayvan ve nebatatı bu kelime ile anmışlardır. Sonra putperestlik devrinde “ceddi âlâ” şerefinde yapılan heykellere “töz” yahut “tör” denilmiştir (İnan, 1998, 268-273). Burada Eski Türkler'in totemizme inanıp inanmadıkları konusuna girilmeyecektir. Totem kelimesinin karşılığı olan ongon ve töz kelimelerine atıf yapmak amacıyla bu konuya yer verilmiştir.

Sedat Veyis Örnek, totemizmi bir grubun ya da bir klanın, bir hayvan, bir bitki türüne ya da bir nesneye mistik, majik ve akrabalık duyguları ile bağlantısı, bu bağlantıdan doğan görevler, kaçınmalar, ritler ve törenler şeklinde tanımlamaktadır (Örnek, 2000, 38).

Ziya Gökalp, totemizmin esasını kamu egemenliğinin toteme ait olması noktasında değerlendirmektedir. Ona göre başlangıçta demokratik ve cumhuriyetçi bir nitelik vardı. Sonradan demokrasiden aristokrasiye geçmek gerekti. Bu noktada potlaç denilen bir adet ortaya çıktı. Totemin kişiselleşmesi egemenliğin, kamu egemenliğinin de kişiselleşmesi anlamına gelmektedir (Gökalp, 1995, 224).

Emilie Durkheim, insanlık tarihini totemizme bağlamaya çalışan ilk kişinin McLennan olduğunu ve onun totemizmin yalnızca bir din olmadığı, aynı zamanda çok daha gelişmiş dinlerde ondan alınmış çok sayıda inanç ve amelin bulunduğu yolundaki iddialarını bir suistimal olarak görmektedir (Durkheim, 2011, 125).

Freud'a göre totemin bütün klanla özel bir ilişkisi vardır. Totem her şeyden önce klanın atasıdır. İkincisi klanın koruyucusudur. Klan halkına sorunlu durumlarda yol gösterir, evlatlarını daima tanır ve korur. Bunun için totemdaşlar totemlerini öldürmemek veya yok etmemek, etini yememek veya ondan herhangi bir yoldan faydalanmamak açısından kutsal bir borç altındadırlar. Bu yasağın herhangi bir biçimde çiğnenmesi otomatik olarak cezalandırılır. Bir totemin özelliği sadece tek bir hayvanın veya bir varlığın içinde değil türün bütün üyelerinde gizlidir. Zaman zaman şölenler yapılır, burada totemdaşlar bir takım törenli danslarla totemlerinin hareketlerini ve özelliklerini temsil veya taklit ederler. Toteme mensupluk anne tarafından ya da baba tarafından elde edilir. Totemin anne tarafından geçmesinin baba tarafından geçmesinden önce ve daha eski olması muhtemeldir. Bir toteme bağlılık Avustralyalının bütün toplumsal ödevlerinin temelini teşkil eder. Bir taraftan kabile bağlarının, diğer taraftan da kan akrabalıklarının üstünde bir şeydir (Freud, t.y. 9).

Klan yapısı içerisinde klanı oluşturan bireyler kendilerini çok özel doğaya sahip bir akraba bağıyla birleşmiş olarak kabul etmektedirler. Bu ilişki aralarında belli bir kan bağının bulunmasından değil aynı ismi taşıyor olmalarından kaynaklanmaktadır. Bizim bugün kullandığımız anlamda onlar birbirlerinin babaları, anneleri, oğulları ya da kızları, amcaları ya da torunları değildir. Sadece aynı isimle adlandırıldıkları için kendilerini tek bir aile teşkil ediyor olarak düşünürler. Ve eğer onların bir başka kişiyi aynı aileden kabul ettiklerini söylersek bu her yaşta akrabaya karşı yükümlü buldukları sorumluluklarına benzer şekilde klandaki herkesin karşılıklı sorumlulukları olduğunu kabul ettikleri içindir (Durkheim, 2011, 142).

Freud, aynı toteme mensup olan topluluğun küçük bir aile işlevi görmesinin temelini bir muamma olarak görmektedir. Cinsel ilişkide belirlenen yasalara bakıldığında bu yasakların aile bağlarının yerine klan bağlarının korunması yönünde olduğunu belirtmektedir (Freud, t.y. 12).

Frazer, totem ve insan arasındaki ilişkinin karşılıklı çıkara dayandığını belirtmektedir. Totem kişiyi korur ve kişi de toteme çeşitli şekillerde saygı gösterir. Totem bir hayvansa onu öldürmez bir bitkiyse onu kesmez, toplamaz. Bir totem asla bireysel olarak ayrılamaz. Fakat daima sınıfın bir objesidir. Genellikle bir hayvan ya da bitki türüdür. Çok seyrek olarak yapay nesnelere, daha nadiren ruhsuz/cansız doğal nesnelere bir sınıftır. Klan toteminde bireyler kendilerini aynı kandan aynı atadan görmektedirler. Totemin getirdiği bu ortak inançla birbirlerine karşı ortak yükümlülükleri de bulunmaktadır. Dolayısıyla totemizm (totemcilik) hem dini hem de sosyal bir sistemdir. Dini açıdan kişi ve onun totemi arasında karşılıklı saygı ve koruma ilişkileri oluşmaktadır. Sosyal açıdan ise klan içindeki ve diğer klanlar arasındaki ilişkiyi oluşturmaktadır. Bir klanın üyeleri totemlerinin adıyla anılır. Ve genellikle gerçekten o soydan geldiklerine inanırlar (Frazer, 1887, 2-3). Her ne kadar mitlerde bazı farklılıklar olsa da insanların atasının totem türlerinden olan hayvanlardan doğdukları söylenmektedir (Frazer, 1887, 6). Bir kişinin kimliği onun doğum, evlilik, ölüm ve diğer vesilelerle ortaya çıkan çeşitli törenlerin sahip olduğu nesnelere totemi ile ortaya çıkar (Frazer, 1887, 32). Durkheim, totem her şeyden önce bir isim ve sonra da bir amblemdir demektedir. Her aile bir hayvanı ya da bir bitkiyi kendi amblemi ve işareti olarak kabul eder. Buradaki aileden kasıt klandır (Durkheim, 2011, 157).

Freud üç çeşit totemden söz etmektedir.

1. Bütün kabilenin müşterek totemi olan ve kuşaktan kuşağa geçen kabile totemi
2. Kabilenin bütün erkek veya kadınları ile ilgili cinsiyet totemi
3. Bireye ait olan ve evlatlarına geçmeyen kişisel totem (Freud, 102).

Kabile totemi (klan totemi), adlarını bu totemden alan, kendilerini ortak bir atadan gelme ve birbirlerini kan akrabası sayan, gerek totem inançlarında gerek birbirlerine karşı olan ilişkilerinde karşılıklı borçlarla bağımlı olan erkek ve kadınlar zümresinin saygı konusudur.

Totemizm sosyal olduğu kadar dinsel bir sistemdir. Din cephesinde totemizm bir kimse ile totemi arasında karşılıklı saygı ilişkilerinden; sosyal cephesinde de klan üyelerinin birbirlerine ve diğer kabilelere karşı borçluluk bağlarından ibarettir.

Freud, totemizm ve sosyal ilişkiler arasındaki bağı şu şekilde açıklamaktadır. Totemizmin sosyal yanı her şeyden önce yasaklarda görülen şiddetle ve sınırlandırmaların genişlik ve bolluğu ile kendini gösterir. Bir toteme bağlı klanın üyeleri birbirlerinin kardeşidirler; birbirlerine yardım etmek, birbirlerini korumak zorundadırlar. Klanın bir üyesi bir yabancı tarafından öldürülürse, öldürenin bütün kabilesi bu cinayetin hesabını vermekle yükümlüdür. Ölenin klanı tam bir birlik içinde akıtılan kanın temizlenmesini ister. Totem bağları, bizim bugünkü aile bağları fikirlerimizden daha kuvvetlidir. İlkeller aile bağları ile bağlı değildirler, çünkü totem aslında ana veraseti ile geçer, başlangıçta baba yolu ile geçmesinin belki hiç önemi yoktur (Freud, t.y. 107-109).

Tarihin bu döneminde insanlar akrabalıktan kaynaklanan başka bir ittifak ve ilişki şekli bilmezlerdi. Aynı klanın bütün üyeleri akraba oldukları ya da akraba olduklarını düşündükleri için birbirlerine karşılıklı olarak yardım ederler. Öte yandan farklı klanlar, birbirlerine düşman gibi davranırlar. Çünkü onlar farklı bir kan taşımaktadırlar. Bundan dolayı da bu tabiatüstü varlıkların desteğini sağlamanın tek yolu onları akraba olarak kabul etmek ve onlar tarafından akraba olarak kabul edilmektir (Durkheim, 2011, 237).

“İlkel” insanlar hayvanlarla insanlar arasındaki ayrımı belirlemek için toplumsal akrabalık fikrini geliştirdiler. Bu akrabalık ilk önce aynı toteme sahip bireylerin birbiriyle akraba olduğu düşüncesiyle ortaya çıkmıştır. Daha sonra totem akrabalığından sınıflayıcı akrabalık sistemine geçilmektedir. Bu durumu Evelyn Reed şu şekilde açıklamaktadır: *Kandaş sayılanlar aynı zamanda türdeş yani insandılar. Bunun dışında kalanlar akraba olmayanlar başka bir türün, yani hayvan türünün üyesiydiler. Bu akrabalık ölçütü yamyamlığın sınırlarını saptamış oldu. Oymak ya da akrabalar topluluğunun bütün üyelerinin yaşamı kutsal ve dokunulmazdı. Akrabalar öteki kandaşları asla öldüremez, yiyemezlerdi. Yalnızca, hayvan sayılan dışarıkları ya da akraba olmayanları öldürüp yiyebilirlerdi* (Reed, 1994, 55).

Totem insanların insanlarla olan akrabalığının yanında insanların hayvan ve bitkilerle olan ortak kardeşliğini de simgelemektedir. Totemin merkezinde olan bitki ya da hayvanın yenilmesi tabulaştırılmaktadır. Çünkü bu totem bir akrabadır. Bir totem hayvanını öldürmek, yemek ne kadar yanlışsa aynı totemden olan kişileri öldürmek de o kadar yanlış olarak değerlendirilmektedir.

Totem ve tabunun toplumlar açısından en önemli işlevi toplumsal birliği oluşturmak olmuştur. Frazer konuyla ilgili olarak totemciliğin yüksek din biçimlerinin gelişmesi noktasında çok az katkıda bulunduğunu belirtmektedir. Toplumsal bağları güçlendirmek ve geliştirmek için toplumdaki insanların gönüllü işbirliğine, onların ortak inanç ve iyi niyetlerine, kişisel çıkarlarını topluluğun çıkarlarının hizmetine sunmaya hazır oluşlarına bağlı olarak gelişen uygarlığın amaçlarına hizmet etmek yönünden büyük katkıları olduğunu belirtmektedir. Kendi içinde böylece birleşen bir topluluk güçlüdür, yaşamını sürdürebilir; uyumsuzluğun, çatışmaların böldüğü bir topluluk zayıftır ve ortadan kalkma olasılığı fazladır demektir (Frazer, 1887, 38).

En ilkel inanç sistemi olarak değerlendirilen totemizm akrabalık kavramı etrafında kendisine bir inanç dünyası kurmuş, bağlı bulunduğu topluluğu bir araya getirerek varlığını sürdürme olanağı yaratmıştır. Semavi dinlere bakıldığında elbette ki totemizmden daha gelişmiş bir inanç sistemiyle karşılaşmaktadır. Ortak nokta şudur ki bütün dinler aynı inanca sahip kişileri “din kardeşliği” düşüncesi altında birleştirmektedir. Bu noktada “ilkel” dinlerden semavi dinlere geçerek semavi dinlerin kardeşlik düşüncesi ile ilgili bakışımı ortaya koymanın uygun olacağını düşünmekteyiz.

1.3.2. Tek Tanrılı Dinler

1.3.2.1. Yahudilikte Kan Bağı ve Evlilik Dışı Akrabalık İlişkileri

Yahudilik, İsrailoğullarından Yehuda kabilesinin adından türetilmiş isim olarak belirtilmektedir. Bu kelimenin kendisi (Yahadut) *Tevrat*'ta bulunmamakta ve ilk kez İkinci Makabiler Kitabı'nda ve Ester'in Megilasası hakkında Midraş olan Ester Rabba'da yer almakta olup, Helenleşmiş Yahudilerin Yunanca'daki “Judaismos” kelimesinden yararlanmaları ile türetilmiştir. Bu kelime dinsel ve ulusal bir kavramı belirtmektedir (Besalel, 2002, 766). Yahudilik, semavi dinler içerisinde en eski olan dindir. Yahudilikteki en önemli olgu, evrensellik düşüncesinden ziyade ırksal bağların ön planda olmasıdır. Yahudiliği diğer dinlerden ayıran en önemli nokta “seçilmiş ırk”a ait bir Tanrı inancına sahip olmasıdır. Çünkü İşaya, 49:6'da “Yehova hizmetçisini milletlere bir ışık olarak verecektir” ifadesi geçmekte ve buna dayanarak

da bu misyonu uygulamak için kendilerini seçilmiş bir halk olarak görmektedirler (Besalel, 2002, 767). Yahudilikte evrensel ilkenin yerine “tüm Yahudiler birbirleri için sorumludurlar” ilkesi ön plandadır. Yahudilikte her ne kadar sonradan Yahudi olmak için bir engel yoktur düşüncesi savunulsa da Yahudi dininin yasalarına göre ancak Yahudi bir annenin çocuğu Yahudi olarak tanımlanabilir. Şayet anne Yahudi değilse ve baba Yahudiyse bunların çocuğu Yahudi değildir. Burada anne tarafından soyun takip edildiği görülmektedir. Annesi Yahudi olmayan kişinin Yahudi olabilmesi için tek yol kadınsa mikveye (arınma havuzu) girmesi, erkekse ayrıca sünnet olmasıdır (Besalel, 2002, 769).

Dinlerin temelinde yer alan ümmet kardeşliğinin, inanç birliğini vurgulamasının yanında, kan bağı ve evlilik dışı akrabalık ilişkilerinin oluşturulmasında da etkin bir rol oynadığını görmekteyiz. Yahudiliğin temelinde yer alan uygulamalardan biri sünnettir. Sünnet olayı Yahudilikte olduğu gibi İslam’da da büyük önem taşımaktadır. İslamiyet, Yahudilikten sonra da sünnet uygulamasını devam ettirmiştir. Sünnet uygulaması semavi dinlerin telkinlerinden önce “ilkel” toplumlarda erginliğe geçiş dönemi uygulamaları olarak görülmektedir. Ülkemizde kirvelik adıyla sünnet uygulamasında kurulan bu kan bağı ve evlilik dışı akrabalık ilişkisinin benzeri Yahudilikte de yer almaktadır. Balıkesir yöresinde kirvelik uygulaması yer almamaktadır. Ancak ülkemizin geneline bakıldığında çeşitli bölgelerde bu uygulamanın devam ettiği bilinmektedir.

Yahudi inancına göre sünnet son derece önemlidir. Sünnet olayı Tevrat’ta Yaratılış 17:10-11-12-13-14-23,24-25-26-27, Yaratılış 21:4, Yaratılış 34:15-17-22-24, Mısır’dan Çıkış 4:25, 12:48, Levliler 12:3, Yeşu 5:2 ayetlerinde ayrıntılı olarak açıklanmaktadır.

Tevrat’ta sünnet Tanrı ile Hz. İbrahim arasında bir antlaşma olarak anlatılmaktadır. Tevrat’a göre Tanrı, Avraam Avinu’ya (İbrahim peygamber) doksan dokuz yaşındayken görünür, ona bir antlaşma ve çeşitli vaatler sunar ve bu antlaşmanın simgesi olarak sünneti emrettiğini bildirir. Avraam Avinu, kendisini, erkek esirleri ve on üç yaşındaki oğlu Yişmael’i sünnet eder. Bundan böyle her erkek çocuk sekiz günlük iken sünnet edilecektir.

Yahudi inancında sünnet akdi “berit mila” kavramıyla karşılanmaktadır. Penisteki gulfe derisinin çıkarılması ameliyesi, Yahudilik’te Tanrı’nın emri ve Tanrı

ve Avraam'ın soyundan gelenler arasında yapılan ahit çerçevesinde erkek çocuğun yaşamının sekizinci gününde icra edilir. Bu işlem Musevi dinine giren erkeklere bu ahitin simgesi olarak uygulanır. Tevrat'ta sünnetle ilgili üç anlatım bulunmaktadır. Bunların ilkinde Hitti Şehem, Yaakov'un kızı Dina'yla evlenmek istemektedir. Dina'nın kardeşleri itiraz ederler: “Bunu yapamayız, sünnetsiz bir adama kardeşimizi veremeyiz. Çünkü bu bizlerin arasında bir ayıptır.” (Yaratılış, 34). İkinci öyküde Moşe'nin karısı Tsipora bir taş alır ve oğlunun gulfesini keser... (Çıkış, 4). Üçüncü öyküde ise Yisraeloğulları Ürdün nehrini aşmış ve vaad edilmiş topraklara girmişlerdir. “Tanrı Yeoşua'ya der: Taştan bıçaklar oluşturun ve Yisraeloğulları'nın ikinci kez sünnet olmasını başlatın” (Yeoşua, 5).

Yahudilikteki sünnet ritüelinde, penisin tüm ön derisinin çıkartılması gerekmektedir. Bu arada asgari ölçüde kan akmalıdır. Bebeğin sağlık koşulları uygun olduğu müddetçe, Berit Mila çocuğun yaşamının sekizinci günü yapılmalıdır. Şayet çocuk Pazartesi gün batımı ile Salı günü gün batımı arasında doğmuşsa sünnet müteakip Salı günü yapılabilir. Bu işlemi uygun bir şekilde yetkilendirilmiş *moel* yapabilir. Geleneksel olarak bu tören on yetişkin Yahudi erkeğin varlığı ile (*minyán*) gerçekleştirilebilir. Sekizinci günün sabahında bebek büyükannesi tarafından annesinden alınır ve isim babasına (*sandek*) teslim edilir. Bu kişi çocuğu sünnetin yapılacağı odaya getirir ve çocuğu *Eliyau'nun Sandalyesi* olarak anılan bir sandalyenin üzerine yerleştiren kişiye teslim eder. Başka bir kişi de çocuğu *kise şel Eliyau* adı verilen bu sandalyeden alır ve onu sünnet boyunca dizinin üstünde tutacak ve sandığa teslim edecek olan çocuğun babasına verir. Sünnetin kendisi birkaç saniye sürer ve *moel* adı verilen bir sünnetçi tarafından gerçekleştirilir. Törenin sonunda bir bardak şarap ile özel bir kutsama okunur ve çocuğa bir Yahudi ismi verilir.

Sünnet, Yahudiler için temel bir uygulamadır. Yahudi dinine girmek isteyen bir kişi eğer sünnet olmuşsa sünnet yerinden ritüel açısından bir damla kan alınır.

Geleneksel olarak Eliyau Peygamber³ her sünnetin davetlisidir. Çünkü o bir zamanlar Tanrı'ya şöyle şikâyet etmişti: “...Çünkü Yisraeloğulları senin ahitini ihlal ettiler.” (Birinci Krallar, 19:10) Zohar'a göreyse (Yaratılış, 17:10); Tanrı şöyle yanıt verdi: “Her ne zaman ki benim oğullarımın etine bu kutsal işaret işlenecektir, sen

³ Eliyau tahminen M.Ö. 850'lilerde Yisrael Kralı Ahav zamanında Tanrı tarafından gönderilen bir peygamber.

(Eliya) davet edileceksin... Ve Yisrael'in Ahit'i işgal ettiğine şahit olan ağız, onların Ahit'e uyduğuna da şahit olacaktır.”

Törenin sonunda *seudat mitsva* adı verilen bir yemek verilir ve bu yemek genellikle sinagogda yenilmektedir.⁴

Sünnet sırasında önemli bir yeri olan ve çocuğa ismini veren kişi olan *sandak*, sünnet babası, kirve olarak çevrilmiştir. Berit Milla sırasında bebeği dizlerinde tutan bu kişinin bu görevi yerine getirmesi bir *mitsva* olarak değerlendirilmektedir, yani kişi bunu dinen yapmak durumundadır. Bu kelimenin kökeni Yunanca'dan gelmekte ve baba için bir usta veya yoldaş anlamında kullanılmaktadır. *Sandak* olmak bir şeref kabul edilmektedir.

Yahudilikte ortak, yoldaş anlamına gelen *haver* kelimesi bulunmaktadır. Haver olarak adlandırılanlar ondalık istihkakların ayrılması ve dinsel temizlik kaidelerinin uygulanması konusunda güvenilirlikleriyle bilinen kişilerdir. Kültürlü kişiler haver olabilmektedir. Ancak bir kişinin haver olarak adlandırılması için üç bilgenin onayı gerekmektedir. Orta Çağ Almanyası'nda bu tabir haham olmakla beraber güvenilir ve Tanrı korkusu olan kişilere tevdi edilebilirdi. Günümüzde ise fakir hastalar için hizmet veren bir fonun yöneticisi gibi hayır işlerinde yer alan kişiler için kullanılmaktadır (Besalel, 2001).

1.3.2.2. Hıristiyanlıkta Kan Bağı ve Evlilik Dışı Akrabalık İlişkileri

Hıristiyanlık, kökenini Yahudilikten alan Nasıralı İsa tarafından kurulmuş bir dindir. İsa'nın öğretilerinde yer alan temel unsurların Yahudilikle hemen hemen aynı olduğu görülmektedir. Aslında bir Yahudi akımı olarak doğan Hıristiyanlık, öncelikle Yahudilikteki tek Tanrı düşüncesini esas alır. İkinci olarak da Mesih inancını sürdürmektedir. Hıristiyanlığın bir din olarak yayılmasında en büyük rol İsa'nın öğrencisi olan Pavlus'a aittir. İlk kiliseyi kuran da odur. Yahudiliğin ilk şartını oluşturan sünnet yerini vaftize bırakmaktadır. Bunun nedeni İsa ile birlikte

⁴ Berit Mitsva ile ilgili bilgiler için bkz. Yusuf Besalel, *Yahudilik Ansiklopedisi*, İstanbul: Gözlem Gaz. Basın ve Yayın A.Ş., 2001

gömülerek yeniden doğuş düşüncesinin sembolize edilerek dine giriş ritüeli haline gelmesidir (Eliade, 2009, 380-406).

Vaftiz, Hıristiyanlıkta yeni doğmuş bebeğin günahkâr olarak doğduğu kabulünden yola çıkılarak bebeğin dine kabulünü sağlamak amacıyla kutsal bilinen bir suda yıkanması olarak tanımlanabilir.

İncil’de vaftizle ilgili olarak Matta 3:1-2, 5-6, 16, Matta 28:19 ayetlerinde vaftiz açıklanmaktadır.

Hıristiyanlığın tarihine bakıldığında İsa’nın neden vaftiz olmayı istediği kesin olarak bilinmemektedir. Ancak Hıristiyanlık için vaftiz önemli bir olaydır. Bu önemli olayda da vaftiz anne ve babasının da önemli rolleri bulunmaktadır. Vaftiz anne/babasının seçimi, hak ve sorumlulukları, vaftiz günü çeşitli Hıristiyan kiliselerinde farklılık göstermektedir.

Vaftiz annesi/babası kilise cemaati arasında aileye yakın olan kişilerden seçilmektedir. Ancak günümüzde kilisenin çok etkisi kalmadığı için bebeğin anne babası, tanıdıkları ve güvendikleri kişilerin arasından çocuklarına bir vaftiz annesi ve vaftiz babası seçmektedirler. Bu kişi sayısı en fazla üç olabilir. Vaftiz anne/baba olacak kişilerin en az on altı yaşında olması ve hem insan olarak hem de kilise açısından düzgün ve güvenilir kişiler olmaları gerekmektedir. Bu kişiler, kilisedeki vaftiz töreninde anne, baba ve bebeğin yanında bulunurlar ve adları onların yanında kilise defterine yazılır. Vaftiz anne/babasının görevleri, vaftiz çocuğunu her bakımdan kollamak, yardım etmek ve onunla ilgilenmek, çocuğun ebeveynine yardım etmek, önemli günlerde (Noel, Paskalya ve doğum günü gibi) hediye vermek olarak sayılabilir. Aslında bu âdetin en önemli ve temel düşüncesi çocukla ilgili konularda ebeveynlerine yardım etmek ve onların ölümünde çocuğa sahip çıkmak ve çocuğun iyi bir Hıristiyan olarak yetişmesini sağlamaktır. Çocuk on-on bir yaşlarına geldiğinde “christening” adı verilen çocuğun kendisinin de Hıristiyan inancında büyüdüğünü/büyüyeceğini onayladığı vaftiz töreninde de hazır bulunurlar.

Vaftiz anne veya baba olarak seçilmek büyük bir onurdur. Çünkü ebeveynin onlara güvendiklerinin bir göstergesidir. Toplumda da ailenin çok yakınları olarak algılanırlar. Onların genellikle vaftiz çocukları ile kuvvetli bağları vardır.

Vaftiz ritüelinin anlamı ise günahkâr olarak doğan kişiyi günahlarından temizlemektir. Vaftiz töreni ile kişi kilise cemaatine dâhil olup onun bir üyesi

olmaktadır. Bir kişi vaftiz olmadan ölürse hem günahkâr olarak hem de cemaatin ferdi olmadan ölmüş olur. Katolik inancına göre "Araf"ta kalınmakta, günahlarından arınmadığı için kişi cennete gidememektedir. Bu uygulama Hıristiyanlığın diğer mezheplerinde bu kadar katı değildir (*Dan Clark, Pete Clark*).

1.3.2.3. İslamiyet'te Kan Bağı ve Evlilik Dışı Akrabalık İlişkileri

İslam öncesi Arap toplumu, çöl hayatının ortaya çıkardığı bir sosyal model olan kabile sistemi üzerine kurulmuştur. Arabistan bozkırlarında bir erkek, bir kadın ve birkaç çocuktan müteşekkil basit bir aile hayatı sürdürmek mümkün olmadığı için küçük aileler bir araya gelmek zorunda kalmışlar, bunu da ancak kan bağına dayalı kabile veya aşiret denilebilecek birlikler meydana getirerek sağlayabilmişlerdir (Apaka, 2004, 3).

İslamiyet din kardeşliği temeline bağlı olarak kabileleri birleştirmiş ve onları bir devlet çatısı altında toplamaya çalışmıştır. Kabile hayatından devlet hayatına geçişte asabiyet kavramı önemli bir nokta olarak karşımıza çıkmaktadır.

Asabiyetle ilgili özgün bir tanım ortaya koyan ve asabiyeti toplumun maddi manevi tüm dinamiklerinin temeli kabul eden İbn Haldun, ünlü eseri *Mukaddime*'de dayanışma ruhu, cemaat ruhu, grup duygusu, kabilecilik, kan bağı terimlerinden bir veya birkaçını asabiyet karşılığında kullanmaktadır. Terim, Batı dillerine bu farklılığı yansıtan bir biçimde farklı karşılıklarla çevrilmiştir. Bazıları onu "grup duygusu" olarak karşılamışlardır. Bazılarına göre ise asabiyetin "toplumsal dayanışma duygusu, bilinci" olarak anlaşılması ve böylece çevrilmesi gerekir. Hatta ondan "vatanperverlik, milli duygu, milliyetçilik" kavramlarının anlaşılmasının mümkün olduğunu ileri sürenler dahi olmuştur (Arslan, 2009, 94). Asabiye, tarihsel sürecin anahtarı olan sihirli bir unsurdur. "Grup dayanışması, kişiye kendisini savunma, koruma, karşı çıkma ve taleplerinde ısrarlı olma yetisini kazandırır. Kişi bu duyguyla fetihler yapabilir; bu duygu olmadığında ise çökmeye mahkûmdur. Bu duygu şehirde aşırır, ancak taşrada, bedevilerde ise güçlü bir duygudur" (Lindholm, 2004, 103).

Asabiyet, hakikatte nesepleri bir olsun veya olmasın neseplerindeki kabile ilişkilendirmeleri ister doğru ister yanlış veya eksik olsun, kabile üyelerinin

kendilerinin bir asılda birleştirildiklerine inanmaları sonucunda, onların her şartta birbirlerine destek olmalarını sağlayan manevi güç ve dayanışma duygusudur. Dolayısıyla asabiyette aslolan kriter, biyolojik değil psikolojiktir. Yani yakınlık gerçek akrabalık yerine akraba olduğuna inanmayla gerçekleşmektedir (Apak, 2004, 21).

İslamiyet, Arap toplumu içerisinde yalnızca yeni bir inanç sistemi olmamıştır. Kabile hayatından devlet yapısına geçişte de önemli rol oynamıştır. Arap toplumu içerisinde yer alan asabiyet anlayışı neseplere dayalıydı olduğundan çoğunlukla düşmanlığa yol açmaktaydı. Hz. Muhammed, asabiyet kavramını dar çerçevesinden çıkararak “İslam/ümme kardeşliği” üzerinde yoğunlaştırarak hem Arap toplumunun kabileden devlet yapısına geçmesini sağlamış hem de İslamiyet’in yayılması yolunda önemli bir adım atmıştır.

İbn Haldun, asabiye'nin toplumsallık faktörünün olması kadar ondan daha önemli ikinci bir işlevini ise “egemenliğin ve mülk'ün sağlayıcı ilkesi” olarak belirtmektedir. İbn Haldun'a göre insan için toplum, toplum için ise egemenlik zorunludur. Egemenliğin en yüksek seviyeden bir ifadesi olan mülk veya devlet için de asabiye zorunludur. Asabiye, en genel şekliyle her türlü toplumsal örgütlenmede egemenliğin kaynağında bulunur; daha özel olarak da onun en mükemmel biçimi olan devlete ve onunla özdeş olan şehir uygarlığına geçişi mümkün kılar (Arslan, 2009, 100).

Hz. Muhammed, ilk önce kendi soyu Hâşimîler'e yaptığı çağrının ardından Mekke'de yaşayan Kureyş kabilelerini birleştirmeyi hedeflemiş, şayet tebliğe destek olurlarsa bütün Arapların kendilerine itaat edeceklerini ifade ederek onları Kureyş merkezli bir bütünleşmeye çağırmıştır. İbn Haldun, devletin kurulması ve korunması kadar, dini davetin yapılabilmesi için de asabiye ihtiyacı duyulacağını ifade etmiştir. (Mukaddime, II, 528). Hz. Muhammed dinin yayılabilmesi için aynı soydan gelenleri birleştirmeyi amaçlamıştır. İslam tebliğinin esas amacı evrensel boyutta bir din kardeşliği ve ümmet birliği oluşturmaktır. Kuran'da insanların doğuştan ya da soylarından gelen bir ayrıcalığın, üstünlüğün olmadığı Hucurat 49:10, Bakara 2:200, Enfal 8:69, Saff 61:4 ayetlerinde açıkça belirtilmiştir.

Hz. Peygamberin kurduğu yeni sistemde savaş artık rakip kabilelere saldırı konusu olmaktan çıkarılarak sistemli askeri mahiyet kazanmıştır. Başka bir topluluk

veya Müslüman olmayan Arap kabileler ile yapılan savaş (cihad), bütün müminlere mal edilmiştir (Apak, 2004, 82).

Enfal 8:69

“Artık elde ettiğiniz ganimetten helâl ve temiz olarak yiyin. Allah’a karşı gelmekten sakının. Şüphesiz Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.”

Saff 61:4

“Hiç şüphe yok ki Allah, kendi yolunda, duvarları birbirine kenetlenmiş bir bina gibi saf bağlayarak çarpışanları sever.”

İslam’da öne çıkan bir diğer unsur ise sıla-i rahim düşüncesidir. Bu anlayışta akrabalık bağının sürdürülmesine yapılan vurgu, soyun üstün tutulması düşüncesinden değil, toplum düzeninin sağlanması ve yardımlaşma duygusunun geliştirilmesi hedefinden kaynaklanmaktadır. Bu nedenle İslam dini sıla-i rahmi teşvik etmiş, soyları ile bağını kesenleri yermiştir.

Nisa 4:1

“Ey insanlar! Sizi bir tek nefisten yaratan ve ondan da eşini yaratan; ikisinden birçok erkek ve kadın (meydana getirip) yayan Rabbinize karşı gelmekten sakının. Kendisi adına birbirinizden dilekte bulunduğunuz Allah’a karşı gelmekten ve akrabalık bağlarını koparmaktan sakının. Şüphesiz Allah, üzerinizde bir gözetleyicidir.”

Hz. Muhammed’in yaygınlaştırdığı yeni uygulama ile din kardeşliği, kan ve nesep kardeşliğinin önüne geçmiştir. Hz. Muhammed, 610 yılında Mekke’den Medine’ye hicreti sonucunda yeni bir toplum oluşturmak için çeşitli adımlar atmıştır. Hz. Muhammed’in buradaki önemli uygulamalarından biri de hicret eden muhacirler ile onlara kucak açan Ensar arasında kardeşlik oluşturmasıdır. Her iki taraftan birer kişiyi karşılıklı kardeş yaparak her iki tarafa da sorumluluk yüklemiştir. Alevilikte hicret sırasında meydana gelen bu olay temel gösterilerek musahip olma uygulaması halen devam etmektedir ki bu kısım ayrıca incelenecektir. Kur’an, bu kardeşlikle ilgili olarak Al-i İmran suresinin 103. ayetinde şöyle demektedir.

“Hep birlikte Allah’ın ipine (Kur’an’a) sınıksız sarılın. Parçalanıp bölünmeyin. Allah’ın size olan nimetini hatırlayın. Hani sizler birbirinize düşmanlar idiniz de O, kalplerinizi birleştirmişti. İşte O’nun bu nimeti sayesinde kardeşler

olmuştunuz. Yine siz, bir ateş çukurunun tam kenarında idiniz de O sizi oradan kurtarmıştı. İşte Allah size ayetlerini böyle apaçık bildiriyor ki doğru yola eresiniz.”

İslam'ın “kardeşlik” düşüncesine vurgu yapması, onların birbirlerinin eşiti olduklarının ve kıdeme göre mertebelendirilmediklerinin göstergesidir. Ümmet kardeşliği düşüncesinde ümmet üyeleri ne sahte akrabalık bağları vasıtasıyla ne ortak bir atayla ne de hamilerle birleşmişlerdir. Onları birleştiren tek şey, tek bir Tanrı'ya ortak ve mutlak bir şekilde boyun eğilmesiydi ki bu da soy bağının üstüne çıkabilen tek bağıdır. Akrabalık gibi, bu da koparılması olanaksız bir bağıdır; bu bağı inkâr etmek, kişinin kendi kimliğini inkâr etmesi anlamına gelirdi ki bu da suçların en büyüğüdür (Lindholm, 2004, 137).

Kuran'da kardeşlik, birlik, beraberlik, akrabalıkla ilgili pek çok ayet bulunmaktadır. Kuran'da kan bağı ve evlilik dışı akrabalık ilişkilerinden biri olan süt kardeşliği ve anneliği hakkında da ayetler bulunmaktadır. Burada konuyla ilgili ayrıntılı bilgi verilmeyecek ilgili bölümde bahsedilecektir.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRK DÜNYASINDA KAN BAĞI ve EVLİLİK DIŞI AKRABALIK İLİŞKİLERİ

Türk dünyasında kan bağı ve evlilik dışı akrabalık ilişkileri, hayatın geçiş aşamaları olan doğum, ergenliğe geçiş ve evlilik başlıkları altında incelenecektir. Buradaki amaç Türk dünyasında yer alan kan bağı ve evlilik dışı akrabalık ilişkileriyle ilgili inanış ve uygulamaları genel bir bakış açısıyla değerlendirmek, Balıkesir yöresi merkezli uygulamalarla Türk dünyasındaki uygulamaların ilişkisini ortaya koymaktır.

2.1. Doğumla İlgili Uygulamalarda Kan Bağı ve Evlilik Dışı Akrabalık İlişkileri

Türk kültüründe çocuğa verilecek isim, kutsal bir mahiyet taşımaktadır. Geçmişten günümüze Türk kültürü değerlendirildiğinde ad vermek kadar ad almanın da önemli olduğu, verilen adın kişi üzerindeki etkileri, gerek sözlü kültür ürünleri gerekse bugün de yaşayan uygulamalarda kendisini göstermektedir.

Başkurtlarda oğlan çocuğu dünyaya gelen bir kişi, komşu bir kabileden kızı olan bir kişiyi seçer ve kendi köyünden ya da kızın köyünden sözü geçen birisini elçi olarak gönderir. Kızın babası razı olursa beşik toyuna karar verilir. Beşik toyu kız çocuğunun babasının evinde düzenlenir. Beşik toyuna karar verildikten sonra her iki çocuğun babası da komşu kabilelerin zengin kişileri arasından çocukları için kıyametlik ana-baba (kıyametlik ata-ene) belirleyip beşik toyuna davet ederler. Kıyametlik ana-baba olmak halk arasında itibarlı bir iş olarak görülmektedir. Bundan dolayı da seçilen kişiler bunu memnuniyetle kabul etmektedirler. Bu iki çocuğa verilecek isimleri kıyametlik ana-babalar bulur ve düzenlenen beşik toyunda çocuğa verirler. Beşik toyunun düzenlenişi şu şekildedir:

Davetliler toplanınca, anneler çocuklarını kıyametlik babanın kollarına bırakırlar. Kıyametlik babalar çocukların isimlerini koyarlar ve çocukları kıyametlik analara verirler. Kıyametlik analar, çocukları kıyametlik babalardan alırlar ve ikisini birlikte bir beşiğe bırakırlar. Kutlayıp gömlek verirken aşağıdaki sözleri söylerler:

Altın beşik sallayıp

İşte yatıyor çifte boncuk

.....

Kıyametlik anne babalara, elçilere ve gelen yaşlı kişilere hediyeler dağıtıldıktan sonra dünürleri tebrik edip oynarlar. Oyun bittikten sonra ellerine kımız dolu kadehler alıp yeme içme meclisini başlatırlar (Buranğolov, 1995, 217-219).

İran Türklerinde Caferilerde, çocuğa doğumunun ilk Cuma günü adı verilmektedir. Çocuğa ad verme iki şekilde gerçekleşmektedir. İlk ad verme çocuk anne karnında iken gerçekleştirilir. İkinci ad verme işi ise “şeb-i şiş”tir. Şeb-i şiş (altıncı gece) çocuğa doğumundan önce verilmemişse bu doğumdan altı gün sonra gerçekleştirilir. Çocuk kız ise adı değiştirilirken, oğlan çocukların ilk adlarına ikinci bir ad eklenir. Hazar Türklerinde ise çocuk ad almak için ruhani kimliğe sahip olan pire getirilir (Uzun, 2007, 78).

Kırgızlarda doğumdan yaklaşık bir hafta sonra, çocuk beşiğe yatırılır. Bu beşiğe yatırma olayı, “beşik toy” merasimiyle gerçekleştirilir. Köydeki saygın yaşlı kadınlar beşiği ardıç tütsüsüyle tütsülüyerek, iyi dilek ve hayır dualar ederler. Sağ ve sol aşıkları, beşiğin başını kaldırarak oraya bırakılırken, “sağ olsun”, “olumlu olsun” denilir. Aşıklar, “kütlük”e (pisliklerin akıp gitmesi için beşiğin altına konulan çömlek) düşerler. “Beşik anası, pek tutasın, Umay anası, uyutasın” denilerek çocuk beşiğe yatırılır. Yorgan, heybe, kap, torba... vs. biçimindeki yedi eşya beşiğin üzerine atılarak, anasına teslim edilir. Anne, bu eşyaları eline alarak, kapıdan başköşeye doğru, sonra da başköşeden kapıya doğru bakarak eğilir. Yaşlı kadınlar tarafından ona alkış verilir, dua edilir (Akmataliyev, 2001, 164-165).

Gagauzlarda ise çocuğun doğumunun kırkıncı gününden sonra “kreşteni” adı verilen bir tören yapılmaktadır. Bu törende, çocuğun babasının sağdııcı ve krestnisası (vaftiz anne) çeşitli hediyelerle çocuğu görmeye gelirler. Çocuğun annesi de onlara hediye verir. Çalgılar eşliğinde eğlenceler yapıp yenilip içilir.

Çocuğun doğumunda yapılan bir diğer uygulama ise vaftiz törenidir. Kız isteme, evlenme (stevnoz/dini nikâh) ve ölüm törenlerinde kiliseye girebilmenin temel şartı olarak gösterilen vaftiz töreni, Gagauzlar'da günümüzde de yaptırım gücünü hala sürdürmektedir. Örneğin, vaftiz olmamış kişilerin dini nikâhları kilisede yapılmamaktadır. Aynı şekilde vaftiz olmadan ölen bir kişinin cenazesinin kiliseden kaldırılması da kabul edilmemektedir.

Çocuğun vaftiz anneliğini sağdıçın eşi yapar. Buna “nuna” adı verilir. Vaftiz babalığını ise genelde sağdıç üstlenir. Ancak yaygın olan vaftiz anneliğidir.

Örneğin, Nuna kucağında kundaklı çocukla birlikte elinde mum, papaz tarafından okunmuş su ve içinde fesleğen kurusu, ikona, kruça (vaftiz töreni bitiminde çocuğa takılan küçük haç) ile birlikte kiliseye gelir. Yanında kilise için yiyecekten oluşan bir paket hediyesini de getirir. Vaftiz töreninin başlangıcından son aşamasına kadar çocuğun annesi, kiliseye ya da vaftiz odasına alınmaz, baba isterse töreni izleyebilir.

Vaftiz töreni içinde çocuğun; genellikle vaftiz annesi ya da sağdıç tarafından daha önceden belirlenen adı, dualarla cemaate duyurularak kilise kayıtlarına geçirilir. Çoğunlukla İncil içinden seçilen aziz isimleri konulduğu için, çocuğun yılın hangi günü yortusunun olacağı bu törende papaz tarafından belirlenmektedir. Mesela, Dimitri adı verilen bir çocuğun yortu ya da yaş günü, 8 Kasım'dır, yani Aziz Dimitri günü. Çocuğun ailesi belirlenen her yaş gününde kilise ya da fakir bir aileye canlı bir kurban verir (Erden, Özhan ve Er, 1999, 55-58).

Kırımçaklarda geçen yüzyılın başlarına kadar doğum olayı evlerde gerçekleşmiştir. Doğuma “ebenay” gelirdi. Küçük çocuğu olan akrabalarından veya arkadaşlarından genç kadın eve davet edilirdi. Bu doğan çocuğa ilk önce davet edilen genç kadının süt vermesi gerekiyordu ve çocuğun “emçek anası” olurdu. Eğer çocuk erkekse sekiz gün sonra sünnet, kız çocuklar içinse ad koyma töreni yapılırdı. Misafirlere sütanesi “arle” denilen meşrubat getirir ve ikram ederdi. Bu törene, “kave içmek” denilirdi (Altınkaynak, 2006, 91-92).

Kırgızlarda çocuğun göbeğini kesen kadına “kindik ene (göbek annesi)” denilmektedir. Kazak Türklerinde “Bebek göbek annesine çeker” şeklinde bir inanış da bulunmaktadır. Göbek ana, artık çocuğun ikinci anası sayılır. Bebeği kucağına alan göbek ana şu sözleri söyler.

<i>Bismilla kaygı kuuldu</i>	<i>Bismillah üzüntü kovuldu</i>
<i>Böbök-bakıt tuuldu</i>	<i>Bebek mesut doğdu</i>
<i>Baylık nuru balbildayt,</i>	<i>Zenginlik nuru parlıyor</i>
<i>Kız beken ce uulbu?</i>	<i>Kız mı veya oğul mu?</i>
<i>Kırk cılkısıñ kız bolsoñ</i>	<i>Kırk atsın kız isen</i>
<i>Urmatıbiz uul bolsoñ</i>	<i>Hürmetimizsin oğul isen</i>
<i>Kindik eneñ mına men</i>	<i>Göbek anan işte ben</i>
<i>Oozantayın tolgoson</i>	<i>Oozantayın bakarsan</i>

Göbek ana çocuğun göbeğini şu dualarla keser:

<i>Bısmılda menin kolum emes,</i>	<i>Bismillah benim elim değil</i>
<i>Batma, zuuranın kolu,</i>	<i>Fatma, Zühre'nin eli</i>
<i>Ulunun caşın bersin</i>	<i>Büyüklerin yaşını versin</i>
<i>Caşının başın bersin</i>	<i>İyinin başını versin</i>
<i>Bakaydın ömürün başın bersin</i>	<i>Bakay'ın ömrünü versin</i>
<i>Er Ağıştın köñülün bersin</i>	<i>Er Ağış'ın gönlünü versin</i>
<i>Manastay bilektüü bol</i>	<i>Manas gibi bilekli ol</i>
<i>Kankeydey tilektüü bol</i>	<i>Kankey gibi dilekli ol</i>
<i>Almambettey uluu bol</i>	<i>Almambet gibi ulu ol</i>
<i>Oomiyin!</i>	<i>Âmin! (Dıykanbeyeva, 2009, 193-194).</i>

Gagauzlarda erkek çocuk üç yaşına geldiğinde komşu ve akrabaları çağrılarak “steba” adı verilen bir saç kesme töreni yapılmaktadır. Sağdıç ve krestnisa (koltuklar) arkadaşlarıyla birlikte gelirler. Gelenler çocuğa çeşitli hediyeler (ayakkabı, gömlek, peşkir vs.) getirirler. Çocuğun saçları ilk olarak bugün sağdıç tarafından tıraş edilir. Sofra açılıp yenilip içilerek müzik eşliğinde eğlence yapılır (Erden, Özhan ve Er, 1999, 61).

Türk kültüründe doğumda emeği geçen kişi olan ebeye ayrı bir önem verilmiştir.

Amucalu Türkmenlerinde ebe, “ebe ana” olarak bilinir. Ebe hakkı öz ana kadar önemsenir. Ebe analar doğum yaptırdıkları oranda aziz muamelesi görürler. Güney Azerbaycan Türkleri arasında mezarları türbe muamelesi gören ebe analar bulunmaktadır. Bu yörelerde ebe, bibi olarak bilinmektedir. Batı Anadolu’da doğumunu sağladığı bebeğin kesilen göbeğini saklayan ve toplanan bu göbek bağları ile defin edilmeyi vasiyet eden ebeler vardır (Kalafat, 2006b, 76-77).

Hoçentli Özbek Türklerinde, Ebe (Moma)’ya doğumu yaptırdıktan sonra gömlek, ayakkabı, rumal (pardösü) gibi bir giyim eşyası alınır. Her bayramda şirinlik alınarak Moma ziyarete gidilir. Ona Tötüngen Ana veya Manevi Ana denir (Kalafat, 2006a, 486).

Kazaklarda aynı yılda doğan kimselere “kurdas” gözüyle bakılır. Halkın inancına göre onlar birbirleriyle çok iyi geçinirler, çok ağır şakalar yapabilirler; hatta birbirlerinin arkasından bile bu şakaları sürdürebilirler. Aynı gün ve ayda doğan kurdas’lara ise “*tüydey kurdas*” adı verilir. “Eki ayaktıda kurdas, dört ayaktıda bota tatuv” (İnsanlarda kurdas, hayvanlarda “bota” asla kavga etmezler) şeklindeki söz, buradan çıkmış olmalıdır.

“Kurdas”ların eşleri de “kurdas” olarak kabul edilirler. “Ekesi kurdastın balası kurdas” (Balaları “kurdas” olanların çocukları da “kurdas”tır) düşüncesiyle “kurdas”ların çocukları da bu şakalara iştirak ederler.

“Kurdas şakaları” diğer Türk boyları arasında görülmez. Halk ağzında kurdasların şakaları ve gülünç hareketleri ile sözleri oldukça sık rastlanan bir durumdur (Köse, 2001, 149).

Kazaklarda kindik şeşe “göbeği kesen kadın/ebe” doğum yapan kadının dört-beş gün evinin işini yapar. Onunla çocuğu bekler. Çocuk doğduktan sonra çocuğu kaldıran, doğumu müjdeleyen, göbek bağını kesen, bağlayan kişidir. Bu kişinin merhametli, iyi, evine bağlı olması arzu edilir. Çünkü çocuk kendisini kaldıran kişiye çekecektir.

Kindik şeşe, doğum yapana koyun keser getirir. Çocuğa da *it-köyne*k giydirir. Kadının doğumundan sonra eşi düşünce bu eşi alır, yıkar, kimseye göstermeden insan ayağı basmayacak yere gömer. Doğum yapan kadını yıkayıp, yatırır, evi sıcak tutmaya çalışır. Doğum yapan kadının toparlanmasını sağlar.

Bir yıl sonra çocuk yürüme çağına geldiğinde kindik şeşe bir koyun keser, gömleğini alıp çocuğun evine gelir. Göbek bağı kestigi çocuğun ana-babasından uygun gördüğü arzu ettiği şeyleri ister. Buna Kazaklar arasında “kolav” denir (Kaliyev, Orazayev ve Smeylova, 1994, 13).

Tatar Türkleri arasında ebeye *Kendek Äbi* (Göbek Ebe), *Äbilek* (Ebelik), *Bala Äbise* (Çocuk Ebesi) denmektedir. *Kendek Äbi*'ye hediye (genelde para veya kumaş) verilir ve o, köyün en saygıdeğer insanlarından sayılmaktadır. *Kendek Äbi*, “Bismillah” ile çocuğu eline alarak önce güzel dileklerde bulunur, göbeğini keser. Çocuğu yıkadıktan sonra *Kendek Äbi*, onu *biläv* veya *bilävsä* adı verilen beyaz renkte olan özel beze sarar. *Kendek Äbi* yeni doğmuş bebeğin ağzına rızıklı olsun diye bal ile yağ sürer (Çetin, 2009, 66-67).

Hakas geleneğinde isim verme merasimi (pala toyı) çocuk doğduktan üç gün sonra yapılır. O gün koyun keser, süt arağı araka yaparlardı. Toplantıda (mecliste) ebe araka döker misafirler ise araka tenceresine çocuğun dişleri çabuk çıksın diye para, yüzük, boncuk atarlar (Yoloğlu, 1999, 97).

Türk Kültüründe sütanneliği, sütkardeşliği yaygın bir kurumdur.

Karaçaylarda bebek doğduktan sonra göbeğini keserler. Bebeğin göbeğini bağlayıp, yıkayıp beze sararlar sonra da yatağına koyarlar. Sonra bebeğe süt içirilmesi için bir sütanne çağırırlar. Sütannenin aynı soydan (ataul'dan) olması gerekir. Kan akrabalığı olmayanlar arasında süt akrabalığı yaygındır. Kardeş ailelerde bütün çocuklara kardeş olarak bakılmıştır. Bu annelere “ emçek ana” (sütanne) ve çocuğa ise “emçek ulan” (sütoğul) denilmiştir. Bu kurumun adı atalık-babalıktır. Bu uygulama asilzadeler ve halk arasında da olduğundan Karaçay Balkarlarda toplum içi saygı ve sevgiyi artırmıştır. 19. yy.'da Karaçay'da aynı soydan gelenler evlilikte yedi göbek sayarlardı. Kan davasının kalkması için katil maktulün annesinin sütünü emmeliydi. Bu kardeş olunması anlamına gelirdi.

Mağdurun annesinin veya o aileden bir yaşlının sütünü emerek bağışlamak, dizleri üzerinde sürünerek mağdurun eşliğinin önüne gelerek af dilemek Tabaran ve Gazi Kumuklarda da vardı (Kalafat, 2006a, 358-401, Tavkul ve Kalafat, 2003, 114).

Tacikistan'ın Türkabad köyünde ahiret kardeşliği kıyamet biraderliği olarak azalmış da olsa hala yaşamaktadır. Bu tür kardeşlik, kadından kadına erkekten erkeğe

olmaktadır. Taraflardan birisi ölürse hayatta kalan onun çocuklarına da sahip çıkmaktadır (Kalafat, 2006a, 492).

2.2. Ergenliğe Geçiş Törenindeki Uygulamalarda Kan Bağı ve Evlilik Dışı Akrabalık İlişkileri

Başkurtlarda beşik toyundan sonra, oğlan ata binecek yaşa kız da on yaşına gelince oğlanın anne-babası yüzük-küpe alıp kız evini ziyarete gider. Hediyelerin müstakbel geline verilebilmesi için de oğlan tarafından bir erkek yardımcı “*kuşamat*” seçilir. Kuşamat, “küpe toyu”nda oğlan tarafından tayin edilen erkek ile kız tarafından tayin edilen kız olarak tanımlanabilir. Oğlan güreşçi kuraysı, kız güzel ve yırsı olmalı. İki çocuğun bahtı için onların evlenmesi gerekir. Kızın ana babası müstakbel damada nakışlı kemer, takke, tübetey gibi şeyler hazırlarlar. Onu damat adayına giydirmek için kıza yardımcı olması amacıyla yırsı, oyuncu kız yardımcı (kuşamat) seçilir. Oğlanın ana-babası maddi imkânları ölçüsünde bir hayvan getirirler. Bu hayvanın etinden küpe toyuna gelen herkesin tatması gerekir. Hayvanın kaburgası ile boyun kemiği bir kenara ayrılır. Gençler bey olanı belirlemek için güreş tutarlar. Güreş için iki taraftan birer delikanlı çıkar. Yenen kişi kaburgayı, yenilen ise boyun kemiğini alır. Kuşamat olan kız bu güreşte yenen erkeğe varmak zorundadır. Eğer kız tarafından çıkan yiğit yenip de kaburgayı alırsa kız tarafının kuşamatı bu yenen kişinin karısı olmak zorundadır. Bu yenen kişiyi (kız tarafında yenen) başka kimse alamaz. Eğer oğlan tarafının güreşçisi yenip de kaburgayı alırsa kız gelecekte (bay bise) kabul edilir. (Baybise: Bu karı koca arasında çocuk doğup bunlara beşik toyu düzenlenirse baybise olan kadın toy sırasında oğlan çocuğunu da kız çocuğunu da kucağına alma hakkına sahip olur.)

Kuşamat kız istemezse bahadırlar güreşmeyebilir ancak bu güreş olmazsa kız çocuğunun bahtının eksik olacağına inanılır. Bundan dolayı müstakbel gelinin ana babası kuşamat olacak kızı seçerken bu bahadırları sevecek kızları seçmeye çalışırlar. Onun yırsı ve oyuncu olması gerekmektedir. Eğer kuşamat olacak kızın sevdiği birisi varsa güreşe bu oğlanı çıkarmaya çalışırlar. Yenen kişi razılık işareti olarak kıza razılık verir (Burañolov, 1995, 220-228).

Azerbaycan Borçalı yöresi Türklerinde “kirve” çok önemlidir. Kirve kutsal kabul edilir. Onun adeta dokunulmazlığı vardır. Kirvelik kurumu nesilden nesile geçer. Kirvenin oğlu, onun oğlu o ailenin kirvesi sayılır. Kirve olacak kimseye elçi gider, “razılık” alır. Sonra konaklık (ziyafet) verir. “*Kirvenin damının üstünden geçme, içeriye toprak elense kıyamete kadar kirvenin sende hakkı kalır*” diye bir inanç vardır. Kirvenin kızıyla evlilik yapılamaz. Kirve ailenin bir üyesi olacağından kirve seçimine özen gösterilmektedir.

Terekemeler arasında çocuğa, babasının yakın arkadaşlarından ya da akrabalarından biri kirve olmaktadır. Kirve ailenin mahremidir. Her türlü mesele ve konu kirvenin yanında konuşulur. Evin kadınları kirveden kaçmazlar. Çünkü kirve onlar için kardeşten daha yakındır. Çocuk büyüdüğü zaman kirvesinin kızı ile evlenemez.

Çocuk sünnet yaşına girdiği zaman kimin kirve olacağına karar verildikten sonra, kirve sünnet olacak çocuğu sık sık ziyaret ederek çocuğun hoşuna gidecek hediyeler getirir. Çünkü kirve ile çocuk arasında sıkı bir yakınlığın kurulması ve çocuğun kirvesine alışıp güvenmesi beklenir. Gün geçtikçe çocuk da kirvesinin evine gidip gelmeye başlar ve ailedeki herkesle tanışıp onlara ısınır. Bu ara kirve çocuğa yeni hediyeler aldığı gibi ona bir takım elbise yaptırır. Kirvenin görevi saymakla bitmeyecek kadar çoktur. Sünnet tarihi yaklaştıkça da artar. Sünnet düğününün bütün hazırlıklarını hemen hemen ya kendisi yapar veya kirvesi olduğu çocuğun ailesi ile birlikte hazırlar (Dündar ve Çetinkaya, 2004, 182-184).

Nogay Türklerinde sünnetçinin adı “baba”dır. Sünnet toyuna “baba toyu” denir. Büyük bir bayram yapılır. Sünnet olan çocuk için “şimdi Müslüman oldu” veya “şimdi tam Müslüman oldu” denir (Kalafat, 2006a, 146).

Azerbaycan Türklerinde sünnet merasimleri çok tantanalı olur. Ailenin başı olan kişinin en yakın dostu kirve tutulur ve bu nesilden nesile aktarılır. Kirvelik yakın hatta ondan da ileri seviyede hısım olarak kabul edilmektedir. Amca, dayı, hala, teyze gibi yakın akrabaların kızı ile evlenmek mümkünken kirvenin kızıyla evlenmek mümkün değildir. Kirve, sünnet olacak çocuğun baştan aşağı tüm elbisesini alır. Ayrıca yakın akraba tarafıyla birlikte tatlı gönderir. Sünnet töreninden sonra çocuğun ailesi kirvenin kendisine, ailesine hatta çok yakın akrabalarının her birine hediye vermektedir. Bir müddet sonra kirve de ziyarete bulunmaktadır. Bu

karşılıklı geliş-gidiş her Nevruz bayramında tekrar edilmektedir (Azerbaycan Folkloru Antologiyası X, 2004, 57.) Kirvelik hakkı dede/ata hakkı ile eş tutulur. Kirvesi olan çocuk her bayramda hediyesi ile birlikte mutlaka kirvesini ziyaret eder. Gençler dara düşecek olsalar atalarından evvel sırlarını, müşküllerini kirvelerine açarlar, kirvelerinden yardım alırlar (Kalafat, 2008, 18). Âdete göre kirve ailenin aksakalı olarak değerlendirilir ve gelecekte de çocuğun anne ve babasından sonraki en yakını olur (Nebiyev, 1993, 74).

Tatar Türklerinde sünnetçiye “sönnätçe babaylar”, “babaçılar” (sünnetçi dedeler) şeklinde seslenilmektedir. Eskiden sünnet çocuğun doğumunun yedinci günü yapılmakta iken günümüzde genellikle üç yaşında sünnet edilmektedir. Sünnet yapan dede çocuğu oyalamak için bu iş esnasında şöyle bir metin söyler:

Cılama ulım cılama Ağlama oğlum ağlama
Min siña yaña ıştan tegäm, Ben sana yeni don dikiyorum
Anı kızılga buyim... Onu kırmızı renge boyuyorum
Aña kızlar küze töşsen, Onda kızların gözü kalsın
Yöräkläre yanıp-peşsen... Kalpleri cayır cayır yansın...(Çetin, 2009, 83-84).

2.3. Evlenmeyle İlgili Uygulamalarda Kan Bağı ve Evlilik Dışı Akrabalık İlişkileri

Çuvaş Türklerinde düğün gününün belirlenmesinden sonra her iki taraf da düğün için hazırlıklara başlar. Vir’yal Çuvaşlarda damat kendi akrabalarının rehberliğinde düğün töreni için şu kişileri seçer:

1. Toy Puşë (toy başı),
2. Hıymatlîh (düğünde babalık yapan adam),
3. Mın Kërü (büyük sağdıç),
4. Këşën Kërü (küçük sağdıç),
5. Pülëhşi (hizmet eden),

Düğün günü davetle başlar. Damat küçük sağdıç atla düğün alayını toplamak için gönderir. Bu sağdıç damadın köyünde at üzerinde dolaşarak şu sözlerle düğüne davet eder: *Aytır toya! Arımlı arımlı iltër, açallı arım açine iltër, açi şokli tokmak iltër (Haydi düğüne! Hanımı olan hanımını alsın, çocuğu olan kadın çocuğunu alsın, çocuğu olmayan tokmak alsın).*

Vir'yal Çuvaşlarda damadın küçük sağdıçla birlikte törenle özel olarak giydirilmesinden sonra sıraların yerleştirildiği avluya çıkılır. Bundan sonra toy başının kararıyla müzisyenler enstrumanlarını çalmaya başlar. Oyundan sonra bütün katılanlar ve damat ebeveynin yanına şarkı söyleyerek girerler. Bu düğünün başlaması olayına *şinkılaça* (düğünün başlaması esnasındaki telaşlanma veya çıkma) denir. Küçük sağdıç evde bütün katılanlara ve damada bira ikram eder, bundan sonra bir omzuna yay giyer, deri kınlara da okları yerleştirir, onları kuşağına takar. Böyle şık giyinen küçük sağdıç tekrar şipir (tuluma benzer eski bir Çuvaş müzik aleti) ve davul eşliğinde diğer hazır bulunanları da davet ederek oynar. Oyun bittikten sonra düğün alayı gelin adayına yönelir. Damadın köyünden ayrılırken toy başı düğün alayına durması için emir verir. Burada Tanrı'ya dua edilir. Toy başı erkeklere şapkalarını çıkarmasını söyler, kendisi de şapkasını çıkararak onu kolunun altına alır ve şöyle dua eder: *Turı şırlah, turı prah, turı polis pırya, namus an kudart. (Tanrımız başıyla, Tanrımız bizi bırakma, bize yardım et, bizi rezil ve rüsvay etme!)*. Ayrıca Tanrı'dan düğün alayının kazasız-belasız, mutlu bir şekilde geri dönmesi de istenir. Anatri Çuvaşlarda düğünün başlaması, ebeveynin yola çıkanlara nasihat sözleri söylemesinden sonra, düğün alayının köyde gezmesiyle ve damadın ebeveyninin yanında durmasıyla farklılık arz eder. Gezi bittikten sonra düğün törenine katılanlar arabalarla ve atlarla gelinin köyüne yönelir. Bu esnada damadın arkadaşları at üzerinde, diğer katılanlar ise arabalarla gider. Her iki düğün alayı gelinin evinde karşılaşır. Son gelenler kapı önünde eşikte bekler. Büyük sağdıç konuşmasına başlar: *Ey, hıtaşım. Avalhi yılana pırahmastır-i, šeně yıla kılarmastır-i? Pirën piççe hěřeh arım, allı arşın puštarsa kilçě tuya: Pěri te yut mar, purte hamır tivanssem, vēsene kětetre, hapıl tivatra? (Ey diünürüm. Eski adetleri bırakmıyorsunuz, yenilerini uydurmuyorsunuz değil mi? Bizim atalarımız 40 kadın, 50 erkek düğünü selamlardı: hiçbirimiz yabancı değiliz, herkes akrabamızdır, siz onları beklemiyor muydunuz? Onları kabul etmekten memnun değil misiniz?).* Bu konuşmadan sonra damat, toy başı ve akrabalar eve alınırlar. Gelinin babası törene katılanlara kepeçyle bira ikram

eder. Küçük sağdıç bu kepçeyi çantasında saklayacak olan urtakşıya verir. Bundan sonra büyük sağdıç kendi konuşmasını yapar. Bu konuşmada o ev sahibinin zenginliğini ve iyilikseverliğini şiirsel sözler içeren ifadelerle över ve düğün erkânının onun evinde eğlenmesi için izin vermesini ister. Avluda ziyafet başlamadan önce küçük sağdıç yayıyla ok atar ya da şimdilerde silah patlatır. Hiymatlık aşşenin (düğünde babalık yapan adam) görevi gelini erkek evine götürmektir (Arık, 2005, 95-105).

Gagauzların hayatında sağdıçların büyük rolü vardır. Düğünleri onlar yürütür. Davetliler onların emirlerine uyarlar. Sağdıç çocuğun vaftiz babası veya vaftiz annesidir.

Gelin ve güvey giyindikten sonra sağdıçlarını almaya giderler. Sağdıç geldikten sonra gelin evine doğru hareket edilir. Gelin evine doğru gidilirken en önde çalgı, onun arkasında bir mum, onun arkasında güvey, daha sonra bir mum, sonra sağdıç, sağdıçtan sonra erkekler, en arkada da kadınlar yürür. Düğün alayı gelinin kapısı önüne gelince kapı hemen açılmaz. Sağdıç, “kapı para”sını öder. Gelinin avlusuna sağdıçla birlikte kadın ve erkekler de girerler. Gelin eve varınca güvey tarafından şerbet ikram edilir. Sağdıç kadın gelini iki kadının yardımıyla dışarı çıkarır, güvey gelini görmemeye dikkat eder. Gelin baba evinden çıktıktan sonra kiliseye hareket edilir. En önde güvey ve kendi tarafları, yukarıdaki sıra üzere sonra gelin ve tarafları yürürler. Kilisede papaz dini nikâhlarını yapar. Gelinin yüzünden duvağı sağdıç alır (Güngör ve Argunşah, 2002, 93-94).

Belirlenen tarihte nişana gidilmeden önce “dever” seçilir. Dever damadın en yakın arkadaşıdır.

Düğünün Cumartesi gününde erkekler bir masada otururken sağdıçın eşi (krestnisa-şehirlerde “naşa” deniyor) tarafından gelinin saçı örülür. Beliklerin örülmesi kızın bekârlığının bitmesinin ifadesidir. Geleneğe göre bu işlem Çarşamba günü yapılmaktadır. Sağdıç, kızın saçını ördüğünde çevredekiler “pelik türküsü”nü söylerler.

...Kızlık saçın söktürersin

Gelin pelin ördürersin

Anadan, babadan atilersin,

Kardaştan, kızkardaştan ayrılırsın...

Başka bir pelik türküsünde;

Mari, kate, uyurmuysun?

Gül yastığına dayansasa,

Vani geler, inansana,

Kızlık saçın söküler,

Gelinlik saçın örüler,

Sen üüzsüün, sen garipsin,

Sen bu gece misafirsin. (Yoloğlu, 1999, 50)

Pazar sabahı damat, dever ve arkadaşları toplanıp “sağdıç almaya” giderler Gagauzlarda sağdıçlık çok önemlidir. Sağdıçlığın soy güden bir yapısı vardır. Babasının sağdıçının oğlu kendisinin sağdıçı olmakta, sağdıç soyunun kesintiye uğraması durumunda, bir önceki sağdıçın izniyle soy dışından başka bir sağdıç seçilebilmektedir. Sağdıçın sorumlulukları evlilikle sınırlı olmayıp doğacak çocukla ilgili olarak yapılan çeşitli uygulamalarda da sağdıca görevler düşmektedir. Sağdıç ve krestnisa, damat ve arkadaşlarını evin avlu kapısında bir kolaçla karşılarlar.

Bir süre yenilip, içilir, müzik eşliğinde eğlenildikten sonra, gelinin evine doğru yola çıkılır. Dügüncülerin en önünde dever, arkasında müzisyenler, onların arkasında damat ve sağdıç, en arkada ise gelinin kıyafetlerini (bohçalık) taşıyan damadın akrabaları yer almaktadır.

Gelinin evine gelindiğinde erkekler bir masaya oturur, damat sağdıçla birlikte dışarıda “gelinin dizilmesi”ni (telleme) bekler. Gelin bir odaya alınıp, odada bulunan bir ikonaya yüzü döndürüldükten (doğu yönüne) sonra, bir sandalye üzerine konan “ak yastığın” üzerine oturtularak dizilir (tellenir).

Krestina, gelinin duvağını taktıktan sonra gelin bir odaya alınarak aile büyükleri ile vedalaşır (prost olur). Aile büyüklerinin ellerini öper, anne-baba ona son nasihatlerini verir. Sağdıç, erkeğin evine gitmek üzere kızın anne ve babasından izin ister.

Kız evinden çıkıldıktan sonra kiliseye gidilerek stevnoz (dini nikâh) kıyılır. Kiliseden çıkıldıktan sonra damadın evine gidilir. Gelin ve damat sokaktan evin

avlusuna girdiklerinde, damadın anne-babası onları şarap, ekme ve bir fincan balla karşılar. Damadın anne babası gelin, damat, sağdıç ve eşine kendi elleri ile bal yedirirler. Bu işlem daha sonra gelin ve damat tarafından anne-baba, sağdıç ve eşine bal yedirmek suretiyle tekrarlanır.

Avlu kapısından girildikten sonra damadın yakınlarınca gelinin çeyizleri indirilir. Çeyiz indirilirken gelin ve damat oynatılır. Çeyiz indirildikten sonra dağılır. Bir saat sonra çalgıcılar ve güvey tarafından birkaç kişi gidip sağdıcı alırlar.

Güveyn evinde gündüzden hazırlıkları yapılan sofraya kurulmuştur. Ancak sağdıç gelmeden sofraya oturulmaz. İlk duayı sağdıç yapar (kısmetiniz bol olsun, çocuklarınız olsun, bir yastıkta kocayın vb. temennilerde bulunur). Bu sofrada yenilip içilerek tan ağarınca kadar eğlenilir.

Tan ağaracağı vakit krestina gelinin duvağını indirir ve urbasını (giysi) değiştirir.

Daha sonra masaya oturularak yenilip içilmeye devam edilir. Bundan sonra sokakta büyükçe bir ateş yakılıp etrafında oyunlar oynandıktan sonra herkes evine gider. Sağdıç damadın akrabaları tarafından evine götürülür. Sağdıç kendini götürünlere evinde yeniden sofraya açar.

Evde kalan dever ve deverka (deverin eşi) gelin ve damadı yatak odasına götürürler ve yalnız bırakırlar. Yatak odası önceden hazırlanmıştır. Bir süre sonra deverka odaya girerek üzerinde kan lekesi bulunan beyaz bezi alarak başka bir odada bulunan kaynana ve yakın akrabalarına gösterir (Bu bez daha sonra gelinin annesine gönderilir). Kaynana odaya girerek gelini yüzünden öpüp bahşış verir. Gelin de kaynananın elini öper (Erden, Özhan ve Er, 1999, 87-88-92-96).

Kırımçaklarda düğün damat tarafından seçilen “*yığıtler ağası*” (delikanlı başı) tarafından yönetilir. Bu kişi akraba olduğu gibi bir tanıdık veya arkadaş da olabilir. Damat ve akrabaları gelini almaya geldikleri zaman pul burunçih (bir örtü çeşidi) yerine ipek örtü örtülür. Gelini evinden özellikle görevlendirilen genç evli kadınlar “*sagdıç yenge*”lar çıkarırlardı (Altınkaynak, 2006, 90).

İran Türklerinde Elatlar (Göçeri) içerisinde damat “bey”, “sağdıç” ve “solduç” adı verilen damadın akrabaları ya da dostlarından iki kişi tarafından hamama götürülür. Sağdıç, damadın yakınlarından ya da dostlarından birisi olup,

damadı korur. Gelenek gereği damadı kaçırarak fidye ister. Soldıç da aynı görevi görür. Onlar aynı zamanda damadın hamam masraflarını karşılarlar. Damadın hamamdan getirilmekte olduğu haberi üzerine atlar getirilir. Bu durumda mevcut atlar arasında damadı getirmek için bir yarış başlar. İlk giden, damadı getirme hakkına sahip olur. Ona göre bu at sahibi elbise, para ve değişik hediye ile ödüllendirilmektedir. Damat eve gelir ve evin önünde ateş yakılır. Damat ateş üzerinden atladıktan sonra genelde düğün yerinde bulunan çocuklar çalgı eşliğinde oynamaya başlarlar. Bey eve girince sağdıçların başı üzerinde üzerik yakılır, böylece kötü ruhlar ya da kötülüklerin aile ocağından tamamen uzaklaştırıldığına inanılır (Uzun, 2007, 66-67).

Kazaklarda rastlanan en eski evlenme türlerinden biri “bel kuda” (beşik kertme) dır. Bel kuda, çok iyi iki arkadaşın hamilelikleri aynı döneme rast gelen doğacak çocuklarının birinin kız, diğerinin oğlan olması halinde büyüdükten sonra onları evlendireceklerine söz vermeleridir (Kaliyev, Orazayev ve Smeyilova, 1994, 165).

Oğlan babası başlığın tamamını veya yarısını ödedikten sonra, oğlunu nişanlıyla görüşürmenin çaresine bakıp, bu düşüncesini kızın babasına bildirir. Dünürden izin aldıktan sonra, oğlunun yanına 5-6 hünerli delikanlı katıp, “iliv” için diye bir miktar değerli hediye, bağış, armağan, “kapıyı açmak için” bir hayvan hazırlar”. Bir heybenin içine elbise, entari, kumaş, havlu, yüzük, bilezik, küpe ve para gibi hediyeler konulup kız evine götürülür. Oğlanın nişanlısı ile görüşebilmesi için yapılan bu törene “urın barıv”, onun şerefine verilen ziyafete de “urın toy” denir. Toyun amacı müstakbel eşlerin birbirini tanımalarına fırsat vermektir.

Müstakbel damadın geleceği duyulur duyulmaz, kız evinin orta yaşlı hanımları damat adayına özel keçe ev kurmaya girişir. Damat adayı arkadaşları ile kızın evine yaklaştığında törenle karşılanır. Damat adayı kendisini önden karşılayan kız yengesine, karşıladığı için; keçe ev kuran hanımlara, yoruldukları için baldızlarına görümlük için hediyeler verir. Kızın babası müstakbel damadını kendi evinde misafir eder. Damat adayı kızın baba ocağına girer girmez duvara elbise, entari, kumaş vb. hediye asıp heybedeki çeşitli hediyeleri verir. Oba büyüklerine gözükmeyip, kız ve hanımların arasında oturan damat adayına kayınpederinin sofrasından döş kemiğinden oluşan etli tabak sunulduğunda o eğilerek saygısını belli eder, tabaktaki eti doğrayıp dağıtır ve “döş salar” hediyesini verir. Ertesi gün türküler

ve maniler söylendikten sonra güreş, at yarışları düzenlenir ve kız kaçır oyunu oynanır. Bu oyun bahanesiyle keçe çadırın içinde yenge vasıtasıyla damat adayı kız ile görüştürülür. Oğlan bunun için kız yengesine “güvey kaçırma” hediyesi verir. Düğüne iki, üç gün kala, güvey, sağdıç ve birkaç kişi ile birlikte süt hakkını, düğünde kesilecek hayvanları, dağıtılacak armağanları ve çeşitli eşyaları alarak kız evine getirir (Şimşir, 2008, 170-172).

Kırgızlarda kaytanası kurban kesip gelinini evin içerisine almadan önce kapının önüne beyaz kumaş serer, beyaz örtüyü ona takarlar. Gelin eğilerek girer, yüzündeki beyaz örtüyü, bürkünçöku birisi alır, sonra ateşe yağ damlatırlar. Gelin yoruluncaya kadar cügünüp (devamlı eğilip), “köşögö”ye (yeni evliler için çekilen perde) girer. Bu olaya “otko kirgizüü” denilir. Gelini akrabalar da misafirler de evlerine davet ederek otko kirgizüü âdetini yerine getirirler.

“Otko kirgizüü”de kız ve damada ökül ata, ökül apa (anne ile babayı temsil eden şahıs) seçilir. Bunlar, genelde haysiyetli, sabırlı ve tecrübeli ailelerden seçilirdi. Onlara çeyizden pay verildiği gibi, kendileri de gençlere hayvanlardan adak hediye edebilirlerdi. Ökül ataların değerini belirten şu gibi mısralara da rastlamak mümkündür:

Ökül atan öz babam,

Ölüp gitsin kaynatam.

“Anne ile *ökül enenin* arasındaki fark, buğday ile arpa gibidir” demişlerdir. Anne-babalar gençlere ençi (pay, miras) olarak hayvan verip, kendi başlarınca hayat geçirmelerini dilerler.

Ençi ayırma “Manas”ta Almambet’le ilgili olarak söylenilir. Almambet Manas ile sütkardeş olduğunda, ona beş yüz yıldı, bir bin koyun ençi verilir (Akmataliyev, 2001, 81-82).

Terekeme (Karapapah) Türklerinde düğün müddetince oğlanın bilmediğini öğretecek ve onu gerdek sonuna kadar her türlü tehlikelerden koruyacak oğlanın en yakın arkadaşlarından birisi “oğlan sağdıç” olur.

Yine ayrıca oğlan evi tarafından kız evine gidecek eşyaların korunması, kız evi ile olan ilişkilerin sağlanması, oğlan ve kız evi arasındaki meselelerin kadın

kadına bir karara bağlanması işlerinde yetkili ve açığız bir kadın da “oğlan yengesi” olarak kız evine gider.

Toy (düğün) babası oğlan evinde ayrı, kız evinde ayrı olmak üzere iki kişidir. Bunlar buldukları köyün ve yörenin en itibarlı, iş yapacak, tatlı dilli, hoş sohbet kişileri arasından seçilirler. Toy babasının vazifesi düğün boyunca intizamı temin etmek ve herkesin derdine bir çare bulmaktır. Toy babası genellikle damat ve gelinin yakın akrabalarından veya yakın dostlarından olur.

Oğlan evinde olduğu gibi kız evinde de kız sağdıının vazifesi kız şahını hazırlamak, gelini yıkamak, gelinin giyim kuşamı ile meşgul olmak, bekâr kızları toplayarak gelinin eğlenmesini temin etmektir.

Oğlanın arkadaşları ile gelen atlılardan genç olanlar sağdıın evinde toplanırlar. Bir taraftan kendi aralarında eğlenmeler tertip ederken diğer yandan da güveyinin tıraşı yapılır. Bu eğlenmeler gece yarısına kadar devam eder.

Oğlan sağdıı tarafından hazırlanmış olan Şah, kız Şah’ın da olduğu gibi çalgı ve muhafızların ortasında oğlan sağdıın evinden alınarak gerdek odasında kız yengesine verilir. Münasip hediye veren yengesi Şah’ın üzerinde bulunan meyve ve çerezleri ya orada bulunanlara ikram eder veya sallayarak kız evine götürür.

Gerdek gecesinin sabahı kuşluk vakti, gelin ve damat davul, zurna, mey eğer varsa diğer çalgılar eşliğinde düğünün toplantı yerine götürülürler. Büyüklerin ve misafirlerin iznini alan “oğlan sağdıı” oynamaya başlar. Beşaçılan, Karabağ ve Hançer barı oyunlarından birisini hem oynar ve hem de elindeki kama ile gelinin yüzündeki duvağı yavaş yavaş açmaya başlar.

Duvak gelinin yüzünden tamamen alınıp başının arka tarafına atıldıktan sonra, gelinin yüzünü görenler “Hay Maşallah, Süphanallah çok güzelmiş” diyerek hissiyatlarını belli ederler (Dündar ve Çetinkaya, 2004, 188-195).

Özbekistanda nikâh toyunda, sağdıç bir tas su getirip davetli erkeklere tek tek içirir. Bu esnada imam, “sizler de toy, nikâh görün, çoluk-çocuk görün” der. Herkese, davetli bekârlara birer pişmiş yumurta verir (Kalafat, 2006a, 54).

Azeri Türklerinde damat için “damat hamamı” yapılır. Gerdeğe girmeden evvel yapılan bu hamama damatla birlikte sağdıç ve soldıç da götürülür (Kalafat, 2006a, 36). Gelin erkek evine getirildiğinde baştan aşağı kırmızı giydirilir. Burada

gelin ayrı bir yerde oturtulur. Damadın sağdıış ve soldışına toy çorabı adı verilen ve önceden hazırlanan çoraplar verilmektedir (Azerbaycan Folkloru Antologiyası X, 2004, 64).

Gelinin “sağdıış” ve “soldış” iki bacısı olur. Bunlar yenge ile birlikte kızın hazırlanmasına yardımcı olurlar. Gece yarısına yakın kına yakılır. Sonra *şah kaldırma* (hem kız sağdıış, hem de oğlan sağdıış şah hazırlardı) olur. Şah bir metre uzunluğunda ağaçtan hazırlanır. Üstüne tahta budaklar çakılır. Onun başına pişirilmiş horoz geçirilirdi. Üstüne süslemeler yapılır, elma bağlanır (Azerbaycan Folkloru Antologiyası VIII, 2003, 47, 50).

Düğün toyu bittikten sonra sağdıış ve soldışlarla kız anasının gönderdiği yemekler yenilir. Kız tarafından sağdıışa ve soldışa bir hediye verilir. Düğün sonunda kız yengesine de bir hediye verilir. Düğünden üç gün sonra damat evinden çıkar. Bir gün sağdıışının bir gün soldışının evine misafir olur, akşamları onların gözetiminde evine döner. Bu iki günde sağdıış ve soldış damadı gezdirmelidir. Bir gün sağdıışın bir gün de soldışın evinde beyin şerefine meclis düzenlenir (Nebiyev, 1993, 54, 57).

Azerbaycan’ın bazı bölgelerinde “şah kaldırma” geleneği bulunmaktadır. Şahı gelinin ve damadın en yakın dostları süsler. Kızın arkadaşı tarafından kaldırılan şah, ya düğün günü ya da düğün gecesi kaldırılmaktadır. Oğlanın sağdııcı tarafından şah kaldırılıp oğlan evine geldikten sonra gelin getirilmeye gidilir. Şah adlandırdıkları süslenmiş ağacın en üstünde en nadir, şirin süs eşyaları, el işi örnekleri bulunmaktadır. Havlu, nakışlı çoraplar ve bunun gibi şeylerle ve mumlarla şah süslenir. Süslenmiş şah oğlan evine götürülür. Böylece şah kaldıran dostu ile damat sarılırlar. Bundan sonra ömürlerinin sonuna kadar şah kardaşlık olarak adlandırılırlar (Veliyev, 1985, 108).

Kereşin Tatarlarında bir kız gelin olduğunda ona “Borındık İnäy” veya “Kıyamätlek Äni” (Kıyametlik Anne) adı verilen saygıdeğer bir kadın eşlik eder ve o, yeni hayata başlayan kıza öneri ve tavsiyelerde bulunur. İsminden anlaşıldığı gibi “Kıyamätlek Äni” artık kıyamet gününe kadar bu nikâhın sorumlusu olacaktır.

Nikâh günü Kereşin Tatarlarında nikâha güveyin anne-babası değil onların yerine seçilen saygıdeğer bir çift akraba gelmektedir. Kereşin ve Çeptsa Tatarlarında düğüne yanına sağdııcı (*Kiyav Yegete, Yan Sakçı*) olarak güvey kendisi de gelir. *Kiyav Yegete (Güvey Yiğidi), Kiyav Sakçısı (Güveyin Koruması)* sağdıç anlamındadır.

Güveyi akşam olunca onlar getirmekte kız da onlara kızıl başlı sölge (kenarları kırmızı ipe işlenmiş havlu) vermek zorundadır (Çetin, 2009, 93-95-97).

Sonuç olarak Türk dünyasına genel olarak bakıldığında hayatın geçiş aşamalarından olan doğumda; ebenin, vaftiz annesinin düğünde; sağdıç, kıyametlik ana-baba, ökül ene, ökül ata, yengenin ergenliğe geçişte ise kirvenin önemli bir yer aldığı görülmektedir. Hayatın geçiş aşamaları insanın ömründeki dönüm noktalarıdır. Doğum anının, evliliğin, sünnetin bir daha geri dönüşü yoktur. Bu anlarda bireyler yanlarında maddi-manevi destek olacak kişiler istemektedirler. Seçilen bu kişiler de o aile için ayrı bir değer bulmaktadırlar. Çalışmanın ana konusu Balıkesir yöresi olduğundan Türk dünyası ile ilgili verilen bilgilerin ayrıntısına girilmeyecektir. Buradaki amaç Balıkesir yöresinde de karşılaştığımız uygulamaların Türk dünyası içerisindeki yansımalarını görmektir.

2.4. Kan Bağı ve Evlilik Dışı Akrabalık İlişkilerinin Türkiye Sahası Sözlü Kültürüne Yansımaları

2.4.1. Destanlar

Kahramanın doğumu, gençliği ve akınları etrafında gelişen olayları anlatan destanlarda kahramandan ilk beklenen eylem baş kesip kan dökmesidir. Baş kesip kan döktükten sonra kahraman, toplum içerisinde yer edinebilmekte, birey olabilmektedir. Kahraman toplum içerisindeki yerini belirledikten sonra ise aile kurması beklenmektedir.⁵ Aileye ve özellikle de çocuk sahibi olmaya verilen önem pek çok metinde karşımıza çıkmaktadır.

Alpamış Destanı'nda Karacan'ın annesi ona kız bulmak için yola çıkar.

⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. Ali Duymaz, "Dede Korkut Kitabı'nda Alplığa Geçiş ve Topluma Katılma Törenleri Üzerine Bir Değerlendirme", **İkinci Uluslar arası Dede Korkut Kolokyumu**, 21-26 Aralık 1998, Bakü/Azerbaycan. Ali Duymaz, "Dede Korkut Kitabı'nda Alpların Eğitimi ve Geçiş Törenleri", **Uluslar arası Dede Korkut Bilgi Şöleni 19-21 Ekim 1999, Ankara**, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2000, s. 109-122. Ali Duymaz, "Dede Korkut Kitabı'nda Hüner ve Erdem Kavramları Üzerine, **IV. Türk Dünyası Yazarlar Kurultayı Bildirileri 5-6 Kasım 1998**, Ankara 1999, s. 187-198.

“Özbeklerin güzel kızı varsa,
Nişanlayıp yazma verip geleceğim.

...

Özbeklerin güzel kızı var ise,
Başı boş mu diye önce sorayım.
Güzel kızın eğer başı boş ise,
Nişanlayıp bir baş bağı vereyim.
Gidişli-gelişli olup yol yürüyeceğim,
Çocukları amca-yegen yapayım,
On üç dostunla yolda duruyorsun,
Eşin yok yavrum bekârsın” (Yoldaşoğlu, 2000, 55-56).

Destanda Karacan'ın annesi Özbek kızı Berçin'in başına eşarp bağlayarak kendisine nişanladığını söyler ve Özbek geleneğine göre nişanlandığı gün damadın, kız evine gidip kendisini göstermesi gerektiğini belirtir. Aksi halde kızı başkasının alacağını da ekler. Oraya varınca Karacan'ı kimse karşılamaz:

Karacan Bey atını çevirir,
Evin etrafında çok dolaşır,
“Yengemiz geldiğimi bilmedi,
Eğer bilse koşup gelir,
Atımı tutup hizmet eder,
Bey kızına götürür.”der (Yoldaşoğlu, 2000, 67).

Bir kızın nişanlandığı Türk kültüründe çeşitli simgelerle vurgulanmaktadır. Yukarıdaki metne baktığımızda kız yengesinin, damat geldiğinde karşılayan, ona hizmet eden kişi olduğu anlaşılmaktadır.

Metnin ilerleyen bölümlerinde Alpamış, kendi sözlüsüne doksan alpın talip olduğunu öğrenince hazırlanmaya başlar:

“Kaldırğaç ağabeyini atlandırıp, hazırlıklarımı yapıp, sağ salim git deyip şunları söyledi:

Nereye gitsen, Şahımerdan yar olsun,
On iki imam, kırk Çiltan medetkar olsun,
Düşmanları seni görse figankar olsun,
Sağ-salim gidip gelin bey ağa.
Kederliyim, gözümden sel gibi yaş akar,
Buradan gidip al güzel hanımı,
Kongırat elinde yap geceni,
Aklından çıkarma sütkardeşini,
Kulak verip dinle söylediğim sözleri,
Seni emanet ediyorum büyük Allah'a,
Sağ salim gidip gelin, bey ağa.
Allah korusun kulunu sağlam,
Yalnız fakir kuluna Allah olur Mihriban,
İçten dua ettim bu zaman,
Sağ salim gidip gel, Alpımcın.
Sütkardeşim dinle söylediklerimi.
Sağ salim git gel Kalmak'a,
Gelip mutlu et yurdunu,
Ağlatma anneni, özleyenleri,
Sen gidip alacaksın yârini,
Gelip mutlu et büyüdüğün yurdunu,
Altında koşar Arabî uçan at,
Bu yolda rastlama ağabeyciğim tehlikeye,
Senin duacın benim gibi çaresiz,
El açıp Allah'a yalvardım.
El göçürüp Alatavdan geçirdim,

Niyazımla Rabbime baş vurdum,

Git sütkardeşim, seni Allah'a emanet ettim" (Yoldaşoğlu, 2000, 105-106).

Bu sözleri duyan Hekimbek, Kultay dedesi ve Kaldırđaç ile vedalaşıp Şunları söyler.

"Bizle birlikte olan,

Bir memeyi birlikte emen,

Ağabeyim deyip, beni izleyen,

Umutlanıp, buraya gelen.

Hüzünlü kardeşim hoşça kal Şimdi.

...

Dünyayı yürüyüp gezerim,

Düşmanlarımı mahvederim,

Yine dönüp yurduma gelirim,

Sütkardeşim, seni görürüm,

Yurduma gelip sahip olurum,

Buraya gelip devran sürerim,

Sütkardeşim hoşça kal Şimdi" (Yoldaşoğlu, 2000, 107).

Sütkardeş, destanda kendisinden yardım istenilen önemli bir fonksiyona sahip kişidir. Destanda, kırk ruh ile Hz. Muhammed'in onları düşünde kardeş yaptığı belirtilmektedir.

Yapılan yarışların sonunda Hekimbek, Berçinay'ı almaya hak kazanır. Dügünü yapılır. Gerdek çadırı kurulur. "Berçin'i, beyin yanına götürmek için kırk kızlar Berçin'i ortaya alıp, çadıra göturdüler ve "Eski adetlerimizi yapalım" deyip, kızı kaldırıp tutup Hekimbek'in yanına getirip, Hekimbek, "saç okşama", "el tutturma" adetlerini yapıp; yengeler: "Ne yaparsanız yapın kendiniz de" deyip herkes evine gitti.

Gerdek gecesinden sonra;

"Güneş doğunca yerlerinden kalktılar,

İkisi iki yerde oldular,
Uzak yere çadır yaptılar,
Hekimbey çadıra gidip yattı.
Kızlar zaman zaman haber aldı
Yengeler toplanıp buraya geldi,
Bazıları “güvey tabak” âdetini yaptı,
Para-altın tabağına koydu,
Özbeklerin âdeti böyle olur:
Öğleye doğru yiğitler geldi,
Hekimbey’den “güvey ulak” sordu,
Soran adamlar boş kalmadı,
Bunlara birer keçi verdi,
Memnun olup onlar da gitti.

...

Vakit geçip yine gece oldu
Hekimbeyi yengeleri aldı
Berçınay’ın yanına götürdü” (Yoldaşoğlu, 2000, 201-202).

Yengeler düğünde adetlerin geleneklere uygun olarak yerine getirilmesi noktasında düğünü yöneten konumundaki kılavuzlardır. Yengeler yerine göre gelin ve damada en yakın kişiler olarak yer almaktadırlar.

Hekimbek, Kalmakların eline esir düşer. Orada günlerce bir kazla sohbet eder. Kazın yaraları iyileşip uçacak hale geldiğinde Hekimbek halkına haber ulaştırması için bir mektup hazırlar. Mektupta babasından, annesinden ve karısından bahsettikten sonra sütkardeşinden bahseder ve sütkardeş için “emikdaş” kelimesini kullanır.

“Ah çekince gözden akar sel gibi yaş,
Zalim ile asla olmayın yoldaş,
Bir bacım var, benimle emikdaş,

Babir gölünde hele der ağlar,

Bacıma mektubumu ulaştır, yalnız kaz.” (Yoldaşoğlu, 2000, 281).

Kahramanın sütkardeşi, baba, anne ve eşten sonra yerini almaktadır. Ailenin asıl bireyleriyle birlikte değerlendirilmektedir. Esarete ana, baba ve eşten sonra akla gelen ilk kişi olarak yer almaktadır.

Manas Destanı'nda Manas'ın göbeğini Kanımcan adlı bir kadın kesmiştir: “Dambılda'nın zevcesi, göbeğini kendin kes dedi”. Göbek kesen kadının kocasına “göbek ata” denilirdi. “Semetey” aşağıdaki gibi bilgiye rastlanmaktadır:

Kayıp olup tarlaya

Kaçıp giden Bölökbay

Göbek baban olacak

Bölökbay'a uğra da gel (Akmataliyev, 2001, 143-144).

Destanlarda kardeşlik kurmanın bir diğer yolu da ant içmektir. Destanlarda ant içmek dostluğun, kardeşliğin oluşması için vazgeçilmez bir yoldur. Ant konusuyla ilgili olarak Abdülkadir İnan, ant kelimesinin bütün İslam-Türk kabilelerinde ortak olduğunu belirterek bu söz karşılığında Yakutların “andıgar”, Kalmukların “andagar” dediklerini, Çuvaşların ise ant içmek yerine “antah-” fiilini kullandıklarını kaydeder. Eski ve yeni sözlüklerde “ant” ve “andagar” kelimesi Arapça “half”, yemin “kasem”; Farsça sükend; Almanca “Eid”, “Eidschwur” kelimeleriyle açıklanmaktadır (İnan, 1998, 317-330). Başta Türkiye Türkçesi olmak üzere Azerbaycan, Başkurt, Kazak, Kırgız, Özbek, Tatar, Türkmen Türkçelerinde de “ant” kelimesi kullanılmaktadır (Ercilasun vd., 1991). Uygur Türkçesi'nde “ant” yemin, “antıkmak” ise yemin etmek anlamında kullanılmaktadır (Caferoğlu, 1968). Tıva Türkçesi'nde ant içmek için “dañgırak” (Arıkoğlu ve Kuular, 2003), Hakas Türkçesi'nde ise ant içmek, yemin etmek anlamında “sirten-“ kelimesi yer almaktadır (Arıkoğlu, 2005). Bu bilgilerden yola çıkarak “ant” sözünün Türk kültürünün en eski ve en yaygın sözlerinden biri olduğunu söyleyebiliriz.

Ant sözünün hem içmek fiiliyle birlikte kullanılması hem de Abdülkadir İnan'ın “Eski devirlerde “ant” kelimesi bir yabancı ile kardeşleşme ve dostlaşmayı teyit için yapılan töreni ifade etmiştir; bugünkü anladığımız mefhumu ifadeye yarayan bir terim olarak kullanılması çok sonraki devirlere aittir” (İnan, 1998, 324)

şeklindeki ifadesi, andın başlangıcından beri bir yabancı ile kardeşleşme töreni bağlamında kullanıldığını göstermektedir. Dolayısıyla ant sözü kan bağı ve evlilik dışı akrabalıkların kurulmasındaki bir törenin adından bugünkü genel ve yaygın anlamına kavuşmuştur. Elbette kökendeki kan içme yoluyla yapılan ant törenleri zamanla zayıflamış, bir yandan arkaik şeklinden izleri korunurken diğer yandan yeni uygulama ve inanışlarla bezenmiştir. Mesela antla ilgili törenlerde kan yalama, silah üzerine ant içme, karşılıklı hediye alıp verme, bir nesneyi kertme, ayı kafası ve derisi üzerinde ant içme, tırnak yalama gibi uygulamaların olduğu bilinmektedir. Bilindiği gibi Türk kültüründe ve bu kültürün yansımaları olan anlatılarda ant içme eyleminin birçok şekilde yer aldığı görülmektedir. Ancak biz konumuzla doğrudan ilişkili olan dostluk, kardeşlik oluşturma noktasında ant içme uygulamalarına yer vereceğiz.⁶

Destanlarda kahramanların mutlaka yoldaşları bulunmaktadır. Gılgamış destanında Engidu “dar zamanda arkadaşına yardım eden bir yoldaş” olarak tanımlanmaktadır. Gılgamış’a benzemektedir. Onun gibi güçlüdür ve ondan asla ayrılmayacaktır (Gılgamış Destanı, 1998, 32).

Türk geleneklerinde yemin ya da söz vermenin çeşitli şekilleri vardır ve inanca göre söz veren kişi eğer sözünü tutmazsa verdiği sözün başına yeteceğine inanılır. Başkurt halk destanlarından “Aqhaq Qola”da atını bulan ve onu geri götürmek isteyen sahip bahadır bir daha ata ağır iş göstermeyeceğine dair söz verir. Akhak Qula, yer kazarak ant içmesini ister ve bahadır denileni yapar. Andın bir çeşidi olan yer kazma ile herhalde kişinin sözünde durmadığı zaman öleceğine, toprağın bağına gireceğine işaret edilmektedir. Yer kazma, sembolik bir mezar kazmayı ifade etmektedir. Nitekim atın sahibi sözünde durmayıp da Kara Yurga’ya ok atınca atılan ok atın kuyruk dibinden girer, kulağından çıkar. Akhak Qula, zedelenen ayağı ile sahibini teper ve bahadır, andında durmadığı için ölür, yerin bağına girer. Andı başına düşmüştür (Ergun, 2000, 46).

Başkurt halk destanı Ural Batır’da “Şülgen’in Devler Padişahı Ezreke’nin Hilesini Yapmak İçin Samrav Padişahın Ülkesine Gittiği, Huma’nın Onu Sarayın Altına Kapattığı” kısmında bir anttan bahsedilmektedir:

“Sağdan giden Şülgen de,

⁶ Alpların ant içmeleriyle ilgili olarak bkz. Emel Esin, *Türk Kozmolojisine Giriş*, İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2001, s.119-147.

O da rastlamış, bir ihtiyara,
Ne aradığını bu yanda,
Gelirken yolunda
Rastladığını bir ihtiyara,
Hepsini, söyleyiverince,
Bu ihtiyar da Şülgen'e,
Sır saklamadan, iç çekmeden,
Şöyle deyip söylemiş de:
- Senin rastladığın o dede-
Benim kardeşim olur o,
Benimle bir elde,
Doğup büyümüşü o.
Onun yüzü şimdi de-
Ap-ak sakallı, ak saçlı ihtiyardır,
Güç-bela kendini besler gibi,
Özü yorgun, zayıftır.
İşte beni görüyorsun,
Bir yiğit gibi dersin,
Onu "kardeşim" deyince,
Bu ihtiyar aldatıyor dersin.
Onun sırrı şudur, yiğit,
Bunu iyi öğren yiğit:
Bizim elde bütün insanlar-
İhtiyarı da genci de-
Hepsi de kardeş gibi,
Bir anadan doğmuş gibi;

Ülkeyi soymamaya,
İnsan kanını dökmemeye;
Fazla servet toplamamaya,
El incisini saklayıp,
Yere gömüp koymamaya,
Bulup-buluşturduğu her şeyi
Hiç saklayıp ayırmamaya,
Güçlüdür-servet deyip
Fakiri ezmemeye;
Kızı ana olanı
Rezil ana, deyip küçümseyip
Çocuklarını suya atıp,
Öyle adet yapmamaya
Diye elin andı var” (Ergun ve İbrahimov, 1996, 142-143).

Şor kahramanlık destanlarındaki ok değişip parmak kanı içerek ebedi dost olma, ant içme, dikkat çekici motiflerdendir. Destanlardan “**Ak-Kan**”da, Aba Kulak ile Eres Tayçı altın oklarını değiştirip, başparmaklarını kesip, birbirlerinin kanını içerek “çift boynuz gibi” iki dost olurlar.

Aynı durumu “**Öleñ Tayçı**” destanında da görmek mümkündür. Destanda Altın Şappa ile Altın Tayçı kılığındaki Kögey Kök, boynuzdan yakın iki dost olurlar. Altın oklarını değiştirirler. Parmak kesip birbirlerinin kanını içerler.

Ak- Kan Destanı’nda Altın Tayçı, Altın Kağan’ın kızı Altın Sabak’ı alır ve yurduna döner. Ak Kağan oğlunun evlendiğini öğrenince hemen toy yapılması emrini verir. Ak Kağan’ın eşi Altın Arığ, kızı kırk oda dibine götürüp, yedi ayrı beliğini çözüp, iki ayrı belik örer.

Altın Tayçı’nın ablasını iki yiğit almaya niyetlenir. Bunun üzerine ablası kaçar. Altın Tayçı onun peşine düşer. Bir otağa girer. Orada “Oturan Altın Tas”, kızmaz kendisi kızdı, dağ gibi şişti. “Sen Altın Tayçı, kağan isen, sadece kendine

kağansın! Bizim yanımızda seni kimse kağan saymaz. İyilikle gelmiş isen, çift boynuzlar gibi dostlar olduk; kötülükle gelmiş isen arı canını alırım!” der.

Ak Kağan’ın torunu, Altın Tayçı’nın oğlu, ak doru atlı Aba Kulak Eres Tayçı ile karşılaştığında Eres Tayçı şöyle der: “Senin adın namın bizim yurttan duyulmuş. Senin geleceğini duyup seni bekleyip durdum, çift boynuz gibi dost olmaya” der.

“Aba Kulak ile Eres Tayçı altın oklarını değiştirip, başparmaklarını kesip, kan içişip, çift boynuz gibi iki dost oldular. İki konuştu: “Buradan iki yana bölünüp gitmek gerek. Çaş Köök rastlansa Eres Tayçı’ya verilmeli, Ak Sabak rastlansa Aba Kulak’a tutup verilmeli.” Atlarına binip, altın kazığın dibinden iki yana ayrıldılar. Aba Kulak esir düştüğünde Eres Tayçı kendisini kurtarmaya gelir.

Öleñ Tayçı destanı’nda ise Öleñ Tayçı ile atılan oktan hızlı, söylenen sözden çabuk ak kızıl atlı Altın Şappa’nın ant içmesi ise şöyledir:

“Boynuzdan yakın iki dost olurlar. Altın oklarını değiştirip, parmak kesip kan içerler.” (Ergun, 2006, 144, 163-164, 168, 183-184, 188, 478).

Tıva destanlarından “Han-Şilgi Attıg Han-Hülük”te, Han-Hülük’le yaptığı güreşi kaybeden ve öldürülmek üzere olan Kögeldey-Mergen, af dileyip dost olmak istediğini bildirir. Han-Hülük bir daha kendisine saldırmaması için ona “dokuz andını” içirir.

Han-Hülük Demir Möge’yi alt etmek ister.

“Say Kuu kadın yengem

Oğlan doğurdu,

Bugün ardıçlanıyor.

Demir Möge’nin katılığı,

Sertliği de felaket,

Suyunu dolduran, odununu yakan kişi,

Daima benim ben” diye

Kardeşi böyle söyleyip,

Durmaz mı?

“Bu kadar çalışırken bile,

İnsanı azarlayan söven biridir.
Demir Möge kadar güçlü bahadır
Kimse yok,
Sen onunla ölçüşemezsin,
Nasıl bir hileyle
Çökertip yensek,
Olur ki?" diye
Söyleyip durmuş.
Han Hülük Bey de:
Bileğindeki altın bilekliğini çıkarıp,
Çömleğine koyup
"Haydi, kardeşim bana
Destek olacak, yardımcı olacak kimse var mı,
Say Kuu kadın ile siz ikiniz,
Destek olup yardım edersiniz,
Bu bilekliği yengene
Götürüp ver" diyerek göndermiş (Ergun ve Aça, 2005, 162).

Gök oğlu Demir Möge kardeşi, Kök Bora atlı Kögeldey Mergen Han Hülük ile dövüşür. Han Hülük onu öldüreceği sırada kendisini öldürmemesini, kardeş-dost olmak istediğini söyler.

Kögeldey-Mergen buna:
"Öldürmeyip affet!,
Otağına bakıp kazanını yakıp,
Malının çobanı olup,
Kardeş-dost olalım!"
Han-Hülük ise:
"Bir zaman bir şey düşünüp,

Tekrar benimle tartışmaya
Kalkışmaz mısın?” diye
Sorarmış.
Kögeldey Mergen buna:
“Böyle bir şey yapamam ben” diye,
Dokuz andını, sözünü,
Vermez mi.

Han Hülük düşündükten sonra:
“Yaşını sorayım” diyerek,
Soranda kendisinden bir yaş
Küçük çıkmış.

Kögeldey Mergen’i ayağa kaldırıp,
Tozunu silkip:
“Peki, dostum, benimle aynı olan
Erlere erini çoban, hizmetçi yapmam ben,
Kardeş-dost olup,
Birbirimize göz kulak olalım.” (Ergun ve Aça, 2005, 166-167).

Tıva destanlarından “**Arzılañ-Kara Attıg Çeçen-Kara Möge**” de kendisini yenen Çeçen-Kara Möge’den bağışlanmasını ve dost olarak kabul edilmeyi dileyen Hüler-Möge, bir daha meydan okumamak için şöyle söz verir:

“Hüler Möge ise:
Hiç öyle şey yapmam.
Arzılañ Kara’nın demir Polat toynağını,
Yalayayım.
Demir Polat okuna yalvarayım.
Katı kara ediğinin tabanını da yalayayım” diye
Dokuz ahdini, sözünü verip,

Duran bahadır imiş.
“Peki, öyle olsun” diyerek,
Çeçen Kara bahadır, Hüler Möge’sini,
Ayağa kaldırıverip,
Sabaha kadar emleyen şifalı otu ile
Öğleye kadar emleyen dermanlı otu ile
İyileştirip söylemiş.
“Peki, kardeşim
Kısrağın iki göğsü gibi,
Atın iki ayrı kulağı gibi,
İki kardeş olalım” diyerek,
Arılañ Kara’nın toynağını kaldıranda,
Şapur şupur yalayıp,
Demir sivri okunun ucunu verende,
Şapur şupur yalayıp,
Kara deri ediğini kaldıranda,
Şapur şupur yalamış.
Yiğit Çeçen Kara bahadır,
Hüler Möge kardeşini yedekleyip,
Çaptırıp dönüp de yemek yerken;
“Yerin uzağında, taygada,
Bu oğlanla karşılaşıp, orada yenip,
Ağzını sözünü alıp,
Kardeşler olarak geldik” diye söylemiş (Ergun ve Aça, 336-337).

Arzılañ-Kara’nın demir polat toynağını, bahadırın demir polat okunun ucunu ve katı kara ediğinin tabanını yalar. Böylece sonsuza dek dost kalacağına dair ant içmiş olur. Kara ediğin tabanını yalamak, teslim oluşu, itaat edişi sembolize

etmektedir. Ant içerken ya da söz verirken demir yalama âdeti de eski dönemlerden beri uygulana gelen bir âdettir. Abdülkadir İnan, Eski Türklerde ve folklorda ant konusunu ele aldığı yazısında demir yalama geleneğine de temas etmiştir.

Manas Destanında ant içmenin çeşitli örneklerine rastlanmaktadır. Bunlardan kişiler arasındaki dostluk için antlaşmış olan şahıslar arasındaki ilişkiyi Bakay Han'ın şu sözleri ortaya koymaktadır:

“Bu dünyada szleşilen
Kıyamette yardımlaşılan
Dostun canı bir,
Dnrn malı bir,
Olsun mu Cakıp Bay?”

Burada içilen andın sadece bu dünyada değil öteki dünyada da bağlayıcı olduğu görülmektedir.

Manas destanında dikkati çeken bir diğer unsur da doğdukları zaman Semetey'in isteğiyle Kl ora ile sütkardeş olmalarıdır. Kl ora, destanda hayatı boyunca Semetey'e sadık kalmış, oğluna görevlerini hatırlatarak babasının intikamını almasını sağlamıştır. Stkardeşliğinin bir diğer rneği ise Manas ile yine aynı atadan olan ve yurdundan da ayrılan Almam Bet'in sütkardeşi olmasıdır. Semetey de kırdığı kırk yiğitten Acı Bay ile Almam Bet'in çocukları ile sütkardeşi olmaktadır.

“Kankey'i yedeğe alıp
Memesini emdirdi,
Yeni doğan bu iki bala ile
Memedaş olayım deyip
İle toy çekti
Balaya ad koydurayım deyip
İli topladı” (Yıldız, 1995, 499).

Canış Bayış destanında da Er Bayış'ın kılıç yalayarak, Bayış ile Zulkar Hanın da kılıcın yüzünü yalayıp, silahın namlusunu öperek ant içtikleri belirtilmektedir (Kebekova, 1998).

Destan metinlerinin bazılarında dağ, ağaç gibi unsurlarla akrabalık ilişkileri kurulduğu da görülmektedir. Oğuz Kağan destanında Oğuz'un ikinci karısının bir göl ortasındaki ağaç kovuğunda bulunduğu bilinmektedir. Cüveyni tarafından derlenen Uygurların Türeyiş Efsanesine göre Uygurların eski yurtlarında Kara-Korum adlı bir dağ vardı. Bu dağdan Selenge ve Tola adlı iki nehir akmaktaydı. Bir gece bu iki nehir arasındaki bir ağaç üzerine kutsal bir ışık iner. Halk bu ışığı görünce toplanır ve bu ağacı beklemeye başlarlar. Bu ışık indikten sonra ağaçtan bir şişkinlik peyda olur. Ağacın gövdesi tıpkı gebe bir kadının gövdesi gibi şişmeye başlar. Dokuz ay on gün geçtikten sonra bu ağaçtaki şişkinlik çatlar ve tıpkı dünyadaki insanlar gibi beş çocuk doğar. Bu çocukların en küçüğü de Böğü Han'dır (Ögel, 2003, 81).

Dede Korkut Kitabı'nda Basat'ın Tepegözü Öldürdüğü boyunda da Basat Tepegöz'e soylamasında kendisini şu şekilde tanıtmaktadır:

“Atam adın sorar olsañ kaba ağaç

Anam adın dir-iseñ kağan aslan

Menüm adum sorar-iseñ Aruz oğlu Basatdur” (Ergin, 2004, 214)

Maaday-Kara destanında “alp pehlivanı, yiğidim, Altay'ına döndü. Ay altında yaylanan Ala dağa “ata” dedi, güneş altında uzanan alacakaranlık ormana “ana” dedi” şeklinde geçen ifadede dağ ve orman ile akrabalık ilişkisi kurulmuştur.

Maaday-Kara oğlunu bırakırken “Bu kara dağ, baban olsun yavrum” dedi. “Bu dört gövdeli kayın, anan olsun yavrum” dedi.

Kögüdey-Mergen bahadır olup ailesi ve halkını kurtarmak için yola çıkar. Anne ve babasını bulduğunda onlara şöyle der:

“Merhaba anne” dedi,

Annesinin elinden tuttu.

“Selam baba” dedi,

Avucunu açıp elini uzattı

Uçurum gibi uzun ellerini

Birbirlerine uzatıp selamlaştılar,

Narin dağ gibi burunlarını

Tutup okşadılar.

Bozkır gibi avuçlarını

Açıp selamlaştılar

Alev gibi yüreğini

Bastırıp sarmaştılar.

Ey anneciğim dedi
Böyle bir evlat gördün mü? Dedi.
Dur dur babacığım dedi,
Dönüp geldim gördün mü?
Pamuk yeleli gök boz at
Boz kısrığın tayı, dedi,
Kögügey-Mergen, işte ben günahsız,
Maaday-Kara'nın oğluyum, dedi.
Kara orman babam oldu, dedi,
Dört kayın anam oldu, dedi.
Kayının öz suyunu içerek,
Güçlendim ben, dedi.
Kara dağ babam olunca,
Bahadır olup çıktım dedi” (Naskali, 1999, 34, 58, 144-145).

Ağaç akrabalığına Hakaslarda da rastlamaktayız. Her bir Hakas aşireti “söök culazi” adı verilen bazı ağaç cinslerinde bulunan bir soy ruhuna sahiptir. Örneğin, melez ağacı Hırgıs ve Argın aşiretlerinin soy ağacı olarak sayılırken, ak ağaç Hahsa ve Sayın, çam ağacı ise Hızıl ve Turan ile diğer aşiretlerindir. Hakaslarda kendi soy ağaçlarını kesmeleri, bu ağaçtan sandal, çamaşır teknesi ve diğer eşyaların yapımı yasaklanmıştır. İnanişe göre eğer hasta bir kimseye soy ağacının dalından kesilip getirilirse artık o kişi iyileşemeyecektir. Bu ağaç onun ölüm döşeği olur. Soy ağaçlarının neye göre seçildiği ise açıklanamamaktadır. Bazıları soy ağaçlarını kendi koruyucuları olarak sayarken, diğerleri bunlardan kendilerine tabut yaparlar. Hakas mitlerine göre ağaçlar mezarlarda aşiret temsilcisinin naaşından büyümektedir (Butanayev, 1998, 199).

Sagalayev, Hakasya’da yaptığı araştırmalarda yaşlı insanların birçoğunun kendi boy adlarının yanında bir de sembolü belli bir tür ağaç olan topluluk adlarını da belirttiklerini ifade etmektedir. Görüştüğü kişiler “bizim boyumuz şu, çulamız ise şudur” şeklinde kendilerini tanıtmaktadırlar. Çula/şula kelimesiyle belli bir ağacı sembollerini olarak seçen insanlar topluluğu belirtilmektedir. Ağaca göre akraba sayılan insanların yakınlığını aynı çuladan (aynı ağaçtan) olanların birbirleriyle evlenme yaşağına göre değerlendirmek mümkündür. Özellikle yaşlılar aynı ağaçtan olan kişilerin evlenmemesi gerektiğine inanmaktadırlar. Çünkü bu kişiler akrabadır.

Çula çocuklara baba tarafından geçmektedir. Çula/şula kelimesi “ruh, insanın manevi ikizi” anlamıyla bütün Hakas grupları tarafından bilinmektedir (Sagalayev ve Oktyabrskaya, 1990, 42-63).

Destandan halk hikâyesine geçiş dönemi özelliği gösteren Dede Korkut Kitabı ve Köroğlu’ndan bu bölümde bahsetmenin uygun olacağını düşünmekteyiz.

Dede Korkut Kitabı’nda alpların kırk yoldaşları olduğu bilinmektedir. Ancak hikâyelerde kırk yoldaşın seçimi ile ilgili herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Dede Korkut Kitabı’nda “Uşun Koca Oğlu Segrek” Boyunda, Segrek ağabeyi Egrek’i kurtardıktan sonra düğün toyu yaparlar ve burada “İki kardeş birbirine sağdıç oldılar” (Ergin, 2003, 233) şeklinde bir ifadeye yer verilmektedir. Sağdıç kelimesi kitabın bütününde yalnızca bu hikâyede yer almaktadır. “Basat Depegözi Öldürdüğü” Boyunda ise musahip kelimesi geçmektedir. Bilindiği gibi Oğuz ilini düşman basar. Kaçıp giderlerken Aruz Koca’nın oğlanı yolda düşer. Oğuz Hanına sazdan bir aslan çıktığını, yürüyüşünün insana benzediğini söyler. Aruz bunun kendi oğlu olduğundan şüphelenir. Oğlanı alıp gelirler. Ancak oğlanı ne kadar getirdilerse durmaz, aslan yatağına geri döner. Dede Korkut burada oğlana “*Oğlanum sen insansın, hayvan-ile musahib olmagıl, gel yahşı at bin, yahşı yigitler-ile eş yort*” der (Ergin, 2004, 214). Ergin, burada geçen musahip kelimesinin karşılığı olarak “arkadaş” kelimesini vermektedir (Ergin, 1997, 217). Orhan Şaik Gökyay da “hemdem hem sohbet, arkadaş, nedim” olarak tanımlamaktadır (Gökyay, 2000, 260).

Dede Korkut Kitabı’nda dikkati çeken bir diğer husus ise avankulat meselesidir. Avankulat, akrabalık ilişkisinde anne tarafının dolayısıyla da dayının önem kazanması durumudur, dayı kültü olarak tanımlanmakta ve anaerkil döneme ait bir uygulama olduğu düşünülmektedir. Evelyn Reed, Julius Lippert’in “*The Evolution of Culture*” adlı eserinden alıntı yaparak avankulat teriminin Latince’de *avunculus* sözcüğünden türediğini belirtir ve şöyle devam eder: *Annelerin erkek kardeşlerinin tümünün, kız kardeşlerinin oğullarının koruyucusu olduğu klan kardeşliğinin daraltılmış biçimi olarak dile getirmektedir. Bu durumda ananın erkek kardeşi bir birey olarak tek bir kız kardeşin oğulları için bu işlevleri yerine getirmektedir. Lippert, ana ailesiyle, baba ailesi arasındaki geçiş döneminde ortaya çıkan bu olguyu şöyle betimlemektedir: “Erkek cinsin koruyucu gücüyle anayanlı soydaşlık uygulamalarının karışımından “dayyerki” denilen şey ortaya çıkmaktadır ve bu olgu garip bir biçimde ana türesi ve baba türesi düzenlemeleri arasındaki*

boşluğu doldurmaktadır. (Reed, 1995, 120). E. Adamson Hoebel, *Man in the Primitive World* adlı çalışmasında avankulat terimini “bir annenin erkek ve kız kardeşleri arasındaki özel ve karmalık akrabalık ilişkisi” şeklinde tanımlamaktadır (Hoebel, 1958, 644). Dede Korkut Kitabı’nda İç Oğuzla Dış Oğuz’un mücadelesinden bahsedilen boyda dikkati çekmektedir. Hikâyede Aruz Koca, hem beylerbeyi hem de Salur Kazan’ın dayısıdır. Oğuz toplumunun bütünlüğünü korumak, daha sonraki zamanlarda parçalanmasını önlemek amacıyla Salur Kazan dayısını öldürtmektedir (Abdulla, 2000, 34). Aruz Koca eskiliğin sözcüsü konumundadır. Kemal Abdullah, İç Oğuz Dış Oğuz meselesinde Beyrek’e karşı alınan tavırda Aruz’un eskiliğin sözcüsü olduğunun ispatı olduğunu belirtmektedir. Ona göre, “*dayı ile kız kardeş oğlu münasebetlerinin fetişleştirilişi annenin fetişleştirilmesiyle yani anaerkil yapıyla ve dolayısıyla geçmişle ilgili bir durumdur ve bu manada dayı artık eskiyi sembolize eden bir güç olarak kendini gösterir. Salur Kazan’ın beylerbeyi olarak eskiye karşı tavrını açıkça ifade etmesi gerekmektedir ve bu yüzden de “avankulat” imtihanından geçirilmektedir. Bu imtihandan geçmek o kadar da kolay olmaz. Dayıya dolayısıyla bütünüyle anaerkil yapıya karşı alınan tavır; bütünüyle Oğuz toplumunun tavrını ifade etmelidir ve sonuç itibarıyla bu toplumu geçmişle bağlayan alaka hatlarından birini kökünden kesmelidir. İşte bu sebeple de Beyrek’in Aruz tarafından öldürüldüğü haberini işiten Kazan Han, Beyrek’e yas tutmaz ve kardeşi Kara Göne’ye Aruz Koca’yı öldürtür.*” (Abdullah, 1997, 37).

Türk kültürüne bakıldığında dayı, halen etkisini sürdürmektedir. Örneğin söz bohçası hazırlanırken gelinin ya da damadın anne, baba, kardeşlerinin yanında dayısına bir gömlek vs. konulması gerekmektedir. Baba soyundan gelen bir akraba yerine ana soyundan gelen dayının kayırıldığı görülmektedir. Dayı kültü ya da dayının babadan daha değerli olduğu dönemler genellikle anaerkillikle ilişkilendirilmiştir. Bu durumun bu şekilde değerlendirilmesinin altında ilkel toplumlarda baba kavramı ya da baba algısının bugünkü baba algısından çok daha farklı olması yatmaktadır. Morgan’ın da sürekli olarak belirttiği gibi aile ve akrabalık kavramları, günümüz toplum yapısının algısıyla değerlendirilmemelidir. Malinowski, baba kavramının sosyal bir kavram olduğunu belirtir. Babalık için ön koşul evliliğdir. Evli bir kadından doğan çocuklara kadının kocası resmi baba olmakta, evlenmemiş bir annenin ise çocuğunun babası bulunmamaktadır (Malinowski, 1992, 158). Bir

çocuğun dünyaya gelişini erkeğe değil de kutsal ruha bağlayan bir toplum zaten çocuğun meydana gelişindeki biyolojik sürecin başında babanın etkisini göz ardı etmektedir. Daha doğru bir ifadeyle böyle bir etkinin varlığından haberdar değildir. Topluma yeni katılan çocuk, o topluluğun tümüne aittir. Bu nedenle annenin erkek kardeşi yeni bireye toplumun yaşam kurallarını öğretecek kişi olarak tayin edilmiş bulunmaktadır. Bir annenin erkek kardeşiyle o annenin çocukları (dayı-yeğen) arasındaki ilişkiler önemlidir. Dayının görevlerini Reed şu şekilde özetlemektedir: *Kız kardeşin soyunun ve evinin erkek başkanı olarak o evde söz sahibidir ve ev halkını denetlemekle yükümlüdür. Evin düzenini kuran odur. Kendisine hem saygı gösterilir hem de sözünden çıkılmaz. Annenin erkek kardeşinin en büyük sorumluluğu soy ya da klanın kut tören geleneklerini korumak ve ileriki kuşaklara iletilmesini sağlamaktır. Genellikle en yetenekli yeğenini bu işi kendisinden sonra yürütecek yetkili olarak seçer ve görevlerini ya da denetlemek durumunda kalacağı kut törenleri ona iyice öğretir.*(Reed, 1995, 70-71).

İlkel toplumlarda dayının bu kadar önemli olmasının nedenleri araştırmacılarca uzun süre tartışılmıştır. Bir kısmı bunu Freud'un düşüncelerine bağlamış, kız kardeşle erkek kardeşin birbirlerine cinsel açıdan istek duyduğu için dayı kültürünün oluştuğunu belirtmişlerdir. Bazı araştırmacılar anaerkillik ile ataerkilliğin bir savaşı olarak düşünmüşlerdir. Reed'in deyişiyle *anaerkillik düzeni erkeklerinin, yani annelerin erkek kardeşlerinin ataerkil düzenin oluşmakta olan erkeklerinin, yani babaların kendi haklarına el uzatmasına karşı gösterdikleri direnci temsil etmekteydi.* Kendisi bu durumu şu ifadelerle açıklamaktadır: *Baba ailesinin ortaya çıkmasından önceki dönemde ananın erkek kardeşinin üstünlüğünü gösteren sayısız kanıt, insanbilimcilerdeki garip bir körlüğü ortaya çıkarmaktadır. Bu bilim adamları, kardeş soyluluğunun anasoyluluğunun ayrılmaz bir parçası olan erkek yönü olduğunu görmemektedirler* (Reed, 1995, 120-122) .

Destandan halk hikâyesine geçiş dönemi eserlerinden Köroğlu'nda ise, Köroğlu'nun doğuşuyla ilgili olarak Türkmen varyantı dikkatimizi çekmektedir. Cıgalı beyin üç oğlu vardır. Gencim, Mümin ve Adı Bey arasından en yetenekli olan Adı Bey'dir. Adı Bey'in eşi karnında bebeğiyle ölür. Bir gece Hızır aleyhisselam Cıgalı Bey'in düşüne girer ve ona gelininin mezarına varmasını söyler. Mezara varınca torununun yaşadığını görür. Oğlanı evine getirdiğinde evin önünde bir aksakalın oturduğunu görür. Bu aksakalın önüne oğlanı bırakır. Aksakal oğlanın üç

defa ağzına tükürür ve “bizim nefes oğlumuz olsun, adı da Rövşen olsun” der (Karıyev, 1983, 34-35).

Bu Türkmen versiyonunda Köroğlunun, mezarda dünyaya gelmesinin yanı sıra onun Hızır ve hikâyede aksakal olarak bahsedilen ulu kişilerle bağlantısı bulunmaktadır. Köroğlu, ağzına tükürülmek suretiyle nefes oğlu ilan edilmekte ve adını da bu törenden sonra almaktadır. Nefes oğlu kavramı daha çok menakıpnamelerde ve halk arasında “el alma” olarak adlandırılan uygulamalarda karşımıza çıkmaktadır. Nefes oğlu olmayla ilgili açıklama ve örneklere ilerleyen bölümlerde yer verilecektir.

Köroğlu destanı/halk hikâyesinde dikkati çeken bir diğer nokta da Köroğlu ile Ayvaz ilişkisidir. Köroğlu bir gün Beyler yaylasına gelir. Çadırda birbirinden güzel kızları görür. Bir bahane ile çadıra yaklaşmak ister. Atının terkinde bulunan sazı tamir ettirmek bahanesiyle çadıra girer. Orada bulunan ihtiyar Köroğlu’nu kovar. Karşısındaki kişinin Köroğlu olduğunu anlayınca bu düşüncesinden vazgeçer ve ona istediği sazı alabileceğini söyler. Köroğlu sazdan vazgeçer ve kızını ister. İhtiyar adam dağda gezen kişinin güzele hayrı dokunmayacağını belirtir ve kızını vermek istemez. Ona Ermeni Antik’in tek oğlu Ayvaz’dan bahseder. Ayvaz’ın buradaki kırk kızdan daha güzel ve değerli olduğunu belirtir. Köroğlu bir bahane ile Ayvaz’ı görür ve ihtiyarın söylediklerinin gerçek olduğunu anlar. Bir oyun ederek Ayvaz’ı kaçıtır. Ermeni Antik, Köroğlu’nu Sultan Murat’a şikâyet eder. Sultan, Köse Kenan’a Köroğlu’nu yakalaması için emir verir. Köse Kenan, Köroğlu’na Ayvaz’ı kaçırma sebebinin sorar. O da maksadının çocuğu Müslüman yaparak evlat edinmek olduğunu belirtir. Köse Kenan, Köroğlu’nun söylediklerine ikna olur. Köroğlu, Ayvaz’ı gömleğinden geçirip evlat edinir (Kaplan, Akalın ve Bali, 1973, 46-47).

Köroğlu’nun Ayvaz’ı evlat edinmesi olayının bir başka versiyonunu Halil İbrahim Şahin, Babış Mämmetyazov’dan yapmış olduğu aktarmalarda şu şekilde ifade etmektedir:

Köroğlu’nun kendine oğul yaptığı Övez, Harazmin yurdunun Veyeñnam şehrinde yaşayan Buldur Kasap’ın oğludur. Buldur Kasap’ta yedi padişahın hazinesine denk gelen mal mülk vardır ama çocuğu yoktur. Çocuk için on iki kadınla evlenen kasabın son evlendiği eşinden bir oğul dünyaya gelir. Büyük bir toyda adını alan Övez’in kısa sürede namı yurda yayılır. Yurdun şahı, Yusuf Şah, kasaptan

Övez'i ister. Kasap, istemeyerek de olsa oğlunu Yusuf Şah'a verir. Övez, Yusuf Şahın verdiği kırk yiğide han olur. Övez'in namını duyanlar arasında Köroğlu da vardır. Günlerce Övez'i arayan Köroğlu, sonunda Yusuf Şah'ın kalesinde bulduğu Övez'i Çandibil'e kaçıtır. Övez, Çandibil'e geldiğinde on dört, on beş yaşlarındadır. Köroğlu'nun eşi Agayunuz Övez'i üç kez yakasından sokup eteğinden çıkarır ve bu şekilde onu oğul edinir (Şahin, 2010, 286).

Köroğlu destanı/halk hikâyesinde Köroğlu, ya bir at, ya bir yiğit ya da bir kadın yüzünden sefere çıkmaktadır (Ekici, 1999, 10). Yukarıda örnekleri verdiğimiz metinlerde de Köroğlu'nun Ayvaz için sefere çıktığı görülmektedir. Ayvaz'ın evlat edinilmesi noktasında da kendisinin ya da eşinin yakasından sokup çıkarma uygulaması görülmektedir. Bu uygulama yeniden doğum olarak değerlendirilebilir. Kendisine ait olmayan bir çocuk, bu uygulamadan sonra gerçek evladın vasıflarına kavuşmaktadır. Eski Türklerde bir çocuğun evlat edinilebilmesi için bir dizi uygulamalardan geçirilmesi gerekmektedir. Bu uygulamalardaki amaç, çocuğun atalar kültü inancı ve toplum içerisindeki yerinin meşrulaştırılmasıdır. Eski Türklerde evlatlık ancak akrabalar arasında yapılabiliyordu. Evlatlık alınırken kurban kesilir, şahitler hazır bulunurdu. Kurbanın aşıkli kemiği oradaki aksakal tarafından çocuğun eline verilmektedir. Evlatlık çocuk da bu kemiğin etini yer. Bazı boylarda ise evlatlık alınacak çocuk yakın akrabadan ise tören yapılmaz. Analık lohusaymış gibi yatakta yatar. Loğusa ve çocuk için yapılan tören bu evde yapılır. Uzak akrabadan alınan çocuklarda ise herkes toplanır, çocuğa babalık külâhı giydirilir. Analığın sütü emzirilir ya da emziriyormuş gibi yapılır. Ocağa yağ parçası atılır (İnan, 1998, 305-316). Türk kültüründe çocuksuzluk iyi bir özellik değildir. Dede Korkut Kitabı'nda çocuksuz olanı Allah Teala kargamıştır ifadesi geçmektedir. Köroğlu'nun da Ayvaz'ı evlat edinmesi, çocuksuzluk eksiğini gidermek amacıyla anlatı içerisinde yerini bulmuş olmalıdır.

Destan ve halk hikâyelerinde yer alan evlat edinme geleneğinin ilerleyen zaman içerisinde azaldığı görülmektedir. Evlat edinme, ocağın sönmemesi amacıyla ortaya çıkmıştır. Eski Türklerde evlat edinme yaygın bir olaydır. Yakutlarda evlat edinme evlatlık alınan çocuğun ana ve babasının izniyle olmaktadır. Uygur Türklerinde evlatlık sözleşmesi yazılı olarak yapılmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'nda ise İslam hukuku geçerli olduğu için bugünkü anlamda evlat edinme kurumuna rastlanmamaktadır. Evlat edinme, Kur'anda yasaklanmıştır. Ahzab

suresinin dördüncü ayeti “Allah evlatlıklarınızı oğullarınız kılmamıştır. O sizin ağzınızda lafızdır” hükmünü koymuş ve evlatlıkları miras dışı bırakmıştır (Tezcan, 2000, 98-99).

Kan bağı ve evlilik dışı akrabalık ilişkilerinin destanlardaki yansımalarına bakıldığında sütkardeşliği, evlatlık, yengelik, göbek ata-ana, yoldaş, ağaç akrabalığı ve kan kardeşliğinin ön plana çıktığı görülmektedir. Destan kahramanlarının kardeşlikleri ant yoluyla ya da süt yoluyla oluşmaktadır. Ant içerek oluşan kardeşlik kan kardeşliğidir. Destan kahramanlarının kahramanlıkları kadar evlilikleri de önem arz etmekte bu noktada da düğündeki yer ve görevleriyle yengelik öne çıkmaktadır. Kan kardeşliğinin kökeniyle ilgili yapılan araştırmalarda bu kardeşliğin çok eskilere dayandığı belirtilmektedir. Kan kardeşliği vurgusunun en fazla yapıldığı metinler de destanlardır.

2.4.2. Efsaneler

Efsanelerde ulaşabildiğimiz kaynaklar çerçevesinde kan bağı ve evlilik dışı akrabalık ilişkileriyle ilgili çok fazla malzemenin yer almadığını tespit ettik. Bunun birkaç nedeni olabilir. Bilindiği gibi efsaneler şahıs, yer ve hadiseler hakkında anlatılmaktadır. Efsanelerin en önemli özelliği ise inandırıcılık vasıflarının olmasıdır. Efsanelerde anlatılan olay ve şahıslarda olağanüstülük vasfı görülmektedir. Şekil bakımından da belirli bir şekli bulunmamakta, kısa ve konuşma diline yer veren bir anlatım türüdür (Sakaoğlu, 2009, 20-21). Efsaneler kısa bir anlatı türü olduklarından olayların ayrıntısına yer vermemektedirler. Bir olayı nedeniyle açıklayarak daha çok bir ders verme amacını taşımaktadırlar. Kan bağı ve evlilik dışı akrabalık ilişkileri ise oluşumları bakımından ayrıntılı bir şekilde bu kısa anlatı türü içerisinde yer alacak nitelikte değildir. Birkaç efsane metninde kan kardeşliği, sağdıç ve yenge ile ilgili bilgilere ulaşılmıştır. Efsane metinlerini incelerken kan bağı ve evlilik dışı akrabalık ilişkilerinin bahsedildiği metinlerde bu ilişkilerin işlevsel olarak kullanıldığı metinleri almayı daha doğru bulduk. Aşağıda metinlerin tamamına yer verilmiştir. Birinci metinde kan kardeşliğinin oluşumu rüya yoluyla olmaktadır. Gelenekteki

uygulamalara bakıldığında kan kardeşliğinin rüyada gerçekleşmesi gibi bir durum söz konusu değildir. Ancak efsane metni içerisinde kan kardeşliğinin gerçekleşmesi rüya yoluyla olmaktadır. İkinci metinde ise gelinin sağdıcının olduğu ve bir ihtiyacı olması durumunda bunu sağdıcından istediği anlaşılmaktadır. Üçüncü metinde ise yengenin, gelinin yanından ayrılmayan ve gelini korumakla görevli kişi olduğu belirtilmektedir. Bu ilişkilerin nasıl oluştuğu, işlevi, amacı gibi hususları efsane metinleri içerisinde öğrenmek mümkün değildir.

Şeyh Ahmet ile Hatice

Küçük yaşta anne ve babasını kaybedip yetim kalan Şeyh Ahmet, amcasının yanına sığınır. Amcası onu köyün çobanı yapınca kızar ve sürüyü bataklığa sürerek telef eder. Buna kızan köylüler Şeyh Ahmet'i beline kadar bir çukura gömüp katıksız bırakırlar.

Şeyh Ahmet o gece rüyasında Hz. Ali'yi görür. Hz. Ali, onun sırtını sıvazlayarak:

“Senin ölümün kulların elinden değil, kendini hayvanlardan koru” diye nasihat eder.

Şeyh Ahmet uyandığında kendini çukurdan kurtulmuş halde bulur. Kurtulunca dağa çıkar, hayvanları avlayarak rızkını temin eder.

Bir gün ava çıkan avcı, Şeyh Ahmet'i karların üstünde uyurken görür, ona acıyarak evine getirir. Bu adamın Hatice isminde bir kızı vardır. O devrin kralı bu kıza âşık olmur, fakat kızın babası ve kardeşleri bu duruma razı olmamaktadır. Kralın askerleriyle bunlar arasında çıkan savaşa Şeyh Ahmet de katılır ve kralın askerlerini bozguna uğratırlar. Bu olay üzerine kızın babası ve kardeşleri Şeyh Ahmet'le Hatice'yi nişanlarlar.

Ahmet o gece rüyasında Karagütran adlı biriyle kan kardeşi olur. Aynı rüyayı Karagütran da görür. Ahmet sabah kalkar kalkmaz doğruca Karagütran'ın köyüne gider. Köye girerken bir delikanlı görüp ona bir kartopu fırlatır. Delikanlı:

“Şimdiye kadar bana vurmaya hiç kimse cesaret edemedi, sen kim oluyorsun? Gel seninle güreş turalım, kim kimi yenerse, o onu öldürsün.” der.

Güreş sonunda Ahmet, Karagütran'ı yener, kamasını çekip öldüreceği sırada Karagütran:

“Eğer beni öldürürsen, benim bir kan kardeşim var, bunu sana bırakmaz” der.

Bunlar birbirlerinin kan kardeş olduklarını anlayarak sarılıp sarmaşırlar.

Ahmet, düğün masrafı için Bağdat’a gitmek zorunda kalınca Karagütran’a güvenemez ve ellerini kayda vurup öyle gider. Bunu fırsat bilen düşmanları Hatice’yi kaçıırıp, Karagütran’ı yaralarlar.

Ahmet, Bağdat’a giderken yolda bir şehre uğrar ve ihtiyar bir kadına misafir olur. Yaşlı kadın:

“Bugün şehirde düğün var, kralımız evleniyor” der.

Ahmet, meraklanarak:

“Nişanlısı kim?” diye sorunca ihtiyar kadın:

“Geçenlerde Hatice isminde bir kızı kaçırmıştı. Yalnız, Hatice odasına çekilince bir daha çıkmamış. Giren olursa kendimi öldürürüm, diyormuş.” diye cevap vermiş.

Ahmet, kadına nişan yüzüğünü vererek bunu Hatice’ye ulaştırırsa kendisine bir altın vereceğini söylemiş.

Kadın yüzüğü bir bardak sütün içine koyarak saraya gider ve Hatice’nin kapısını çalar. İhtiyar kadın:

“Niyetim içeri girmek değil, sana bir bardak süt getirdim” diyerek süt bardağını verir.

Hatice sütü içince dibindeki yüzüğü görür ve kadını içeri alır. Yaşlı kadına bu yüzüğün sahibini sorarak ertesi gün sarayın has bahçesine gelmesini tembih eder.

Hatice o gece krala:

“Bir şartla seninle evlenirim. Yarın gece sarayda ve şehirde hiçbir lamba yanmayacak, hiçbir kimse sokağa çıkmayacak” der.

Kral bu şartı kabul edince ertesi gece gizlice kaçarak sabaha karşı Süphan Dağı’na varırlar. Orada bir ağacın gölgesinde dinlenirken Ahmet, yorgunluktan uyuyakalır. Hatice bu sırada genç bir geyiğin dişisini sürüden korumak için yaptığı mücadeleye şahit olur. Bu durumu kendi hallerine benzettiği için gözlerinden yaşlar dökülür.

Gözyaşları Ahmet'in yüzüne dökülünce onu uyandırır. Ahmet, Hatice'nin ağladığını görerek sebebini sorar. Hatice geyiğin mücadelesini anlatınca Ahmet:

“Senin ağlamana sebep olan o geyiği yakalayıp öldüreceğim” diyerek geyiği kovalamaya başlar. Geyiği bir uçurumun başına getirir. Geyiğin boynuzları bir kuru ağacın dallarına takılınca kamasıyla onu vurur. Acıyla kıvranan geyik de Ahmet'i bir tekmeyle uçurumdan aşağı yuvarlar. Ahmet, uçurumun dibinde bir ağacın üzerine düşerek ölür. Bu durumu gören Hatice de, Ahmet'in düştüğü yerden aşağı atlar. Ağacın üzerinde elleri tam birbirine kavuşacakları sırada o da can verir (Duymaz, 1989, 382-384).

Taş Olan Gelin Efsanesi

Bir zamanlar aşiretlerin birinde bir kız varmış. O kızı bir ağa oğlu istemiş. Kızı vermişler, o oğlana. Düğün olmuş. Gelin ata binip giderken sağdıçına:

“Eeee süpürgeyi unuttum” demiş. Hemen sağdıçını geri göndermiş. Sağdıç gelince anası:

“Nedir, niye geldin?” diye sormuş. Sağdıç da:

“Kızın süpürgeyi unutmuş”, demiş.

Buna çok üzülen kadıncağız, kızını:

“Allah'tan taş olasın kızım. Evimde süpürgeden başka bir şey bırakmamıştın” diye kargışlamış.

Bunun üzerine bütün gelin alayı taş kesilmiş (Ergun, 1997, 378).

Keklik

Derler ki, eskiden çok güzel akıllı ve gayretli bir kız varmış. Bu kız, öz amcasının oğluna nişanlıymış. Kızın düğün günü gelip çatar. Eline, ayağına kına koyarlar. Kısa süre sonra oğlan evine götüreceklermiş. Herkes avluda düğünle meşgul olur. Kız, evde yalnızca yengeyle oturup kalır. İşte tam o sırada uzun süredir kızı takip eden, onu kaçırmak isteyen beyin oğlu arkadaşlarıyla birlikte içeri girer. Yengenin elini, ayağını ve ağzını bağlayıp yere yıkarlar. Kızı da alıp dağlara kaçarlar. Kız ne kadar çabalarsa da, çırpınıp yalvarırsa da kulak asan olmaz. Her yerden ümidi kesen kız, yüzünü göğe tutup:

“Tanrı beni kuş eyle,

Kanadını gümüş eyle.

Elde rüsva eyleme,

Bağda günüm hoş eyle.

Taşlara yoldaş eyle” der. Kız bunu der demez kekliğe döner ve pır pır uçup kayalığa konar. Kızın elleri, ayakları kınalı olduğu için kekliğin de ayakları kınalıdır (Ergun, 1997, 457).

2.4.3. Masallar

Masallarda yaygın olarak dünür, yengelik, evlat edinme, sütanne/sütkardeşlik, ahret kardeşliği, kan kardeşliği gibi kan bağı ve evlilik dışı akrabalık ilişkilerine rastlanmaktadır. Masalların genelinde kız istemeye gidilmesi “dünür gittiler, dünür gönderdiler, dünürücü taşına oturdular” ifadeleriyle karşılanmaktadır. Dünür ve yengelik masallarda yalnızca bir cümleyle ifade edilmektedir. Diğer kardeşliklerin ise oluşum şekilleri hakkında bilgi bulmak mümkündür. Bu bölümde kan bağı ve evlilik dışı akrabalık ilişkilerinin masallardaki yansımaları üzerinde durulacaktır. Bu bölümle ilgili olarak ülkemizde masal konusunda yapılmış temel çalışmalar kaynak olarak seçilmiş bulunmaktadır. Masalla ilgili olarak yapılmış çalışmaların tümüne yer verilmemiştir. Buradaki amaç kan bağı ve evlilik dışı akrabalık ilişkilerinin masallardaki yeri hakkında örnekler eşliğinde genel bilgi vermektir. Çalışmanın bu bölümünde; Pertev Naili Boratav’ın *Zaman Zaman İçinde* ve *Az Gittik Uz Gittik*, Saim Sakaoglu’nun *Gümüştane ve Bayburt Masalları*, Bilge Seyidoğlu’nun *Erzurum Masalları*, Ali Berat Alptekin’in *Taşeli Masalları*, Esmâ Şimşek’in *Yukarıçukurova Masallarında Motif ve Tip Araştırması* adlı çalışmaları ile araştırma alanımızla ilgili olarak Satı Kumartaşlıoğlu tarafından hazırlanmış olan *Balıkesir Masallarında Motif ve Tip Araştırması* adlı yüksek lisans tez çalışması temel alınmıştır.

Masallarda evlat edinme yoluyla akrabalık ilişkisinin kurulduğu yaygın olarak görülmektedir. Evlat edinme durumunda *gömlekten geçirme*, *gömlek değişme* uygulamaları görülmektedir. Konuyla ilgili olarak tespit edilen masal örneklerinde evlat edinme uygulaması şu şekilde gerçekleşmektedir.

İnsan Yiyen Kız masalında karısı ve oğluyla mutlu bir şekilde yaşayan bir adama mahalleden kadının birisi göz koyar. Adamın karısının yerine geçmeye karar verir. Adamın oğluna “Annen sana iyi bakamıyor ben daha iyi bakarım. Sen yalandan hasta ol. Annene kuyudan üzüm istiyorum de. Annen kuyuya eğildiğinde onu aşağıya at. Ben sana ne güzel şeyler alacağım” diyerek onu kandırır. Çocuk kadının dediğini yapar. Babası da bu kadınla evlenir. Bir süre sonra kadın hamile kalır. Çocuk dünyaya geldiği gün damdaki öküz kaybolur. Oğlan bunu gözler ve yeni doğan çocuğun bir ejderhaya dönüşüp öküzü yediğini görür. Durumu babasına anlatır ancak babası inanmaz. Oğlan babasına kızar ve evden ayrılmaya karar verir. Giderken de babasından beslediği aslanla kaplanı ister. Yolda bir koyun sürüsü görür. Aslan ve kaplanla sürünün içine girer. Sürüyü otlatan, gözleri görmeyen bir devdir. Dev, koyunları ağıla doldurup yemeğini yemeğe başlar. Bu arada oğlan da devin masasına oturur. Dev yemeğini bitirince doymadığını fark eder. Bunda bir iş olduğunu anlar. “İnsanoğlu, nerdeysen çık, sana söz veriyorum, şimdiye kadar oğlan uşağım olmadı, seni kendime evlat edeceğim” der. Çocuk da “Buradayım” diye çıkar. Dev karısı kendi sırtından gömleğini çıkarıp oğlana giydirir, oğlanınkini de kendine giyer. Böylece evlat etmiş olur (Sakaoğlu, 2002, 358-362).

Kuşdili Bilen Şehzade masalında da gömlekten geçirilerek evlat edinme görülmektedir. Bir padişahın ailesi ölür. Yeniden evlenir. Önceki ailesinden yedi sekiz yaşlarında bir oğlu vardır. Padişah bir gün ailesiyle ağaçların altında âlem yapar. Kuşların dilini bilsek de ne dediklerini anlasak diye konuşurlar. Oğlan kuşdilini bildiğini ve kuşların “Zamanı geldiğinde Osman padişah olacak. Biriniz eline su dökecek biriniz de peşkir tutacaksınız.” dediğini söyler. Oğlanın analığı hasetlenir ve padişaha “Ya oğlun ya da ben!” der. Padişah oğlunu sandığın içine koyar ve denize bırakır. Bir motorcu sandığı fark eder ve oğlanı çıkartırlar. Motorcunun da çocuğu yoktur. Bunu evine götürür. Bu oğlanı evlat ederler, göynekten geçirirler, besleyip büyütürler (Sakaoğlu, 2002, 459-462).

İnsanoğlu Nankördür adlı masalda ise hanedandan bir adamın herkese kapısı açıktır. Gün gelir, adam hastalanır. Oğluna “Yerde olan bütün mahlûkata iyilik et. Gökte olan bütün mahlûkata iyilik et. İnsanoğluna iyilik etme” diye vasiyet eder. Adam ölür, cenazeden dönerken oğlan önce kedi tarafından yenilmek üzere olan yılanı, sonra yılan tarafından yenilmekte olan leylek yavrularını kurtarır. Yolda bir çocuğun başka çocuklar tarafından dövüldüğünü görür. Yardım etmek ister ama

babasının vasiyetini hatırlar. Oğlanla konuşmalarından çocuğun kimsesiz olduğunu anlar. Adam, çocuğa evlat edinmeyi teklif eder. Bir hana inerler. Uşağına çocuğu verip “Git eve, hanıma söyle, bu oğlanı gömleğinden geçirsin. Ben evlat ettim o da etsin” der (Boratav, 2009, 238-242).

Masalarda *kardeşlik olma* da görülmektedir. Kardeşlik, Balıkesir yöresinde *ahretlik* anlamında da kullanılmaktadır.

Keloğlan ile Dev masalı “eski zamanlarda adam eti yiyen bir devle Keloğlan kardeşlik olmuşlar” cümlesiyle başlamaktadır. Masalda kardeşliğin nasıl olduğuyla ilgili bir bilgi bulunmamakta ancak hitap şekli olarak da *kardeşlik* ifadesi kullanılmaktadır (Sakaoğlu, 2002, 371-372).

Tüylüce masasında ise kardeşlik yüzük değişme yoluyla olunmaktadır. Balıkesir yöresinde ahret ya da kardeş olacak kişiler arasında da hediyeleşme, birbirine yazma, yüzük vs. alma uygulamaları tespit edilmiştir. Masalda bu olay şu şekilde yer almaktadır: Bir padişah vardır. Eşiyle birlikte konuşurlarken kadın, kendisinin ölmesi durumunda ayakkabısının kimin ayağına olursa onunla evlenmesini vasiyet eder. Günler sonra kadın vefat eder. Ayakkabı tüm memlekette gezdirilir ve kimsenin ayağına olmaz. Padişahın kızı, anasının ayakkabılarını giyer ve ayakkabı olur. Bunun üzerine kız ağlamaya başlar. Durumu babasına anlatır. Babası da kızıyla evlenmeye karar verir. Kız babasından kırk gün süre ister. Bu arada kız çobandan kendisine deriden bir kıyafet yapmasını ister. Hazineden altınları cebine dolduran kız oradan uzaklaşır. Başka bir padişahın memleketine varır. Bir taşın oyuğunda Tüylüce’yi görür. Padişahın oğlu bunu görür ve evine getirir. Padişahın ailesi Tüylüce’yi düğüne götürmek ister. Ancak Tüylüce buna razı olmaz. Onlar gittikten sonra nikabını çıkarır ve düğüne gelir. Padişahın ailesi kızın güzelliğine hayran olur. Oğlana anlatırlar. Ertesi gece padişah oğluna da bir kadın elbisesi giydirip düğüne götürürler. Oyun başladığı zaman padişahın oğlu Tüylüce’ye yaklaşıp “Gel, elimden tut da beraber kardeşlik olalım” der. Orada birbirlerinin parmaklarına birer yüzük takarlar (Sakaoğlu, 2002, 394-396).

Nar Tanesi masasında zengin bir adamın karısı ölür. Komşu kadınlardan biri, adamın kızına babasına varmak istediğini söyler. Kız da babasına bu kadınla evlenmesini söyler. Evlendikten sonra kadın kıza iyi davranmaz. Adam, karısı ve kızı arasında kalır. Bir gün kızını ormanda bırakır. Kız duman tüten bir eve varır. İçeride

kimse yoktur. Orası kırk zeybeğin evidir. Bu zeybekler sağa sola gidip hırsızlık yapar, akşama evlerine gelirler. Kız evi siler, süpürür, yemek hazırlar. Kırk zeybek eve gelince evimizi silen süpüren gençse dünya ve ahret bacımız yapalım. Orta yaşlıysa annemiz yapalım, daha yaşlıysa ebemiz yapalım diye karar verirler. Kız bunları duyunca dışarıya çıkar ve hepsinin elini öper. Dünya ahret kardeş olurlar (Alptekin, 2002, 284-288).

Benzer bir durum Pertev Naili Boratav'ın *Zaman Zaman İçinde* adlı çalışmasında yer alan *Nardaniye Hanım* masalında da yer almaktadır. Bir adamın karısı ölür. Babası yeniden evlenmek ister. Komşusunun ısrarıyla kız babasına bu kadını almasını söyler. Evlendikten sonra kadın kızıdan kurtulmak ister. Bir bayram günü herkes gezmeye gider. Kadın da kocasından kızın da gezmeye gitmesi için izin alır. Kız gider, arkadaşlarıyla oynar. Karnı acıkır, analığı ona zehir gibi tuzlu bir poğaça ve bir testi su doldurur, içinde de yılan yavrusu bulunmaktadır. Kız farkında olmadan yılan yavrusunu yutar. Bir süre sonra karnı şişmeye başlar. Kocasına kızının hamile olduğunu söyler. Kızın babası bu durumuna çok gücenir. Bir gün kızı gezmeye götürmek bahanesiyle bir dağın tepesinde bırakır. Kız, uzakta gördüğü ışığın yanına gider. Orada da kırk haramiler vardır. Kız, kırk haramilere kendisini almaları için yalvarır. Onlar da birimiz kızı alsak diğeri ister. En iyisi biz bunu kardeş edinelim derler. Dünya ahret kardeş olurlar (Boratav, 2009, 114-120).

Nar Tanesi masalında ise kan kardeşi ve ahret kardeşi olma bir arada yer almaktadır. Bu masalda ahret kardeşi yine gömlekten geçme yoluyla olmaktadır. Kızın annesi ölür. Babasını yeniden biriyle evlendirmek ister. Analığı düğünden sonra kızı istemez. Baba kızını teyzesine götürmek bahanesiyle bir dağ başında bırakır. Kız bir mağaraya sığınır. Bu mağaraya akşam olunca kırk haramiler gelir. Kız onlar yokken yemek hazırlar, etrafı toplar. Sonra saklanır. Sonunda haramilerden biri saklanıp kızı gözetler. Kız işini bitirdikten sonra saklandığı yere geri döner. Harami kızı kolundan tutup dışarı çıkarır. Kız başından geçenleri anlatır. Birbirlerinin kanını emerek kardeş olurlar. Oğlan kızı saklamaya devam eder. Diğer kardeşleri gelince bir şey bulup bulmadığını oğlana sorarlar. Oğlan bulmadım der. Yine sorunca “Eğer bir şey yapmayı kendinize kardeş ederseniz çıkarırım yoksa çıkarmam” der. Onlar da “Kardeş ederiz. Dünya ahret kardeşimiz olsun. Çıkar gömleğimizden geçirelim” derler. Bunun üzerine oğlan kızı çıkartır. Her biri kızı

gömlüklerinden geçirirler. Kırkı da bunu kendilerine kardeş edinirler ve onu çok severler (Seyidoğlu, 2006, 135-141).

Masallarda çocukların doğumunda ebenin önemli bir yeri bulunmaktadır. Ebe, göbeği kesmekle kalmayıp çocuğa ismini koyan kişidir. Masallarda çocuğun ismini derviş, Hızır, pir koymakla birlikte ebenin de zaman zaman isim koyduğu görülmektedir. Halk inançlarında da ebenin koyduğu isim geçici ya da göbek adı olarak değerlendirilmektedir.

Gül Senem masalında Hergeleci Memmet isminde bir adam vardır. Bu adam günün birinde köyünden göç eder. Yolda bir yerde geceleme kararı verirler. İncecek su bulamazlar. Kuyuya bir kova uzatırlar. Çekerler kova çıkmaz. Eşiyile birlikte kovayı asılınca önce çamurlu su sonrasında ise altın çıkar. Bu köye yerleşmeye karar verirler. Bir gün Allah bunlara bir çocuk nasip eder. Çocuk dünyaya gelince göbeğini kesecek ebe bulamazlar. Gece, üç tane huri kızı peyda olur ve bu kızlar çocuğun göbeğini keseceklerini ancak ismini de kendilerinin koyacağını söylerler (Şimşek, 2001, 224-230).

Masallarda görülen bir başka akrabalık ise sütanneliği ve sütkardeşliğidir. Sütanne ya da sütkardeşliğiyile kurulan akrabalıklar masallarda genellikle kahramanı koruma amaçlı olarak ortaya çıkmaktadır. Ali Berat Alptekin tarafından hazırlanan *Taşeli Masalları* adlı çalışmada geçen *Havva Hanım* masalında Havva Hanım kendisini padişahın sütanesi olarak tanıtmaktadır (Alptekin, 2002, 230-232).

Erler-Karısı'na Koca Olmaya Giden Keloğlan masalında Keloğlan bir gün kahvede delikanlıların “Yiğitlik, yiğitlik, Erler-Karısı'na koca olmaktır...” diye laf ettiklerini duyar. Kendisi de Erler-Karısı'na koca olmaya karar verir. Yolda bir dağın tepesinde bir ışık görür. Işığın olduğu yere varınca Dev karısının güneşlendiğini görür. Memelerini de omzuna atmıştır. Keloğlan hemen Dev karısının memesine yapışır ve emmeye başlar. O zaman dev karısı “Ah Keloğlan, benim mememden emmeseydin seni bir lokmada yutardım. Artık benim oğlum oldun... Ama benim oğlanlarım var, şimdi neredeyse gelirler, seni yerler. Gel seni saklayayım der. Oğlanlar gelince insan etinin kokusunu fark ederler. Dev karısı onlara “Oğlum şuradan bir âdemoğlu gelse, benim mememi emse sizin neyiniz olur?” “Kardeşimiz olur.” “Siz onu yer misiniz?” “Yemeyiz.” (Boratay, 2011, 51-56). Keloğlan bu şekilde dev karısı ve oğullarından kurtulmuş olmaktadır.

Pabuçlu Mehmet masalında padişahın en küçük kızının sütannesiyile olan diyaloglarına yer verilmektedir. Bu masalda bir hitap şekli olarak yer almaktadır (Seyidoğlu, 2006, 75-79).

Muradına Nail Olmayan Dilber masalında sütanne aynı zamanda yenge görevindedir. Masalda fakir bir kadın hamiledir. Kocasını odun toplamaya gider. Kadının sancıları tutar ve hamama gider. Herkes yıkandıktan sonra sancılar başlar. Kocasını eve dönünce karısını evde bulamaz. Kadın hamamda bir kız çocuğu doğurur. Kadın üç dervişin ellerinde def çalarak hamama geldiklerini görür. Dervişler kıza adını koyarlar. Kadın çocuğu yıkadıkça altınlar dökülür. Kıza bir sütanne tutulur. Kız büyüdükçe güzelleşir. Halep müftüsünün oğlu bunu rüyasında görür. Kızı isterler. Nişan yapılır. Altı ay geçince kaynanası bir mektupla gelini yengeyle göndermelerini ister. Kızın annesi de sütannesinden başkasına güvenemez ve yenge olarak sütannesini yollar (Seyidoğlu, 2006, 175-181). Bu masalda düğünde geline eşlik eden kişinin yenge olduğu anlaşılmaktadır. Gelini güveye teslim etmek yengenin görevidir.

Altı Kız Babası adlı masalda hitap şekli olarak sağdıç ifadesinin kullanıldığı görülmektedir (Boratav, 2011, 159-167). Satı Kumartaşlıoğlu tarafından Prof. Dr. Ali Duymaz'ın danışmanlığında 2006 yılında hazırlanmış olan *Bahkesir Masallarında Motif ve Tip Araştırması* adlı çalışmada da hitap şekli olarak sağdıç ifadesi yer almaktadır. Sağdıç burada yer alan masalarda da arkadaş, dost anlamında kullanılmıştır (Kumartaşlıoğlu, 2006, 203, 208, 210, 271).

Yukarıdaki metinlerden de anlaşıldığı üzere kan bağı ve evlilik dışı akrabalık ilişkileri masallar içerisinde de kendisine yer bulmuştur. Bu metinlerden gelinin yanında yengenin bulunduğu, bir oğlan ya da kızın sütünü emdiği kadının gerçek evladından farklı olmadığı, aynı şekilde sütkardeşlerin de gerçek kardeşlerden ayrılmadığı, evlat edinme şekilleri ve evlat edindikten sonra bunun öz anne ve çocuktan farklı olmadığı, ahret kardeşliğinin oluşturulmasında bir değiş tokuşun yaşanması ve ahret kardeşlerin tıpkı kan kardeşliğinde olduğu gibi birbiriyle evlenemeyecekleri hususları ortaya çıkmaktadır. Bu metinler, sonradan oluşturulan bu akrabalıkların her birinin bir uygulama şeklinin olduğunun ve bu ilişkilerin gerçek olan ilişkilerden farklı olmadığını göstergesidirler.

2.4.4. Halk Hikâyeleri

Halk hikâyelerine gelindiğinde, Eski Türklerde belli esaslar üzerine oturtulan unsurların değişiklik gösterdiği görülmektedir. Buradaki en önemli değişiklik ant (yemin) geleneğinde kendisini göstermektedir. Hikâye kahramanları genellikle sevgililerinden ayrılırlarken ant içmektedirler. Buradaki ant, daha çok sözleşme niteliği taşımaktadır.

Hikâyelerde eski ant törenlerinin esasını teşkil eden “kan akıtma (veya içme)”, “bir yeri (ağacı veya toprağı) kertme”, “silah” vb. unsurlara rastlayamıyoruz. Sadece birkaç hikâyede sevgililerin birbirlerine verdikleri sözün nişanı ve şahidi sayılabilecek “hediye alıp verme geleneğı” karşımıza çıkmaktadır. Asuman, Zeycan’dan gurbette olduğu sürece taşınması için armağan ister. Zeycan da kolundaki bileziklerden birini çıkararak üstündeki yürek resmine bakıp onunla olduğunu hatırlamasını ister. Asuman da perçeminden kopararak çevreye sarar ve sevgilisine verir. Gülizar, Şah İsmail’in kendisini öpmesi üzerine başından altın tarağını bergüzar (hatıra) olarak verir. Dikkat edilecek olursa bilezik, tarak, saç, söz ya da yemin unsuru olmaktan ziyade sözün ya da yeminin yerine geçmektedir (Köse, 1991, 172).

Esmâ Şimşek tarafından yüksek lisans çalışması olarak hazırlanan *Arzu ile Kamber Hikâyesi*’nde Ahmet isminde bir adamın sürekli kızı olmaktadır. Bu duruma çok üzülen adam bir gün tarlasında çift sürerken su üzerinde bir sandığın yüzdüğünü görür. Sandığı alıp ağzını açınca içinden bir erkek çocuğı çıkar. Adam, çocuğı evlat edinip evine götürür, adını da “Kamber” koyar.

Kamber, Ahmet’in aynı yaşlardaki kızı Arzu ile birlikte büyür. Beraber oynar, beraber dolaşırlar. Bunlar yine bir gün okula giderken yollarını bir kocakarı keserek kardeş olmadıklarını söyler. Kamber, kardeş olmadıklarını öğrendikten sonra Arzu’yu sevmeye başlar. Arzu da Kamber’i sevmektedir. Babaları iki aşığı okuldan alır. Kamber’i koyun otlatmaya gönderir, Arzu da evin işlerini yapmaya başlar.

Bir gün Arzu’nun çeşme başında kaybolan bileziğini Kamber bulur ve koynuna saklar. Arzu, bileziğini bunun koynundan alırken Kamber kızı öper. Arzu ile Kamber’i bir arada gören kocakarı bunları ayırmak için köyün ileri gelenlerini toplayarak onlara bir ziyafet verir.

İçlerinden birisi, bu ziyafetin sebebini sorunca kocakarı, Arzu ile Kamber'i ayırmak için ne yapması gerektiğini sorar. Adamlardan biri de Arzu'nun annesinin sütü ile bir yemek yapıp, Kamber'e yedirmesini tavsiye eder. Böylece sütkardeşi olacaklar ve evlenemeyeceklerdir (Alptekin, 2002, 209-211).

Âşıkların menkıbevi hayatları içerisinde dikkat çeken bir nokta vardır ki burada bu rivayeti de aktarmanın uygun olacağını düşünüyoruz. Âşıklık geleneği içerisinde rakip olan aşığın dosta dönüşmesi pek yaygın bir durum değildir. Söylendiğine göre Âşık Şenlik'in annesi, Âşık Şenlik ve Âşık Sümmani'yi emzirmek veya her ikisini de bir gömlekten geçirmek veyahut da iki aşığın gözlerinden öpmek suretiyle onları birbirine kardeş ilan eder. Böylece birbirlerine zarar vermelerini önler. Metin Özarslan aynı hikâyenin Şenlik-Zülâli için de anlatıldığını ancak bunun Şenlik-Sümmani kardeşliği kadar tesirli olmadığını belirtmektedir. O, Âşık Şenlik adının anıldığı yerde Âşık Sümmani adının da anıldığını, kardeş ilan edilen âşıkların asıl isimlerinin Hasan (Âşık Şenlik) Hüseyin (Âşık Sümmani) olmasının da, Hz. Peygamberin torunları olan Hz. Ali'nin oğulları Hasan ve Hüseyin'i de çağrıştırdığını ve İslami açıdan da bir anlam ifade ettiğini düşündüğünü belirtmektedir (Özarslan, 2000, 232).

2.4.5. Menakıpnameler

Menakıpnamelere bakıldığında kan bağı ve evlilik dışı akrabalık ilişkisi olarak karşımıza “nefes oğlu, nefes evladı” kavramı çıkmaktadır. Velilerin hayatlarını anlatan menakıpnamelerde böyle bir ilişkiye rastlanmaktadır. Ahmet Yaşar Ocak veli kavramını açıklarken şu ifadeleri kullanmaktadır: “Arapça velâ yahut veliye (yaklaşmak, yakın olmak) fiilinden gelen veli kelimesi sözlükte “dost, ahbab, arkadaş, yardımcı, komşu vs.” gibi manalar ihtiva etmekte olup, evliya ise onun çoğuludur. Tasavvuf ıstılahında veli, Kur'an-ı Kerim'de bu kelimenin tekil veya çoğul şekliyle dost anlamında geçtiği ayetlere dayandırılmak suretiyle “Allah'ı seven, dost edinen ve Onun tarafından dost edinilen” manasında alınıp kullanılmıştır. Zamanla bu kavram genişleyerek kendine mahsus bir tekâmül seyri takip etmiştir. Bunun neticesinde, benliğini Allah'ta yok etmek suretiyle bir takım üstün vasıflar kazanarak harikulade şeyler izhar edebilen büyük insan manasını almıştır. Ancak bu

şekilde bir veli telakkisinin Kuran'daki veli ve evliya kelimelerinin ifade ettiği manalarla bir ilgisi olmadığını hemen belirtmek gerekir (Ocak, 1984, 1).”

Ahmet Yaşar Ocak nefes oğlu veya nefes evladı kavramının Bektaşilikte önemli bir yeri olduğunu, bunun temelinin de İslam inancındaki Hz. İsa'nın dünyaya gelişiyle bağlantılı olduğunu belirtmektedir. Bilindiği gibi İslami telakkiye göre Allah'ın emriyle Cebrail aleyhisselam Hz. Meryem'in inzivaya çekildiği yere gelerek bir erkek çocuk dünyaya getireceğini müjdelemiş ve nefesinden üflemesi suretiyle hiçbir erkekle teması olmadan Hz. Meryem'in hamile kalmasına sebep olmuştur (Ocak, 1983, 209). Bununla ilgili olarak Kuran'da Maide Suresinin 110. ayeti şöyle demektedir: “ O gün Allah şöyle diyecek: “Ey Meryem oğlu İsa! Senin üzerindeki ve annen üzerindeki nimetimi düşün. Hani, seni Ruh'u Kudüs (Cebrail) ile desteklemiştim...”.

Ocak, bu durumun İslami bir anlayıştan çok Kitab-ı Mukaddes'teki Elişa'ya ait bir hikâyeye dayandığını belirtmektedir. İncil'de Ocak'ın bahsettiği olay şu şekilde anlatılmaktadır: “Elişa bir gün Şunem'e gitti. Orada zengin bir kadın vardı. Elişa'yı yemek için alıyordu. O günden sonra Elişa ne zaman Şunem'e gitse yemek için oraya uğrardı. Kadın kocasına “Bize sık sık gelen bu adamın kutsal bir Tanrı'nın adamı olduğunu anladım” dedi. “Gel damda onun için küçük bir oda yapalım. İçine yatak, masa, sandalye bir de kandil koyalım. Bize geldiğinde orada kalsın.” Bir gün Elişa geldi, yukarı odaya çıkıp uzandı. Uşağı Gehazi'ye, “Şunemli kadını çağır” dedi. Gehazi kadını çağırdı. Kadın gelince, Elişa Gehazi'ye şöyle dedi: “Ona de ki, “Bizim için katlandığın bunca zahmetlere karşılık ne yapabilirim? Senin için kralla ya da ordu komutanıyla konuşayım mı?” Kadın “Ben halkımın arasında mutlu yaşıyorum” diye karşılık verdi. Elişa, “Öyleyse ne yapabilirim?” diye sordu. Gehazi, “Kadının oğlu yok, kocası da yaşlı” diye yanıtladı. Bunun üzerine Elişa, “Kadını çağır” dedi. Elişa, kadına “Gelecek yıl bu zaman kucağında bir oğlun olacak” dedi. Kadın gebe kaldı ve bir yıl sonra oğlan doğurdu (Kitab-ı Mukaddes, II. Krallar, 8-18.)

Envarı'l-Aşikin'de Hz. İsa Cebrail'in nefes oğlu olarak yer almaktadır. Hz. İsa'nın doğumu şu şekilde anlatılmaktadır:

“Müfessirlerin anlattıklarına göre, bir gün yine Cebrail (a.s.) Meryem'in yanına gelerek:

—Allah seni temiz yarattı ve sana bir oğlan verdi, bu oğlan babasız olarak senden doğacaktır. Ey Meryem, Allah Teala sana bir kelime müjdelere ki adı İsa'dır. O, dünya ve ahirette azizdir. Büyüdüğü vakit konuşacağı gibi daha beşikte iken de konuşur, dedi ve gitti.

Sonra Meryem aybaşı olunca doğu tarafındaki bir hücreye çekilip yıkandı ve temizlendi. Bu sırada yani yıkanırken Cebrail (a.s.) bir genç suretinde karşısına çıktı. Onu gören Meryem korktu ve:

—Senden Rahman'a sığınırım, dedi.

Cebrail (a.s.):

—Ben Allah tarafından gönderilen bir resulüm sana bir erkek evlat müjdelemeye geldim, dedi.

Meryem:

—Ben namuslu bir kadını, kimsenin eli bana değmedi, kimse ile münasebette bulunmadım. Ben nasıl çocuk doğururum? Dedi.

Cebrail (a.s.):

—Doğrusun fakat Allah Teala, "Bu, benim için kolaydır. Aynı zamanda (madde ve tabiat bataklığına saplananlar için) bu oğlanı bir ibret, itibar, ders alma, rahmet ve ayet, yani kudretime alamet kılarım" buyurdu, dedi.

Böylece Cebrail (a.s.)'ın üfmesi ile Meryem, İsa (a.s.)'ya hamile kaldı." (Yazıcıoğlu Ahmed Bican, 1999, 205-206).

Hacı Bektaş-ı Veli menakıpnamesinde Hacı Bektaş'ın babası Seyyid Muhammed'in doğumu şu şekilde anlatılmaktadır:

"Şöyle rivayet ederler ki İmam Mus-ı Kâzım'ı Bağdad'da, Harun-al-Reşid'in emriyle şehit ettiler, evladı, civara dağıldı. Aliyy-al-Rıza Mekke'ye gitti. İbrahim-al-Mucâb, İmam Rıza'dan sonra Horasan'ın Nişabur şehrine geldi, oraya yerleşti. Hârunal-Reşid'in oğlu Me'mun, Tus şehrini merkez yaptı, gel, sana biat edelim diye Aliyy-al-Rıza'yı, Mekke'den Horasan'a davet etti, yanına getirdi. Bir müddet sonra Me'mun, İmam Rıza'ya zehir verip şehit etti. Harun'un ölümünden sonra Me'mun, Bağdad'a gidip halife oldu. Horasan halkı, İbrahim-al-Mucâb'ı padişah yaptılar.

İbrahim'in on oğlu oldu. Musa'l-al-Sâni, İshak, Davut, Yahya, Harun, İbrahim-al-Rıza, Tayyar, Ca'fer, Ali Hasan.

İbrahim'e, Türkistan'dan birisi isyan etti, üstüne saldırdı. O da savaşıp onu altetti, ülkesini aldı. Nihayet eceli geldi, öldü. Türkistan'da Tukan şehrine gömdüler.

Horasan halkı büyük oğlu Musa'l-al-Sâni'yi padişah yapıp tahta getirdiler. Nu zat adaletle hüküm sürdü, oranın ulularından birinin, Zeynep adlı kızını aldı. Fakat nice zaman geçtiği halde ne bir oğlu oldu, ne de kızı. Bu yüzden padişahın canı pek sıkılıyordu.

Zeynep Hatun, bir gün üzgün bir halde sarayında oturmadaydı. Saray karşısında güzelim bir pınar vardı. Kenarında latif ağaçlar yetişmişti, çevresi çayırılık çimenlikti. Bu manzaraya dalmış otururken bir de baktı ki pınar başına pek güzel bir genç gelmiş. Genç, atını bir ağaca bağlayıp abdest aldı. Zeynep Hatun gamlara dalmışken bu yiğidi görünce gönlü gözü açıldı, böyle bir er boş değildir deyip hizmetçilerden birini, bu zatın kim olduğunu anlaması için yolladı. Hizmetçi gidip, kimsin nereden geliyorsun diye sorunca yiğit adam dedi, Aliyy-al-Rıza'dır aslım, Muhammed soyundan, Medine'den geliyorum. Hizmetçi, gelip bu haberi Zeynep Hatun'a söyleyince Zeynep hemen kocasına bir adam yolladı, amcanızın oğlu geldi, buyurun dedi.

Musa'l-al-Sâni, karısının yanına gelince Zeynep Hatun saray penceresinden Aliyy-al-Rıza'yı gösterdi. Musa'l-al-Sâni, Aliyy-al-Rıza'nın yanına gitti. Tanıştılar, sarayına davet etti. Sofra yaydırdı, çeşit çeşit nimetler hazırlattı. İmam oruçluyum dediyse de Musa'l-al-Sâni'nin ısrarına dayanamadı, orucunu bozdu, birkaç lokma aldı. Zeynep Hatun da şeker şerbeti ezdi, bir sürahiye koyup gönderdi. İmam, şerbeti görünce ah etti, gözlerinden yaşlar akmaya başladı. Ceddimiz Huseyn dedi, Kerbela'da susuz şehit oldu, biz şeker şerbeti içelim reva mı bu? Ağzına aldığı şerbeti tekrar kaba boşalttı, içmedi. Sultan Musa'l-al-Sâni bunu görünce kendi de içmedi kadehi önüne koydu. Ağlamaya başladı. İmam amcamın oğlu dedi, siz niye ağlıyorsunuz? Musa'l-al-Sâni, ya İmam dedi, ömründen nice zaman geçti, bir oğlu yüzü görmedim, ne oğlum oldu ne kızım; duanız kabul olur, İmamet döşğinde oturuyorsunuz; Ulu Tanrı bu kuluna bir oğlu ihsan etsin. İmam, hemen el kaldırıp Tanrıya dua etti, elini yüzüne sürdü. Tanrı duasını kabul etti. İmam, Musa'l-al-Sâni'den gitmeye izin istedi. Saraydan çıkıp atına bindi, yürüyüp gitti.

Sultan Musa'l-al-Sâni, şerbeti götürdü. Zeynep Hatun'un yanına vardı. Zeynep Hatun, şerbeti içmediklerini görünce sebebini sordu. Musa'l-al-Sâni, hali anlattı. Zeynep Hatun bunu duyunca İmam'ın ağzına aldığı bir yudum şerbeti tekrar boşalttığı kabı aldı, içinden şerbeti içti. O gece eriyle buluştu. Zeynep Hatun gebe kaldı. Vakti gelince bir oğlan doğdu. Yüzü ayın on dördüne benziyordu bu çocuğun. Sultan Musa'l-al-Sâni, çocuğu görünce pek sevindi, fakir fukaraya sadakalar verdi, ihsanlarda bulundu. Yediler, içtiler, dualar ettiler. Bazıları adını Sevinç koyalım dedi, bazıları, Güvenç, nihayet Muhammed adını koydular. Atası İbrahim-al-Mucab'a benzediği için İbrahim-al-Sani dediler.” (Gölpınarlı, 1995, 1-3).

Hacı Bektaş'ın kendisi de benzer şekilde Kadıncık'ı evlat sahibi yapmıştır. Rivayet şu şekildedir:

“Kadıncık'a atasından birçok mal kalmıştı. Hünkâr, Sulucakarahöyük'e yerleşince bütün malını, mülkünü erenler yoluna harcadı, hiçbir şeyi kalmadı eğinde yalnız bir gömlek kaldı.

Birgün, Horasan tarafından bir bölük Kalender topluluğu geldi. Hünkâr, Saru İsmail'i Kadıncık'a gönderdi, gelen topluluğa sofraya yaysın, nimet versin dedi. Saru İsmail, Hünkâr'ın sözünü Kadıncık'a söyledi. Kadıncık, İsmail'im dedi, işte görüyorsun, nesnem kalmadı, arkamda ancak bir gömlek kaldı. Gömleğini çıkardı, kendisi tandır içine girdi, al dedi, sat bu gömleği de ne ederse onunla yiyecek al, o topluluğu ağırla.

Saru İsmail, alıp sattı, yiyecek aldı, sofraya yaydı, yemekler yenip dualar edildi. Kadıncık'ın âdetiydi, her gelen topluluğa gelip safa geldiniz derdi. Hünkâr, Saru İsmail'e İsmail dedi, git Kadıncık'a söyle, gelip erenlere safa geldiniz desin. Saru İsmail, Hünkâr'ın sözünü Kadıncık'a söyledi. Kadıncık, görüyorsun ya dedi, çırpıplağım, tandır içindeyim. Saru İsmail gitti, bu hali Hünkâr'a bildirdi. Hünkâr'ın yanında bir dolap vardı. Besmeleyle dolabı açtı. İçinden bohça çıkardı, Saru İsmail'e verdi, götür dedi, içindeki elbiseyi giysin Kadıncık, sonra gelsin, Horasan erenlerine safa geldiniz desin.

Kadıncık elbiseleri giydi. Öylesine ağır elbiselerdi ki gözler görmemişti. Kalktı, geldi, erenlere, safa geldiniz dedi. Hünkâr'ın elini öptü. Hünkâr, Kadıncık dedi ileri gel, eteğini aç. Kadıncık ileri varıp eteğini açınca Hünkâr seccadesinin altına elini soktu, bir avuç altın alıp Kadıncık'ın eteğine koydu, git dedi, harca,

eksildikçe gel, iste, bu çeşit şeyler, seccadenin altından eksik olmaz. Önün, sonundan gür olsun, dünyada nesnen eksik olmasın.

Kadıncık, erenlerin himmetini ve duasını aldı, evine gitti, karar etti, erenlerin hizmetine meşgul oldu. Kadıncık'ın âdetiydi, Hünkâr, abdest alsa, yemekten sonar ellerini yıkasa o suyu hemen içerdi. Bir gün Hünkâr abdest alırken burnu kanadı. Kadıncık dedi, bu suyu, ayak değmeyecek bir yere dök. Kadıncık leğeni kaldırıp götürdü. Şimdiye kadar o tertemiz suyu içerdim, bunu ne diye dökeyim, hayırlısı bu, tiksirmeden bunu da içeyim dedi. Leğeni kaldırıp içti, tekrar Hünkârın önüne getirdi.

Hünkâr, Kadıncık'ın yüzüne baktı, bu hal, malum olmuştu zaten kendisine, Kadıncık dedi, bu suyu da içtin mi? Kadıncık erenlere ne malum değil, erenlerden artanın bir yudumunu bile dökecek yer bulamadım ancak karnımı buldum dedi. Hünkâr, Kadıncık dedi, bizden umduğun nasibi aldın; senden iki oğlumuz gelecek adımızla, onlar yurdumuz oğlu olacak, halkın yetmiş yaşındakileri, onların yedi yaşında olanın elini öpsünler. Dünya, bozalsa onlar sırtları üstüne yatsınlar, hiç zahmet görmesinler.

Bu söz üzerine Kadıncık'ın üç oğlu oldu. Bunların biri Hünkâr'ın sağlığında öldü, ikisi kaldı, onların soyu soppu türedi. Bir müddet sonra, Kadıncık gene gebe kaldı. Hünkâr umudum atası, Habib'im gelecek dedi. Kadıncık bir oğlan doğurdu. Hünkâr'a haber verdiler, umudun atası Habib'imdir dedi, adını Habib koydular. Bir zaman sonra Kadıncık gene gebe kaldı, zamanı gelince bir oğlu oldu. Saru İsmail, Hünkâr'ın huzuruna vardı, el bağladı. Hünkâr, İsmail'im dedi, gönlündekini dile getir. Saru İsmail padişahım dedi; Kadıncık'ın bir oğlu oldu. Hünkâr, Mahmut'tur dedi, adını Mahmut koydular. Derken Kadıncık'ın bir oğlu daha oldu. Saru İsmail haber verdi. Hünkâr, şimdi kardeşim Hızır yanımdaydı, adı Hızır Lale olsun dedi, ondan sonra Hızır Lale'm gelmiş, Lalem çiçeği gelmiş diye onu sevdi. Hünkâr'ın sözlerini Kadıncık'a haber verdiler, pek sevindi, çocuğun adını Hızır Lale koydular.

Habib, büyüdü, olgunlaştı. Erenler, Habib'i evlendirmek istedi, kadınlar haber saldı, Malya'da büyük birisinin kızını beğendiler, gelip Hünkâr'a haber verdiler. Hünkâr adamlar gönderdi kızı istedi. O zat, ben meşhur bir adamım onlardan birçok şeyler isterim. Onlarsa yoksul kişilerdir, dilediğimi bilmem verebilirler mi dedi. Hünkâr bu sözü duyunca Tanrı ganidir, ne kadar nesne isteyebilirlerse istesinler dedi. Gittiler, kızın atasına haber verdiler. O da pek çok

nesne istedi. Bundaki maksadı da kızı vermemektir. Adamlar gelip Hünkâr'a bildirdiler, Hünkâr dolabı besmeleyle açtı, bir torba altın çıkardı, gidin bu torbayı o devletliye götürün, masrafına harcasın dedi. Götürüp verdiler. Düğün yapıldı, Habib'in o kızıdan bir oğlu oldu adını Umur koydular.

Mahmut, cezbeye kapıldı, nefesi geçkin bir er oldu, ne derse hemencecik olurdu. Hünkâr'a şikâyet ettiler. Hünkâr iki kılıç bir kına sığmaz, varın görün dedi. Gittiler baktılar ki göçmüş. Kefenleyip namazını kıldılar, gömdüler. Erenlerin nefesiyle Yurd oğlu olarak Habib'le Hızır Lale kaldı.”(Gölpınarlı, 1995, 63-64).

Hacım Sultan'la ilgili olarak da menakıpnamede şöyle bir rivayet bulunmaktadır:

“Hacım Sultan halka ziyafet çektikten sonra dua-sena oldu, sohbet tamama erdi. Baktılar ki bir nice kimseler, iki bacı hatunla geçip giderler. Hacım Sultan bunlara nereye gidiyorsunuz diye sordu. Onlar, muradımız var, Seyyid Gazi dergâhına gidiyoruz dediler. Muradınız nedir dedi. Onlar, oğlumuz olmuyor, ziyarete gidiyoruz, belki erenlerin yüzü suyu hürmetine Ulu Tanrı bize bir oğlan verir dediler. Kolu Açık Hacım Sultan, hacetiniz olursa geri dönecek misiniz dedi. Evet dediler, döneceğiz. Hacım Sultan, varın şu geniş yere durun dedi. Hatunlar vardılar geniş bir yere durdular. Hacım Sultan ayağa kalktı, aygır gibi kişneyip üstlerine yürüdü. İki kadının birisi durdu, birisi kaçtı. Hacım Sultan, o kaçmayan kadını yatırıp arkasına eliyle bir kere vurdu, senden dedi, bizim oğlumuz gelecek, adı Osman olacak, yiğitlik çağında biraz yoldan dışarı yürüyecek ama sonra yola gelecek. Onun da bir oğlu olacak, sol köprücük kemiği delik olacak, bizim demimizi o oynatacak. Sonra o kaçan kadına döndü, ondan da bir taş dünyaya gelecek dedi. O kadın, Germiyan ilindendi. Gerçekten de erenlerin dediği gibi bir taş doğdu. O kaçmayan kadından da bir çocuk doğdu, adını Osman koydular.” (Gölpınarlı, 1995, 83).

Bu menakıpnamede anlatılan olaylardaki ortak motif, ermiş birinin çocuğu olmayan birini cinsel ilişkide bulunmadan kadını hamile bırakarak bir erkek çocuğun doğmasına vesile olmasıdır.

Menakıpnamede yine aynı esasa dayanan bir menkabe daha vardır. Otman Baba Velâyetnamesinde bu husus şöyle yer almaktadır.

“Çün ol kan-ı vilayet ol gece Balkan Tağı üzre huzur eyledi. Dahı ol gece ol kan-ı velayet ol Kiligra didüğümüz hisarda Sarı Saltuk serverün nişanları var idi ki

mübarek kademin basup bir kayada nişan olmuş idi. Ve Hızır Peygamber'ün atının ayacı nişanı var idi ki Sarı Saltuk hazretlerine yardıma gelmiş idi. Pes ol nişanlar ve alametler ol gece ki yukarıda zikr olındı ol dem ol saat ol kan-ı velayetün alameti ve heybeti üzre denize uçdı. Pes ol Kiligra ahalisi müşahede ile ol gece be-gayet vehmi derler. Ve ol hisar anun darb-ı heybetinden ditredi. Çün ol hisar halkı bu heybeti müşahede itdiler. İbrete ve hayrete varup ayıttılar ki: Yir ditremedin ve yıldırım urmadın bu ne alemetdür didiler. Öyle olsa ol kan-ı velayet ale'sabah ol aradan kaljup kadem-ber-kadem abdallar dahı akabince ve mübarek kademince ve tarıkı mücibince yola revan oldılar. Ve Kuh-ı Balkan'ı güzeşt idüp ol diyarda Madara dirler bir kasaba vardur ol kasabaya geldiler. Ve ol şehirde bir sahib-i vakf-ı idrar ve batın-ı mekkar ve zahir-i agyar bir derviş var idi ki ol kan-ı velayet ol dem anun tekyesine konup birkaç gün ol tekyede aram u huzur eyledi. Ve ol tekye sahibi derviş ahşam olıcak ol kan-ı velayetün nazarında çerağ uyardı. Çün ol kan-ı velayetün nazarında ol çerağ uyarıcak ol kan-ı velayet ol çerağı gördi. Heman-dem celal üzerine gelüp bir abdala emr eyledi ki bir bardak su ile ol çerağı söndür. Pes ol abdal emr mucibince ol çerağı söyündürdi. Ve ol tekyenün taşra çıkarken kapusın çekdi kapadı. Ve ol dervişe celal birle ayıtdı kim: Bak bre çirkin beni bilmedün ki Sarı Saltuk didükleri server-i cihan ve maksud-ı insan benüm didi. Ahirü'l-emr ol kan-ı velayetün ol remzinden ol ayan oldı kim ol dervişün vakf u idrarın elinden aldılar. Ve hem takdir-i taallukatı var ise fevt olup tek ü تنها ve bi-merhamet ü şifa kaldı. Bahr-i tahayyürde intizar kıldı. Nazm:

Çün celali pertevinden kopdı hısmun heybeti

Aldı ol dem ol gedanun kısmetinden ni'meti

Zerk [ü] tezvır üzre her kim sakın itdi aşk ile

Hak visalin görmege kalmadı yar-ı devleti

Pes ol kan-velayet ol aradan dahı kalkup sevk [ü] zevk ile önince ve ardınca abdallar ve âşık-ı didarlar baş açık yalın ayak kadem-ber-kadem ol kan-ı velayetün akabince Kopuzcı Köy dirler bir köye geldiler. Çün ol köy halkı ol kan-ı velayeti gördiler. Şad [u] Hürrem olup naz [u] niyaz birle nazarına geldiler. Ve besi ni'met ü kurbanlar ol kan-ı velayetün aşkına isar [u] nisar itdiler. Ve aralarından bir kişi ol kan-ı velayetten oğul temenna eyledi. Dahı ol kan-ı velayet eli kirin yuyup ol kişiye

ihsan eyledi. Ve mübarek eliyle ocakdan bir üksi virdi. Dahı ahir'ül-emr ol kişinün bir oğlı oldu. Ve şad u Hürrem olup kan-ı velayetün aşkına ni'metler ve kurbanlar isar u nisar eyledi. Ve cevaba gelüp ayıtdı kim: Nazm:

Zihi insan kim ol eli kiridür

Anun her nefesi isi düridür

İrür aşıklarun derdine derman

Virür münkir evine ah u efgan

İzün tozı ne başa kim konarsa

Kamu fermanı yine kim dönerse

Ezelden nazil oldun hikmet ile

Gönül beytine toldun siret ile

Senün sırrun hayaline irilmez

Nişanun akl u zann ile virilmez (Kılıç, Arslan ve Bülbül, 2007, 104-106).

Menakıpnamelerde meydana gelen doğumlar olağanüstülük arz etmektedirler. Velilerin buldukları misyon açısından dünyaya ait her şeyden el çekmiş olmaları onların evlat sahibi olmaları elbette nefes oğlu ya da nefes evladını meydana getirecektir. Velilerin bu şekilde evlat sahibi olmaları onların kerametlerinin de bir göstergesidir. Bu şekilde dünyaya gelen çocuklar da kutludurlar. Nefes oğlu ya da nefes evladı kavramı kan bağı ve evlilik dışı ilişkiler çerçevesinde değerlendirilmelidir.

2.4.6. Atasözleri/Deyimler

Atasözleri, bilindiği gibi geçmişten günümüze, atalardan yeni nesillere aktarılan özlü sözlerdir. Türk kültüründe kan bağı ve evlilik dışı akrabalık ilişkileriyle ilgili söylenen atasözleri ve deyimler aşağıda sunulmuştur.

Oğlan dayıya kız halaya çeker. (Aksoy, 1993, 398).

Dayıya yeğen gerek, gemiye yelken kürek. (Tülbentçi, 1977, 168).

Dayılar yeğenleri yükseltir, amcalar batırır. (Aksoy vd., 1996, 86)

Sadık dost akrabadan yeğdir. (Aksoy, 1993, 419).

Akraba ile ye iç, alışveriş etme. (Aksoy, 1993, 132).

Adamın gözüünü akrabalar çıkarır (Aksoy vd, 1996, 19).

Ebe çok olunca çocuk ters gelir. (Aksoy vd, 1996, 102; Tülbentçi, 1977, 202).

Ebe kadar yaşar hamam ustası. (Tülbentçi, 1977, 202).

Ebenin burnu karnında, gebenin karnı burnunda. (Tülbentçi, 1977, 202).

Ebe göbeğini keseceğine biraz dilini kesseydi. (Tülbentçi, 1977, 202).

Ahmak gelin yengeyi halayığı sanır. (Aksoy, 1993, 125).

Sağdıç emeği (Tülbentçi, 1977, 467; Aksoy, 1993, 1023).

Sağdıç kadın sadıkça sağar. (Tülbentçi, 1977, 467).

Dünür düşmek. (Aksoy, 1993, 738).

Dünür gezmek. (Aksoy, 1993, 738).

Dünür gitmek. (Aksoy, 1993, 738).

2.4.7. Maniler

Manilerde kan bağı ve evlilik dışı akrabalık ilişkilerini incelediğimizde ahret, yenge, sağdıç, düdür, öz anası ve kirve üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir.

İşimin bir piriyim

Ustamın bir eliyim

Ateşe bir su serpen

Ahilerin eriyim

Karanfilim bu dama

Safa geldin odama

Eğer sadık yar isen

Düğür gönder babama (Artun, 2000, 231).

Ahret ahret diyelim

Ahret suya gidelim

Konuşurken görmüşler

Nasıl inkâr edelim

Çayırova başından

Bir araba kum aldım

Yazık ahret şanına

Ben bıraktım sen aldın

Taksi geliyor taksi
Ahret binecek misin?
Aldın ahret yârimi
Hayrını görecek misin (Ayva, 2006, 149-173).

Evlerinin önü yüce
Gramofon öter gece
El sana gız mı verir
Düğürü varmayınca

Karanfilim bu dama
Safa geldin odama
Eğer sadık yar isen
Düğür gönder babama

Benim oğlum büyüdü
Fistanı da süründü
Yavrum sünnet olacak
Kirvesi de göründü (Artun, 2000, 231).

Ahretimin boynunda
İki beşi bir yerde
Gel ahret gidelim
Bayramımız bir yerde (Elçin, 1990, 18).

Baş örtümün gülleri
Yana bakıyor yana
Ahret senin sevdiğin
Bana bakıyor bana (Elçin, 1990, s. 48).

Bir daş attım cevize
Gızın adı Hafize
Hafizeyi ver bize
Dünür olalım size (Elçin, 1990, 55).

Camiden gelir molla
Babama dünür yolla
Babam sana vermezse
Bınar başını kolla (Elçin, 1990, 64).

Elma yolla nar yolla
Babama dünür yolla
Babam vermem diyorsa
Çeşme başını kolla (Elçin, 1990, 87).

Gara çapgalı duran
Niriye gonar oban
Ben sana varacam
Dünür yollasın baban (Elçin, 1990, 93).

Entarim var vişneden
Şimdi geldim çeşmeden
Oğlan dñnñrcñ gönder
Ben yatağa dñşmeden (Akalm, 1972, 290).

Kunduramı bağladım
Oturdum da ağladım
Oğlan senin sevdiğin
Sağdıcına bağladım (Akalm, 1972, 291).

Bizim bahçe otlanmış
Gel ahretlik kazalım
Oturalım yan yana
Yâre mektup yazalım (Akalm, 1972, 298).

Denizin ortasında
Kına kardım tasında
Sana dñnñr göndercem
Mayıs'ın haftasında (Akalm, 1972, 317).

Yayla yolları taşlık
Nerelisin kardeşlik
Sormak ayıp olmasın
Cebinde var mı harçlık? (Akalm, 1972, 355; Oktürk, 1985, 509).

Yenge yenge üstüne
Bu yengenin kastı ne
Yenge seni isterler
On beş kuma üstüne (Akalın, 1972, 412).

Deniz üstünde kazlar
Kanatları beyazlar
Yengem buradan geçti mi?
Sarı çemberli kızlar (Akalın, 1972, 412).

Damın üstünde yongalar
Yel estikçe de töngeler
Çıkarıver gelinimiz
Haydin de hanım yengeler (Akalın, 1972, 475).

Kız anası kız anası
Başında mumlar yanası
Gelin kına yaktırmıyor
Hani bunun öz anası (Akalın, 1972, 475).

Mercimeğin de süzölsün
Yılanlar taştta ezilsin
Seymen olacak yiğitler
Bizim bayrağa yazılsın (Akalın, 1972, 477).

Avlunun ortasında
Kına kardım tasında
Dünür göndereceğim
Mayıs'ın haftasında (Oktürk, 1985, 167).

Evimin önü bükler
Bükte keklikler öter
Yârim gelin mi oldu
Yolunu sağdıç bekler (Oktürk, 1985, 292).

2.4.8. Bilmeceler

Bilmecelerde kan bağı ve evlilik dışı akrabalık ilişkilerine çok rastlanmamaktadır. Konuyla ilgili bulunan birkaç örnek şu şekildedir:

Avlarda gel yalvarda gel koklanmadık gül al da gel? (Dünür) (Tezel, 2000, 84).

Karşıda kırk atlı hepsi de yaşmaklı (Gelin alıcılar) (Başgöz, 1999, 290).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BALIKESİR YÖRESİNDE KAN BAĞI VE EVLİLİK DIŞI AKRABALIK İLİŞKİLERİ

Bu bölümde, Balıkesir yöresinde yer alan kan bağı ve evlilik dışı akrabalık ilişkileri yöreden bizzat derlediğimiz bilgiler ışığında değerlendirilmiştir. Balıkesir yöresinde tespit edilen kan bağı ve akrabalık ilişkileriyle ilgili adlandırmaların öncelikle sözlüklerde yer alışı şekillerine bakılmıştır. Kaynak şahıslarımızın konuyla ilgili aktarımları değerlendirilmiştir. Bu bölüm çalışmanın ana kısmını oluşturmaktadır. Konuyla ilgili olarak Balıkesir yöresinden tespit edilen bilgilerle birlikte yeri geldikçe Türkiye'nin başka yörelerindeki uygulamalara da yer verilmiştir. Tespit edilen akrabalık ilişkilerinden bazılarının günümüzde uygulama alanı kalmamış veya zayıflamıştır. Halen yaşatılmakta olan kan bağı ve evlilik dışı akrabalık ilişkilerine neden ihtiyaç duyulduğu, terk edilen akrabalıkların ise neden terk edildiği tartışılacaktır.

3.1. Musahiplik

Kelime anlamı olarak musahiplik;

Balıkesir yöresinde musahip kelimesiyle birlikte musahibin karşılığı olarak “sağdıç”, “ahretlik”, “birader” gibi kullanımların olduğu da tespit edilmiştir (*Dursun Akçay, Sevgül Alptekin, Fatma Ertekin, Hatice Gökaslan, Ahmet Gündüz, Pakize Gündüz, Birgül Kaplan, Seyfi Oğuz, Zeynep Şimşek*). Musahip kelimesinin sözlüklerde yer alan anlamları ise şu şekildedir:

Türkçe Sözlükte “sohbet, arkadaşlık eden”, “tatlı konuşmaları ile büyüklerin özellikle de padişahların güzel vakit geçirmelerini sağlamakla görevli kimselere verilen ünvan” olarak tanımlanmaktadır (Türkçe Sözlük, 1998).

Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügatte ise “biriyle musâhabe eden, sohbetle bulunan, konuşan, arkadaş”, “büyük bir zatın yanında bulunarak onu sözüyle sohbetiyle eğlendiren”, “padişahın hususi işlerinde bulunanların her biri” olarak yer almaktadır (Devellioğlu, 2005).

Antropoloji Sözlüğü’nde musahiplik, yol kardeşliği olarak yer almakta ve “Alevi topluluklarında dedenin önünde yapılan bir törenle kardeşlik kurma hali olarak” ifade edilmektedir (Emiroğlu ve Aydın, 2005).

Arapça kökenli olan “musahip” sözcüğü, sözlük anlamıyla “sohbetleşen, söyleşen, sohbet arkadaşı” demektir. Türkçe –lik son ekiyle kavramlaşıp, Alevilikte inançsal ve toplumsal akrabalığın, kardeşliğin adı olmuş ve bu inanç sisteminin önemli kurumlarından birini oluşturmuştur (Kaygusuz, 2004, 59).

Alevi inancında terim olarak ikrar vermiş, evli erkek ve kadının (karı-koca) seçtiği kefil anlamında yol kardeşi demektir. Genel olarak musahiplik, evli iki kişinin eşleriyle birlikte, ölünceye kadar kardeş kalacaklarına, birbirlerini koruyup kollayacaklarına, birlik ve beraberlik içinde yaşayacaklarına, dedenin ve cem topluluğunun önünde söz vermeleri biçiminde gerçekleştirilen bir törenle kurulan toplumsal bir akrabalık kurumudur (Onarlı, 2003, 6).

Alevi-Bektaşilerde evli olan iki ayrı çiftin pir huzurunda “ikrar” vererek “yol kardeşi” olmalarına musahiplik denir (Tur, 2002, 185).

İrene Melikoff, musahip kelimesinin Divanü Lügati’t Türk’te “biste” kelimesi ile karşılandığını belirtmektedir. Türk ve Moğollardaki “and/anda” geleneğinden de farklı olduğunu “biste” kelimesinin ortak, kardeş anlamına geldiğini belirtmektedir. Melikoff’un bahsetmiş olduğu biste kelimesi Divanü Lügati’t Türk’te şu şekilde yer almaktadır:

“Ortak bolup bilişdi

Meniñ tawar satışdı

Biste bile yaraşdı

Kizleb tutar tayımı

“Ortak olup tanıştı, benim malımı satmakta yardım etti. Biste ile anlaştı, gizleyerek benim tayımı tutuyor”. (Uzlaştıktan sonra kendisine gadreden bir adamı anlatarak diyor ki: O, benimle tanıştı ve ortaklık etti. Malımı satmak üzere bana

yardım etti. Ev sahibiyile uzlaştı. Benden tayımı saklıyor.) “Biste” tecimeni evinde konuklayanın ismidir. Tecimen onun evine iner, bu tecimenin malını satıverir, koyunlarını toplar, onu evinde konuk eder. Tecimenin gideceği zaman on koyunda bir koyun baş alır. Toxsı, Yağma, Çiğil kabilelerinde böyledir, ben gördüm” şeklinde açıklanmaktadır (Kaşgarlı Mahmud, III, 71-72).

Melikoff, “biste”nin “kardeş” ya da “ortak” âdetinin musahibe benzer olabileceğini ve bu âdetin her tacirin bir ortak ya da kardeşinin bulunduğu esnaf ve zanaatkâr loncalarındaki varlığında yeri olduğunu düşünmektedir. Ona göre musahipliğin Alevilerde dini bir tören olması Ahi loncaları yoluyladır (Melikoff, 2009, 85-86).

Nejat Birdoğan bu konuda şu açıklamayı yapmaktadır: “Musahiplik Türklere özgü bir kurumdur. Anadolu’ya gelen Gazıyan-ı Rum adını alan savaşı “Alperenler” iyi arkadaş edinmek durumundadırlar. İyi arkadaşlık savaşta ölenin ailesiyle dayanışma içinde olmayı da kapsamaktadır. Yol arkadaşı olarak başlayan bu dayanışma ahilerde yol kardeşliğine yükselir. Ahilerin Alevilikle bütünleşmesi bu kurumun musahiplik olarak oluşmasını sağlar.” (Birdoğan, 1995, 34).

Klandan devlet yapısına geçiş sürecinde devlet yapısının yetmediği ya da boş bıraktığı noktalarda ise “kardeşleme” unsuru devreye girmiş, tarikatlar, ahilik teşkilatı gibi örgütlenmeler oluşmuştur. Ahilik, “kardeşleme” düşüncesinin ön plana çıktığı ve insan hayatının ekonomik ve sosyal yapısını düzenleyen, otokontrol sisteminin esas alındığı bir kurum olarak değerlendirilmelidir.

Musahiplik ve Ahi-Fütüvvet Geleneği

Kelime anlamı olarak bakıldığında ahi kelimesiyle musahip kelimesi arasında benzerlik bulunmaktadır. Ahilik, Neşet Çağatay tarafından “XIII. yüzyıldan XX. yüzyıla dek Anadolu’daki esnaf ve sanatkâr birliklerine verilen bir ad” olarak tanımlanmaktadır. Çağatay, ahi kelimesini sözlük, terim ve örgüt anlamı olarak üç grupta değerlendirmektedir. Sözlük anlamına bakıldığında ahi kelimesi Arapçadır ve “kardeşim” demektir. Terim olarak ise belli devrede esnaf ve sanatkârlar birliğini ifade etmektedir. Örgüt olarak bakıldığında ise M. XIII. yüzyılın ilk yarısından başlayarak XX. yüzyılın başlarına dek Anadolu şehir, kasaba ve hatta köylerindeki esnaf ve sanatkâr kuruluşlarının eleman yetiştirme, işleyiş ve kontrollerini düzenleyen bir kurum olarak tanımlanmaktadır (Çağatay, 1989, 1).

Arapça aslında ahi olan kelime Divanü Lûgati't-Türk'te "akı" olarak yer almakta, "eli açık, koçak, cömert" olarak açıklanmaktadır (Kaşgarlı Mahmud, I, 90).

Türk Dil Kurumu tarafından yayınlanan Derleme Sözlüğü'nde ise "akı" kelimesinin, Denizli/Çal ve Bursa/Mustafakemalpaşa'da "kardeş" anlamıyla kullanıldığına yer verilmiştir (Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü I, 2009, 150).

Ahiliğin temeli olan fütüvvetnamelere bakıldığında, ahilik teşkilatının işleyişini belirleyen kurallar görülmektedir. Abdülbaki Gölpınarlı fütüvvetnamelerdeki ortak noktaları şu şekilde sıralamaktadır:

1. Fütüvvet, iyi huylardır. Nefisle mücadele etmek, Tanrı buyruklarını tutmak, adeta kendisini halka vakfedip herkese iyilikte bulunmak, bilhassa cömert olmak, konuk sevmek, din ve mezhep farkı gözetmeksizin bütün insanlara sevgi beslemek, ihtiyaçlarını gidermeye çalışmak ve herkesi bir görüp kendisini herkesten aşağı tutmak.

2. Fütüvvet peygamberlerden kalmadır.

3. Fütüvvet, peygamberlerden Muhammed peygambere geldi. Kıyamette her peygamber, kendisini düşünürken, o "ümmetim, ümmetim" diyecektir. Fütüvvet, Muhammed peygamberden Ali'ye geçti. O, Muhammed'in bilgisine kapıdır. Muhammed, "Ben bilginin şehriyim, Ali kapısıdır" ve "Ali bendendir, ben Ali'denim" demiş ve daha birçok hadislerde Ali'yi en yüksek vasıflarla övmüştür. Ali fütüvvet kutbudur.

4. Ali, on yedi kişinin belini bağlamıştır. Bunlara "kemer-bestegân" derler. Bunların başında Şia-i İmamîyenin "Erkan-ı Erbaa" dediği dört sehabinin en büyüğü olan Selman-ı Farisi gelir. Selman da Ali'nin emriyle bazılarının bellerini bağlamış, bu suretle şedd erkânı, Muhammed, Ali ve Selman vasıtasıyla kurulmuş ve teselsül etmiştir.

5. Fütüvvet şartları vefa, doğruluk, emniyet, cömertlik, tevazu, ihvana nasihat, onları doğru yola sevk etmek, tövbe, kudreti varken afiv, devleti varken tevazu, yoklukta minnetsiz ihsan, bir sanat sahibi olmak vesairedir. Aynı zamanda fütüvvet nisbetine sahip olmak, akıl sahibi bulunmak, ergenlik çağına gelmek, dindar olup hayâ ve mürüvvet ehli bulunmak şarttır.

6. Şedd bağlanırken fütüvvet yoluna girenin beli ve karnı haramdan, dili gıybet ve bühtanla beyhude sözlerden, gözü görmediğini hatta gördüğünü, kulağı duymadığını hatta duyduğunu söylemekten, eli halkı incitmekten, ayağı Tanrı rızasına uymayan yerlere gitmekten, gönlü hırs ve emelden bağlanır. Bunlara karşılık cömertliği, keremi, tevazu, afvi, yokluğu ve gerçek uyanıklığı açılır.

7. Müşrik ve kâfire, remille ve yıldız bilgisiyle uğraşanlara, şarap içenlere, halkın ayıbını gören tellaklara, yalan söyleyen ve insafsız olan tellal, çulha, kasap ve cerrahlarla avcılara, vaadinde vefa etmeyenlere, hırsızlarla zalimlere, halkın zararını gözetken muhtekir ve madrabazlara şedd verilmez.

8. Şarap içen, zina ve livatada bulunan, yalan söyleyen, koğuculuk eden, hile yapan, gıybet ve bühtanda bulunanlar fütüvvetten düşerler.

9. Fütüvvet üç kısımdır: Kavli, Seyfi, Şürbi.

10. Fütüvvet libası şalvar ve şeddîr. Sufilerin tasavvuf hırkasına karşılık fütüvvet ehlinin şalvarının ve bel bağının fütüvvet şiarı bulunduğu hepsi müttefiktir.

11. Fütüvvet nisbeti. Bu aynen sufilerdeki tarikat silsilesi gibidir ve ahıdan ahıya ta Ali'ye ve Ali vasıtasıyla Muhammed'e ulaştırılır.

12. Peygambere, Cebrail vasıtasıyla hırka ve fütüvvet libası gelmiş o da bunları Ali'ye vermiştir.

13. Ahının sofrası açık, kendisinin bilgi sahibi ve cömert olması, Tanrı buyruklarını tutması, dünyayı terk etmesi, on sekiz dirhemden fazla para saklamaması, beylerin kapısına gitmemesi, edep ve hayâ sahibi olup ihvanın hizmetinde ve terbiyesinde ihmal göstermemesi, bir sanat sahibi olması, ihvanın getirdiklerini ortaya koyması, silsilesini Ali'ye ulaştırması şarttır.

14. Fütüvvet ehlinin arasında çok sıkı bir tesanüt vardır. Bir ahıdan şedd bağlananlar, birbirlerinin kardeşleri oldukları gibi bütün fütüvvet ashabı da kardeşler. İhvanın birbirlerinin gönüllerini kırmamaları, birbirlerinden razı olmaları, birbirlerine canla, başla, malla yardımda bulunmaları gerektir (Gölpınarlı, 1949, 26-29; Torun, 1998).

Fütüvvetnamelere bakıldığında, birey olarak insanın bu ve öteki dünyadaki huzurunun sağlanmasının yanında, toplum yapısını düzenleyen bir sistem

görülmektedir. Ahilikte yol atası-yol kardeşi edinme vazgeçilmez ve önemli bir unsurdur. Bu yönüyle de musahiplik kurumuna benzerlik göstermektedir. Yukarıda belirtilen kurallar gibi musahipliğin de bu kurallara benzer şartları bulunmaktadır. Musahip olmak öncelikle bireyin isteği, ardından da tüm toplumun rıza göstermesiyle gerçekleşmektedir.

Öncelikle yol atası-yol kardeşi edinme noktasındaki uygulamayı inceledikten sonra musahiplik bahsine geçmenin daha uygun olacağını düşünmekteyiz.

Fütüvvet ehlinin yiğit, ahi ve şeyh olmak üzere üç derecesi bulunmaktadır. Yiğitlik derecesinin birinci kademesi ahabap, rub paye, çırak gibi adlarla anılır. Talib'in bu makama kabulü oldukça sade ve basittir. Talip, ehl-i tarîkin yanına getirilir. Pây-mânçede durur. Nakib, talibin elini sol eline alır, sağ eline de mahfil ehline sunulacak dünyalık (hediye)'ları alır. Fütüvvet hutbesini, Kuran'dan yedi ayet okur. Maksadını fütüvvet ehline arz eder. Öğüt verilir. Talip yola girdikten sonra nîm-tarîk (kalfalık)'tir. Nîm-tarîk olabilmek için üstadın rızası şarttır. Bu rıza hâsıl olduktan sonra bir yol ata bir de yol kardeş gereklidir. Bunun için talip seçtiği yol ata ve yol kardeşleri için hediye hazırlar. Nakib, cemiyete talibin yol ata ve yol kardeşi seçimini ilan eder. Mahfilde bulunanlar "mübarek olsun" derler. Nakib, hediyeleri yol ata ve yol kardeşlerin önüne koyar. Sonra nakib, talibi şeyhin huzuruna getirir. Şeyh, mikraz hutbesini okuyarak müridin eli üstünden makasla birkaç kıl keser. Daha sonra dualarla elin sağından ve solundan keser. Fetih suresinin son ayetini okur ve "Başından kibri ve ucbı ve riyayı giderdik, yerine meskenet ve tevazu ve ihlâs dikedik" der. Nakibler esselatu vessalam çağırırlar. Bazen müridin başının tıraş edildiği de bilinmektedir. Bundan sonra üstadla oğul el tutuşurlar. Buna "bey'at" denilmektedir. El tutuşmanın da çeşitli şekilleri bulunmaktadır. Üstad ile talib el tutuştuktan sonra bu el üzerine bir mendil örtülür. İki yol kardeşi talibin eteğine yapışıp üstadı dinlerler. Üstad ahd ayetini okur. Bundan sonra iki yol kardeşi talibin eteğini bırakıp ellerini üstad ile talibin elleri üzerine koyarlar. Üstad burada Allah'ın emirlerine hürmeti, yaratılmışlara şefkati tavsiye eden bir hadis okur, sonra şu nasihatte bulunur: "Oğul, pirinden yüz döndürmeyesin, farzı terk itmeyesin, sünnete kehl olmayasın. Dininizi, malınızı, helalinizi saklayasın. Belî didüğünüzü lazım kılınız. Her kanda varursanız izzet ile hürmet ile varun ve ne yirde otursanız edeb ile birle oturun ve söylemegin hikmet ile söylen ve hizmete turun. Elünüzle komadıgunuzu alman" der. Bu nasihatten sonra yol ata ve üç kardeş "Yarın Hak

dergâhında ve peygamber (SAV) huzurunda kabul benim olursa sızsiz cennete girmeyem, eğer kabul sizün olursa bensiz cennete girmeyesiz ve bana şefaât idesiz” şeklinde ahd tutarlar. Dua ve Fatıha okunur, nakibler gülbank çekerler. Talib mecliste bulunanların ellerini öper.

Bu izahattan çıkan neticeye göre Nîm-tarîk olabilmenin şartları: rıza, mikraz alma/tıraş, tevbe ve telkin, bey’at, ahd’dır (Torun, 1998, 46-55; Sarıkaya, 2002, 190-195). Yol atası veya yol kardeşi seçme geleneği dayanışma ve sosyal güvenliği sağlayan bir olgu olarak ön plana çıkmaktadır. Halil İncık Osmanlı Beyliği’nin kuruluş aşamasında aynı geleneğe bağlı silahlı birliklerin kurulduğunu ve sosyal hayatta bu olgunun ahiler tarafından uygulandığını ve diğer tarikat zümrelerine örnek teşkil ettiğini belirtir (İncık, 1999, 16-19).

Melikoff, “Ortaçağ Anadolu’sunda musahiplik âdeti, öncelikle meslek birliklerinin, birçok ögesini almış bulunduğu ahilerin törenlerinde yer almaktaydı; âdete bu çerçeve içinde, dini bir kutsallık yüklendi. Bu nitelik; Ahi loncaları, Bektaşilerin tarikatıyla kaynaştığı zaman güçlendi. Bilhassa evli çiftlerle ilgili olanlar gibi, ilk bakışta kapalı gibi görünen bazı ayrıntılara rağmen musahiplik âdeti, köken olarak göçebe yarı göçebe ya da toprağa yeni yerleştirilmiş cemiyetlere has sosyal nitelikli bir kurum olarak göz önüne alınmalıdır, kanısındayım” demiştir (Melikoff, 2009, 98).

Alevi-Bektaşî kültüründe yer alan musahipliğin meydana gelişiyle, ahi geleneğindeki yol atası/yol kardeşi edinme uygulaması arasında çok büyük fark bulunmamaktadır. Musahip cemine kadınlar da dâhil olmaktadır. Musahip olacaklar bireyler değil ailelerdir. Musahiplik aileleri de ilgilendiren bir olaydır. Buyruk’ta musahip cemi ve uygulanışıyla ilgili olarak ayrıntılı bilgiler verilmektedir. Aleviler musahipliğin temelini Kuran’daki ayetlere, uygulamada ise Hz. Muhammed ile Hz. Ali’nin kırklar ceminde musahip olmaları ile Hicret sırasında Hz. Muhammed’in iki kabileyi kardeş yapması olayına dayandırmaktadırlar. Musahip ve yol atası/yol kardeşi kavramlarının anlamsal olarak ortak noktasını ortaya koyup, fütüvvetnamelerden yola çıkarak yol atası/yol kardeşi edinme törenlerini de açıkladıktan sonra musahipliğin dayandırıldığı temel ve uygulama konusunda bilgi vermenin uygun olacağını düşünüyoruz.

Musahipliğin Kökeni

Musahipliğin kökeniyle ilgili olarak iki anlatı mevcuttur. Bunlardan biri kırklar cemine, diğeri ise hicret olayına dayandırılmaktadır. Musahipliğin dini açıklaması için Buyruk'taki bilgilere yer vermek istiyoruz. Buyruk, İmam Cafer-i Sıddık'ın sözlerinden oluşmaktadır. Buyruk'ta Hz. Muhammed'in Hz. Ali ile musahip olması şu şekilde anlatılmaktadır:

Hz. Muhammed, kırklar cemine katıldıktan sonra kalkıp evine döndü. Bütün sahabeler Hz. Muhammed'in ziyaretine geldi. Sahabeler Hz. Muhammed'e:

“Ey Tanrının elçisi, Tanrı aşkına bize yüce Tanrı'nın söylediklerini anlat biz de iştelim” dediler.

O zaman Hz. Muhammed onlara şöyle buyurdu:

“Ey inananlar, Tanrının sırrı hakikattir. Hakikat ise haklıyanındır. Gelin, hakikate talip olun ki Tanrının sırrına eresiniz” buyurdu.

Sahabeler:

“Hakikat nedir, ey Tanrının elçisi” diye sordular.

O zaman Hz. Peygamber bunlara şöyle karşılık verdi:

“Hakikat, dil ile ikrar, kalp ile tasdik etmektir. İnanıp iman getirmektir. Önce özünü sonra toplumu sev. Dilini, cesedini sev. Kendini severek, gönüllü olarak bir pire teslim et. Onun buyurduklarına uy.”

O zaman sahabeler, Hz. Muhammed'e şöyle dediler:

“Ey Tanrının elçisi, biz hakikati kabul etmeye geldik. Sen buyur, biz turalım.”

Bu sırada Cebrail geldi:

“Ey Muhammed, Tanrı, Ali'yi vasiyet etmeni buyurdu” dedi.

Hz. Muhammed bundan kaçınmak istedi. Bunun üzerine Cebrail yeniden geldi:

“Ey Muhammed, Tanrının buyruğunu yerine getirmekten niçin kaçınıyorsun?” diye sordu.

Hz. Muhammed:

“Ama minber yok” diye karşılık verdi.

Cebrail:

“Ey Muhammed yüce Tanrı “Ali’yi vasiyet eyle” diye buyurdu” dedi.

Hz. Peygamber bundan kaçınmak istedi. Bunun üzerine Cebrail yeniden geldi. Hazretin ulu kapısına yükseldi. Şöyle dedi:

“Ey Muhammed, Tanrının buyruğunu yerine getirmekten niçin kaçınıyorsun?”

Peygamber (Tanrının selamı üzerine olsun):

“Peki, ama minber yok” diye karşılık verdi.

Cebrail:

“Tanrı deve palanından minber yapıp üzerine çıkıp vasiyet etmeni buyurdu” dedi.

Bunun üzerine Hz. Peygamber işaret etti. İnananlar deve palanından minber düzdüler. Hz. Muhammed, o minberin üzerine çıktı. Önce güzel bir hutbe okudu. Sonra şunları söyledi:

“Ey inananlar, hakikat Şah-ı Merdan Ali hakkında geldi. Varın Hz. Ali’ye iradet getirin.”

Bunları söylerken Hz. Ali’nin elini tuttu. Onu da minber üzerine çıkardı. Kutsal elleri ile kuşağını açtı. Ali’yi bağrına bastı ve gömleği içine çekti. İki bir gömleğe girdi. İki bir gömleğin yakasından baş gösterdi. İki baş bir gövde gözüktü. Ve Hz. Peygamber, Ali konusunda şu hadisi okudu:

“Senin kanın benim kanım, senin etin benim etim, senin vücudun benim vücudum, senin ruhun benim ruhum, senin canın benim canımdır.”

Olayı izleyen sahabeler, bu sözleri duyunca şaşırdılar. Bunlardan biri hasetle şöyle sordu:

“Ey Tanrının elçisi, kutsal gömleğinizi çıkarın, bir de biz görelim!”

Bunun üzerine Hz. Peygamber, kutsal teninden gömleğini çıkardı. Tüm orada olanlar, Veli ile Nebi’nin iki cisimlerinin bir olmuş olduğunu gördüler.

“İnandık, ey Tanrının elçisi” dediler.

Peygamber kutsal gömleğini yeniden giydi. Bundan sonra Muhammed Mustafa şöyle buyurdu:

“Ben kimin mevlası isem Ali de onun mevlasıdır” deyip, Hz. Ali’nin elini tuttu. Başparmağını başparmağına koydu. Ve kendisine vekil olması için kendi yerine dikti. Ve bu ayeti okudu:

“Ey Muhammed, şüphesiz sana baş eğerek ellerini verenler Tanrı’ya baş eğip el vermiş sayılırlar. Tanrı’nın eli onların ellerinin üstündedir. Verdiği bu sözden dönen ancak kendi aleyhine dönmüş olur. Tanrı’ya verdiği sözü yerine getirene Tanrı büyük ödül verecektir.”

Ayeti okuduktan sonra inananların en büyüğü Ali üzerine andın koşulları olarak bu dört hadisi okudu: Birincisi: *Ettaazimi li emrullahi*. İkinci: *Eşşefkati ala hulkullahi*. Üçüncü: *Eddüinya vel emsahetehu*. Dördüncü: *Elahiretihi şefaathü*.

Bundan sonra Emir-ül-müminin Ali katında şu duayı okudu:

“Tanrım ona bağlananlara yardım et ve onun düşmanlarına düşman ol! Ona yardım edenlere yardım et. Onunla uğraşanları zayıf kıl. Onu yüceltenleri yükselt. Onun kurtuluşunu çabuk kıl. Tüm çağlar boyunca ister insan ister cinlerden olsun ona karşı olanları mahvet. Şefaathlerini ona ve ona katılanlara, onun yandaşlarına bağışla! İyi insanlara, onlarla birlikte doğru yolu göster. Onların arasına kat. Kıyamet gününde inananları onların katından ayırma. Kesindir ki sen, acıyan ve bağışlayansın. Acımanla inananları koru!”

Bu duayı okuduktan sonra Hz. Peygamber, Hz. Ali’den kendi kutsal seccadesini getirmesini istedi. Hz. Peygamberin seccadesini getirdi. Hz. Muhammed o minberden aşağıya indi. Hz. Ali, minber ayağına Hz. Resul’ün izniyle seccadeyi kibleye doğru serdi. Hz. Resul, kutsal kuşağını seccadenin üzerine bıraktı. Seccadeden üç adım uzaklaştı. Birinci adımı Tanrı’nın adını anarak, ikinci adımı Cebrail’in adını anarak, üçüncü adımı kendi adını anarak attı.

Bunun üzerine Emir-ül müminin Ali, kuşağını seccadenin eteğine bıraktı. Kutsal incilerini o seccade üzerinde bıraktı. Hz. Resul, toplumuyla birlikte ayağa kalktı. Ve Resulullah, kuşağını seccade üzerinden aldı. Şöylece söze başladı:

“Bu inciler tanesi, Cebrail (a.s.)’ın Mıraç gecesinde benim belime bağladığı kuşak. Beni Mıraç’a davet ettikten sonra belime kuşattı. Ben de senin beline kuşatıyorum” dedi.

Kuşağı, Ali’nin beline bağladı. Birinci düğümü Tanrı’nın, ikinci düğümü Cebrail’in, üçüncü düğümü kendi adını anarak “Muhammed Resulullah” deyip düğdü. O sıkı bağın uçlarından birini sağ, birini sol yana soktu. Bunun üzerine şunu okudu:

“La ilahe illallah, Muhammed Resulullah, Ali’yyün veliyy-ullah.” Ali kuşandıktan sonra Resul aleyhisselam oturdu. Ardından bütün sahabeler oturdu.

Sonra Hz. Resul Aleyhisselam:

“Ey inananlar” diye seslendi. İnananlar bir an kulak kesildi.

Hz. Resul:

“Her iki kişi birbirinizi kardeşliğe kabul edin” buyurdu. O zaman her inanan kendisine bir kardeş buldu. Her iki kişi birbirini kardeşliğe kabul etti. Hz. Ali yalnız kaldı. O, inananların en büyüğu ayağa kalktı:

“Ey Resulullah, ben kiminle kardeş olayım?” dedi.

Resul Aleyhisselam şöyle söyledi:

“Ey Ali, sen benim kardeşimsin. Tıpkı Musa ve Harun gibi. Bundan sonra sen de seni izleyenlerin ve inananların belini bağla!”

Bundan sonra inananların en büyüğu, imamların en iyi bileni, kutsal Ebu Talip oğlu Ali, Tanrı’nın keremi üstüne olsun, üç kişinin belini bağladı. Hz. Resul katında; birinci Selman-ı Farisi’nin, ikinci Kamber’in, üçüncü olarak da Süheyl’in kuşağını bağladı. İnananlar bu olayı kutlamak istediler. On bağ hurma getirdiler. Peksimet ve hurmayı yağ ile çengel eylediler. Hz. Ali, Hz. Resulullah’ın önünde peksimet yağ ve hurmayı yaptı. O lokmadan tüm inananlara sundu. Bu lokmayı Tanrı Hazreti Şah-ı Velayet’in taliplerine kısmet etti. Bir parça lokma arttı.

O sırada Hasan, Hüseyin ve Fatıma-tüz-Zehra, Medine’de bulunuyordu. Ve ondan sonra, bir içten gelen sevgi ve dört itikat ile imam pir ve Şah-ı Velayet İmam Hasan, İmam Hüseyin ve Fatıma-tüz-Zehra’ya o yiyecekten kısmet olmasını ikrar ettiler. (O artan lokmayı) bir kutu içine koydular. Ve Selman-ı Farisi’ye verdiler. O,

hanedanın hizmetkârı idi. Selman kutuyu hiç yere koymaksızın Medine'ye ulaştırdı. Orada sehpanın üzerine bıraktı. Böylece, o helvayı bir şehirden bir şehre gönderdiler. O lokma, Muhammed Mustafa Aleyhisselam'ın önünde olmuştu. Ehl-i beyte gönderilmişti. Tarikat ehli şimdi de öyle yaparlar. Sonuçta, tarikat içinde Şeyh Muhammed Mustafa'dır, nakip Emir-ül-müminin Ali'dir. Selman onu Medine'ye getirdi. Sevgi belirtmek için sofular arasında lokma göndermek bu olaydan kaldı. Bir sözdür ki, Cebrail (a.s.), Âdem Safiyullah Hazretlerinin belini bağladı. Ondan sonra birbirlerini kardeşliğe kabul ettiler. Bunun üzerine, Tanrı'nın buyruğu ile bütün melekler Hz. Âdem'e bir sahan içinde helva ile taze ekmek verdiler. Bu niyaz idi. Hz. Havva anamız orada yoktu ve lokmadan bir lokma Hz. Havva anamıza sakladı. Ve lokma saklamak ondan kaldı.

Hz. Resul, o zaman böylece kutsal Medine'de yüzünü yere sürüp veda ricasını etti. O zaman Cebrail geldi:

“Ey Muhammed, Ulu Tanrı sana selam gönderdi. Vaktine hazır olsun, vakit doldu. Yüz yüze gelelim. Bu ortamda Emir-ül-müminin Hz. Ali Keremullah'ı salık ver” dedi.

Hz. Muhammed'le Hz. Ali'nin musahip olmaları üzerine kimi sahabeler:

“Bak hem kızını verdi hem de şimdi kardeşim dedi” dediler. İnançlarını bozup inançsız oldular. Sonuçta yüce soya (Âl-i Âbâ'ya) zarar verdiler. Lanetli oldular. Âl-i Âbâ düşmanlarına binlerce lanet olsun denmiştir (Buyruk, 2009, 19-26).

Bu anlatıya bakıldığında musahipliğin ahilerin süluk merasimiyle benzerlik arzettiği görülmektedir. Kuşak kuşanılması ve ardından yemek yenmesi bu iki törenin ortak yanını oluşturmaktadır. Bilindiği gibi Selman-Farisi meslek loncalarının da piridir ve Hz. Muhammed ile Hz. Ali'nin musahip olmasının anlatıldığı bu metinde, Hz. Ali'nin belini bağladığı üç kişiden biri olarak anılmaktadır.

Musahipliğin kökeniyle ilgili olarak anlatılan bir diğer olay ise Medine sözleşmesidir. Mekkeli muhacirler için Hz. Peygamber bir genel toplantı tertipledi. Bu toplantıda her çalışan, eli iş tutan Medineli Müslümanın (Ensar), bir Mekkeli Müslümanı (muhacir) “kardeş edinmesi” teklifinde bulundu (Muahat Anlaşması). Buna göre her iki tarafın aile mensupları, bu suretle ortaklaşa çalışacak, kazanacaklar ve hatta öz kardeşler, yeğenler ve başka akrabalar bertaraf etmek suretiyle

birbirlerinin mirasçısı olacaklardı. Herkes gönül rızasıyla teklifi kabul etti. Peygamber çeşitli yeteneklerin dengeli bir biçimde eşleştirilmesi için bu kardeşleştirme hareketini bizzat idare etmiştir. Bulunan bu çare, bu usul senelerce devam etmiştir (Kaygusuz, 2004, 71).

Musahipliğin, İslamiyet öncesinde de var olduğuna inanılmakta, bu noktada Hz. Ali'nin kırklar ceminde Hz. Muhammed ile musahip olması kaynak şahıslarımız tarafından ifade edilmektedir. Hz. Muhammed kırklara geldiğinde ceme katılır, sonra Hz. Ali ile beraber *lahmike lahmı cismike cismi* denilen hadisi okuyarak minberde herkesin musahip tutmasını isterler. Orada ikisi bir vücut olur. Bir vücutta iki baş olurlar. Bu rivayetteki tezat ise Hz. Ali'nin Hz. Peygamberin hem damadı hem de kardeşi olmasıdır. Musahipler akrabadan olamamaktadır (*Naci Yüksel*).

Kuran-ı Kerim'de Musahiplikle İlişkilendirilen Ayetler

Aleviler Kuran'da da musahipliğin yer aldığına inanırlar ve bunun için de Nisa suresinin 33. ayetini, Enfal suresinin 63-72-73-74-75. ayetlerini, Tevbe suresinin 71-100-111. ayetlerini, Sebe suresinin 46. ayetini, Fetih suresinin 10-18-19. ayetlerini, Hadid suresinin 11-12. ayetlerini, Haşr suresinin 9. ayetini delil olarak göstermektedirler.

Musahip olma zamanı

Balıkesir Tahtacı köylerinde düğün gününün ertesi musahip olunmaktadır (*Hasan Düzgün*).

21 Mart'ta cemler başlamaktadır. 21 Mart, Aleviler için kutsal bir tarihtir. Bu gün Hz. Ali efendimizin doğum günü ve Nevruz bayramıdır (*Engin Yılmaz, Fazlı Sarı*).

Musahip Olmanın Şartları

Doğuştan Alevi olan iki talibin eşleriyle birlikte “yol”un esaslarına uyacaklarına dair, ikrarlı-musahipli olan topluluğun huzurunda söz vererek (yemin ederek) musahip olmaları, topluluğun üyesi olma işleminin bir gereğidir. Topluluğa giriş bir bakıma yeniden doğuş olarak kabul edilir. O güne kadar yapılan günahlardan tövbe ederek, ruhsal anlamda arınarak yola girilir (Bal, 2004, 67). Toplum içerisinde yer edinebilmek için musahip edinmek şarttır. Musahipli kişilerin toplum içerisindeki yerleri farklıdır. Deyim yerindeyse “başı bütün” kimselerdir. Musahibi bulunmayan

kimseler toplum içerisinde yarım dırlar. Bu nedenle cem törenlerinin belirli bir kısmına girebilmektedirler.

Musahiplik, Hak-Muhammed-Ali yoluna giren iki bireyin/iki ailenin bir bütünlük sağlayarak; “canı cana, malı mala” katmaktır. Musahipler arasında “yârin yanağı hariç” her şey ortaktır.

Kaynak şahıslarımızdan Seyfi Oğuz Dede ise musahipliğı Alevilik yol ve erkânında bir nevi akrabalık olarak tanımlamaktadır. Musahipliğın, Alevilik yol ve erkânının dört kapısından (rehber kapısı, mürşit kapısı, musahip kapısı, pir kapısı) biri olduğunu belirtmektedir. Musahiplik Aleviliğın olmazsa olmaz kurallarından birisidir (*Seyfi Oğuz*).

Musahip olabilmenin şartı Buyruk'ta şöyle anlatılmaktadır.

“Pir önünde kardeş olan, Kırklar katında Kırklar ile kardeş olur. Ve on yedi erkânın edebini bilip seyran olana arif-i billan ve barikullah denir. Ve kişi kâmil bir pir meydanında kardeş olunca yetmiş yedi erkânda ve on yedi erkânda sahibiyle musahip olur. Bir baba ve ana karnından doğmakla kardeş olunur. Çünkü bir kırktır, kırk birdir. Buna birlik makamı denir.

Hazreti Şah-ı Merdan Murtaza Ali Keremullah-ı veche Kırklar içinde birine bıçak vurdu. Kırkların kırkıdan birden kan aktı. O sırada Selman Kırklar'a bir üzüm niyazlık getirdi. Hz. Muhammed Mustafa üzümü ezip şerbet eyledi. Kırklar'ın tümü içip sarhoş oldu. Hazreti resul, sarığının parçalarını Kırklar'a nişan verdi.

İmdi şöyle bilinmeli: Her kişinin kendi akran, emsal ve münasibi ile musahip olması erkândır. Başka kimse ile musahip olmak erkân değildir.

Ve âlimin cahil ile musahip olması erkân değildir. Âlim şahindir, cahil kargadır.

Zalim ile mazlumun musahip olması erkân değildir. Zalim kurttur, mazlum koyundur.

Mürşit ile müridin musahip olması erkân değildir. Mürşit erkândır, mürit bakırdır.

Şeyh ile dervişin musahip olması erkân değildir. Şeyh deryadır, derviş katrandır.

Mümin ile münafığın musahip olması erkân değildir. Mümin tûtüdür, besini şekerdir. Münafık kargadır, gıdası necisdir.

Arap'ın Acem ile musahip olması erkân değildir. Arap bülbüldür, yeri güldür. Acem baykuştur, yeri viraneliktir.

Pirli kişi ile pirsiz kişinin musahip olması erkân değildir. Pire bağlı kişi Tanrı'ya katılmıştır. Pirsiz kişi şeytana katılmıştır.

Ve de pirden dönmüş kişi ile pir tutmuş kişinin musahip olması erkân değildir. Nedeni, pirden dönmüş kişi yezittir, pir tutmuş kişi mürittir.

Mücerret ile evli kimsenin musahip olması erkân değildir. Mücerretin dini imanı ve İslamlığı tamam değildir ve evli olanın dini imanı, İslamlığı tamdır.

Ve de yiğit ile kocanın musahip olması erkân değildir. Kocalar kıştır, yiğitler yazdır.

Musahibi ölmüş adamla yeni musahip tutacak adamın musahip olması erkân değildir. Nedeni musahibi ölmüş adam dul avrattır. Yeni musahip tutacak adam bakire kızdır.

Sipahinin rençber ile musahip olması erkân değildir. Nedeni, mürdümler altındır, tiryakiler bakırdır.

Sanatkârlar ile avarelerin musahip olması erkân değildir. Avareler sirkedir, sanatkârlar baldır.

Mürşitler ile taliplerin musahip olması erkân değildir. Mürşitler deryadır, talipler damladır.

Ayrıca musahiplerin aynı yerde olması gerekir. Musahip musahibiyle bir evde, bir köyde, bir şehirde olmalı. Bu üç yerin dışında olan musahiplere musahip demek erkân değildir. Nedeni musahip cesettir erkân candır. Can cesetten çıkarsa ölür. Her adam kendi akranı, kendi emsali ve münasibi ile musahip olmazsa tuttuğu ikrar yanlıştır. Uğraşları boşunadır. Ve hayırları kabul değildir. Ve ahirette azapta olup Hazreti Hakk'ın rahmetinden ve Hazreti resul'ün şefaatinde yoksun kalır. Dört kapının, kırk makamın, on yedi erkân merdudu olur. Bir talip musahip olacak olsa yaşı yirmi olmayınca erkân değildir. Bir adam yirmi yaşına girdiği zaman bir rehber eteğini tutar. Bir pir, bir mürşit, bir musahip olup ikrar vermesi gerekir.” (Buyruk, 70-74).

Buyruk'ta da belirtildiği gibi musahip olacak kişiler genellikle aynı köyden seçilmektedir. Bu uygulama eskiden daha katı bir tutum izlemekleyen günümüzde başka köylerden de musahip yapılmaktadır. Bu anlamda musahip olurken dedelerinin farklı olması musahip olmalarına engel değildir. Musahip olmak isteyen kişiler geldiğinde birbirlerini tanımaları için genellikle bir yıl gibi süre verilir. Aynı köydense böyle bir süreye gerek olmayabilir. Çünkü oradaki insanlar zaten birbirlerini doğumlarından itibaren tanımaktadırlar (*Naci Yüksel*)

Kaynak şahıslarımız musahipliği “dört canın bir can olması” şeklinde tanımlamaktadırlar. Musahipliğin ilk şartı musahip olacak kişilerin evli olmalarıdır. Bekâr olan kişiler musahip olamazlar. Dört kapı kırk makam içinde evlilik şarttır. Evlilik, üç sünnet yedi farzdan biridir. Alevilikte herkesin bir musahibi olmak zorundadır. Musahibi olmayan ölünce Hak didarını göremez. Musahiplik İslam'ın takva bölümüdür. Musahip olacak kişiler üç erkândan cem erkânından, hakikat erkânından, tarikattan rızalık alırlar. Burada kâmil insan olmanın gayreti gösterilmektedir. Ölmeden evvel ölen, hesabı sorulmadan evvel hesabı sorulan kişilerden olunur. Kaynak şahıslarımıza göre cem bir aynadır ve herkes aynada kendisini görür (*Naci Yüksel*). Kaynak şahıslarımız musahipliği evliliğe benzetmekte hatta evliliklerin bitebildiğini ancak musahipliğin bitemeyeceğini belirtmektedirler. Musahip olacakların anlaşmaları önemlidir. Birbirlerini iyi tanımalı ve birbirlerinden emin olmaları gerekmektedir. Birbirlerini tanımadan musahip olanların arasında sorun çıktığında ya da musahipliklerini bitirdiklerinde ceme bir daha gelememektedirler (*Fatma Ertekin*).

Musahip olmaya karar veren kişiler cemde dedenin huzurunda bu isteklerini tekrarlamaktadırlar. Dede onlara iyi düşünmelerini bu yolda “gidenin malı dönenin canı” şeklindeki uyarıyla hatırlatır. Musahip olduktan sonra iki seçenek vardır. Kişiler ya bu musahipliği taşır ya da inanca göre kaybedenlerden olurlar. Kaybedenler, gazap edilmiş, reddedilmiş kişilerdir. Reddedilmiş olan da şeytandır. İkrar vermek ant içmektir. Başlangıçta yapılan uyarı, cemde dara çekildiğinde yine tekrar edilir. “Gelme gelme, dönme dönme, gelenin malı dönenin canı”. Burada maldan kastedilen cemdeki lokmadır. Kurban kesmedir. Vazgeçilirse kayıp sadece burada yapılan masraftır. Ama bu yoldan dönenin canı gider. Musahip olduğu andan itibaren musahibin kardeşi kişinin kardeşidir. Bacısı bacısıdır. Musahip olduktan sonra da her yıl görgü-sorgu cemi yapılır. Burada da yine rızalık alınır.

Çünkü Kur'an'da kul hakkıyla gelinmemesi noktasına vurgu yapılmaktadır. Bu nedenle de rızalık alınması önemlidir. Görgü-sorgu ceminde rızalaşılır. İki musahip iki bacı iki derviştir. Dede onları dara çeker. Dara çekmek el pençe amade durmaktır. “Bu canlardan razı mısınız?” diye herkese sorar. Burada can ifadesi Kuran'da da yer aldığı için kullanılmaktadır. Cemde herkes candır. Musahiplerin bu anda eli bağlı dili bağlıdır. Dede “Bu canlardan ağrımış, incinmiş, alacağı vereceği, rızası olan varsa kalksın” der. Bu noktada günahı kebirler ve günahı segayirler vardır. Günahı segayirler hafif olan günahlardır. Bedeli ödenebilir. Günahı kebirler ise bedeli ödenemeyecek olanlardır. 1. Adam öldürmek, 2. Zorla birinin ırzına geçmek. Bunların affı yoktur. Çünkü bunlar yerine konulamayacak şeylerdir (*Yılmaz Engin*).

İkinci şart ise ikrar vermeleridir. Musahip olacak adaylar öncelikle ikrar yani söz verirler ve bunu cem erenleri duyarlar. İkrarsız adamın kurbanı kesilmez. İkrarsız öldüğünde kimse o kişiyi arayıp, sormaz, cenazesi bile kaldırılmaz (*Seyfi Oğuz, Naci Yüksel*).

Allah'a kulum, Muhammed'e ümmetim, Ali'ye talibim

Benim dinim İslam,

Kitabım Kur'an,

Mezhebim hak mezhebi

El verdim, etek tuttum

Tuttuğum etek Seyit Köse Süleyman Ocağı,

Pirim, mürşidim, evvela ahır-ı Hüncâr Hacı Bektaş-ı Veli

Ho holamıcam, din dinlemicem, yalan söylemicem

Yalancı tanıklığı yapmıcam

Gözümle görmediğimi gördüm demicem

Kulağımla işitmediğimi işittim demicem

Kimseye iftira ithamda bulunmıcam

Helalimden başka harama kemer çözmicem şeklinde önce ikrar verilir. Ondan sonra musahiplik başlar. Kişi eşine sadık değil, işine sadık değil, aşına sadık değil. Eşine sadık olmazsa aile düzeni bozulur. Bunun musahip olması mümkün olamaz. Allah huzuruna gelemez. Eşine sadık değilse aşına da sadık olmaz. Haram lokma

katabilir. Haram lokma katan huzura gelemmez. Ne cemde ne Muhammed-Ali'nin huzurunda yeri yoktur. İşine sadık olmayan ihanet eden insanın yeri yoktur. Kaynak şahıslarımızdan dede Naci Yüksel dede olarak hak etmediği sürece evladını bile ceme alamadığını belirtmekte ve bu meydanın hak edenin meydanı olduğunu vurgulamaktadır.

Musahip olacak kişilerin iki hatayı yapmamaları gerekmektedir. Birincisi namusla ikincisi ise başka bir cana kıymakla alakalıdır. Namus ve kan dökme noktasında bir suç işlemiş olan kişi ya da kişiler musahip olamamaktadırlar. Bu kişiler toplum tarafından düşkün ilan edilmektedirler ve toplum içerisinde yaşam sürmeleri de zordur.

Musahip olacak kişiler öncelikle cemde dedenin huzuruna gelirler ve bu isteklerini dile getirirler. Dede bunun zor bir yol olduğunu “gidenin malı, dönenin canı” şeklinde bir uyarıyla hatırlatır. Kendilerine bir yıl süre tanır. Bu süre zarfında çiftler birbirlerini tanırlar. Musahiplik, dönüşü olmayan bir yoldur. Kişi, eşinden boşanabilir ancak musahibini bırakamaz. Musahiplik, bu dünya için kardeşlik, öbür dünya içinse ahret kardeşliğidir. Bu nedenle insan kendi eşini yani musahibini çok iyi tanıyarak seçmelidir. Musahiplik bacıdan arkadaştan ana babadan bile ileridir (*Seyfi Oğuz*).

Eğer bundan sonra kararlarında ısrarcıysa musahiplik ceminde toplanılır ve ikrar verilir. İkrar vermek, ant içmek demektir ve artık bu yoldan dönüş yoktur. Ant içilirken o topluluktaki herkes musahip adaylarından razı olmalıdır. Aksi takdirde kardeşlik gerçekleşemez. Çünkü oluşacak olan bu kardeşlik, dört canın dışında tüm toplumu etkileyecektir. Rızalık alma Aleviler için önemlidir. Kişi önce kendisinden razı olmalıdır. Bir anlamda önce kendisini ölçüp tartmalıdır. Ben dürüst müyüm, doğru muyum, bu yolda ilerleyebilir miyim, birini incittim mi, ağılattım mı, üzerimde haram var mı gibi sorularla öncelikle kendisini bir süzgeçten geçirmelidir. Kaynak şahıslarımızın ifadesiyle neredeyse peygamber gibi kusursuzluk gerektirmektedir. Daha sonra musahip olmayı düşündüğü kişilerden rızalık almalıdır. Hak-Muhammed-Ali yolunda yürüyebileceklerine inanıyorlarsa ondan sonra cemde dedenin huzuruna çıkıp cemden de rızalık almaları gerekmektedir. Böylece üç rızalık bir araya gelecek ve enel hak yolunda yürünebilecektir. Bu üç rızalık bir araya gelmediği sürece musahip olmak çok zordur (*Naci Yüksel*).

Kişi kendinden ve musahip olmayı düşündüğü kişilerden de rızalık aldıktan sonra ceme gelir. Burada cemdeki topluluğun önünde yeni hayatına geçmeden önce geçmişinde ne olduğu sorgulanır. Örneğin başkasının nişanlısını alan kabul edilmemektedir. Eşine, aşına, eline, beline, diline sadık mı? Bunların hepsi cem içerisinde incelenir. İncelendikten sonra cem erenlerine sorulur. Onlar da olur verdikten sonra, Allah'a kul Muhammed'e ümmet, Ali'ye talip olmak üzere ceme musahip olmaya gelen kişilerin bu yol için uygun olmayan bir hali var mı diye sorulur. Eğer varsa uygun olmayan durumlar dile getirilir. Eğer bu sorunlar aşılmayacak gibiyse musahip adayları dışarıya çıkarılır. Musahip yapılmazlar, aşılacak gibiyse bu kişiler sorun çözüldükten sonra musahip yapılırlar. Bunun kararını orada bulunan on iki hizmet sahibiyle cem erenleri vermektedir. Doğruluğunu yanlışlığını on iki hizmet sahibi ve cem erenleri dedeye söylerler (*Naci Yüksel*).

Başka bir mezhepten musahip olunması

Sünni inanca sahip kişilerle musahip olunması noktasında Sünnilerle de musahip olunabilmektedir. Kaynak şahıslarımız güneşin doğduğunda insanlar arasında Yahudi, Ermeni, Hıristiyan ayrımı yapmadığını, yaratanın da güneşi doğdurduğu zaman herkesin üzerine eşit doğdurduğunu ancak herkesin o ışıktan ne kadar yararlanacaksa o kadar yararlanacağını belirtmektedirler. Sünni bir kız gelin olarak alındığında Alevi inancına göre yetiştirilmekte çocuk sahibi olduğu andan itibaren de musahip olabilmektedir. Ancak bu durum bir erkeğin damat olarak alınması noktasında geçerli değildir (*Naci Yüksel*).

Musahip cemi

Kaynak şahıslarımız ikrardan sonraki kısım hakkında bilgi vermektan kaçınmaktadırlar. Bunu bir sır olarak değerlendirmektedirler. Alevi inancına sahip kişiler bile musahip olmadıktan sonra bu sırta tanık olamamakta iken bizlere bu bilgiyi aktarmaktan kaçınmaları doğaldır. Görgü ceminin bir sır meydanı olduğunu, insanın bir sıratı bir de sırrı bulunduğunu ve sırrından sıratını satmaması gerektiğini belirtmektedirler. Bu kısım, musahipliğin takva boyutu olarak değerlendirilmekte ve Allah'ın Kuran'daki ayeti hatırlatılmaktadır "Benim gerçek şefaatime takva sahibi kullarım erecektir." (*Naci Yüksel*).

Musahip ceminde, musahibi olmayanlar belirli bir süre orada bulunabilmektedirler. Bu süre yaklaşık gece 11'e kadardır. Bu saatten sonra hizmet başlamakta ve musahibi olmayanlar dışarıya çıkmaktadırlar (*Fatma Ertekin, Birgül Kaplan, Seyfi Oğuz, Naci Yüksel*).

Musahiplik, Alevi-İslam inancı içerisinde edep, erkân, adaba bağlı dört canın bir araya gelip birbirlerine söz vermesiyle beraber, Allah'a kul, Muhammed'e ümmet, Ali'ye talip olabilmek için verilen ikrara bağlı kâmil insan olma yolunda yürüyecek canların dördünün bir araya gelmesiyle musahiplik yol erkânı içerisinde başlamaktadır. Önce her aile ikrarlık verir sonra musahip olurlar. Hizmet başladıktan sonra yani delil uyandırılacağı zaman "kara paça"lara yani musahipsizlere dışarı çıkmaları söylenmektedir. Onlar çıktıktan sonra delil uyandırılır. Herkes el pençe divan durur. Secde eder. Sonra orada bulunan canların birbirinden razı olup olmadıkları sorulur. Bir kişi bile razı olmazsa o kişi düşkün ilan edilmektedir. Alevilikte ikrar vermeyen kişiler düşkün sayılmaktadır. O yüzden musahipsiz olanlar alevi olsalar da ceme alınmazlar. Çünkü ikrar vermediği için orada olanı dışarıda anlatabilme ihtimali bulunmaktadır. Oradaki ruhani boyutu anlayamayacakları düşünülmektedir. Musahip ceminde olanı anlatmak günah sayılmaktadır. İkrar vermek kişinin yeminidir. Bu yeminden dönmektense ölmek daha iyidir. Musahip ceminde Dede yedi kâinatı şahit göstermektedir. "Denizdeki balıklar, gökteki yıldızlar şahit olsun mu?" diye yola gireceklere sormaktadır. "Bu ikrarını tutmazsan ikrar seni tutsun mu?" diye yine sorar. Bu ağır bir yemin olarak değerlendirilmektedir. Çünkü tüm kâinat bu yemine şahit olarak gösterilmektedir. Dedenin huzurunda dara durulduğunda dede "Tüm canlar bu dört kişiden razı mısınız?" diye sorar. Bir kişi razı olmazsa "git onun rızalığını al" denir. Kaynak şahıslarımızdan biri bu durumu yaşadığını belirtmiştir. Çocukluktan musahip olarak anlaştığı kişiyle musahip olmak ister. Cemde o kişiden razı olunmaz. Öyle olunca musahip olunamaz. Kaynak şahsımız bu durumu onur kırıcı olarak tanımlamaktadır. Dört kişi ceme gidildiğinde musahip olunacak kişi istenilmediğinde aynı şekilde diğerleri de istenmiyor anlamına gelmektedir (*Fazlı Sarı*).

Cemde öncelikle çerağ yakılır, çerağın yakılması Nur suresi 35. ayete dayandırılmaktadır. Usule göre zeytinyağıyla yakılır. Kâbe'yi temsil eder. Bu uygulamaya delil uyandırılması da denilir. Musahip ceminde duvazlar, miraçlamalar söylenir. Cemde on iki hizmet sahipleri vardır. O alanın sorumlularıdır. Gözcü

musahip olacaklara ne yapacaklarını gösterir. İlk önce kurban kesilir. Kuzular gelir rükû halinde durur. Kurban duası okunur. Kuzulara Kevser suresi okunur. Delil yandıktan sonra dede musahip olacak çiftleri çağırır. Çiftler gelir, dede onlara;

“Geldiğiniz Ali yolu,

Durduğunuz Mansur dart,

Hak cesedine can verdi,

Kalbinize iman verdi,

Ağzın talipliği, ne gördün,

Ne işittin niye geldin,

Kalk özündekini ele ver,

Yaptığın tuttuğun ne varsa meydana koy” der. Sonra “Bu canlar eli bağlı, dili bağlı Hak divanında beklerler, bu canlardan razı mısınız cem erenleri?” diye sorar. Oradaki herkesin razı olması lazımdır (*Yılmaz Engin*). Musahiplik cemi esnasında Sebe suresi 46. ayet ve bununla beraber hutbe okunmaktadır. Sarkı denilen dört canın bir araya gelmesiyle, onların üzerine Sebe suresi, innellezine, ayetel kürsü, fatiha sureleri okunmakta ve bu canlar dünya ve ahiret üzerinde kardeş yapılmaktadır. Kur’an-ı Kerim’de musahip olanlar için “ey kilime bürünmüş kullar” ifadesi geçmekte ve bu ifadeye dayanarak sarkı denilen şey de budur (*Naci Yüksel*). Dört canın üzeri tamamen örtülür. Dört can bir post üzerine yatar. Çiftler bir kadın bir erkek olmak üzere birbirinin ardına geçer. Bu uygulamanın kökeni Hz. Peygamber ile Hz. Ali’nin musahip olduğu zaman Hz. Peygamber’in “Ali ile biz o kadar yakınız ki ikimiz bir gömlekten baş gösterdik” demiş olmasıdır. Bunun bir nişan olduğu ve erkân olduğu düşünülmektedir. Dört can bir can olurken cemde dede dördünü de yatırır üzerine bir battaniye örter. Erkek olanlar cemde derviştir. Kadınlar da bacıdır. Musahip olan erkekleri (dervişleri) arka arkaya kalpleri birbirine gelecek şekilde yatırır. Bacıları da onların arkasına yatırır. Üzerlerine ihram gibi beyaz bir örtü örter. Onun üzerine erkân çubuğuyla İsm-i Azam duasını okur. Kur’an’daki Fetih suresini okur. Fetih suresinde der ki “Ey Muhammed sana el verenler Allah’a el vermiştir.” Alevi inancına göre Hz. Muhammed’e tutunmak Allah’a tutunmaktır. Daha sonra bu kişiler dualanır ve erkân çalınır (*Selvi Aygören, Yılmaz Engin, Birgül Kaplan*). Tahtacılar da musahip olunduğu ilk gece eşler bir döşek üzerinde bir arada yatarlar.

Bu çok yönlü bir kardeşlik düzeninin uygulanmak istenmesinden kaynaklanır. Çünkü bu tarikat ve hakikat kardeşliğidir. Bunlar tanrı katında muhabbet kardeşi olmuşlardır. Kadın ve erkekler arasında kıskançlık gösterilmemesi kardeşlik anlayışına dayanmaktadır (Yörükan, 1998, 317).

Musahip musahibe demese beri

Dünyada ahrette egridir yolu

Ona şefaet etmez Muhammed Ali

Söyleyen Muhammed dinleyen Ali

Musahip musahipten yolun ayıra

Hak yolunu temelinden ayıra

Yedi cehennem narı ona buyura

Söyleyen Muhammed dinleyen Ali (*Seyfi Oğuz*).

Namazlar kılınır, gülbanklar, salâtlar ve salâvatlar okunur. Lokmaların da yenmesinin ardından cemden ayrılır (*Naci Yüksel*).

Musahip ceminde okunan duvaz ve nefeslerden bazıları şunlardır:

Nefes

I

Hak Muhammed Ali üçü de bir nurdur

Söyleyen Muhammed dinleyen Ali

Birisi hakkındır üçü de birdir

Söyleyen Muhammed dinleyen Ali

Musahip müride demese beli

Ona şefaet etmez Muhammed Ali

Dünyada ahrette egridir yolu

Söyleyen Muhammed dinleyen Ali

Musahip musahiple nice bozula
Hakkın defterine lanet yazıla
Narı sönmüş arı gibi vızlaya
Söyleyen Muhammed dinleyen Ali

Musahip musahiple malını ayıra
Şah-ı Merdan durağını duyura
Yedi tam narını onu buyura
Söyleyen Muhammed dinleyen Ali

Musahip musahibe bulsa bahane
Onları sürerler karanlık hana
Yüzü kara gitmez ulu divana
Söyleyen Muhammed dinleyen Ali

Musahip kalbine söylese sözü
Cehennem kalbinden karadır yüzü
Dünyada ahrette eğridir sözü
Söyleyen Muhammed dinleyen Ali

Musahip musahibe bozulan Hakka kanlıdır
Atasıyla bozulan Peygambere kinlidir
Mihmanla bozulan yedi dinlidir
Söyleyen Muhammed dinleyen Ali

Talipler almayın akça faizi
Münkirin dünyada karadır yüzü
Müslüm bacılara giymeyin kırmızı
Söyleyen Muhammed dinleyen Ali

Duvaz

II

Evvel Allah dedim de açtım gözümü
Secde Muhammed'in nuruna indi
Eğildim turaba sürdüm yüzümü
Secde Muhammed'in nuruna indi

Yer gök iken Muhammed Ali var ıdı
Muhammed buradaydı Ali sır ıdı
Ezelden onların ervahı birdi
Secde Muhammed'in nuruna indi

Dört kapı kırk makamı bilenler
Ser baş verip ceme girenler
Muhammed Ali'ye ikrar verenler
Secde Muhammed'in nuruna indi

Bir gün sana da açar tomurcuk güller
Dergâha gider bu güzel yollar
İmam Cafer buyruğuna uyan bu canlar
Secde Muhammed'in nuruna indi (*Yılmaz Engin*)

Erkan Nefesi

III

Hak Muhammed Ali kurdu bu yolu
Dört kapı kırk makam on iki erkân
Şavk verir âleme nuru
Dört kapı kırk makam on iki erkân

Ezeli ervahta kurdular yolu
Bu yolun sahibi Muhammed Ali
Üçler beşler kırklar dediler beli
Dört kapı kırk makam on iki erkân

Dört kapıdan evveli kapı şeriat
İkrarımız tarikat hem de marifet
Hatmi tamam serçeşmeyi hakikat
Dört kapı kırk makam on iki erkân

Yeğ turalım yediullahın ayeti
Evladı resule eyle biatı
Mümin olan geçer mizan sıratı
Dört kapı kırk makam on iki erkân

Şah Hatayim yol içinde yol ince
Eyvallah deyip yola girince
Musahip musahibe ikrar verince
Dört kapı kırk makam on iki erkân (*Yılmaz Engin*)

IV

Musahipsiz kişi ceme gelir mi
Ettiği niyazları kabul olur mu
Muhammed Ali yolundan derman bulur mu
Yine farz içinde farzdır musahip

Seyran etse Şu âlemi gezse
Doksan bin ilmi okusa yazsa
Mümin münafıka uçkur çöze
Derdinin dermanı yoktur vallah (*Yılmaz Engin*)

Nefes

V

Gelin hey erenler yola gidelim
Ululardan uludur yol Allah Allah
Hak Muhammed Ali'yi niyaz edelim
Gerçeklerin demine hü Allah Allah

Dedem Hasan Hüseyin'dir imamlar Şahı
Zeynel Abidin de imamlar mahı
Muhammed Bakır da cemalin Şahı
Balkıya balkıya nur Allah Allah

Mezhebimiz İmam Cafer-i Sadık
Şahin Musai Kazım Rıza'dır yareme tabip
Ona nazar kıldı Muhammed habip
Derdimin dermanıdır nur Allah Allah

Şah Taki Naki'dir bu yolu açan
Hasan nul askeridir müşküller seçen
Muhammed Mehdi'den bir dolu içen
Derdimin dermanıdır nur Allah Allah

Gel güzel Şah Hatayım derdime derman

Sen mürüvvet kanisin ey Şah-ı Merdan

Cesedim içinde canıma canan

Muhabbeti tatlıdır Şah Allah Allah

Nefes

VI

Turnam sen de Horasan'a vardın mı?

Kerbela'da Şah Hüseyin'i gördün mü?

Muradına maksuduna erdin mi?

Turnalar böyle niyetini neredir?

Evvela Allah adı söylenir

Cümle ibadetin başıdır ikrar

İkrar bize şıh sofudan kalmıştır

Şıh sofunun armağanı ikrar

Her kim şıh sofunun buyruğuna gitmezse

Yorulur bu yolda meclise gitmez

Dermansız dertlerin dermanı ikrar

İkrar ile bitmez işler bitmiştir

İkrarında duran Hak'ka yetmiştir

Bu dünya ikrar üzerine temel tutmuştur

Cümle kardeşlerin kanıdır ikrar

Mürebbisiz musahipsiz dümensiz

İkrarında durmayan yanar imansız
İkrar talip ile çağır gümensiz
On iki imamların kanıdır ikrar

Şah Hatayım ikrar derya denizdir
İkrarında durmayan bizim nemizdir
Turnalar böyle niyetiniz neredir
Şih sofu armağanı ikrar

Samah

VII

Senin muhabbetin candan ciğerden
Gel gardaş senin ile aşına olalım
Sival veremezsin ulu divanda
Gel gardaş senin ile aşına olalım

Musahip dediğin bir sınır taşı
Tatlıdan tatlıdır aşına aş
Seversen Hünkâr Hacı Bektaş
Gel gardaş senin ile aşına olalım

Musahip ile ektiğimiz gül bitti
Rehber kalıp evimde can mekân tuttu
Bu yola gidenler hep Hak'a gitti
Gel gardaş senin ile aşına olalım

Başına vurulmuş Elif'i tacı
Budur müminlerin mihracı
Gayet keskin olur yolun kılıcı
Gel gardaş seninle aşına olalım

Şah Hatayım özünü tanı
Gerçekler önünde verirler ser'i
Musahip olmuşsun aşınan hani
Gel gardaş senin ile aşına olalım

VIII

Muhammed Ali'ye selam gönderdi
Oturduğu koltuk bacısın dedi
Miraçtan inince yine söyledi
Yediği lokmayı hat etsin dedi

Danışta oturduğun meydanı arıt
Doğrudur yolu da erkânı yürüt
Kimi talip olmuş da kimi mürşit
Talip olanlar yola girsin dedi

Kurbanlık koyunu sürüden seçme
Aç otur orucun da sütünü içme
Bozuk bir köprüye uğrayıp geçme
Bozuksa temeli çökersin dedi

Hayır, imamında kırkların düz ovası var
Kırk katarda bir de mayası var
Onların üstümüzde duası var
Bir imamın ileri çekilsin dedi

Şah Hatayım gel ateşi
Rehbere bağlıdır da talibin başı
Hile ile yola giderse kişi
Biri onu yerden dışarı gâh etsin dedi

Hak nefesi inkâr eyleyen talib
İblistir o cemden sürülsün dedi
Hakkın divanında da yüzü karadır
Elfestir o da yerden sürülsün gitsin

Yoksa kalbinde muhabbet sevgi
Yıkıktır kalbinde de Allah'ın evi
Özünden haberi olmayan da demi
Salıver yabana da yorulsun gitsin

Yalnız sakla kafeste bir kuşu
Kiminle söyleşir olmasa işi
Günahını meydana koymayan kişi
Yüzünü eğsin de ayrılışın gitsin

Canını cellâda teslim etmeyen
Rehberin gittiği yola gitmeyen
Mürşide ikrarın kâmil etmeyen
Çürüktür yuları kırılınsın gitsin

Şah Hatayım da kudret elindedir
Hakka ayan oldu da bütün ahvalim
Biz olalım da mazlum olanlar zalim
Ali divanından sürülsün gitsin

IX

Hak Muhammed Ali üçü bir nurdur
Birini ansan üçü de birdir
Onların kurduğu kadim yoldur
Buyurdu Muhammed böyledir Ali

Musahip musahiple ayrı işledir karı
Şıh sofı süreğinde yoktur yeri
Onlara lanet etti şıhların Pir'i
Buyurdu Muhammed böyledir Ali

Musahip musahiple nice bozula
Onların defterlerine günahlar yazıla
Balı gitmiş arı gibi sızlaya
Buyurdu Muhammed böyledir Ali

Musahibi ile küsen Hak'ka karşılıdır
Aşinasına küsen iki dinlidir
Hak mehmanına küsen on ikiye kanlıdır
Buyurdu Muhammed böyledir Ali

Şah Hatayım bu yollar konca güllüdür
Mümin olanlar zerresinden bellidir
Yıl erkâna yatmayan şaha kanlıdır
Buyurdu Muhammed böyledir Ali

Ağırlama

X

Hak nasip eylese dergâha varsam
Birden divanına da dursam ya Ali
Eğilsem ayağına niyaz eylesem
Yüzümü tabana sürsem ya Ali

Yüzümü tabana sürdüğüm zaman
Seni getirip ben de kalbime gömem
Şah'ın düldüle bindiği zaman
Gönülde kamberim olsam ya Ali

Hiç kesmem eteğinden elimi
Hak altında kabuk ettim özümü
Doğru sürerim on iki imam yolunu
Mümin kullarından olsam ya Ali

Mümin olan ya nesinden nesinden
Doğru söyleyen sohbetinden bellidir
Erenlerin Hak yolu deste deste güllüdür
Deste güllerinden dersem ya Ali

Şah Hatayım musahibimi getirsem
Getirsem de Hak cemine yetirsem
Dizimi dizine koysam uyusam
Doya doya yüzüne baksam ya Ali
Ağırlama

XI

Hak vurun müşterin olmayınca
Başbaşına gidenden olma
Alıp da satandan olma
Başbaşına gidenden olma

Bir mümin mürebbisini bilmeli
Özünü mürşidine teslim kılmalı
Yolunu sağını rehberine sormalı
Başbaşına gidenden olma

Bilmezsin kırk makamın adını
Çekmişsin dört kapının odunu
Vermezsin bir lokmanın farkını

Gelip aç kurt gibi atandan olma

Muhammeddir müminlerin miracı

Arkasına vurmuş da hırkayı tacı

Musahiptir her yaranın ilacı

İliğı atıp da soğığu katandan olma

Şah Hatayım bu yol için ah çeker

Pirimin cemali de balınan çeker

Bir bülbül gül içinde figana düşer

Girip gül bahçesini yıkandan olma (Kaplan, 1998, 69-70, 112, 154, 159, 169,
170).

Musahip İkrar Nefesi

XII

Çekilse bir talip pirine gelse

El vermeyince ikrar alınmaz

Rehberden hutbe okutmayınca

Şunun müminliğı bilinmez

Rehber odur ki cesedin yuya

Ol cömert kâni suyunu koya

Hak gediğinde yerini bula

Musahip olmayınca özü de yunmaz

Musahip olunca özü de yunur

Kahrı küfrü hep iman olur
Geçer hak gediğinde yerini bulur
Aşına olmayınca hakka varılmaz

Aşına gerekmiş hakka yetmiye
Varıp hak gediğin hemen tutmaya
Kapısız bacasız bir ev yapmaya
Peşine olmayınca kapılardan girilmez

Peşine olunca dört kapıdan girilir
Özü tasdik edilip rızaya sürülür
Cesedin muhabbet kefin sarılır
Ol menzile ermeyince Hakka erilmez (Yılmaz, 1948, 61).

Musahip ceminde giyim

Musahip ceminde kişiler özel kıyafetler giymektedirler. Bazı yerlerde giyilmediği de olur ancak yine de temiz kıyafetler tercih edilmektedir.

Musahip olurken çiftler karşılıklı olarak birbirlerinin törende giyecekleri kıyafetlerini alırlar. Kadınlar ve erkekler aynı giyinmeye çalışırlar. Kadınlar birbirlerine yelek örerler ve yemeni yaparlar (*Fatma Ertekin*). Musahip olurken geleneksel kıyafetleri sadece kadınlar giymektedir. Kadınlar üç gün boyunca bu geleneksel kıyafetlerini giyerler. Üçüncü günün sonunda sadece *Fatma Ana'nın donu* adını verdikleri şalvar giyilir (*Sevgül Alptekin, Pakize Gündüz*). Bu geleneksel kıyafetlere bazı yerlerde *siğli* adı verilmektedir. Geleneksel kıyafetlerin giyilmesi bazı köylerde terkedilmiştir ancak yine de kadınlar etek giymektedirler (*Fazlı Sarı*). Erkekler ise temiz giyinirler ancak ayakları çıplaktır (*Pakize Gündüz*). Ertesi sene yine cemde bir önceki sene kaç kişi musahip olduysa hepsinin başörtüsü aynı olmaktadır. Erkekler de şapka takarlar (*Sevgül Alptekin*).

Balıkesir Tahtacı köylerinde de musahiplik ceminde kadınlar üç etek giymektedirler (*Hasan Düzgün*). Ayrıca çiftler karşılıklı olarak birbirlerine gömlek, çorap alırlar. Erkekler ise *ilibada* giyerler. *İlibada* hâkimlerin sırtındaki cübbe şeklinde gömlektir. Ayağına şalvar giyerler. Bu şalvarın rengi beyazdır. Kadınlar başlarına kocabaş yaparlar. Kocabaş, yazmadan bir üçgen yapılarak, onun üzerine de renkli kurdeleler bağlanmasıyla oluşur (*Şakir Yalazı*).

Musahiplerin ve çocuklarının birbirlerine hitapları

Musahip olunduktan sonra namus dışında her şey ortaktır. Aile bireyleri arasındaki ilişkiler musahip olunan aileye göre yeniden düzenlenir. Hitaplarda değişiklik olmaktadır.

Musahip olunduktan sonra senin-benim diye bir algılama ortadan kalkmaktadır. Kişinin musahibinin çocuğu artık kendi çocuğudur ve herhangi bir ayırım da gözetmemelidir. Musahip olan kadınlar birbirlerine *bacı* derler, musahibinin kocasına ise *ağa* şeklinde hitap edilmektedir. Musahip olan erkekler ise birbirlerine *sağdıç* demektedirler. Musahiplerin çocukları kadınlara *büyükanne*, erkeklere ise *büyük baba* derler (*Fatma Ertekin, Seyfi Oğuz*). Bazı yerleşim yerlerinde ise çocuklar *koca baba, koca ana* ifadesini kullanmaktadırlar (*Fazlı Sarı*). Derlemelerimiz esnasında çocukların *analık-babalık, cici baba, cici anne* şeklinde hitaplarına da rastlanmıştır (*Yılmaz Engin, Aysel Özçelik*). Musahibin annesi artık kişinin annesidir ve anne diye hitap edilir (*Pakize Gündüz*). Musahibinin amcası artık kişinin amcasıdır, halası halasıdır. Musahip olanlar kadınlar birbirlerine *bacı*, kadınlar birbirlerinin eşlerine ise *birader* demektedir (*Dursun Akçay*).

Balıkesir Tahtacılarında ise hitaplarda değişiklik olmaktadır. Musahiplerin çocukları musahiplere *cici baba-cici anne* der. Bazı köylerde ise çocuklar *analık-babalık* ifadesini kullanırlar. Musahip olan erkekler birbirlerine *ahretlik* derler. Musahip olan erkekler birbirlerinin eşlerine ise *yenge* diye hitap ederler (*Hasan Düzgün, Hasan Örki, Şakir Yalazı*).

Musahiplerin birbirlerine karşı sorumlulukları

Musahip olduktan sonra musahip olan kişiler birbirlerine ve içinde buldukları topluluğa karşı sorumludurlar. Musahiplik sıkça tekrar edildiği üzere dönüşü olmayan bir birlikteliktir. Musahipler kendilerinden sorumlu oldukları kadar musahip oldukları diğer aileden de sorumludurlar. Kaynak şahıslarımızın ifadesiyle

musahip olan kişilerin artık kanı kandır cesedi cesedir. Birinin günahı dördünün günahıdır. Birinin sevabı dördünün sevabıdır. Musahipler bir yerde kardeşirler. Musahipliğin amacı malı mala canı cana katmaktır. Musahip musahibi hakkında hiçbir kötülük düşünemez. Kişi gerektiğinde kardeşinden vazgeçebilir ama musahibinden vazgeçemez. Musahiplik erdemleşmek olarak değerlendirilmektedir. Önceki hayatındaki yanlışlara tövbe ederek, insan-ı kâmil olma yolunda, Hak yolunda yürümek olarak düşünülmektedir. Onlar, musahip oldukları andan itibaren ölmeden evvel ölen, hesaba çekilmeden evvel hesabını veren arınmış kullardan olmaktadır.

Musahip olduktan sonra bu kişilerin cenaze namazları kılınır. Bu ölmeden önce ölmeyi simgelemektedir. Buradaki amaç ölümün hatırlatılarak nefsin öldürülmesinin gerekliliğini vurgulamaktır. Çünkü kişi musahip olmadan önceki yaşamında sorumluluk sahibi değildir. Musahip olduğu andan itibaren ise artık sorumluluk sahibidir. Kaynak şahıslarımızın ifadesiyle musahip olmadan önce kul kusur işler sultan bağışlar. Musahip olmadan önce kişiye cahil gözüyle bakılmaktadır. Bu cehalet döneminde ırz ve kanla ilgili hususların dışında af her zaman vardır. Bu konuda suç işleyen kişiler ömür boyu ceme gelemeler. İntihar eden kişiler için de cenaze namazı kılınmamaktadır. Musahip olduktan sonra dede bu kişilere “Biriniz Muhammed biriniz Ali oldunuz. Biriniz Fatma Anamız birimiz Hatice anamız oldunuz” demektedir (*Naci Yüksel*). Bu işin zorluğu, sorumluluğu bu kişileri temsil ettikleri bir kez daha hatırlatılmaktadır. Musahipler öncelikle temsil ettikleri kişilere karşı sorumludurlar.

Musahip musahibe küsemez. Musahip musahibin varisidir, bir elmanın yarısıdır. Birbirine küsen Allah'ına küser. Muhammed'e küser, Ali'ye küser. Dört can bir candır birbirini incitemez. Yüzünü ters çeviremez. Musahiplerin arasına kimse giremez. Ne anaları ne de başkaları. Musahip olan kişilere sıkça şu öğüt verilmektedir “Biriniz şiddete geldiğinde biriniz susmasını bileceksiniz. Yoksa birbirinizi incitirsiniz o zaman da Allahınızı incitirsiniz. Musahibine yumruk atan kendine yumruk atar. Musahibini inciten kendini incitir, atasını incitir, Muhammedi incitir, Ali'yi incitir. Hatice'yi incitir, Fatma'yı incitir (*Naci Yüksel*). Bir insan anasını babasını kırabilir ama musahibini asla kıramaz. Musahibin musahibe kırgınlığı Ağustos ayında bir mendilin kuruması kadardır (*Seyfi Oğuz*). Musahip ceminde kişiler, Kuran'a el basarak karşılıklı birbirlerine kötülük yapmayacaklarına,

kötü bir şey söylemeyeceklerine, eline, beline, diline sahip olacaklarına yemin etmektedirler. Musahip olunan kişiyle küslük kabul edilmemekte ve her ne olursa olsun bozulmayacağı düşünülmektedir. Musahipliğin bozulması demek tüm topluluğa, inanca sırtını dönmek demektir (*Hatice Gökaslan*).

Musahiplerin bir olduğu “dört can bir can” ifadesiyle sık sık dile getirilmektedir. Birinin yapmış olduğu hata dördünü de bağlar. Birinin yapmış olduğu iyilik dördüne de pay eder. Eğer birisi bir kötülük yaparsa hepsi de düşkün olur. Örneğin biri adam öldürdü. Dördü de artık ceme yola gelemez. Kaynak şahıslarımızdan birinin dayısı adam öldürür, kendisini de musahiplerini de ceme sokmamaktadırlar. Çünkü cana kıymanın herhangi bir savunması olduğuna inanılmamaktadır. Musahibi de bu kişiye engel olmadığı, onu yanlış yapmaktan alıkoyamadığı için suçludur. Musahipler musahibiyle maddi konu üzerinde de tartışmazlar. Çünkü dört can bir can denildiğinde dede Kuran’da Fetih suresini, İsm-i Azam duasını çiftlerin üzerine okumuştur. Bu durumda malın hesabı yapılamaz (*Yılmaz Engin*). Bir hata yaparak musahibinin yüzünü eğdiren kimsenin toplum içerisinde kimse selamını almamakta, hakkını helal etmemektedir (*Dursun Akçay*).

Musahibin musahibe kırılma gibi bir hakkı bulunmamaktadır. Musahip olan kişiler bu yolun devamını istiyorlarsa, bir gözlerini kör bir kulaklarını sağır etmek durumundadırlar. Kaynak şahıslarımız bu durumu musahiplikte incinsen de incinmeyeceksin şeklinde açıklamaktadırlar. Musahipler birbirlerinin evine sorgusual olmadan, izin almadan, haber vermeden girebilmekte, gerektiğinde kendi eviymiş gibi kendine sofraya bile kurdurabilmektedirler. Çünkü artık o kişi, o evin insanlarından biridir (*Yılmaz Engin*). Musahiplik bozulmaz ve bir kişi ömründe bir kişiyle musahip olabilmektedir. Musahibiyle arası bozulan kişi hiçbir düğüne, derneğe, toplantıya katılamaz. Musahibiyle küsen kişi düşkün ilan edilir. Örneğin bayramda dedenin evinde kurban eti yemek için toplanılır ve herkes orada kurban etinden yer. Musahibiyle küs olan kişi buna katılamaz. Kimse verdiği selamı almaz (*Hasan Düzgün, Şakir Yalazı*).

Musahiplik, iyiliğin de, kötülüğün de, sevincin de, hüznün de birlikte paylaşıldığı bir kurumdur. Örneğin, musahiplerin çocuklarından biri hırsızlık yaptı. Çocuğun öz annesi babasıyla birlikte musahipleri de ceza almaktadırlar. Bu bir oto kontrol sistemidir. Bu nedenle kaynak şahıslarımızın çoğu kendi köylerinde kötü bir

olay olmadığını belirtmektedirler. Çünkü herkes birbirinden sorumludur. Herkes birbirinin bacı kardeşidir (*Pakize Gündüz*).

Musahiplerin birbirlerine ve buldukları topluluğa karşı sorumlulukları bulunmaktadır. Bu sorumlulukların yerine getirilmemesinin yaptırımları ağırdır. Musahip ceminde dede, talipleri baştan “gelme gelme, dönme dönme, gelenin malı dönenin canı” ifadesiyle uyarmakta ve talipler de söz vermektedirler. Bu söz yalnızca birbirlerine ya da dedeye verilen bir söz değildir. Orada bulunan tüm topluluğa verilmiş bir sözdür. Hz. Ali’ye verilmiş bir sözdür. Bu nedenle de yaptırımları ağırdır.

Musahiplerin dördü de yanlış bir hareket yapmamalıdır. Birbirlerinin boynunu bükmemek, yüzünü eğmemek için azami dikkat göstermelidirler. Böyle bir durumda ertesi yıl yola giremezler. Cezası ağırdır (*Fatma Ertekin, Birgül Kaplan*).

Kaynak şahıslarımızdan biri kendi ailesinin başından geçen bir olayı anlattığında durumun ciddiyeti daha net ortaya çıkmıştır. Kaynak şahsımızın ifadesi şu şekildedir:

Benim annem vefat etti. Annem hemen dardan indi. Bir yıl sonra dardan indi. Koca ana diyoruz annemin babamın sağdıç olduğu kişilere. Büyük anne, büyük baba denir. Onlarla ilişkimiz devam ediyor. Sağdıçın sana öldükten sonra da şefaet eder. Annemden sonra babam bizden biriyle evlenmedi. Yabancıyla (sünniyle) evlendi. Şimdi koca ana ile koca amcam öldüğünde dardan inemeyecek. Dördü arasından bir tek annem dardan inmiş olacak. Babam yörükle evlendiği için. Öbür dünyada annem ne sağdıçlarıyla ne de babamla buluşamayacak. Teyzem de vefat etti. Teyzemin kocası da Azeriyle evlendi. Teyzem dardan inemedi. Hiç inemeyecek. Bir nevi alevi inancına göre öbür dünyada yaşayamayacak. Sünniler gibi yaşayacak öbür dünyada. (Fatma Ertekin)

Musahipler birbirlerinin düğün, dernek her türlü işine maddi manevi yardım etmek zorundadırlar. Bir kişinin musahibinin vefatı durumunda onun ailesinden de kalan taraf sorumludur. Çocukları okuyorsa okutmak, evlenecekse evlendirmek, hastaysa bakmak geride kalan musahibin görevidir (*Hasan Düzgün*). Günümüzde musahipler farklı yerleşim yerlerinde de yaşamaktadırlar. Bu nedenle devamlı bir arada olma zamanları da daha azdır. Ancak yine de musahipler birbirlerini en azından haftada bir defa aramak zorundadırlar. İnanca göre kırk sekiz Cuma musahip

musahibini ziyaret etmelidir. Bu ziyaret yalnızca yas ayı olması nedeniyle Muharrem ayında aksayabilir (*Seyfi Oğuz*).

Musahiplerden birinin vefatı durumunda geride kalan yeniden musahip olamaz. Erkek musahip öldüğünde musahiplik biter. Ancak geride kalan dul kadın yeniden bir evlilik yaparsa o evlilikten olan musahipliğini devam ettirir. Musahip olan erkeğin eşinin vefat etmesi durumunda erkek boşanmış bir kadınla evlenirse musahipliğe devam edememektedir. Bu kişi düşkün ilan edilmektedir. Bu noktada boşanmanın Alevi inancında hoş karşılanmadığı ortaya çıkmaktadır. Bir kadının eşinin vefatı noktasında dul kalması ve yeniden evlenmesi olağan bir durum olarak değerlendirilirken, boşanması hoş karşılanmamakta, boşanmış bir kadınla evlenen erkek de düşkün ilan edilmekte ve bunun cezasını diğer musahipler de çekmektedirler. Çünkü musahiplerine engel olmamışlar, onu yanlıştan geri döndürememişlerdir. Kaynak şahıslarımızdan biri, musahibinin boşanmış bir kadınla evlenmesine engel olamadığı için abisinin dardan indirme törenine katılamamıştır (*Haydar Özçelik*).

Musahipli olan kişilerden biri gece ölmüşse, diğeri gece yarısından sonra delil yakar. Elleri dizlerinin üzerinde, sol parmaklarının üstü sağ elin içine gelecek şekilde diz çöker ve hiç hareket etmeden aynı şekilde bekler. Sadece nefes söyleyerek ağıda katılır onun dışında hiç hareket etmez. Saygısına ve gücüne göre hareketsiz bekleyiş sabaha kadar bile sürebilmektedir (Biçen, 2005, 128).

Musahipler davranışları noktasında birbirlerine karşı sorumlu oldukları kadar, içinde buldukları topluluğa karşı da sorumludurlar. Köyün birinde iki musahip birbirlerine küfrederler. Sonra tekrar barışırılar ancak cemde oradaki topluluk bu kişilerden şikâyetçi olur. Musahip musahibe nasıl böyle davranır diye dedeye sorarlar. Bu kişiler cemden atılma noktasına gelirler. Kavga eden iki musahibin arasına Hz. Ali bile giremez. Küs olan iki musahibi barıştırmak kimsenin işi değildir. Bu kişiler önce kavga edip barıştıkları halde, köylüler onların musahip erkânına karşı olan davranışlarından dolayı onlardan şikâyetçi olmuşlardır (*Seyfi Oğuz*).

Musahipliğin şartları ve uygulaması ağır olsa da kaynak şahıslarımız bu işin hazzının da olduğunu belirtmektedirler. Bir kişinin musahibi olmadan ölmesi durumunda hak didarını göremeyeceğine inanılır. Bu düşkünlüktür. Musahibi

olmayan kişilerin öldükleri zaman darı indirilmez. Namazı kılınır, yedisi, kırkı yapılır ancak dardan inemez (*Veli Aygören*).

Musahiplerin kardeşlikleri toprakla suyun, Hz. Muhammed ile Hz. Ali'nin kardeşliklerine benzetilmektedir. Bu nedenle musahibin musahibe olan kızgınlığı ağustos ayındaki mendilin kuruması kadar olmalıdır. Daha fazla küs kalmak günah olarak değerlendirilmektedir (*Fazlı Sarı*).

Musahiplerin çocukları evlendiğinde öz anne-baba neyi yaparsa musahipler de aynısını yapmaya çalışırlar. Bu konuyla ilgili şu rivayet anlatılmaktadır: Pir Sultan Abdal bir yere gider. Kendisi yokken kızına dünürücü gelir. Pir Sultan Abdal'ın Ali Baba isminde bir musahibi vardır. Pir Sultan Abdal'ın kendisi olmadığı için musahibi kızı verir. Düğününü yapar. O da benim kızımdır der (*Yılmaz Engin*).

Musahipler arasında hediyeleşme

Musahiplerin ana-babası özel günlerde çocuklara ve musahiplerine hediye alırlar. Hediyeleşme daha çok bayanlar arasında olmaktadır. Bu hediyeler genellikle elbise olur. Düğünlerde, bayramlarda musahiplerin tepeden tırnağa her şeyleri aynı olur (*Fatma Ertekin, Birgül Kaplan*). Buna daha çok bayanlar arasında dikkat edilmektedir. Aynı giyinmek hem musahip olduklarının hem de bir olduklarının simgesel gösterimi olmalıdır. Musahip olunduktan sonraki ilk bayramda musahiplerin kendilerine ve çocuklarına kıyafet alınır. Musahipler birbirlerine kolye, yüzük gibi şeyler de almaktadırlar (*Sevgül Alptekin*). Bu tamamen maddi güçle alakalı bir durumdur. Musahipler her Perşembe bir araya gelmeye çalışırlar. Bu ziyaretlerde de elleri boş gitmemeye gayret gösterirler. Çay, şeker, çikolata gibi şeyler alırlar ya da patik, yemeni koyarlar. Eğer musahip olunan kişi başka bir yerleşim yerinde yaşıyorsa, o zaman da her Perşembe telefonla hatır sorulmaya gayret edilir (*Pakize Gündüz*). Musahipler birbirlerine gittiklerinde, özel gün ve bayramlarda ziyaret ettiklerinde, ayrılırken Ya Allah Ya Muhammed Ya Ali diyerek dördü de birbirlerine sarılırlar (*Selvi Aygören, Veli Aygören*).

Musahiplerin çocuklarının evlenmesi

Musahiplerin çocukları birbirleriyle kesinlikle evlenemezler. Dört can bir can olduktan sonra çocuklar da kardeşirler. Bu çocukların evlenmesi demek birbirlerine kötü gözle bakıldığı anlamına gelmekte bu da musahiplik erkânına uymamaktadır. Yalnızca musahip olanın çocukları değil, bu kardeşlerin kardeşi de birbiriyle

evlenemez. Çünkü o kişi onun abisi ya da kardeşi olmuştur (*Dursun Akçay, Mehmet Aydoğan, Senem Aydoğan, Selvi Aygören, Veli Aygören, Hasan Düzgün, Sultan Düzgün, Yılmaz Engin, Ahmet Gündüz, Pakize Gündüz, Hasan Örki, Sabriye Örki, Naci Yüksel*). Musahiplerin çocukları birbirleriyle evlenemediği gibi musahip de olamazlar. Çünkü kardeş kardeşiyle musahip olamaz. Bu noktada erkek çocukları için bir istisna söz konusudur. Erkek çocukları pek sık görülme de birbirleriyle musahip olabilirler ancak kız çocukları olamazlar (*Seyfi Oğuz*).

Musahip ceminden sonraki sorumluluklar

Musahip olduktan sonra her şey bitmiş değildir. Musahipler her yıl ceme gelerek kendisinin ve musahibinin dürüst olduğunu ispat etmek zorundadır. Gelmedikleri takdirde düşkün olarak ilan edilirler. Yol düşkünü olurlar (*Naci Yüksel*). Bu cemlerde kişi, Hak-Muhammed-Ali yolunda görülüp sorulmaya gelmiştir. Bir yıl içinde yapılanların hesabını vermek zorundadır. Birine kırıldın mı? Kırıldın mı? Kul hakkıyla geldin mi? Haksızlık mı yaptın? Hak mı aldın? Bütün bunların sorgusu yapılır. Cemde kapıdan girildiğinde kişi, “Hu erenler Hak-Muhammed-Ali yolunda görülüp sorulmaya geldim” der. Bu olayı kaynak şahıslarımız ağır bir yükümlülük olarak görmektedirler. Musahip ceminde de ilk önce kişiler cem evinin kapısından girdiğinde “bugüne kadar yaptığım günahlarımdan tövbe estağfirullah” diyerek üç defa tekrarlamaktadırlar. Kul mutlaka hata yapar, ancak musahip olduktan sonra, kemerbesti bağladıktan sonra bireyler acaba bir hataya düşer miyim kaygısını taşımaktadırlar (*Fazlı Sarı, Naci Yüksel*).

Musahipliğin sosyal boyutu

Musahipliğin uygulanmaması Alevi köylerinde hoş karşılanmamakta ve toplumsal sorunların ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Balıkesir ili İvrindi ilçesine bağlı Soğanbükü köyüne bir süre dede gelmez. On dört yıl öncesine kadar da musahiplik törenleri de yapılmaz. Bu süreç içerisinde boşanmaların arttığı, gençlerin yaşlılara saygısının kalmadığı kaynak şahıslarımız tarafından aktarılmıştır. Şimdi yeniden köy toparlanma içerisinde (*Fatma Ertekin, Birgül Kaplan*). Kaynak şahıslarımız eğer musahiplik uygulamasında bir kesinti olmamış olsaydı köyde bozulmaların olmayacağını, musahibinin kötü bir şey yapmaya mutlaka engel olacağını belirtmektedirler. Musahibin olmadığı durumlarda bireyler boşvermişlik içerisinde kalmışlardır. Köyde iki üç yıldan beri herhangi bir

kavga ve kötü sözün olmadığı, gençlerin büyüklerin önünden geçmedikleri belirtilmektedir. Köye dedenin yeniden gelmesiyle birlikte cemlerde toplumun bilinçlendirildiği ve başta dedenin bedduasını almaktan korkulduğu dile getirilmektedir. İnanişâ göre dedenin duası da bedduası da geçmektedir (*Ahmet Gündüz*).

Balıkesir ili Bigadiç ilçesine bağlı Güvemçetmi köyünde de şu ana kadar iki cinayet olayının olduğu ve bu kişilerin de ceme giremedikleri hatta cemi ağızlarına bile alamadıkları belirtilmektedir. Aynı köyde musahibiyle kavga eden, ağza alınmayacak sözler söyleyen bir kişinin ise musahibini kırmasının ardından tüm işlerinin bozulduğu, traktörünü, evini, arabasını kaybettiği, köyden ayrılmak zorunda kaldığı ve şeker hastası olarak bacağının kesildiği ibretlik bir hikâye olarak anlatılmaktadır. Musahibinin kötü sözleri karşısında olgun davranan kişinin ise hayatında bir değişiklik olmamıştır (*Fazlı Sarı*). Bu nedenle musahibinle aranı bozarsan başına her türlü iş gelir inancı köydekiler tarafından yaşanarak tespit edilmiştir.

Toplum içerisinde musahiplilerin yeri

Toplum içerisinde musahipli kişilerin ayrıcalığı bulunmaktadır. Özel günlerde bu kişilere görev verilmektedir.

Kız istemeye gidildiğinde yine musahipli kişilerin isteme olayını gerçekleştirmesi istenir. Buradaki amaç evliliğin dört başının mamur olmasıdır (*Fazlı Sarı*). Bir düğünde gelinin kınasını musahipli bir kadının yakması tercih edilir (*Selvi Aygören, Veli Aygören, Fazlı Sarı*). Yine gelinin elbiselerinin dikimi musahipli kadınlara yaptırılır (*Aysel Özçelik*). Düğünün ertesi günü gelinin başı bağlanır. Bu genellikle Pazartesi gününe denk gelmektedir. Baş bağlama işini, musahip olunan kişiyle dedenin eşi yapar. Kepez giydirildikten sonra geline namaz kıldırılır. Sonra da kocabaş bağlanır. *Peygambere salâvat, seyyidina Muhammet, kutlu olsun diyene hayırlı olsun* diyerek dualanır (*Mehmet Aydoğan, Senem Aydoğan, Güllü Tosun, Gönül Uzun*).

Yeni doğan çocuğun kırklaması, diğ buğdayının yapılması gibi durumlarda da musahipli kadınlara öncelik verilmektedir (*Selvi Aygören, Veli Aygören, Seyfi Oğuz*). Çocuk kırk günlük olunca kırk kaşık su sayılır. Pilav pişirilir. Annesi çocuğu ve musahibini yanına alarak tüm köyü kırklama için çağırır. Bir bez serilir. Çocuğun

annesi ve musahibi sırayla çocuğu alarak “öyle belenmez böyle belenir” diye biri sırt üstü yatırır, biri yüz üstü. Bu şekilde üç defa çocuk yatırılır, kaldırılır. Sonra çocuk sarılır. Herkese pilav dağıtılır (*Zeynep Şimşek*).

Naldöken Tahtacılarında da kırklama törenine bütün köy kadınları davetlidir. Öğleden sonra evde toplanılır. Ortaya bir döşek (minder) konur. Üstüne de ayaklı bir beşik yerleştirilir. Beşiğin iki yanına musahipli birer kadın veya bir dede kadını bir musahipli kadın oturur. Dede kadını ki buna “ana bacı” denir. Çocuğu iki kolu üstüne alır, diz çökmüş vaziyette şu duayı okur:

Peygambere salavat

Salliala Muhammed

Kutlu olsun diyenin

Akıbeti hayır olsun

Hep birlikte hayır olsun denilirken kadın, çocuğu beşiğin altından yuvarlayarak öteki kadına verir. O kadın, çocuğu elleri üstüne alarak beşiğin üzerinden birinci kadına verir. Bu iş üç defa tekrarlanır ve sonunda ikinci kadın çocuğu beşiğe yatırır. Çocuk kız ise yanına bir erkek çocuk, erkek ise bir kız çocuk yatırılır ve beşikle birlikte kaldırılır. Tören böylelikle bitmiş olur (Yetişen, 1973, 6722-6723; Küçük, 2009, 118; Çıblak, 2005, 175-176).

Düğün evine dikilecek olan bayrak dedenin hayırlısıyla yerine yerleştirilir. Dede ve yanında bulunan iki kişi dolu üçlemeyi tamamlayınca musahipli canlardan biri bayrağı alıp dara durur. Dede hayırlı okur ve bayrağı üç kez öperek çatıya diker. Böylece düğün başlamış olur (Küçük, 2009, 120).

Musahipli kişiler dedenin olmadığı yerde dedeyi de temsil edebilmektedirler. Örneğin Mersin Tahtacılarında kurban bayramının arife akşamında dede evinde, dedenin olmadığı yerlerde vekilinin ya da musahipli bir büyüğün evinde toplanılmaktadır (Çıblak, 2005, 137).

Yukarıda belirtilen durumlarda musahipli kişilerin tercih edilmesinin nedeni ise musahipli kişilerin bilerek kötülük yapmayacağına varsayılmasıdır. Musahipli kişilerden toplum emindir, onlara güvenmektedirler. Musahibi olan kişiler *başı bütün* olarak adlandırılmaktadırlar. Musahipli kadınlara dört başı mamur kişi gözüyle bakılmaktadır. Bu nedenle de yeni gelinin, yeni doğan çocuğun da dört başı mamur

olsun istenmektedir. Bu işleri yapacak kişiler başıbozuk olmamalıdır. Başıbozuk, boşanmış, musahip edinmemiş kadınlar için kullanılmaktadır (*Selvi Aygören, Veli Aygören, Seyfi Oğuz, Aysel Özçelik, Fazlı Sarı*).

Kaynak şahıslarımızın da verdiği bilgiler ışığında musahiplik, şartları bakımından devam ettirilmesi zor bir kardeşliktir. Bu kardeşliğin temelini Hz. Muhammed ve Hz. Ali'ye dayanması ve Kuran'da da yer alması neticesinde musahip olanlar dini ve sosyal açılardan ağır şartlar altındadırlar. Musahiplik sonradan kurulan bir akrabalık ilişkisi olmakla birlikte vazgeçilmesi mümkün olmayan bir kardeşliktir. Vazgeçilmesi neticesinde de toplum ve Allah katında da yaptırımları son derece katıdır. Bu katı kurallar onun günümüze kadar gelmesinde de etkili olmaktadır. Balıkesir yöresinde yaptığımız araştırmalar neticesinde kan bağı ve evlilik dışı akrabalık ilişkileri içerisinde en katı kurallara sahip olan kardeşlik musahipliktir. Musahip olduktan sonra eşler hariç her şey ortaktır. İki musahip birdir. Bu birlik anlayışı, musahip olanların cem töreni esnasında ve özel günlerde aynı giyinme uygulamasında kendisini göstermektedir. Bu uygulama, bir olmanın simgesel bir ifadesi olmalıdır. Burada yeniden doğum simgeçiliğini de görmek mümkündür. Kaynak şahıslarımızın ifadelerinden de anlaşıldığı gibi musahip olmadan önce bireyler cahil kabul edilmektedir. Ancak ikrar vermekle başlayan süreç içerisinde birey artık kendisinin farkındadır ve cem huzurunda orada bulunan topluluğa ve Allah'a söz vermektedir. Cem esnasında dede sık sık uyarılarda bulunarak bireylerde farkındalık uyandırmaya çalışmaktadır. Musahip olmak için evli olmak önemli bir ölçüttür. Musahip olan kişiler genellikle düğünleri esnasında ya da evlendikten hemen sonra musahip olmuşlardır. Günümüz şartları içerisinde evlenme yaşının yükselmesi, kişilerin başka şehirlerde yaşamaları bu durumu etkilese de, kırsalda genel uygulamanın bu olduğu görülmektedir. Evliliğin dışındaki diğer bir ölçütse askere gitmedir. Evlilik ve askerlik toplum içerisinde bireylerin adam oldukları, yağ-tuz torbasının boyunlarına geçtiği bir dönem olarak değerlendirilmektedir. Artık çocukluk, cahillik sona ermiştir. Bu nedenle ikrar verip musahip olduktan sonra, önceki günahlar bir tarafa bırakılmakta ve yeni bir hayat başlamaktadır. Bu yeni hayat içerisindeki yeni bireyler kişinin sahip olduklarından ayrı tutulmamaktadır. Musahiplik, bireylerin ve toplumun otokontrol mekanizmasıdır. Herhangi bir hata yaparken bu hata sadece kişiyi ve ailesini değil kendisine güvenip onunla Allah huzurunda aynı yola çıkan kişileri de etkilemektedir.

Bu açıdan, bireyleri vicdanları bakımından da kontrol etmektedir. Musahibi olanlar hayat karşısında kendilerini daha güvende hissetmektedirler. Kendilerine bir şey olduğunda musahiplerinin varlığını hissetmekte, doğum, düğün, ölüm gibi zamanlarda maddi ve manevi anlamda da destek bulabilmektedirler.

Musahipliğin Tahtacılar arasında aşına, peşine ve çığışlık olarak üç aşamasının daha olduğu yazılı kaynaklarda yer almaktadır. Aşına ve peşine Buyruk'ta da yer almaktadır. Ancak Balıkesir yöresinde yaptığımız araştırmalarda, Çepnilerde böyle bir uygulama olmadığı tespit edilmiştir. Tahtacı köylerinde yaptığımız araştırmalarda da bu aşamalara geçen kişilere rastlanmamıştır. Musahipliğin zaten zor olduğu, diğer aşamaların yapılamayacağı belirtilmiştir. Bazı yerlerde ise böyle bir uygulama olmadığı ve isimlerinin bile bilinmediği tespit edilmiştir.

3.2. Sağdıçlık

İnsan hayatının önemli geçiş aşamalarından biri olan evlilik, antropologlarca “temelde aile olarak tanımlanan birimi oluşturmak ve türün üremesini düzenli, toplumca kabul edilebilir olan ve onaylanan, atışmaya yol açmayan bir biçimde temin etmeye yarayan, iki karşı cins arasında kurulan cinsel ve ekonomik birlik” olarak tanımlanmaktadır (Emiroğlu ve Aydın, 2009). Aile birimini oluşturmak için kurulan bu birliğin, toplum tarafından kabul edilebilmesi yani meşru bir anlam kazanabilmesi Türk kültüründe düğün ritüeli sonucunda gerçekleşmektedir. Toplumumuzda evliliğin meşru kabul edilebilmesi için tek başına resmi nikâh yeterli değildir. Bir çift ancak düğünleri yapıldıktan sonra toplum tarafından evli kabul edilmektedirler. Türk coğrafyasına bakıldığında düğünlerin yapıları arasında pek çok benzerlik ve farklılıklar mevcuttur ancak temelde düğüne bakış açısı hemen her coğrafyada paralellik göstermektedir.

Evliliğin bireysel, ailesel ve toplumsal yönü bulunmaktadır. Evlilik bireysel olarak çiftlerin toplum içerisindeki gelişim süreçlerini tamamlama noktasında önemlidir. Çiftlerin ailelerini bir araya getirerek bir hısımlık sistemi kurmaları bakımından, aileler ve toplum açısından da önem arz etmektedir. Toplumsal açıdan

düğünler, insanların birbirleriyle sosyal ve ekonomik anlamda dayanışma içerisine girdikleri bir kaynaşma ortamını da sağlamaktadır.

Düğün geleneği pek çok pratik ve uygulamayı da beraberinde getirmektedir. Bilindiği gibi hayatın geçiş aşamaları bireyler için hayatlarının dönüm noktalarıdır. Bireyler doğumdan evlilik ve ölüme doğru giden geçiş aşamaları içerisinde bazı noktalarda savunmasızdırlar. Bu noktalarda bireylerin yanında onların güvenli bir şekilde bu geçişi sağlamalarına yardımcı olacak kişilere ihtiyaçları vardır. Düğünlerde bu kişiler arasında ön plana çıkanlar ise sağdıç ve yengelerdir.

Sağdıç kelimesinin kökeni

Sağdıç kelimesinin kökenine bakıldığında en eski kullanıma Divanü Lügati't Türk'te Kaşgarlı Mahmut'un "sağdıç" kelimesinin karşılığı olarak "sağdıç, dost" açıklamasına yer verdiği görülmektedir (Kaşgarlı Mahmud, I, 455). Kaşgarlı Mahmut eserinin "sewinç" maddesini açıklarken "Mende bulnur sewinç otı kadhgu atar/ Karşı körüp sağdıç anı uçmak atar" beyitine yer vermiştir (Kaşgarlı Mahmud, III, 374). Görüldüğü üzere sağdıç kelimesi, bu beyitte de yer almıştır. Wilhelm Radloff "Sibirya'dan" adlı ünlü eserinde Altay Türklerinin düğün adetlerinden bahsederken kız isteme merasimi sırasında aracı olan dünürlerin (kuda) kızın babasına;

"Senin evine geldim

Evin başını istemek için

Çözülmez bağlarla

Sağdıçlık bizi bağlasın

Yanaklar nasıl ayrılmazsa

Zırhın yakası nasıl kopmazsa

Bizi de akrabalık bağlasın

Kayın kabuğu katları gibi sağlam,

İnce çift dikiş gibi sık olsun!" dediklerini yazmaktadır (Radloff, 1994, 72).

Sağdıç sözcüğü, Türkçe Sözlük'te "Düğünde gelin veya güveye kılavuzluk eden kimse" olarak tanımlanmaktadır (Türkçe Sözlük, 1998). Derleme Sözlüğünde ise "Yakın, candan arkadaş" ifadesinin yanında "besleme kız, ahretlik" olarak da yer almaktadır (Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü V, 2009, 3513).

Abdülkadir İnan, "sağdıç kelimesinin Oğuz grubunda bugüne kadar düğün (evlenme) geleneğinde güveye arkadaşlık eden kimse" anlamıyla korunduğunu, 14.

ve 15. asırlarda da bu anlamıyla kullanıldığını ve Oğuz boylarında “adaş” kelimesi yerine de kullanılmış olabileceğini belirtmektedir (İnan, 1998, 300).

Dede Korkut Kitabında da “sağdıç” kelimesine rastlanmaktadır. “Uşun Koca Oğlu Segrek Boyu”nda Segrek kardeşi Egrek’i kurtardıktan sonra iki kardeş birbirine sağdıç olmaktadır (Ergin, 2004, 233).

Hitap şekli olarak sağdıç

Sağdıçlık kavramı genellikle düğünle ilişkilendirilmektedir. Ancak Balıkesir yöresinde çok yakın arkadaşlar birbirlerine “sağdıç” (*İsmail Erdel, Halil Erkek*) diye hitap etmektedirler.

Sağdıç kelimesinin karşılığı olarak kullanılan diğer kelimeler

Düğünde hem gelinin hem de damadın sağdıcı olmaktadır. Damadın sağdıçları için “sağdıç” ifadesi kullanılırken gelinin sağdıçları için “ahret”, “kardeş” (*Emine Erdel*), “kardeş kız” (*Ayşe Aktaş, Kezban Uysal*), “sağdıç”, “kız bekçisi” (*Gülizar Aslan*), “neyip” (*Miyase Çetin*) gibi adlandırmalar tespit edilmiştir. Erzurum’da düğün başladığında ilk iş olarak kızın tarafı düğün hamamı hazırlar. Davetliler hamama toplandığında çalgılar çalınır, eğlenceler tertib edilir. Hamamın destgah tabir edilen mahaline bir halı serilerek gelin süslenmiş olduğu halde bu halı üzerine dayanır, sağında ve solunda biri kız diğeri erkek tarafından iki süslenmiş kız çocuğu yanında dururlar. Bu çocuklara sağdıç denilmektedir (Koşay, 1944, 130).

Sağdıç sayısı

Balıkesir yöresinde sağdıçların sayısı hakkında bir birliktelik bulunmamaktadır. Gelinin sağdıcı iki (*Miyase Çetin, Kezban Uysal*), üç, beş (*Gülizar Aslan, Fatma Ateş*), istenildiği kadar (*Sevgül Alptekin, Havva Aslantekin, Hatice Gökaslan*) kişiden oluşabilmektedir. Kaynak şahıslarımızdan biri, gelinin sağdıç sayısının mutlaka çift sayı olması gerektiğini, genellikle de bu sayının iki ya da dört olduğunu belirtmiştir (*Ayşe Aktaş*). Damadın sağdıç sayısı hakkında da bir netlik söz konusu değildir. Damadın sağdıcı bir (*Dursun Akçay, Fazlı Sarı, Şakir Yalazı*), iki (*Hatice Ayaz, Sabriye Örki, Kezban Uysal*), üç (*Cevat Kahveci*), on (*Emine Özcan*) kişiden oluşmaktadır. Balıkesir Tahtacı köylerinde ise gelinin sağdıcı olmamaktadır (*Senem Aydoğan, Hasan Düzgün, Sultan Düzgün*).

Sağdıç Seçimi

Balıkesir yöresinde sağdıç;

- a. Düğünde (*Emine Erdel, Emine Özcan*) seçilir.
- b. Çocukluktan (*Sait Çal, İsmail Erdel, Cevat Kahveci, Kezban Uysal*) gelmektedir.

Sağdıçların cinsiyet ve yaş kriterleri;

Gelinin sağdıçları;

- a. Bekâr olmalıdır (*Ayşe Aktaş, Gülizar Aslan, Havva Aslantekin, Cevriye Çakmak, Kezban Uysal*).
- b. Evli olmalıdır.
- c. Evli ya da bekâr olması fark etmemektedir (*Emine Erdel, Aysel Özçelik*).
- d. Sağdıç olmaz (*Senem Aydoğan, Hasan Düzgün, Sultan Düzgün, Sabriye Örki, Emine Özcan*).

Damadın sağdıçları;

- a. Bekâr olmalıdır (*Senem Aydoğan, Hasan Düzgün, Sabriye Örki*).
- b. Evli olmalıdır (*Emine Özcan*).
- c. Evli ya da bekâr olması fark etmemektedir (*Hatice Ayaz*).
- d. Sağdıç küçük bir çocuktur (*Senem Aydoğan, Hasan Düzgün, Sabriye Örki*).

Kaynak şahıslarımızdan edindiğimiz bilgilere bakıldığında sağdıçlık konusunda belirli bir standardın bulunmadığı görülmektedir. Özellikle Çepni ve Tahtacı köylerinde sağdıç sayısında bir sınırlamanın olduğu görülmektedir. Bu köylerde yalnızca damadın sağdıç olmaktadır. Bu köylerde sağdıç bir kişidir. Tahtacılar da sağdıç küçük bir çocuk olduğu için sağdıç seçimini de aileler yapmaktadırlar. Çünkü bu köylerde sağdıç olan çocuğun ailesi, tüm masrafa ortak olmaktadır. Manav, Yörük, Muhacir köylerinde ise gelin ve damadın her ikisinin de sağdıçları olmaktadır. Bu köylerde sağdıç seçimi ya küçüklükten gelmekte ya da düğün zamanı belirlenmektedir.

Sağdıçların evli ya da bekâr olmaları da yerleşim yerleri arasında farklılık göstermektedir. Genellikle gelinin sağdıçlarının bekâr olması tercih edilmektedir. Bu noktada geline gerdek gecesi için yol gösteren kişi yengedir. Dolayısıyla sağdıç olan kızların böyle bir fonksiyonu yoktur. Gelin, düğün sürecinde bakire olduğundan yanında bulunan kızların da evlenmemiş olması akla yatkındır. Düğünlerde gelinin yanındaki sağdıç kızlar giyim bakımından birbirinin aynıdırlar. Bazı yerlerde gelinin kıyafetlerini giyerek düğünde bulunmaktadırlar. Bu açıdan bakıldığında da sağdıçların bekâr olması gerekmektedir. Damadın sağdıçları için evli ya da bekâr olmaları hususu daha esnektir. Ancak bazı kaynak şahıslarımızın belirttiği gibi yalnızca evli olan sağdıçlar gerdek gecesi damadın kapısını çalabilmektedirler. Bekâr olanlar bunu yapamazlar. Tahtacılar da damadın sağdıçı küçük bir çocuk olduğundan çocuğun babası kılavuzluk işini üstlenmektedir. Tahtacılar da gelinin sağdıçı bulunmamakta, damadın sağdıçının annesi gelinle ilgilenmektedir. Balıkesir yöresi Tahtacılarında sağdıç küçük bir çocuk olarak simgeseldir. Sağdıç küçük bir çocuk olduğundan sağdıçın babasının mutlaka evli olması istenir (*Mehmet Aydoğan, Senem Aydoğan, Hasan Düzgün, Sultan Düzgün, Zeynep Şimşek, Güllü Tosun, Kezban Uysal, Şakir Yalazı*). Erzincan'da damadın, yakın ve dürüst arkadaşlarından evli birisi, sağdıç olarak seçilir. Sağdıçlık, damadın musahibi, kan kardeşi ve yoldaşı olarak ikrar vermektedir. Ölene kadar damadın can yoldaşdır (Eke, 2005, 34).

Sağdıç seçiminde okuntunun yeri ve önemi

Sağdıç seçimi damat, gelin ve aileleri için önemli bir olaydır. Bu tercih, genellikle gelin ve damada bırakılmakla birlikte bazı yerlerde de aileler tarafından belirlenmektedir. Düğünde sağdıçlık görevini üstlenecek kişiler gelin ve damadın temsilcisi olmakla birlikte düğün evini de temsil etmektedirler. Sağdıç seçiminde hediyeleşme önemli bir unsurdur. Sağdıçlara gönderilen okuntular diğer davetlilerden farklı olmaktadır. Okuntular, sağdıç olması istenen kişilere “benim sağdıçım olmanı istiyorum” ifadesinin simgesel anlatımlarıdır. Hediyeleşme, antropologlar tarafından toplumsal ilişkilere verilen önemin ölçüsü olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca armağan vermenin, karşılıklı yardımlaşma ve alışverişin bütün toplumsal ilişkilerde önemli bir rol oynadığı, toplumsal ilişkilerin böylelikle kurulduğu belirtilmektedir. Başkaları adına yapılan her toplumsal davranış, karşı tarafın da mukabelede bulunmasını gerektirir veya böyle bir karşı davranış beklenir (Reed, 1994, 272).

Hediyeleşme ve değiş tokuş sistemi, insanların toplumsallaşması yönünde etkili olmuştur; boyun bütün üyeleri, armağan alış verişi yoluyla birbirlerine bağlanmakta, birbirlerine bağımlı hale gelmektedirler. Bu durum, yalnız aşiret arasında değil, boyun üyeleri arasında da her çeşit ilişki ve akrabalık ağları ören, evlilik sisteminde olduğu gibi herkesin ayrı bir işlev yüklendiği çeşitli törenlerde de kendini göstermektedir (Reed, 1994, 275).

Sağdıç seçiminde gelinin sağdıçlarına;

- a. Aynı renkte yazma verilir (*Dursun Akçay, Ayşe Aktaş, Sevgül Alptekin, Havva Aslantekin, Emine Erdel, Hatice Gökaslan, Kezban Uysal*).
- b. Pullu şalvar, yazma verilir (*Hatice Ayaz*).
- c. Çorap, çamaşır (*Habibe Olgunsoy*) verilir.

Damadın sağdıçlarına;

- a. Gömlek götürülür (*Emine Özcan, Kezban Uysal*).
- b. Gömlek, ayakkabı, mendil, havlu (*Sait Çal*) alınır.
- c. Takım elbise alınır (*Senem Aydoğan, Sabriye Öрки, Fazlı Sarı, Şakir Yalazı*).

Düğünde gerek gelinin gerekse damadın sağdıcına giden okuntu, onları hem düğüne hem de sağdıçlığa davet etmesi bakımından önemlidir. Okuntuyu alan sağdıç adayları eğer bu görevi kabul ederlerse, düğünde kendilerine hediye edilen eşyaları kullanırlar. Bir düğünde kimlerin sağdıç olacağı geçmişten gelen ilişkiler çerçevesinde aslında bellidir. Kendisine böyle bir teklif yapılan kişi bu görevi reddetmez. Aksine bu onur verici bir olaydır. Düğün sahibi için değerli, sevilen, sayılan bir kişi olduğunun göstergesidir. Gelinin sağdıçlığını kabul eden kızlar kendilerine hediye edilen pullu şalvarları, yazmaları düğünün başladığı günden itibaren giyerler. Hepsi birbirinin aynı olan bu kıyafetler, sağdıçların kim olduğunu da göstermektedir. Düğünde herhangi bir isteği, şikâyeti olan kişiler bu sağdıçlardan yardım isterler. Düğünde damadın sağdıçlarına da genellikle gömlek verilir. Maddi durumu iyi olanlar takım elbise de alabilmektedirler. Burada da damatla sağdıcın aynı giyinmesine özen gösterilmektedir. Gelin de sağdıçları evlenirken onlara birer yelek örmektedir (*Kezban Uysal*).

Sağdıç çocuklarının evlenmesi;

Sağdıçların çocuklarının evlenmeleri hususunda herhangi bir engel bulunmamaktadır. Kaynak şahıslarımızın büyük bir çoğunluğu bu konuda herhangi bir engel olmadığını belirtmektedirler.

Sağdıçların düğündeki işlevleri;

Sağdıçların düğündeki işlevlerine bakıldığında, sağdıç olan kişilerin düğün esnasında her türlü hizmette yer aldığı görülmektedir. Gelinin sağdıçları, çeyizin serilmesi, gelinin hazırlanması, oyun oynanması, kına yakılması, kına yakıldıktan sonraki uygulamalar, düğün evine hizmet gibi konularda gelinin yanındadırlar. Erkeğin sağdıçları da, damadın hazırlanması, oyun oynama, çeyiz ve gelinin alınması, gelinin sağdıçlarına ve diğer kişilere bahşiş verilmesinde, düğün yemeğinin hazırlanmasında, gerdek gecesinde ve daha birçok konuda damadın yanında yer almaktadırlar. Gelin ve damadın sağdıçları bu hizmetlerinin yanında gelin ve damada kimi zaman şaka yapmakta da geri durmamaktadırlar. Özellikle damada yapılan şakalar kimi zaman eziyet halini almaktadır. Bu ağır şakaların, evliliğin zorluğunu anlatmak için yapıldığı da düşünülebilir. Damadın sağdıçlarının yanında özellikle gelin alımı sırasında bayraktarların da yer aldığı görülmektedir. Bayraktarlar köyün gençlerinden oluşmakta ve genellikle sağdıçlar tarafından seçilmektedirler. Onlar gelin alımı sırasında bayrağı taşımakta ve sağdıçlara eşlik etmektedirler. Bu noktada sağdıçlarla birlikte mani söylemektedirler.

Balıkesir Tahtacılarında düğünden bir gün önce, Cuma günü tüm kadınlar davet edilir. Kepez yapılır. Bir külah, külahın üzerine de güzel renkli al yeşil bezlerle kepez bağlanır. Ardından çerez dağıtılır. Ertesi gün düğün başlar. Kepez gidecek denilerek bütün gençlere haber verilir. Yapılan kepezi gelin kız giymez. Kızın yakın arkadaşlarından biri giyer, kız evine götürülür. Oğlanlar önde kız önde gençler arkada davulla gidilir. Orada oynanır. O gün akşam kızın arkadaşlarından birisi, yengesi kınayı karar. Kepezi kim giydiyse ve gömleği de kim aldıysa gelinin yakın arkadaşındır zaten bu kızlar, onlar kınayı yakar. Sabahleyin o kınayı yakan kızlar gelini alır, yıkarlar. Sonra başına bürümbe adı verilen beyaz bir örtü üç eteği giydirebilirler. Gelin, anasının evinde oturur. O iki kız bütün köyü okur. Sonra bütün köydeki kadınlar dürü vermeye gelirler. Dürü okuntusu denir. Orada herkes para verir. Bu para berekettir. Harcanmamaya gayret edilir (*Zeynep Şimşek*).

Düğün anında yapılanlar;

- a. Gelinin sağdıçları çeyizi sererler (*Ayşe Aktaş, Gülizar Aslan, Havva Aslantekin, Fatma Ateş, Emine Erdal, Kezban Uysal*).
- b. Damadın sağdıçları gelinin çeyizini kız evinden alırlar. Bu esnada kızın kardeşleri çeyiz sandığının üzerine otururlar. Damadın sağdıçları kardeşlere bahşiş verir (*Gülizar Aslan, Havva Aslantekin, Fatma Ateş, Emine Özcan, Aysel Özçelik, Kezban Uysal*).
- c. Damat ve gelin oyun oynarken onlara eşlik ederler. Düğün boyunca (üç gün) gelinin yanından ayrılmazlar. Gelinin sağdıçları düğünde gelinin kıyafetlerinden giyerler (*Ayşe Aktaş, Havva Aslantekin, Emine Erdel, Hatice Kara, Zeliha Karakoç, Aysel Özçelik, Kezban Uysal*).
- d. Gelin ve damada sağdıçları genellikle altın takarlar (*Ayşe Aktaş, Emine Erdel, Kezban Uysal*).
- e. Damadın sağdıçları, masaların hazırlanması, düğün yemeğinin dağıtımında görev alırlar. Balıkesir yöresinde düğünlerde genellikle keşkek yapılır. Keşkeği dübekte bayraktar ve sağdıçlar birlikte döverler. Bu iş evli erkeklere yaptırılmaz. Bu işte görev alan sağdıçlara düğün evi tarafından birer havlu verilir. Sağdıçlar bu havluları boyunlarına asarlar (*Emine Erdel, Emine Özcan, Kezban Uysal*).
- f. Düğünde düğün arabasının önü kesilir. Burada bahşişi damadın sağdıçları verir (*Gülizar Aslan, Havva Aslantekin, Fatma Ateş, Sait Çal, Cevat Kahveci, Emine Özcan, Kezban Uysal*).
- g. Balıkesir Tahtacılarında gelin geleceği akşam damat sağdıçları tarafından giydirilir. Buna güvey donanması adı verilmektedir. Damadın kıyafetleri sağdıçları tarafından salavatlanarak giydirilir. *Peygambere salâvat, seyyidina Muhammed, hayr olsun akıbet, kutlu olsun* diyerek salâvat getirirler (*Sabriye Öрки*).
- h. Gerdeğe girilmeden önce damadın sağdıçları damadı alarak camiye götürürler. Birlikte namaz kılınır. Namaz bittikten sonra sağdıçlar damadı yumruklayarak eve sokarlar. Sağdıçlar gerdek gecesinde gecenin bir vaktinde damadın kapısını çalarlar ve hediye isterler. Onlara verilecek olan hediye

gündüzden hazırlanmış olan tavuk ve tatlıdır. Buna tavuk bacağı adı verilmektedir. Zaten sağdıçtan başkası da o kapıyı çalamaz. Sağdıç bütün gece damadın evinin civarında dolaşarak bir nevi güvenliği sağlar (*Havva Aslantekin, Sait Çal, Cevat Kahveci*).

h. Gelin almaya gidileceği zaman (Pazar günü) damadın sağdıçlarını bayraktar toplar. Gelin almaya giderler (*İsmail Erdel, Kezban Uysal*). Bayraktar ve sağdıçlar gelin almaya giderken türkü söylerler. Düğün cemiyetinde kaç arkadaş varsa hep bir ağızdan türkü söylenir. Gelin alımı sırasında söylenen türkülerden bazıları şunlardır:

Kayalıcadan geçtiler

Soğuk sular içtiler

Zeynep kızı öldürmüşler

Kabirleri eştiler diyip bayrağı sallarlar.

Gittim yolun düzünden

Bulamadım izinden

Belli cevap almadım

Şu gâvurun kızından haydoooo

Ezilerden var sandım

Kara gözlü yar sandım

Dönüp dönüp bakışından

Bana gönlü var sandım haydoooo yine bayrak sallanır.

Karanfilsin talin yok

Kız güzelsin yârin yok

Kız yârini yeller almış

Cahilsin haberin yok

Bahçelerin anası

Ellerinin kınası

Gelin olup giderken

Ağlamaz mı anası haydoooo

Evimizin önünde dutlar

Dutlar dibinden patlar

Yârim talimlere çıkmış

Gölge olsun bulutlar

Evimizin önü sarmaşlık

Bundan mı olur açlık

Gelin seni kimler sardı

Saçların dolaşık

Ak üzüm tane tane

Neler söyledim sane

Sen söylediğinden utan

Yar bulunmaz mı bene

Fesleğenimi kopardım

Başlarıma sokardım

Gülme yârim yüzlerime

Beni baştan çıkardın

Avluya basamadım

Bastım da yasamadım

Şu karşıdaki güzeli

Yürekten sevemedim haydooo

Tarla tezek değil mi?

Adı nazik değil mi?

Geçme gelin karşılarım

Bana yazık değil mi?

Camilerde imamsın

Gözlerime dumansın

Geçme gelin karşılarım

Gâvur kalbin inansın

Bahçe kapısı açtım

Gülleri gördüm şaştım

Gülme gelin yüzlerime

Benim gönlümü açtın

Harman yeri delinsin

Sen bir güzel gelinsin

Geçme kız karşılarım

Gören maşallah desin

Arpa biçtim sıyırma

Ana beni kayırma

Kayırsan kayır

Beni yardan ayırma (Mustafa Çektin).

Gelin alımı sırasında bayraktar ve sağdıçların bir araya gelerek türkü söylemesine Balıkesir ili Balya ilçesine bağlı Kayalar köyünde *elafu* adı verilmektedir.

Karşıdan gördüm seni

Gülerken sevdim seni

Aaaaah aaaaahhh (Sait Çal).

Balıkesir ili Kepsut ilçesine bağlı Danahisar Köyünde de bayraktar ve sağdıçlar gelin almaya gittiklerinde deyiş söylerler. Burada bayraktar ve sağdıçlar kendileri için istedikleri şeyleri sıralarlar. Bu istekler arasında rakı, sigara, bira vs. olabilir.

İsteriz ağalar isteriz

Bahçede güller yaslarız

Hayda ağalar biz de bir yaşamak isteriz

Gelin evden geç çıkacak olursa “gelin isteriz” diye de seslenilir (*Gülizar Aslan, Fatma Ateş*).

Düğün evine düğüncü giderken de deyişler söylenir;

Veriyonuz mu ağalar veriyonuz mu?

Davul başı geliyonuz mu?

Haydi, ağalar siz de geliyonuz mu?

Verdik ağalar verdik

Biz de dağı taşı deldik

Haydi, ağalar düğün evine geldik (Düğün evine misafirin geldiği belli ediliyor)

Ne istersiniz ağalar ne istersiniz

Bahçede güller yaslırsınız

Haydi, ağalar bizden ne oyun havası istersiniz (Burada oyun havası çalınır ve oyun oynanır)

Eş oldu mu ağalar eş oldu mu?

Ela gözler yaş oldu mu?

Haydi, ağalar gönlünüz hoş oldu mu? (Düğüne gelenleri hoş ettik mi anlamında söylenir.)

Gelin almaya giderken;

Verdiremezsiniz ağalar verdiremezsiniz

Dağı taşı deldiremezsiniz

Haydi, ağalar siz de bize ağalar hoş geldiniz dedirtiremezsiniz diyor kız tarafı.

Veriyoz ağalar veriyoz

Dağı taşı deliyoz

Haydi, ağalar biz de gelin almaya gidiyoz

Gelini aldıktan sonra;

Geldik ağalar geldik

Dağı taşı deldik

Haydi, ağalar biz de gelini aldık (Halil İbrahim Buyruk).

Gelin baba evinden ayrılırken sağdıçlarına beyit atmaktadır.

Evimizin önünde erik

Eriğin dalları eğik

Var mı ki bizim gibi yüreği yanık

Gülüm gülüm Kadriye gülüm

Yayıdığım yaygıları kaldırma kardeşim

Süpürdüğüm yerleri küllendirme kardeşim

Benim yokluğumu anneme bildirme kardeşim

Kardeşim kardeşim Kadriye kardeşim

Halısı kilimi kitaptan dürgülü

Güzelliği Allah'tan vergili

Her şeysi gelir kitaptan dürgülü

Gülüm gülüm Kadriye gülüm

Atımı getirdiler yanı başıma

Ellerim ermedi eğerin kaşına

Çifte kardeşlerim gelsin yanı başıma (Gelin atına binerken söyler)

Sağdıçlar da gelin giderken şunu söyler;

Hadi kardeşim uğurlar olsun

Dağlar taşlar yoldaşın olsun

Yâd ellerin evleri senin mekânın olsun

Kara toprak sana sarı altın olsun (Ayşe Aktaş).

Gelin alımında kız tarafı kapıyı hemen açmaz. Kızın sağdıçları, kardeşleri, yengeleri bahşiş isterler. Damadın sağdıçları bahşiş verir (*Gülizar Aslan, Fatma Ateş, Sait Çal, Emine Özcan*).

Kına gecesinde yapılanlar;

Gelinin kınası yakılırken yanında olurlar. Gelinin yanında kardeşlerin de sandalyesi olur. Kına gecesi günü kardeşler gelinle birlikte yatarlar (*Emine Erdel, Aysel Özçelik*). Eskiden kına gecesi bitince kız evinde gelin sağdıçlarıyla birlikte oyun oynarlarmış, günümüzde oyun oynama âdeti azalmış ya da yerini dini bir boyuta bırakmıştır. Günümüzde mevlit okunması oyun oynamanın önüne geçmiş bulunmaktadır (*Emine Erdel*).

Geline iki defa kına yakılır. Biri tüm köy halkının önünde yapılır. Buradaki kına gerçek kına sayılmaz. Gerçek kına kızın evinde sağdıçlarıyla birlikte yakılan kınadır. Buraya oğlan tarafından (damadın dışında) kimse giremez. Damat kına yakıldıktan sonra gelini kucaklayarak yatağına götürmesi için çağırılır. İlk kınasında sağdıç kızlar gelinin etrafına toplanır ve *adilov* yaparlar. *Adilov*, gelinin sağdıçlarının gelinin etrafında halka oluşturarak mani söylemesi ve her maniden sonra gelinin oturduğu sandalyesiyle birlikte gelini havaya kaldırmalarıdır.

“Sepet sepet yumurta

Sakin bizi unutma

Unutursan eğer

Gözyaşını kurutma”

“Oy çengiler çengiler

Otuz iki yengeler

Aç gelin avucunu

Kına yaksın yengeler”

“Bahçelerde bibersin

Yeşil yeşil bitersin

Bugün akşam misafirsin

Yarın akşam gidersin” (gelini kaldırırlar ve adilov öf al da gel derler)

*“Saçaktan gel saçaktan
Kan damlıyor bıçaktan
Ramazan seni alırsa
Hiç indirmez kucaktan”*

*“Kara koyunun aşığı
Sofrada kaldı kaşığı
Hanife gelin oluyor
Semanur yıkasın bulaşığı”*

*“Çarşıdan aldım iğdeyi
Omzuma saldım heybeyi
Al bu da Ramazan'ın bebeği
Adilov öff al da gel” (Gelin kaldırılır)*

*“Börülcenin kavrulması
Kabuğundan ayrılması
Zor mu geliyor Hanife
Anandan ayrılması”*

*“Rafta portakal mısın?
Lafımız burada kalsın
Kaynana 200 milyon vermezse
Gelin ortada kalsın”*

“Demir kapı dinitli mi?

Arkası kilitli mi?

Kaynana 200 milyon

Gelinden kıymetli mi?”

“Avlunun dibi bakla

Otur da dibini yokla

Ne duruyorsun kaynana

Kesenin dibini yokla”

“Alaçamın katırı

Üstüne sarsam götürü

Al bu da kaynananın hatırı

Adilov öf al da gel” (gelin kaldırılır)

Bu son mani ilki kaynana hatırı, ikincisi damat hatırı, üçüncüsü de sağdıçların hatırı olarak üç defa söylenir ve her seferde gelin havaya kaldırılır.

Bu uygulamadan sonra gelin sağdıç kızlarla birlikte kız evine giderler. Burada ana kınası da denilen ikinci kınası yakılır. Kınadan önce gelinin abdest alması gerekir. Gelinin kolları altınlarla dolu olduğundan bu altınlarını sağdıç kızlardan en yakın olduğuna verir, ona emanet eder. Abdestini alır, kına geceliğini giyer. İki sağdıç kız, yanına oturur. Kına yakılırken kızı ağlatmak için ilahi söylenir. Gelin ağlarken elleri kınalı olduğundan gözyaşlarını silemez. Yanında oturan sağdıç kızlar onun yüzünü silerler (*Hatice Ayaz*).

Balıkesir Tahtacılarında damada da kına yakılmaktadır. Gelinle damat nişanlandıkları zaman gelin, güvey döşeği adı verilen bir minder işler. O döşek getirilir. Güveye kına yakılır. Güveye kınasını dede yakmaktadır. Bir güveyi bir de

sağdıç çocuğu dede donatır. İki leğen konur. Dede kıyafeti alır, salâvatlar ve güveğe giydirir. Sağdıç çocuğunun da başına sarık sarar, onu da giydirir. Sonra boyunlarına birer kese takılır. Herkes oraya para takar. Güvey bereketi denir (*Sabriye Örki*).

Düğünde sağdıçlar tarafından yapılan şakalar;

Gelinin kınası yakıldıktan sonra gelinin sağdıçları gelinin ellerini çapraz bağlarlar. Damat tarafından kolaylıkla açılmaması için sımsıkı düğümler atılır. Damat uzunca bir süre bu düğümleri açmak için uğraşır. Eğer çözemese gelinin sağdıçlarına bir tavuk ya da para verir veyahut onların istedikleri bir şeyi alır. Aynı şekilde damadın sağdıçları da damadın ellerini bağlarlar geline getirirler. Gelin de açamadığı durumda yine sağdıçlara bir şeyler verir (*Emine Erdel*).

Sağdıçlar geldiğinde önce damada şeker atarlar, sonra ceplerinde yumurta saklıdır. Yumurtaları damada atarlar. Damat şeker atacaklar, kendini havaya atıp tutacaklar sanır ama yumurtayı yer. Takı töreninde de çocuk emziklerinden alırlar, damada takarlar (*İsmail Erdel*). Sağdıçlar damadı alıp camiye gittiklerinde, bir de gerdek sabahı damadın ayakkabılarını saklarlar. Köyün kızlarından biri başka bir köye gelin gidecek olursa onu almaya oğlan tarafı geldiğinde bayraktar, sağdıçlar ve gençler toplanırlar. Damattan toprak bastı parası isterler. Eğer verilmezse kavga çıkar. Damat ne yapıp edip o parayı vermek zorundadır. Bu, damadın kız tarafı olarak kabul edildiğine işarettir. Eğer damat parayı vermezse gelinin köyüne geldiğinde itibar göremez. Konuyla ilgili olarak “davuldan dön topraktan dönme” şeklinde bir deyiş bulunmaktadır (*Altın Buyruk*). Gelin -eskiden attan inmeden- şimdi ise taksiden inmeden sağdıçlar damattan bir şeyler isterler. Damada yumurta pişirtirirler. Kahve yaptırırlar. Çay yaptırırlar. Sıcak mı çayın bir bak derler. Damadın ağzı dili yanar (*Kezban Uysal*). Damadın sağdıçları gelini aldılar mı gelini götürürken damada eziyet etmektedirler. Gelinin ineceği taksinin önüne otururlar, bağırırlar, öf çekerler. Türlü türlü şeyler isterler. Buna Balıkesir ili Savaştepe ilçesi Kozcağz köyünde *sefelem* adı verilmektedir. Sağdıçlar iki adım yürüyüp bir şey istemektedirler. Bu istekler oğlan evine varana kadar sürmektedir. Bu ilerleme sırasında deyişler de söylenmektedir.

Allah ısmarladık bize

Uğurlar olsun size

Biz yine gelicez

Bir kız daha hazırlayın bize

Ööööffff çekerler sağdıçlar. Oturlar kalkmazlar.

Haransı haransı

İçinde kaynar tarhanası

Bu daBey'in barhanası

Ööööffff derler kalkmazlar. Damat, damadın babası, damadın yakın akrabaları gelip para verirler. Gelin indikten sonra sağdıçlar damadı yakalarlar. Çeşme başına götürüp damadı ıslarlar, unlarlar. Tüpün üstünde damat yumurta pişirsin derler. Ortaya tüp gelir. Damat tüpü yakar, sağdıçlar söndürür, damat yakar, sağdıçlar söndürür. En sonunda damadın sabrı taşar. Bir yumurta bir sağdıçın kafasına, bir yumurta diğerine atılır. Her taraf yumurta olur. Bir koli ekmek gelir. Sıcak sıcak yumurtayı ekmeğe banıp damada yedirmeye çalışırlar. Sonra hadi bize kahve yap derler. Damat sağdıçlara kahve yapar (*Ayşe Aktaş*). Balıkesir ili merkeze bağlı Kirne köyünde damat düğün günü cezalıdır. Damadın bir akrabasının evinde toplanılır. Bir damat minderi olur. Damat tüm gün o minderin üzerinde oturur. Kalkar da başkası oturursa damat para öder. Minderinden kalkamaz. Gelin indikten sonra köyün tüm gençleri gider, damattan çay içer ama damat minderinde oturmaya devam eder (*Miyase Çetin*).

Meydanın en kalabalık olduğu bir anda köyün delikanlıları davul ve zurnayı sustururlar. Düğün sahibini ortaya çağırıp onlardan veremeyecekleri şeyleri isterler. Veremeyince düğün sahibini bir sandalyeye bağlarlar. Cezalar verirler. Örneğin bir tas yoğurtla yüzünü gözünü bularlar (*Küçük, 2009, 121*).

Düğünden sonra yapılan uygulamalar;

Balıkesir Tahtacılarında düğünün ertesi günü baş bağlama töreni yapılır. Baş bağlama işini sağdıçın annesi yapar, salavatlarlar. Gelinin koluna al bağlanır, onun ucunda para olur. O alı da gelinin duvağını kaldırdıktan sonra sağdıç anası alır. Onu da mümkün olduğunca kullanmaz. Kısmet, nasip denir (*Sabriye Örki*).

Sağdıç anne-babasına düşen görevler;

Sağdıçların düğündeki işlevleri yalnızca kendileriyle alakalı değildir. Sağdıç olan kişilerin aileleri de düğünde sorumluluk sahibi olmaktadır.

Balıkesir yöresinde genellikle sağdıç annesi düğüne bir sini baklava yollamaktadır (*Cevriye Çakmak, İsmail Erdel*). Damat için, içinde yiyecek içeceklerin bulunduğu bir sini hazırlanır. Damat bu yiyecekleri sağdıçlarıyla paylaşmaktadır (*Haydar Özçelik*). Balıkesir Tahtacılarında sağdıç anası efe başının evine yemek göndermektedir (*Adil Yalçın*). Onun dışında yeni evlenecek çiftlerin eksik olan eşyalarını da imkânları ölçüsünde tamamlamaya çalışırlar (*Sevim Kahveci*).

Balıkesir Tahtacılarında sağdıçın babası sarık bağlar, sağdıç anası ise Türkmen elbisesi giyer. Düğünde onların sağdıç anne ve babası oldukları belli olur, köylüyü düğüne davet etme işini de sağdıç ana ve babası üstlenmektedir. Kız tarafının tamamını sağdıç ana ve babası davet eder (*Melek Öser*). Balıkesir yöresinde okuntu önemlidir ancak Balıkesir Tahtacılarında bu hassasiyet biraz daha fazladır. Okuntu olmadan kimse düğüne davet edilmez. Kişi evinde değilse bile okuntusu kapısına asılmaktadır. Okuntu olmadan düğüne kimse iştirak etmemektedir (*Sabriye Örki, Melek Öser, Güllü Tosun, Kezban Uysal*). Gelin almaya sağdıç anası ve babası giderler. Balıkesir Tahtacılarında gelinin sağdıç olmadığından sağdıç anası gelinle ilgilenmektedir (*Adil Yalçın*). Sağdıçın annesi-babası aynı düğün evi gibi masraf yapar. Köylü gelir onun evinde de yer içerler. Öğleye kadar düğün evinde yer içerler. Öğleden sonra sağdıçın evine geçilir. Düğün evinde börek olmaz ama sağdıçın evinde olur. Düğün bittiği gün, güvey artık gerdeğe gireceği zaman sağdıç evi gene bir oğlak keser, köylüyü yedirir, içirir (*Sultan Düzgün*).

Düğünden sonra sağdıçların görevleri;

Sağdıçların görevleri düğün bittikten sonra da devam etmektedir. Düğünün ertesi günü (pazartesi günü) damadın kaç tane sağdıç varsa onların eşlerinin hepsi gelinliğini giyer. Gelin oturması gelirler. Gelinle birlikte otururlar. Buraya gelen insanlar kaç tane sağdıç varmış diye bakar (*Hatice Ayaz, Aysel Özçelik*). Düğünün ertesi günü (Pazartesi) bayraktarla birlikte sağdıçlar damadın yüzünü yıkamaya giderler. Öğlene kadar damadı oynatırlar (*Ramazan Karakoç, Zeliha Karakoç, Zeynep Koptekin*). Düğünden bir süre sonra sağdıçlar gelinle damadı yemeğe alırlar.

O zaman oğlanın sağdıçlarına çorap, kızinkilere de birer yazma götürülür (*Halime Akdağ*).

Sağdıçların birbirlerine karşı sevgi, saygı ve sorumlulukları düğünle son bulmamaktadır. Hayatın dönüm noktasında, hiçbir karşılık beklemeden yapılan maddi manevi hizmetlerden sonra bu kişiler artık birbirlerinin en yakını sayılmaktadırlar. Düğünde başlayan bu sorumluluk hayatın her aşamasına taşınmaktadır. Kaynak şahıslarımızdan biri eşinin ölümünün ardından, eşinin sağdıçlarının kendilerini bırakmadıklarını belirtmektedir (*Emine Özcan*).

Kaynak şahıslarımızdan İsmail Erdel sağdıçlığın önemi hakkında başından geçen şu olayı aktarmaktadır: *Benim Yenice'de arkadaşlarım var. Ama önce sağdıç dediklerime giderim. Onlar gelince ben onları açıkta bırakmam. Ben onlara gidince o da beni açıkta bırakmaz. Ben sağdıçlarımı bırakıp da başkasına gidemem. Bir dava arkadaşı vardır bir de sağdıç vardır. Sağdıç ne düşünürse düşünsün neye inanırsa inansın onunla dostluğumuz bitmez. Biz burada yedi ay birini yatırdık, yedirdik. Arkadaş Kemalpaşa'nın Şapçı köyünden. Kıbrıs çıkartması zamanında ben onun yanında çalıştım. Adama köyde bir iftira atmışlar. Adam kaçmış, on bir sene ülkeyi dolaşmış. En sonunda buraya geldi. Ben de damdaydım. Babamla görüşmüşler. Birbirimizi görünce ağlamaya başladık. Yirmi sene kaçtı adam. Sonra yalancı şahitler pişman oluyorlar. İfadelerini yirmi yıl sonra değiştiriyorlar. Adam yirmi sene sonra köyüne dönüyor ve oğlanlarını evlendiriyor. Biz bu adamı yedi ay sakladık. Köydekiler bunun kaçtığı duymuşlar. Yeni odadaki bazı insanlar başımıza iş alacağız diye bana yüz çevirdiler ama ben yine de o adamı yollamadım. Sağdıçlık böyle bir şey işte (İsmail Erdel).*

Bir kişinin düğününde sağdıçının olmaması utanılacak bir durumdur. Bu, o kişinin toplum tarafından sevilip sayılmadığını göstermektedir.

Kaynak şahıslarımızdan Cevat Kahveci başından geçen bir olayı şu şekilde aktarmaktadır:

Ben göreve başladığımda evlenmemiştim. Benim arkadaşımın da düğünü oldu. Pek de sevilmeyen bir kişiydi dolayısıyla sağdıç da yoktu. Gelin arabasının önüne oğlan kardeşi çıktı ama kimse ben bunun parasını vereyim demedi. Normalde sağdıçın görevidir. Başkası çıkıp da para vermez bizde. Ben durdum durdum

sonunda çıkıp parayı verdim. Akşama babası geldi teşekkür etti. Onu mahcup etmedim (Cevat Kahveci).

Balıkesir yöresinde sağdıç çok önemli bir konumdadır. Sağdıçsız yapılan düğünler muteber değildir. Sağdıçlı düğünlerde bu aile sağdıçın ebedi dostu olarak yer almaktadır. Balıkesir Çepnilerinde de sağdıç olan aileler birbirlerini bir aile olarak kabul etmektedirler. Birine gelen felaket kendilerine gelmiş gibi değerlendirilmektedir (Akay, 1935, 62).

Türkiye geneline bakıldığında da sağdıçlığın önemli bir yeri olduğu görülmektedir. Bu konuyla ilgili mevcut bilgiler Balıkesir yöresinden derlediğimiz bilgilerle paralellik göstermektedir. Burada Türkiye'nin bazı bölgelerinden örneklere yer vermek gerekirse Amasya'da Cumartesi günü yemekler hazırlanır. Misafirlere sabah kahvaltısı verilir. Damat hamama gitme hazırlıkları içinde olur. Hamama gitmeden önce oğlan evinde yiğitbaşı olanlara askı takılır. Her iki tarafın komşu, eş, dost ve akrabaları yiğitbaşı olurlar. Bu kişiler düğün boyunca gelen misafirlere hizmet ederler. Aksaklıkları giderirler. Askı, iki metre bez yardımı ile omuzdan koltukaltına kadar bağlanır. Sonra kız evine gidilir. Kız evinde yiğitbaşı olacılara askı takılır. Sağdıç evine gidilerek sağdıca askı takılır. Sağdıçlar ufak erkeklerden olur. Büyükler sağdıç olamaz. Bu yörenin geleneğinde sağdıç olacak kişi, damadın en yakın akrabasının küçük erkek çocuğundan seçilir. Kız tarafı kendi yakınından 3-4 gence, erkek tarafı da 15-20 gence askı takar. Sağdıç evinde bir-iki kişiye askı takılır. Askı takma işi bitince köy içinde dolaşılır. Amasya'da sağdıçlık kadar önemli olan bir kişi de düğün başıdır. Düğün kâhyası olarak da adlandırılan bu kişiler kız ve erkek ailesine en yakın kişidir. Düğün başı, düğünle ilgili her türlü organizasyonu yapıp yiğitbaşlarına aksaklık çıkmaması için görev dağılımı yapar (Güneş, 2002, 143). Amasya'da yiğitbaşları, sağdıç evine gelerek hamama gitmek üzere hazırlık yapar. Sağdıç, evinden alınır. Damat hamama giderken en eski elbiselerini giyer, yol boyunca davul ve zurna eşliğinde eğlenilir. Damadın arkadaşları damadın elbisesini yırtıp parçalarlar. Yörede görünmemesi için çevrilmiş yerlere ateşler yakılır. Büyük kazanlarla sular kaynatılmak suretiyle buralarda yıkanılır. Damat önce berbere götürülür ya da berber hamam yapılacak yerde damadın tıraşını yapar. Tıraş işlemi bittikten sonra damadın bekâr arkadaşları bir hedef belirleyerek koşarlar. Birinci olan kişinin bekârların içinde ilk evlenecek kişi olacağına inanılır. Birinciye hediyeler verilir. Bu yarışa "yuğruk koşusu" denir. Yıkama işi bittikten sonra sağdıç damat gibi

yeni elbiselerini giyer. Damat önde, yanında iki arkadaşı kız evinin önünden geçilerek düğün evine gidilir. Oradan da sağdıç evine gidilerek yemek yenilir. Yemekten sonra sağdıç babası, damat ve yakınlarına “sağdıç sigarası” diye bilinen gelenek haline gelmiş sigara ikramını yapar. Gelinin eşyaları, damat tarafının tuttuğu üstü açık araçlara konulur. Gelin ata bindirilir (şimdi gelin arabası hazırlanmaktadır). Dualar okunur, arabaya sağdıç annesi ve babası da biner. Buradaki masrafları sağdıç babası karşılar. Amasya'nın bazı ilçe ve köylerinde damat hamamdan geldikten sonra, evinin önüne döşek ya da çarşaf serilerek damatlıkları giydirilir. Damat döşeğin üstüne çıkar. Hemen yanında sağdıç durur. Sağdıçın kolunda kırmızı bir kurdele bağlıdır. Hep bir ağızdan giyilecek kıyafete göre ilahiler okunur. (Güneş, 2002, 150, 153).

Manisa'da, cumartesi günü öğle yemeğinden sonra sağdıçlar evlerine giderler. Elinde düğün bayrağı ile önde bayraktar sonra çalgı grubu ve arkasından da köyün gençleri omuzlarından tutulu üçer beşer kişilik gruplar halinde sağdıçları evlerinden tek tek alırlar. Gençler nara atarlar ve kabile köyün bir iki yerinde meydan oyunları oynadıktan ve tüm sağdıçlar toplandıktan sonra oğlan evinin önüne gelir. Burada damat ve sağdıçlar birbirlerine tatlı bir şeyler yedirirler ve sarılırlar. Sonra da birbirlerini bellerinden tutup birer kere kaldırır. Bu tören esnasında sağdıçların ve damadın birbirlerine ilginç şakalar yaptıkları görülür. Oğlanın sağdıçları gezdirildikten sonra sıra kızın kardeşliklerine gelir. Bu kez önde iki köse (yeni evlenmiş genç erkek), ardında yine bayrağıyla bayraktar, sonra da çalgı grubu kardeşlikleri evlerinden tek tek alırlar. Kardeşlikler bu törende kıvrak giyerler ve en arkada yürürler, böylece kız evine gelinir (Avşar, 1984, 66).

Düğün sırasında, özellikle nikâh kıyılacağı sırada güvey adayı kaçırılarak saklanır. Bazen de güveyin eşyası, giyecekleri çalındığı gibi onunla birlikte sağdıçını da kaçırırlar. Buna güvey kaçırması adı verilir. Elazığ'da güvey çalmak, hamamdan çıktıktan sonra olur. Delikanlı çalınıp saklanır. Sağdıçından büyük ölçüde bir ziyafet sözü alınmadıkça meydana çıkarılmaz (Bozyiğit, 1989, 24). Kınayı, yiğitbaşı (Akviran-Vezirköprü-Samsun), sağdıç, güveyin en yakın bir arkadaşı (Vezirköprü-Samsun), gençlerden biri (Niğde) ya da dostlardan yakınlardan biri yakar. (Bozyiğit, 1989, 27).

Aydınlılar'da, damadın yakın arkadaşlarından seçilen sağdıçın mutlaka evli ve bir erkek evlat sahibi olması gerekir. Geleneğe göre, oğlan evinde dikilen büyük bayrağın yanında sağdıçın evinde de küçük bir bayrak dikilir. Bu da gerdek gecesi sabahında indirilir. Sağdıç, düğün sırasında eğlence çıkarmak, düğün sahibinden hediye almak için damadı kaçırıp saklamak isteyenlere karşı damadı korur; onun bütün ihtiyaçlarını yerine getirir. Karısı da aynı şekilde sürekli gelinin yanında bulunur ve onun ihtiyaçlarını karşılar. Sağdıçın görevi gelin ile damat gerdeğe girinceye kadar devam eder. Bayrağın indirilmesiyle de görev sona erer. Görevli olduklarını belirtmek için hem sağdıçın hem de onun karısının koluna kırmızı bir mendil ya da şerit bağlanır (Çıblak, 2005, 187).

Gaziantep'te, kına konvoyu oğlan evine yaklaşınca şarkılar, türküler, şenlik artar. Kınanın geldiğini duyan damat saklanır. Onun yerini ancak sağdıçı bilir. Herkes damadı arar. Saklandığı yerden, sırtına yumruk vurarak ortaya getirilen damat, bir sandalyeye oturtulur. Önce davetliler arasında bulunan öksüz birinin eline kına yakılır. Sonra sağdıç damadın ve arkadaşlarının kınasını yakar, sağdıçın yani kınayı yakan en yakın arkadaşının da bekâr olması şarttır. Sağdıç, oğlanın eline kınasını yakar, üstüne de kız evinden kına tepsisiyle beraber gönderilen dört köşesi sarı işlemeli tülbenti sarar (Dai, 2007, 73).

Gaziantep'te, güveği namaza giderken iki tarafında mumlar yanar. Bu şamdanlar ağaçtan yapılmış ve ağaç dalı gibidir. Hususi bir şekil taşır. Her bir şamdanın üzerinde 8-10 mum yanar. Bu şamdanlar renkli kâğıtlarla güzelce süslenirler. Bunları güveğinin sağında solunda iki kişi tutarlar. Bu kişilere (sağdıç) denir. Bunlar bu hizmetlerinin hiç mükâfatını görmezler ve çevre filan da almazlar. Onun için Antep'te "Emeğim sağdıç emeğine döndü" diye bir de atalar sözü vardır. Güveği namaza gidip gelirken önü sıra gazeller, ilahiler okunur, koşmalar söylenir. Camide imam efendi bir nikâh tazeleme ve bir de dua yapar. Bu dua yaz ise camiin avlusunda halka şeklinde oturarak, kış ise camiin içinde yapılır. Duadan sonra güveği evvela imam efendinin, sonra da oradaki yaşta büyük olanların ellerini birer birer öper. Sonra sağdıçlar mumları alırlar, öne düşerler. İlahiciler susar, şarkıcılar türkücüler alır, bunlar susar, gazel ve koşmacılar alır, alaylar, şakalar içinde güveği evine getirirler. Hem de gidilen yoldan olmamak şartıyla (Gaziantep Halk Bilgisi Derlemeleri I, 1959, 53).

Horzum'da sağdıçlar, damat ve geline evliliklerinde, yardımcı olan, evlilik ve bilhassa gerdek gecesi ile ilgili sır bilgileri veren, onlara öğreticilik yapan kişilerdir. Sağdıç esasta evli erkek ve evli kadınlardan olur. Yaşları da damat ve gelinin bir üst yaş grubundandır. Son yıllarda sağdıçlık müessesesi esas fonksiyonundan uzaklaşmış ve sadece bir geleneğin şeklen sürdürülmesi şekline dönüşmüştür. Bekârlar da sağdıç olabilmektedir (Gökçe, 1996, 153).

Safranbolu'da, damat akşama kadar sağdıcı ve arkadaşları tarafından gezdirilir, eğlendirilir (Koşay, 1944, 93). Diyarbakır'da, güvey gerdek gecesinin sabahı, sağdıç ve birkaç arkadaşının refakatinde hamama gider. Hamam masrafı sağdıca aittir (Koşay, 121). Elazığ'da, güvey hamamdan çıktığı andan itibaren sağdıcıdan başka kimse ile konuşmaz. Meclis huzurunda en büyük zat tarafından oturun emri verilmedikçe oturmaz. Sağdıcın bilgisi olmaksızın güveyin üzerindeki mevcut eşyasından birini düğüncülerin çalması, sağdıç tarafından bir davet verilmedikçe iade edilmemesi adettir (Koşay, 123). Erzincan'da, damadın bir sağdıcı olur. Sağdıç, damadı hamama ve tıraşa götürür. Sağdıç bütün hamam ve berberin masrafını verir. Çarşambayı Perşembe'ye bağlayan gece oğlan evinde kına gecesi yapılır. Sağdıç rakıları alır, oğlan evi mezeleri yapar, davetliler gelir, içerler, oynarlar (Koşay, 127).

Manisa'da, kına gecesinden bir gün önce damadın sağdıçları ve yakın arkadaşları kız evinden çeyiz almaya gelirler. Bu, genellikle Cuma gününe rastlar. Damadın arkadaşlarından biri veya sağdıç, bir odaya kapatılır yahut da sandığın üzerine oturtulur. Makul bir hediye veya para alınmadan sağdıç bırakılmaz, sandık verilmez (Akgül, 1987, 58).

Tarsus'ta, düğünde sağdıcı oğlan kendisi seçer. İki tane sağdıç olur, bunlardan biri evli, diğeri bekârdır. Düğün bitene kadar sağdıcın görevi devam eder. Düğün boyunca sağdıç damadı öğütler. Gerdekten sonra sağdıç oğlanı yıkar, bayrağı indirir. Oğlanı damat tıraşına sağdıç götürür (Tarsus Alan Araştırmaları, 1998, 77).

3.3. Sünnet Sağdıçlığı

Sağdıçlık denildiğinde genellikle akla evlilik gelmektedir. Ancak, sünnet düğünlerinde de sağdıç bulunmaktadır. Buradaki sağdıcın işlevi ve fonksiyonu biraz

daha farklıdır. Balıkesir yöresinde kirve uygulaması bulunmamaktadır. Bunun yerine sünnet çocuğunun sağdıçı olmaktadır. Buradaki sağdıç, küçük bir çocuktur. Burada kurulan kardeşlik çocuğun büyümesiyle düğününe de devam etmektedir.

Kelime anlamı olarak sünnet;

Sünnet kelimesi, Türkçe Sözlük'te "Hz. Muhammed'in Müslümanlarca uyulması gerekli sayılan davranışları ve herhangi bir konuda söylemiş olduğu söz", "Erkek çocukta erkeklik organının ucundaki derinin çepeçevre kesilmesi" anlamlarında verilmektedir (Türkçe Sözlük, 1998). Arapça hitan kelimesi de "gulfe (sünnet derisi)"nin kesilerek alınması anlamında kullanılmaktadır (İslam Ansiklopedisi, 1968, 113. Cüz, 242-243).

Ergenliğe geçiş töreni olarak sünnet;

Yahudilik ve Müslümanlıkta sünnet uygulaması bulunmaktadır. Halk arasında da sünnet "çocukluktan erkeklığe geçiş" olarak ifade edilmektedir. Ergenliğe geçiş töreni olarak değerlendirebileceğimiz sünnet uygulaması bir ayrılığın simgesidir. Bu ayrılık bireyin çocukluğundan ayrılmasıdır. O, artık erkekler grubunun üyesidir. Bundan sonraki yaşamında da erkek olmanın şartlarına uyacaktır. "İlkel" toplumlarda da ergenliğe geçiş törenleri geleneksel bilginin öğrenilmesi olanağını sağlamaktadır.

Erkeklerin ergenliğe geçiş törenleri içerisinde yaptıkları tek uygulama sünnet olmasa da, en uzun süre varlığını sürdüren sünnet olmuştur. Sünnet dışında dövme yaptırma, vücutta yaralar oluşturma, çeşitli şekillerde boyanmalar bunlara örnek gösterilebilir. Sünnet, hem erkeklığın hem de kocalığın simgesi sayılmakta, sünnetsiz erkeklerle kadınlar evlenmek istememektedirler. Evelyn Reed, bu konuyla ilgili olarak sünnetin bir evlenme tezkeresi olmakla birlikte aynı zamanda bir kardeşlik tezkeresi de olduğunu belirtmektedir. Ona göre erginlenen erkeğin işkenceler sonucu edindiği işaretler, yalnızca onun yabancı bir toplumun kadınına koca olabileme hakkını kazandığını göstermemektedir. Söz konusu işaretler, eski bir düşmanın bundan böyle kadının erkek akrabaları tarafından bir çapraz yeğen, kayınbirader, bir dost olabileceğini de göstermektedir (Reed, 1995, 36).

Reed, başlangıçta bu törenlerin kadınların denetiminde olduğunu, zamanla kadınların bu törenlerin dışında kaldığını belirtmektedir. Kadınların bu törenlere

katılmasının yasaklanması, hatta ölümlle tehdit edilmeleri erkeklerin gizli cemiyetlerinin de kurulmasının başlangıcı olmuştur (Reed, 1995, 38).

Sünnet bir ergenliğe geçiş töreni olmanın yanı sıra bireyin toplum tarafından kabul edilmesinin de meşrulaştırılmasıdır. Mircea Eliade'nin ifadesiyle insan bir kere doğmakla tamamlanmış olmamaktadır; ruhani olarak bir ikinci kere daha doğması gerekmektedir. Eksikli, rüşeym halindeki bir durumdan, mükemmel, erişkin bir duruma geçmesi gerekmektedir (Eliade, 1991, 157). Eliade'ye göre erginleme kavramı üç kategoride ele alınmalıdır. İlki, ergenlik ritüelleri olarak bilinen çocukluktan yetişkinliğe atılan sembolik yeniden üretimlerdir. İkincisi, gizli bir topluluğa ya da kardeşlik birliğine girerken uygulanan ritüellerdir. Sonuncu kategoride ise mistik erginleme süreçleri ele alınmaktadır (Eliade, 1994, 2).

“İlkel” dinlerden semavi dinlere, ilkel toplumlardan günümüz modern toplumlarına kadar sünnet daima bir geçiş töreni olarak kabul görmüştür. Bu nedenle kirvelik kurumu da büyük önem kazanmıştır. Balıkesir yöresinde ise kirvelik uygulaması görülmemektedir. Geçiş töreninde sünnet çocuğunun yanında kendi akranı başka bir çocuk bulundurulmakta, sağdıç olan bu çocuk da sünnet çocuğu gibi giydirilmektedir.

Kaynak şahıslarımızdan biri eskiden sünnet çocuğunun tek başına sünnet edilmediğini, kimse olmasa bile yanında bir horoz kesildiğini belirtmektedir (*Fazlı Sarı*).

Sağdıç olacak çocuğun yaşı;

Balıkesir yöresinde sünnet çocuğunun sağdıç, sünnet çocuğuyla aynı yaşta olmaktadır (*Dursun Akçay, Ayşe Aktaş, Gülizar Aslan, Havva Aslantekin, Fatma Ateş, İsmail Erdel, Sait Çal, Cevat Kahveci*).

Sağdıç olma durumu

Aynı anda sünnet olanlar da birbirlerinin sağdıç olurlar. Sağdıç olan çocukların koluna (*Havva Aslantekin*), boynuna (*Gülizar Aslan, Fatma Ateş*) kırmızı mendil ya da kurdele bağlanmaktadır. Sünnet çocuğu sağdıçını kendisi belirleyebileceği gibi (*İsmail Erdel*) aileler arasında yakın olan kişilerin çocukları da sağdıç olarak seçilebilirler. Sünnet çocuğunun sağdıçları sünnet olmuş olmalıdırlar

(Sait Çal). Sünnet çocuğunun sağdıçı devamlı sünnet çocuğunun yanında olacağından, sünnet olmamışsa bu durumdan korkacağı düşünülmektedir.

Sağdıçın düğündeki görevi;

Sünnet çocuğunun sağdıçının, sünnet düğünündeki işlevi, sünnet çocuğunun yanında bulunarak ona eşlik etmesidir (Dursun Akçay, Gülizar Aslan, Havva Aslantekin, Fatma Ateş, İsmail Erdel, Sevim Kahveci).

Düğün sahibinin sağdıç olan çocuğa hediyesi;

Sağdıç olan çocuğa sünnet çocuğunun ailesi bir elbise alırlar (Dursun Akçay, İsmail Erdel, Sevim Kahveci).

Sağdıç anne-babasının düğündeki görevi;

Sağdıç olan çocuğun ailesi de düğünde altın takarlar (Ayşe Aktaş, Sevim Kahveci). Balıkesir Çepnilerinde sünnette sağdıç olan çocuklar eğer arkadaşlıkları devam ederse ilerleyen zamanda musahip olabilmektedirler (Dursun Akçay). Sünnet çocuğunun sağdıçının anne babası düğüne bir sini baklava getirmektedir (Havva Aslantekin).

Balıkesir Tahtacıları ise sünnet sağdıçlığının değil sünnet kardeşliğinin olduğunu belirtmektedirler. İki çocuğun aynı anda sünnet edilmesi neticesinde bu çocuklar birbirinin sünnet kardeşi olmaktadır. İlerleyen zamanlarda anlaşamaları da birbirlerine karşı saygıları devam etmektedir. Sünnet kardeşinin beğendiği, evlenmek istediği biri varsa diğeri onunla asla evlenemez. Bu durum topluluk içerisinde hoş karşılanmamaktadır. Bu kişiler de isterlerse ileride musahip olabilmektedirler (Mehmet Aydoğan, Senem Aydoğan, Sabriye Örki, Güllü Tosun, Kezban Uysal, Şakir Yalazı, Adil Yalçın).

Kaynak şahıslarımızdan edindiğimiz bilgilere bakıldığında sünnet çocuğunun sağdıçının sayısında bir sınırlama olmamakla birlikte genellikle bir kişi olmaktadır. Burada da hediyeleşmenin ön plana çıktığı görülmektedir. Tahtacı köylerinde sağdıç değil kardeş ifadesi yer almakta ve bunların da aynı anda sünnet olmaları halinde kardeşlikleri gerçekleşmektedir.

3.4. Yengelik

Kelime anlamı olarak yengelik;

Divanü Lügati't Türk'te *yengge* (yenge) kelimesi “büyük kardeşin karısı” olarak tanımlanmaktadır (Kaşgarlı Mahmud, III, 380).

Dede Korkut Kitabı'nda Banu Çiçek'in Yalancu Oğlu Yaltacuk ile olan düğünlerinde Kısırca Yenge'den bahsedilmektedir. Beyrek evlenen kızın kalkıp oynamasını istediğinde onun yerine Kısırca Yenge oynar (Ergin, 2004, 116-152). Dede Korkut'ta yer alan şekliyle burada yengenin fonksiyonu hakkında kesin bir bilgi edinememekteyiz. Orhan Şaik Gökyay, Dedem Korkudun Kitabı adlı çalışmasında yenge kelimesini “kız evine gelini götürmek üzere gönderilen kadınlar, gelinci, gelini oğlan evine götüren kadınlardan her biri, sağdıç kadın, yenge” olarak açıklamaktadır (Gökyay, 2000, 310).

Türkçe Sözlük'te “bir kimsenin kardeşinin, dayısının veya amcasının karısı, kadınlar için bir seslenme sözü, düğünde geline kılavuzluk eden kadın” şeklinde, Derleme Sözlüğü'nde ise yenge “Geline kılavuzluk eden kadın, düğün çağrıcısı, evlenme işlerinde aracılık eden kadın” biçiminde yer almaktadır (Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü VI, 2009, 4821).

Yukarıdaki tanımlardan yenge kelimesinin başlangıçta erkek kardeşin eşine verilen bir isimken zamanla anlamının genişlediği görülmektedir.

Yenge sayısı;

Balıkesir yöresinde düğünlerde yenge sayısı değişiklik göstermekle birlikte en fazla dört yenge bulunmaktadır.

a. Bir tane yenge olur o da kız tarafından olur. Oğlan evinin yengesi olmaz (*Hasan Düzgün*).

b. İki yenge olur. İkisi de kız tarafındandır (*Gülizar Aslan, Fatma Ateş, Altın Buyruk*).

c. Gelinin kınasını iki yenge yakar. Biri oğlan yengesi biri de kız yengesi olur (*İsmail Erdel*).

d. İki kız iki erkek tarafından dört yenge tarafından yakılır. Biri kınayı tutar, biri kına sepetini tutar. Bir kız yengesi bir eline, bir erkek yengesi de diğer eline kınayı yakarlar (*Ayşe Çektin, Aysel Özçelik*).

Yenge olacak kişilerde aranan özellikler;

Yenge olacak kişilerin bazı özelliklere sahip olması gerekmektedir. Aranan özellikler arasında dürüst, namuslu, mutlu bir evlilik ve çocuk sahibi olmak en başta gelenlerdir. Gelinin kınası onun namusunun simgesi olmakla birlikte artık kızlıktan kadınlığa geçişinin de bir sembolüdür. Bu nedenle bu işi yapacak kişilerin herhangi bir eksiği ya da ayıbı olmamalıdır.

a. Boşanmış olmamalıdır (*Gülizar Aslan, Fatma Ateş, Hatice Ayaz, Ayşe Çektin, Hasan Düzgün, İsmail Erdel, Aysel Özçelik, Gönül Uzun*).

b. Kocasını ölmüş olmamalıdır (*Miyase Çetin*).

c. Mutlu bir evliliği olmalıdır (*Miyase Çetin*).

d. Kaçarak evlenmiş olmamalıdır (*Gönül Uzun*).

e. Hamile olmamalıdır. İnanişeye göre gelin alımına hamile bir kadın gittiğinde bebeğini kaybeder. Bu durum “dolu binersin boş inersin” sözüyle açıklanmaktadır (*Hatice Ayaz*).

f. Başı bütün olmalıdır. Balıkesir Çepni köylerinde başı bütün kişi boşanmış, kaçmış olmayan, kocası, çocuğu sağ, dürüst, dört başı mamur, evliliği iyi olan anlamında kullanılmaktadır. Musahipli kişiler de başı bütün kimselerdir (*Selvi Aygören*).

g. Dul ve kısır olmamalıdır (*Miyase Çetin*).

h. Dürüst ve namuslu olmalıdır (*Miyase Çetin*).

Yenge seçiminde en önemli husus yenge adaylarının boşanmış kişiler olmamalarıdır. Bu durum yıkılmış eve kimse eşya koymak istemez sözüyle açıklanmaktadır (*İsmail Erdel*).

Yenge/yengelerin düğündeki görevleri;

a. Gelin alımı

Yengelerin düğündeki işlevlerinden biri gelin alımı sırasındadır. Gelin almaya kayınvalide gitmez. Görevli olan yenge gider. Yenge gelin alımında kız eviyle pazarlık yapar. Gelini kız evinden teslim alır (*Hatice Ayaz, Aysel Özçelik*).

Gelin almaya gelirken damadın arkadaşları sağdıçları, yengeleri hepsi giderler. Oğlan tarafı bir honça hazırlar. Yengeler sinilerle tatlı, tavuk yapar. Oğlan tarafına bırakırlar. Balıkesir ili Dursunbey'e bağlı Aşağıyağcılar köyünde gelin ağacı adı verilen bir uygulama yapılmaktadır. Gelin ağacı gerçek ağaç değildir. Gelin alımına giderken oğlan tarafının yengelerinden üç kadına gelin ağacı denir. Gerdek sabahı el öpülürken gelin, gelin ağacı olan yengelere birer yazma verir. Gerdek gecesi sabahı gelinin başı yapılır. Bu baş yapmayı da gelin ağacı olanlar yapar (*Ayşe Çektin*).

Yenge, kız gelin olup giderken heybesine çerezini, yemeğini hazırlar. Gelinin yardımcısı olur. Damat gelene kadar yenge gelinin yanındadır. Gerdek gecesi sabahı yatağı yenge toplar. Damat da yatağın altına para koyar. Yenge o parayı alır. Gelinin her konuda yardımcısıdır. Yenge gelin arabaya binerken gaz lambası tutar. Gelinin iki sağdıcı da ayna tutarlar. Yengenin tuttuğu lamba yeni eve aydınlık, ışık götürüyor anlamındadır. O lamba ve ayna gelinin odasına konulur (*Miyase Çetin*).

Gelinin alımı hüzünlü bir olay olduğundan duygusal anlar da yaşanır. Bu anlarda gelin sevdiklerine deyişler söyler. Bu kişiler arasında yengeleri de bulunmaktadır. Cuma günü düğün başladığı zaman oğlan evinin sağdıçları gelir. Bayrak olur, o bayrak süslenir. Bayrağa çember, havlu, basma bağlanır. Bu süslü bayrağa *sehsana* denir. Kız evine gelindiğinde kız evinde yas olur, deyişler söylenir. Gelin çıkarken gelinle yenge arasında söylenen deyişlerden bazıları şunlardır:

Gelin çıkarken yengesi;

“Çalınan davulları düğün mü sandın

Açılan bayrağı gelin mi sandın

Ya deli gurbet ele gideni geri gelir mi sandın

Ölmüş ananı babanı gelir mi sandın”

Gelin de yengesine;

“Orta yerin çulunu kaldırma

Geleni geri çevirme

Benim yokluğumu kimselere bildirme” der (*Gülizar Aslan, Fatma Ateş*).

Kına gecesi

Yengelerin ön planda olduğu en önemli aşama kına gecesidir. Kınanın yakılmasından, kına gecesinin yönetilmesinden yengeler sorumludur. Kınanın yakılması esnasında kız annesi yengelerin omuzlarına birer yazma örter. Bu da yengelere birer hediyedir. Yengelerin yazmaları birbirinin aynıdır ancak düğüne davet edilirken herkese verilen örtülerden de daha gösterişlidir (*Halime Akdağ, Hatice Ayaz, Aysel Özçelik, Kezban Uysal*).

Geline kına gecesinde kınayı yengeler yakmaktadır. Yengeler genellikle yakın akrabadan seçilmektedir. Dayının, ağabeyin, amcamın eşleri yenge olmaktadırlar (*Hatice Ayaz, Kezban Uysal*). Eskiden yakın akrabadan yenge olunmadığını, bu işe eli yatkın olan ya da aileler tarafından sevilen sayılan komşuların da kına yaktığı belirtilmektedir. Zaman içerisinde akraba dışındaki kişilerin bu işi ticarete dökmeleri neticesinde yakın akrabadan yenge seçilmektedir (*Ahmet Gündüz*). Bazı yerlerde ise kız tarafının yengesi kınanın yakılması sırasında sadece bekler, kınayı oğlan tarafının yengesi yakar (*Halime Akdağ*).

Balıkesir yöresinde geline iki kez kına yakılmaktadır. İlki herkesin katıldığı kınadır. Buradaki kınayı oğlan tarafının yengesi yakmaktadır (*Hatice Ayaz*). Gelinler burada yakılan kınayı çoğunlukla ellerinde tutmazlar ya hemen yıkarlar ya da avuçlarının içine peçete koyup üzerine kınayı koyarlar. Böylelikle kına tutmamış olur. İkinci yakılan kınaya ise ana kınası adı verilmektedir. Ana kınasının yakıldığı yer kız evidir ve kız tarafının dışında kimse bu kınaya katılamaz. Buradaki kınayı kız tarafının yengeleri yakar. Kızın sağdıçları ve arkadaşları kına yakıldıktan sonra kızı havaya kaldırarak tavanı öptürürler. Damat gelir, kızın sağdıçlarına bahşiş verir ve gelini indirirler. Kız tarafı yengeler, sağdıçlarla birlikte gecenin bir yarısı erkek tarafının tüm akraba ve arkadaşlarını çalgılar eşliğinde dolaşmaya başlarlar. Her kapıdan bir şey alırlar. Toplanan hediye, para, yiyecek vs. hepsi damada verilir (*Haydar Özçelik*). Yengenin yaktığı kınanın tutması önemlidir. Sabah olup kınalar açıldığında kimin yaktığı kına tutmamışsa o yenge geline ve arkadaşlarına tavuk, tatlı, yazma vs. bir şey vermek zorundadır (*Hatice Ayaz*).

Balıkesir ili Savaştepe ilçesine bağlı Kozcağz köyünde ise kına gecesi Cumartesi gecesi yapılmaktadır. Kına gecesine yalnızca kadınlar katılırlar. Gelinin dışında tüm kadınlar oynarlar. Kına yakılmadan önce gelin annesine, babasına,

ninesine, yengesine, arkadaşlarına beyit atar. Bu karşılıklı atışmalar bir iki saat sürmektedir. Sonra kına yakılır. Kınayı yengeler yakar. Biri gelinin sağına biri soluna geçer. Sağ elini oğlan evinin yengesi yakar. Sol elini de kız evinin yengesi yakar. Gelinin deyişlerine örnekler ise şunlardır:

Mezarlığının dalları

Arılar düşürür yerlere balları

Kara yerde mi giyecek

Makbule ablam alları

Paşam paşam tek paşam

Şu aşağıdan gelen hasta

Yukarıdan gelen posta

Ağabeyimin haberlerini getiren

El kadar kara yazılı gaste

Ufacık olur elmanın fidanı

Aramazlar gurbet ele gideni

Gül diye taktınız babam çakır dikeni

İstemediğim yerlere verdiniz babam beni

Yakma gelin kınasını

Elimi yakar yakman babamın kınasını

Burcu kokar kendi derdim kendime yeter

Anam anam kadın anam

Sağ yanıma baktım

Çift oluklu pınar sandım

Sol yanıma baktım

Beyaz sıvalı duvar sandım

Ben de amcamın hanımlarını

Kendimle bir yanar sandım

Yengem yengem çifte yengelerim (Ayşe Aktaş).

Düğün günü;

Gelin düğün günü oruç tutmaktadır. Oruçlu olduğu bu günde kimseyle konuşmaz, oyun oynamaz. Akşam ezanı okunduğunda geline sofrayı yenge hazırlar (*Miyase Çetin*).

Gerdek gecesi;

Yengenin sorumluluklarından biri de gerdek gecesinde çarşafı almaktır. Yengeden başka kimse buna cesaret edemez. Gerdek gecesi sabahı gelin oturması yapılmakta ve bu uygulamaya yalnızca kadınlar katılmaktadır. Köylerde bu adet devam etmekle birlikte Balıkesir merkezinde bu adet terk edilmeye başlanmıştır. Alevi köylerinde ise baş bağlama adı verilen bir uygulama yapılmaktadır.

Gerdek gecesinin sabahında yenge gelinle damadın kapısını çalar ve çarşafı ister. Kayınvalideye müjdeyi verir. Karşılığında da hediye ya da bahşişini alır (*Miyase Çetin*). Gerdek gecesinin sabahı gelin kalkar, kaynanasının kaynatasının elini öper. Oğlan yengesi gelin için kırmızı gelinlik yapmıştır. Gelin gerdek sabahı onu giyer ve gelin oturması yapılır (*Gülizar Aslan, Fatma Ateş, Hatice Ayaz, Altın Buyruk*).

Balıkesir yöresinde baş bağlama töreni, gerdek gecesinin sabahında büyük yengenin gelinin başını yapmasıyla gerçekleşmektedir. Geleneksel kıyafetler giyilir. Beş, altı, yedi renk renkli tülbentler bağlanır, tepelik takılır. Baş bağlama töreni kız olanlara yapılmaktadır (*Birgül Kaplan*).

Tarsus'ta, yengeler kız oğlan evine giderken kızın ardından ata binerler. Yengeler evli olurlar. Yol boyunca yenge olan kişilere yapılan şakalar bulunmaktadır. Yengenin ayakkabısı çalınır, çalana yengenin kocası bahşiş verir. Yengelere oğlan tarafı birer mendil verir. Gelinin oğlan evine inmesiyle yengenin de

görevi biter. Tarsus'ta çarşaf kaldırma görevi ise sağdıdır. (Tarsus Alan Araştırmaları, 1998, 77).

Aydınlı Oymağı'na bağlı Tahtacılar arasında, oğlan tarafında, “yenge binme” adı verilen ve yakın akrabalarından yeni evlenmiş kadınlara yengelik görevinin verilmesi şeklinde gerçekleştirilen bir gelenek vardır. Köylüyü düğüne davet etmekle görevli kişi, oğlan evinin yenge olmasını istediği kişilere okuntu olarak ayna dağıtır; böylelikle onları hem düğüne hem de yenge olmaya davet eder. Sayıları üç, beş, yedi, dokuz arasında değişen bu yengeler, düğünde oğlan evine hizmet eder; gelinin gelinliğini, kınasını vb. eşyalarını kız evine götürür, gelin alma gününde üçetek adı verilen kıyafetlerini giyip başlarını da geleneksel şekilde bağlayarak oğlan evine getirilinceye kadar geline eşlik ederler (Çıblak, 2005, 185).

Evlilik törenlerinin dışında yengenin rolü;

Yengenin rolü yalnızca evlilik törenleriyle sınırlı değildir. Balıkesir yöresinde sünnet çocuğuna da kınayı yenge yakmaktadır. Burada yenge tek bir kişi olmakta ve genellikle de erkek tarafından seçilmektedir. Sünnet düğününde çocuğun yengesi bir sini içine kına koyar. Kınanın üzerine de bir mum diker ve bu tepsiyi kadınlar arasında gezdirir. Herkes o sininin içine hediye, para koyar (*Halime Akdağ*).

Kız çocukları altı ay olunca altı ay kınası yakılmaktadır. Burada da kınayı yakma görevi yengelere düşmektedir (*Hatice Karaca, Ramazan Karakoç, Zeynep Koptekin*).

3.5. Ahretlik

Kelime anlamı olarak ahretlik;

Ahretlik, Türkçe Sözlükte; “besleme kız”, “ahret kardeşi olan kadınlardan her biri” olarak tanımlanmaktadır. Ahret kardeşliği ise “inanç ve ibadette birbirinden ayrılmayan ve bu ilişkiyi ahrette de sürdüreceklerini düşünen kadınlara verilen ad” şeklinde yer almaktadır (Türkçe Sözlük, 1998). Osmanlıca-Türkçe Sözlük'te ise “evlatlığa alınan öksüz” ve “ahret kardeşi” olarak tanımlanmaktadır (Devellioğlu, 2005). Derleme Sözlüğünde ahretlik; “kendinden geçmiş adam”, ahret yoklaması ise

“bir çeşit kan kardeşliği” şeklinde yer almaktadır (Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü I, 2009, 134). Tarama sözlüğünde “ahiret oğlu” kavramı yer almakta olup “evlatlık” manasındadır (Yeni Tarama Sözlüğü, 1983, 5). Antropoloji Sözlüğünde ahiret kardeşliği; “yaşlanmış kadınlar arasında öteki dünya inancına dayanarak kurulan dostluk/kardeşlik ilişkisi” şeklinde tanımlanmaktadır (Kudret ve Aydın, 2009).

Balıkesir yöresinde ahiretlik için *olma kardeş* de denilmektedir (*Gülizar Aslan*).

Hemen hemen bütün dinlerde ortak olan ve kutsal kitaplarda da yer alan inanışa göre tüm insanlar ölecek ve ahiret hayatı adı verilen hayat için yeniden dirilecektir. Bu dünyadan götürülebilecek tek şey günahlar ve sevaplar olacaktır. Bir insan nasıl ki, bu dünyanın ağır yükünü tek başına kaldıramayacağını düşünmüşse, öteki dünyaya göç ettiğinde de hesaba çekileceğini ve bu ağır yükü tek başına taşıyamayacağını düşünmüştür. Bu noktada kendisinin günahına ve sevabına ortak olacak, gerekirse onunla birlikte cennette gülecek, cehennemde yanacak birine ihtiyacı vardır. Böyle bir sorumluluğu da ancak “kardeş” diyebileceği ve aralarında kan bağı olmayan bir kişi yüklenebilecektir. Bu kardeşlik olgusu, bu dünyadaki iyi ve kötude ortak olmanın yanında, öteki dünya için de bir hazırlık anlamı taşımaktadır.

Ahret kardeşliği olgusu, kaynağını işte bu dünyanın dışında başka bir öteki dünyanın varlığı inancından almaktadır. “İlkel” insanın zihninde bu dünyada sahip olamadığı hiçbir şeye öteki dünyada da sahip olamayacağı düşüncesi vardır. Lucien Levy-Bruhl, *Genelde ilkel insan, öldükten sonra bir yaşam olduğuna inanmaktadır. Ona göre insan ölünce canlıların dünyasındaki varlığı sona ermekte ancak yok olmamaktadır. Yalnızca bu dünyadan, bir başkasına geçerek oradaki yeni koşullara uyarak belli bir süre yaşamaktadır* der (Levy-Bruhl, 2006, 236).

Mahmut Tezcan, *Tasavvuri Akrabalık ve Ülkemizdeki Uygulama* adlı makalesinde ahret kardeşliğinin İslam inancı çerçevesinde genellikle yaşlı kadınlar arasında görülen bir uygulama olduğunu belirtmekle birlikte Batı Anadolu ve Karadeniz bölgesinde, Ankara ve İzmir’in köylerinde de genç kızlar arasında da bu uygulamanın varlığından söz etmektedir (Tezcan, 1982, 119-120). Ali Rıza Balaman da ahret kardeşliğinin yaşlı kadınlar arasında yapılmakta olduğunu belirtmektedir (Balaman, 2002, 83).

Balıkesir yöresinde ahretlik, yaşlı kadınlar arasında da olmakla birlikte gençler arasında daha yaygın bir uygulamadır. Balıkesir yöresinde çocukken aileler arasında sözleşme şeklinde ahret olunabilmekte, bunun yanında genç kızlar iyi anlaştıkları kızlarla ahret kardeşi olmakta ya da evlendikten sonra da genellikle düğünlerde, bunun dışında yolculuk ya da hastanede kalış sırasında da ahret olabilmektedirler. Yukarıdaki tanımlara bakıldığında genellikle yaşlı kadınlar arasında olur ifadesi Balıkesir yöresi için geçerli bir ifade değildir. Balıkesir yöresinde yer alan ahret kardeşliği isim olarak Çepni ve Tahtacı köylerinde musahip kelimesi yerine de kullanılmaktadır. Burada bahsedeceğimiz ahret kardeşliği ise yalnızca kadınlar arasında olmaktadır. Oluşum ve yaptırımları bakımından da musahiplik kadar katı değildir.

Ahret edinme ve ahret olma töreniyle ilgili olarak belirli bir yaş sınırlaması bulunmamaktadır. Küçükken aileler tarafından yapılabildiği gibi bireylerin kendilerini bildikleri her andan itibaren ahret oldukları da görülmektedir. Balıkesir yöresinde ahret olma törenlerinde kaynak şahıslarımızdan edindiğimiz bilgiler neticesinde dua ile yapılan bir törene rastlayamadık. Ahret olma törenlerinde bohça hazırlanması kardeşliğin oluşumunun olmazsa olmazıdır. Ahret bohçasındaki eşyaların genellikle beyaz renkli olmasına dikkat edilmektedir. Bohçanın içerisine konulan eşyalara bakıldığında kişinin kullanabileceği eşyalar olmakla birlikte namaz seccadesi, tespih gibi dinsel öğelerin de bulunduğu görülmektedir. Buradaki bohça olayı söz bohçasını hatırlatmakta, kaynak şahıslarımız da ifadelerinde kendilerini “nişanlı çiftlere” benzetmektedirler. Bu kardeşliğin oluşumunda da hediyeleşmenin, bir anlamda değiş tokuşun olduğunu belirtmek gerekmektedir. Bu hediyeleşme bireylerin birbirlerine verdikleri sözdür, antdır.

Ahret seçimi

- a. Düğünde ahret oldum. Annesi “sizi ahret yapalım” diye teklif etti (*Halime Akdağ, Gülizar Aslan, Emine Özcan*).
- b. Kızımı eşimin sağdıncının kızıyla ahret yaptık (*Emine Özcan*).
- c. Küçükken pikniğe gitmiştik, kardeş olalım dedik (*Gülizar Aslan*).
- d. Ahretlik olunacak kişi başka köyden de kendi köyünden de olabilir (*Gülizar Aslan, Hatice Ayaz*).

- e. Ahretlik kendi köyünden de olur ancak genelde komşu köylerden olur (*Miyase Çetin*).
- f. Ahret olacak kişilerin yaşı birbirine yakın olmalıdır (*Hatice Ayaz*).
- g. Aileler ahret olmamızı istedi (*Derya Avcı*).
- h. İki bayan arasında olur. Mesela hastanede tanışıp ahret olabilirler (*Fazlı Sarı*).
- i. Genç kız evlenirken ahret olunur (*Kezban Uysal*).

Ahret olma yaşı;

- a. On yedi yaşındaydım (*Emine Özcan*).
- b. Kızımı yedi-sekiz yaşında ahret yaptık (*Emine Özcan*).
- c. Yirmi beş yaşında ahret olduk (*Hatice Ayaz*).
- d. Bir buçuk, iki yaşındaki çocuklar ailelerin münasip görmesiyle ahret yapılırlar (*Sait Çal*).
- e. Üç, dört yaşlarında, hatta aileler anlaşılırsa daha doğmadan ahret yapılmaya karar verilir (*Sevim Kahveci*).
- f. İlkokul dördüncü sınıfta ahret olduk (*Derya Avcı*).
- g. Küçükken aileler ahret yaparlar (*Ayşe Aktaş*).

Ahret sayısı;

- a. Bireyler, istedikleri kadar kişiyle ahret olabilirler (*Halime Akdağ, Zeynep Koptekin, Emine Özcan*).

Ahret olma zamanı;

- a. Bekârken de evliyken de ahret olunabilir (*Gülizar Aslan, Zeynep Koptekin*).
- b. Bekârken düğünde ahret olunur (*Kezban Uysal*).
- c. Ahretlik bekârken olur (*Halime Akdağ*).

Hediyeleşme;

a. Ahret olmaya karar verdikten bir ay sonra Dursunbey'e geldiler. Bohça getirdiler. Bohçanın içinde elbiselik, üzerinde çember, çorap, terlik, bana yarayacak hediyeler getirdiler. Biz de onlara verdik. Ondan sonra bağımız kopmadı (*Emine Özcan*).

b. Hediyeleşilir. Çember konulur. Eskiden bir iki sofralık insan gelir, bir iki gün kalıncıydı (*Gülizar Aslan*).

c. Bohça hazırladık. Çember, elbise, seccade, iç çamaşırı verdik (*Ayşe Aktaş, Hatice Ayaz, Zeynep Koptekin, Kezban Uysal*).

d. Yazma, elbise alınır (*Sait Çal*).

e. Yazma ve parmağına yüzük yapılır (*Birgül Kaplan*).

f. Bohça yapılır. İçine ahret anne ve baba için seccade, namaz bezi, namaz takkesi, çocuklar için ayakkabı, elbise konulur. Bohça ve bohçanın içindekiler genelde beyaz renkte olur (*Derya Avcı, Miyase Çetin*).

Ahret olurken dua okunması;

a. Bazılarında ahret olunurken dua falan da okunmuş ama bizde olmadı (*Hatice Ayaz, Emine Özcan*).

b. Dua okunmadı, kaşık çalıp oynadık (*Gülizar Aslan*).

c. Dua okunmaz. Önce aileler karşılıklı birbirlerine gelip giderler. Çocuklara el öptürülür (*Sait Çal*).

d. Dua okunmaz, toplanılıp yemek yenir (*Sevim Kahveci, Zeliha Karakoç Zeynep Koptekin*).

e. Dua okundu, tanıdık herkes çağırıldı. Çaylar, yemekler yapıldı. Nişan gibi oldu (*Derya Avcı*).

f. Dua okunmadı, toplanılıp ahretlere karşılıklı el öptürülür (*Halime Akdağ*).

Ahret kardeşliği, ahiret inancı düşüncesine bağlanmaktadır. Bu dünyada kendilerine destek bulan kadınlar bunu öteki dünyaya da taşımak istemektedirler. Ali Rıza Balaman ahiret kardeş olmanın nedenlerini şu şekilde açıklamaktadır: *Sözgelimi, sözel vasiyetlerinin yerine getirilmesi, kılmadığı kılamadığı namazlarının; tutamadığı oruçlarının, yerine getirmedeği getiremediği yeminlerinin bedellerinin*

ödenmesi, bu dünyadan göçenin ardından yapılacak işlemlerdir. Bunlara ek olarak ölü yemeği verme, mevlit okutma vb. işlemler de yapılması zorunlu kabul edilenler arasındadır. Oğlu var ama hayırsız, damadı inançsız dul kadın yukarıda saydığımız tüm işlemlerin yerine getirilmesi için inanacağı ve güveneceği öte dünya hakkındaki düşünceye en az kendisi kadar inanan, eşit koşulda bir sırdaşa gereksinim duyar. “Bir ayağı çukurda” yaşlı, birazcık varlıklı bireyin, aynı gereksinmeyi duyan, koşulları aşağı yukarı benzer olan birilerini bulması aynı yaşam içerisinde güç olmamaktadır. Birbirlerini sürekli sınama olanağı bulan bu bireyler uygun bir zamanda birbirlerine ahret kardeşi olmayı önerirler (Balaman, 2002, 84).

Konuyla ilgili kaynak şahıslarımızın ifadeleri ise şu şekildedir:

“Bu dünyada kardeşiz öteki dünyada da kardeş olalım diye yapıyoruz. Dünya ahret kardeş olalım diye yapıyoruz. Eskiden bu kadar dostluklar yoktu, görüşmeler yakınlıklar olsun diye yapılırdı.” (Emine Özcan)

“Öteki dünyada da bu dünyadaki gibi kardeşinle bir olsun diye yapılır. Birbirimizi görünce çok şükür görüştük diyip sarılıyorsun. Bizim amelimiz iyiyse Allah ahrette de kavuştursun görüştürsün diye dua edilir.” (Hatice Ayaz).

“Bu dünyada iyi geçiniyorsunuz öteki dünyada da birbirinize şefaath ediniz diye yapılan bir şey. “Ahretliksiniz ya bak o yarın ahrette de sana şefaath edecek” derlerdi.” (Derya Avcı).

“Ahrette beraber olmak için seçtiğin kişidir. Herkesin ahrette bir kardeş seçmesi gerekmiş bu dünyada. Ahrette komşun olsun diyorsun. Ahretliğini kendin götürürsen daha iyiymiş. Öteki dünyada da bu dünyada olduğu gibi hayat devam edeceği için bu dünyadan ahretliğini götürürsen daha iyi.” (Miyase Çetin).

Ahret kardeşler Balıkesir yöresinde birbirlerine “ahretlik, ahret, kardeş (Sait Çal), olma kardeş” şeklinde hitap etmektedirler. Ahretlikler arasında kurulan bu ilişkiler bireylerin anne-babalarına, kendi eş ve çocuklarına da sirayet etmektedir. Hitap şekillerinde bu ifadeler yer almaktadır. Bu hitap şekillerinden ahret kardeşlerin birbirleriyle olan ilişkilerinin, aileleri de bağladığı anlaşılmaktadır.

Ahretliklerin birbirlerinin anne-babasına hitapları;

a. Ahret anne-ahret baba (Derya Avcı, Hatice Ayaz, Miyase Çetin, Zeliha Karakoç, Emine Özcan).

b. Ahret teyze (*Gülizar Aslan, Kezban Uysal*).

Ahretliklerin çocuklarının ahretlere hitapları;

a. Ahret teyze (*Ayşe Aktaş, Gülizar Aslan, Ayşe Çektin, Emine Özcan*).

b. Yenge (*Halime Akdağ*).

Ahretliklerin eşlerinin birbirlerine hitapları;

a. Bacanak (*Gülizar Aslan*).

b. Ahret (*Ayşe Çektin*).

c. Sağdıç (*Ayşe Aktaş*) şeklindedir.

Ahretliklerin birbirleriyle olan ilişkileri o kadar yakın olmaktadır ki kaynak şahıslarımız bu durumu şu şekilde aktarmaktadırlar:

“Benim kızın kocası hep şaka yapardı. Benim hanımla Güldane evliler diye”
(*Kezban Uysal*).

“Benim bir ahret kardeşim var, benim çocuklarım onu esas teyzesi sanıyorlardı. Onun çocukları da beni öyle sanıyordu. Büyüyünce söyledik öyle olmadığımızı ama yine de teyze derler (*Ayşe Aktaş*).

Ahretliklerin birbirlerine karşı sorumlulukları;

Ahret kardeşleri kardeşliklerini herkese ilan ettikten sonra artık birbirlerine karşı sorumludurlar. Ahretlikler arasında gizli saklı bulunmamaktadır. Ana-babanın bilmediğini ahret kardeşler bilmektedirler. Öteki dünyasını birlikte yaşama düşüncesinde olan bireylerin birbirlerinden gizli saklılarının olmaması doğal bir durumdur. Bu aynı zamanda bir güven mekanizmasını da oluşturmaktadır. Toplum içerisinde kadınların hareket alan ve özgürlükleri erkeklere oranla daha kısıtlıdır. Bu kısıtlamalar içerisinde herkesin olduğu gibi kadının da kimsenin bilmesini istemediği durumları bulunmaktadır. Ancak birey paylaşma ihtiyacı da hissetmektedir. Bu noktada kendisini yargılamadan dinleyecek birine ihtiyaç duyacaktır. Bu da ahret kardeşidir. Ahretlikler özel günlerde ve ihtiyaç duydukları her anda ahretlerinin yanında olmakla yükümlüdürler. Kaynak şahıslarımızın görüşleri ise şu şekildedir:

“O dönemde telefon falan olmadığından mektuplaşıyorduk. Özel günlerimizde daha çok birlikte oluyoruz. Birbirimizin düğününde ölümünde el işini de maddiyatı da esirgemeyiz. Her bayram gidilirdi, boş geçilmezdi. Şimdi o kadar sık

görüŖsemiyoruz ama görüŖtük mü de uzun zamandan beri görüŖmemiŖ gibi oluyoruz. Kendi kardeŖlerimden ayırmıyorum onu da.” (*Emine Özcan*)

“Ahret kardeŖi aynı kardeŖin gibidir. Dursunbey’de ahretimiz var onun cenazesine falan gittik.” (*Hatice Ayaz*).

“Biz, bizim torunu burada yakın olduğumuz bir aile var. Onunla yaŖıt Ekin isminde ikisini ahret kardeŖi yapacağız. Birbirlerine ömür boyu kardeŖlik yapacaklar. Destek olacaklar.” (*Sait Çal*).

“Bize hep “hayatınız boyunca siz ahretliksiniz. Bize bir Ŗey anlatmıyor ama sana anlatır” derlerdi. Birbirimizle her Ŗeyi paylaŖabiliriz. Çok özel Ŗeylerimizi biliriz. Birbirimizden bir Ŗey saklamayız. ArkadaŖtan öte kardeŖin gibi üçüncü bir kardeŖ. Benim düğünümde benim her Ŗeyime koŖtu. Her konuda yapmam gerekenleri anlattı. Kınamda hazırlanmam da yardımcı oldu. Evimi o yerleŖtirdi. Bayramlarda hediye alıp ahret anneme giderim. O da benim anneme gelir. Sözlü aŖamasındaki çiftler gibiyizdir. Aile yapılarımız farklı olmasına rağmen bu bağdan dolayı otururlar iyi geçinirler.” (*Derya Avcı*).

“Ömür boyu birbirlerine ekmek götürür getirir. Ne zaman ekmek yaparsa çıkına koyarsın. KardeŖine götürürsün. O da sana getirir. Ahret kardeŖi oldun mu ahrete kadar bitmez o. Ölene kadar birbirine taŖınırsın, her türlü yardımı yaparsın. Düğünde, ölümden ne yapması lazımsa yardım eder.” (*AyŖe Çektin*)

“Benim annemin ahreti vardı. Gerçek kardeŖten daha yakın oluyorlar birbirlerine. Onların her yardımına koŖarlar, üzüntüsünü sevincini paylaŖırlar. Birbiri için asla kötü düşünmezler. Yeri geldiği zaman kardeŖ kardeŖi çekiŖtirebilir. KardeŖ kardeŖi kıskanabilir ama ahret kardeŖleri arasında asla böyle bir Ŗey olmaz. Asla birbirine kötü gözle bakmazlar.” (*Miyase Çetin*)

“Benim ahretliğim bir Çerkez kızıydı uzaktı köyleri de ama babam düŖtü önüme biz bir bohça hazırladık. Bizi ahret etmeye götürdü babam. Sonra o felç geçirdi. Üç tane çocuğuyla kalakaldı. Babam yine beni götürdü onun yanına bir süre baktım ben onlara.” (*Kezban Uysal*).

“Korur kollarız birbirimizi, çocuklarımızı. Ahretimin çocuğu evlense bir sini tatlı yaparım. Her işine koŖarım. Düğününde hizmet ederim. Ahretin annesi babası da düğün evine tatlı gönderir.” (*Halime Akdağ*).

Tekirdağ'da, gelinin ahret kardeşi veya arkadaşları tarafından şimşir (ahret dalı) hazırlanır. Köylerde kızlar birbirlerini ahret tutarlar. Bunlardan hangisi önce evlenirse ona ahreti veya ahretleri şimşir hazırlarlar. Şimşire iğneden ipliğe ne varsa ondan konur (iğne, iplik, meyve, oyuncak, tarak vd.). Bunlar bir çam ağacının dalına iplikle tutturulur. Dalın ucu toprakla bir tenekeye veya saksıya yerleştirilir. Alay geleceğine yakın bütün davetliler çalgılar önde gelin arkada ahretin evine gidilir. Orada bir saat oynandıktan sonra şimşir ve bohça alınarak eve gelinir. Buna karşılık oğlan evinde ahretliğe çamaşır ve elbiselik verilir. Delikanlılar tarafından alayın geldiği haber verilir. Gelini içeriye sokarlar. Kaynana içeri girerek gelinin çıkarılmasını ister. Bu sırada kızlar kaynanadan tel parası isterler. Kaynana gönlünden ne koparsa verir. O zaman gelinin arkadaşları bir halka halinde gelini ortaya alırlar. Mani söyleyerek kaynanadan şeker ve para isterler. Ama gelini yine de vermezler. Kaynanayı mutlaka oynatırlar. Yengeler gelinin koluna girerek kaynanaya teslim ederler. Kaynana gelini alınca yengelere hediye verir. Cebinden şeker çıkartarak geline ısırtır. Geri kalan yarsını da evli olmayan çocuklarına ısırtır sonra gelinin duvağını açar ve hediye dağıtır (Artun, 1998, 19).

Bu âdete Türkiye'de Edirne ve Kırklareli'nde de rastlanmaktadır. Gelin evden çıkmadan önce, ahretleri tarafından geline süslenmiş küçük bir ağaç verilmektedir, bu ağaca "ahret çiçeği" denilmektedir. Değişik objelerle süslenen bu ağaç, bir bereket timsali olarak gelinin kucağında yeni evine getirilir. Uzun süre evin baş köşesinde muhafaza edilir. Arpaç köylerinde ise kına gecesinin ertesi günü gelinin ahreti yani en yakın kız arkadaşı "ahret çiçeği" hazırlayıp davullarla gelir, ahretiyle birlikte oynar, ahret çiçeğini bırakır evine döner. Çiçeğin üzerine sakız, sigara, bebek, emzik, çikolata, şeker, balon asılır. Bunun karşılığında gelin de ahretliğine bir hediye alır (Bayraktar, 2007, 339-342).

Ahretliklerin çocuklarının birbirleriyle evlenmesi;

Ahret kardeşlerin çocuklarının evlenmesi durumu musahiplik ya da sütkardeşliğindeki gibi katı bir kurala bağlı değildir. Kaynak şahıslarımızdan edindiğimiz bilgiler ışığında başlangıçta ahretliklerin evlenmelerinin katı bir şekilde reddedildiğini ancak zamanla bu uygulamada esnemelerin olduğunu düşünmekteyiz. Kaynak şahıslarımızdan birinin ifadesine bakıldığında sakınca olmamakla birlikte ilişkilerin bozulması endişesi onları bu düşünceden uzak tutmaktadır.

- a. Evlenebilir (*Ayşe Aktaş, Gülizar Aslan, Zeliha Karakoç*).
- b. Eskiden evlenilmezdi, şimdi evleniyorlar. Eskiden teyze dediğin kişinin kızına kötü gözle bakmak olarak değerlendirilirdi (*Ayşe Çektin*).
- c. Evlenebilirler ancak kardeş gibi görüldüğü için o gözle bakılması hoş karşılanmaz. Ahretler de bunu pek istemezler. İlişkilerinin bozulacağından korkarlar (*Miyase Çetin*).
- d. Evlenemezler. Onlar kardeş sayılırlar (*Cevriye Çakmak*).

Bu bölümde bahsetmiş olduğumuz ahret kardeşliği yalnızca kadınlar arasında uygulanmaktadır. Balıkesir yöresinde bu uygulama Sünni inançlı Yörük, Muhacir ve Manav köylerinde yer almaktadır. Erkekler arasında ahretlik inancının neden olmadığı sorusuna “erkeğin sağdıcı olur” şeklinde yanıtlar aldık. Bunda geleneksel yaşamda erkeğin sosyal güvencesinin kadından daha fazla olmasının da etkisi olduğu göz ardı edilmemelidir. Kırsal kesimde hiçbir şey olmasa bile erkeklerin sosyal ilişki kurabildikleri köy kahveleri bulunmaktadır. Kadın, bu anlamda biraz daha yalnız kalmaktadır. Kadınlar arasında uygulanıp da erkekler arasında uygulanmayışının ahiret inancı düşüncesinde herhangi bir farklılık olmasıyla ilgisi bulunmamaktadır. Her iki cinsin ahiret hakkındaki düşünceleri aynılık göstermektedir.

Horzum’da, birbiri ile çok iyi anlaşılan veya bir sevinç veya üzüntüyü paylaşan insanlar, birbirini kardeş ilan ederler, birbirlerine "kardeşlik" derler. Kardeşlik ölünceye kadar devam eder, kardeşlikler birbiri ile devamlı yardımlaşır. Erkekler kendi aralarında kadınlar kendi aralarında kardeşlik seçerler. Kardeşlik sınırları başka köylere de geçer ve başka köylerden olan kardeşliklerle ilişkiler daha güçlüdür (Gökçe, 1996, 151). Bunda da iki taraf bir araya gelir ve ortaya Kur’an getirilir ve sonra bir miktar Kur’an okunup onun üzerine bir iki damla su konur ve o sudan her iki taraf da birer defa yudumladıktan sonra birbirlerine hatıra olarak hediye verirler. Böylece teessüs eden ahret kardeşliği ölünceye kadar devam edegelen bir kardeşliktir. Bu nevi kardeşlik vazifeleri birbirlerine hediye vermek ve her hususta birbirlerine yardıma koşmaktan ibarettir. Din kitabı bu pratikte bir vasıta olarak vazife gördüğüne nazaran, halk bu nevi kardeşliği dinin desteklediğine inanmaktadır (Erdentuğ, 1983, 47). Daha ziyade kadınlar arasında yaygındır. Belirli bir merasimi yoktur. Çok iyi anlaşılan iki arkadaş “ahretlik” olmaya karar verir ve olurlar. Kan

kardeşliğine benzese de bunun dini yönü daha ağır basar. İbadetlerini birlikte yapma gayreti gösterirler (Akgül, 1987, 75).

3.6. Kan Kardeşliği

Kelime anlamı olarak kan kardeşliği;

Türkçe Sözlük'te “Birinin kanını emerek veya yalayarak kardeşlik andı içmek yoluyla kardeş olanlardan her biri, ant kardeşi” şeklinde yer almaktadır (Türkçe Sözlük, 1998).

Tarama Sözlüğü'nde kan kardeşliği “kan yalaşmak” olarak şu şekilde tanımlanmaktadır: “Eski bir geleneğe göre kardeş olmak için iki kişi birbirinin birer damla kanını yalamak.” (Yeni Tarama Sözlüğü, 1983, 124).

Antropoloji Sözlüğü'nde “Kan yanlı akrabalık ilişkisi olmadığı halde, birbirini kardeş kabul eden ve bunun için bir tür törenle birbirine söz veren kişilerin birbirine karşı durumu. İki kişi veya grup arasında, açılan yaraların birbirine sürülmesi, emilmesi veya (başka maddeyle karıştırarak) içilmesi yoluyla kan değişimi yapılarak kurulan anlaşma, güven ve işbirliği sistemi. Kan kardeşliği, dostluk-dayanışma, kan davası, savaş gibi çatışmalarda bağlaşma oluşturma, yolculuk veya ticarete güven sağlama amacıyla yapılabilir; gönüllü veya zorunlu olması, iki kişiyi veya tarafların ait oldukları grupları da bağlayıp bağlamaması, kurulan bağın akrabalık oluşturup oluşturmaması gibi toplumlara göre farklı özellikler gösterebilir. Bazı toplumlarda gerçek akrabalıktan daha güçlü, gönüllü ve eşit bir bağ kurarak, karşılıklı ciddi yükümlülükler doğurur. Bu uygulamalarda kan kardeşliği taraflar için cinsel ilişki ve evlilik yasağı doğurur. Oysa örneğin Hindistan'da ve Azandeler arasında kan kardeşliği eşler arasında kurulur. Kan kardeşliğinin gereğini yerine getirmeyenden kanın otomatik olarak öcünü alacağı düşünülür” şeklinde açıklanmaktadır (Kudret ve Aydın, 2009).

Kan ve kan kardeşliğinin kökeni;

Kan, bütün kültürlerde bereketi ve korkuyu bir arada bulunduran bir unsurdur. Kan akıtma ritüeli, herhangi bir kötülükten korunma, bereketi çağırma, topluma katılma gibi birçok inanış ve uygulamada karşımıza çıkmaktadır. Levy-

Bruhl, kanın, kurban sunma sırasında olduğu gibi isteyerek akıtılabileceğini belirterek, istenmeden ya da kişinin bizzat kendisi tarafından akıtılmadan vücuttan çıkması durumunda olayın tamamen farklı bir boyut kazandığını ve ilkel insanın heyecanlanıp şaşırıldığını anlatmaktadır. Her ne kadar kanın hiçbir biçimde akıtılmaması gerekiyorsa da bir şahit huzurunda koldan bir toplardamar kesilebilir ve akan değerli sıvı bir kupada toplanabilir. İki insan kan kardeşliğiyle bağlandığında kan kardeşi ya da anda olmak istediklerinde gerçekleşen budur (Roux, 1999, 76-77). Çinlilere göre iki tür kan vardır: Biri yaralardan akan taze kan, yani hayat simgesi olan kırmızı kan, diğeri ise herhangi bir temas sonucunda hastalığa ya da mutsuzluğa yol açan, pis koyu renkli adet kanı. Kırmızı kan ruhun barındığı yerdir ve dolayısıyla bu kanla temas eden her nesnenin sihirli güçleri olur. Erkek menisi, anne sütü de bu kanın bir türevi olarak değerlendirilmektedir (Eberhard, 2000, 158).

İlkel kültürlerde ruhun barındığı yer olarak tanımlanan kan ile yapılan uygulamaların başında kan kardeşliği törenleri gelmektedir. Bazı araştırmacılar kan kardeşliğinin yamyamlığın bir kalıntısı olduğunu iddia etmektedir. Evelyn Reed “Yamyamlık uygulaması geriledikçe, kan içme törenleri birbirine yabancı insanları, kardeşlik ilişkileri içinde bir araya getiren törenler biçiminde kalıntılar bıraktı. İnsanlar, damarlarını kesip, diğerrinin kanından biraz içerek bir kan antlaşması oluşturdular. Bu, insanların birbirini öldürmeyeceği ya da incitmeyeceği konusunda ant içmeleri anlamına geliyordu” (Reed, 1994, 68) demektedir.

Bir başka köken açıklaması ise kan kardeşliğinin yabancı klanlar arasında ilişki kurmak amacıyla ortaya çıkmış olması gerektiği şeklindedir. Çünkü “ilkel” toplumda var olan kız-erkek kardeş ilişki kalıbını çoğaltmak daha kolay bir yol olarak görülmüştür. Kan antlaşması diye anılan bu “kut töreni”, daha önce yabancı olan erkekler arasında kan kardeş olarak birbirlerine bağlanmasıdır. Bu törenler, çok uzun evrimi süresince birçok değişikliklere uğramış, ama başlangıçtaki durumunu - erkekler arasında ortak yardımlaşma antlaşması olma özelliğini- her zaman korumuştur (Reed, 1994, 231).

Kan kardeşliğinin kökeniyle ilgili olarak üzerinde ittifak edilmiş net ve ortak bir görüş bulunmamaktadır. Ancak kan antlaşmalarının başlangıçtaki amacı, ayrı olan oymakları birbirine kardeşlik bağıyla bağlayarak düşman oymaklar arasında barış sağlamaktır. Klandan devlet yapısına geçiş sürecinde oymakların kardeşliğinden bireysel kardeşliğe doğru bir yönelme olmuştur. Bu durum da ilerleyen zamanda erkekler arasında bir antlaşmaya dönüşmüş olmalıdır.

Birçok kültürde var olan kan kardeşliği, Türk kültüründe de çok eski dönemlerden bugüne kadar ulaşabilmiştir. Abdülkadir İnan, kardeşleme törenini şu şekilde anlatmaktadır: “İki yabancı, kardeşlemeye ve dost olmaya karar verilerse soydaşlarının huzurunda kollarını keserek bir kaba (ant ayağı’na) kanlarını akıtırlar. Aralarına kılıç, ok veya başka bir silah koyarak bu kaptaki kana kımız, süt veya şarap karıştırarak beraber içerlerdi. Sonra silahlarını yahut atlarını veyahut hemşirelerini değiştirirler, böylece “anlı adaş” olurlardı. Moğol devrinde bu törenle dostlaşmış olanlara “anda” denilmiştir. “Anda” terimi Türk lehçelerinden ancak Kırgızca’da dünür kelimesiyle birlikte kuda+anda=kudanda (=dünür+kardeş), Kırgız-Kazakça’da “kudandalı” (=dünür olanlar) şekillerinde muhafaza edilmiştir.” (İnan, 1998, 325).

Herodotos da İskitlerin ant törenleriyle ilgili olarak şu bilgileri vermektedir: “Skythler şöyle ant içerler: Toprak bir kupanın içerisine şarap doldururlar; ant içecek olanlar buna kanlarını karıştırırlar; bunun için sivri bir şeyle küçük bir delik açarlar ya da kılıçla hafif çizerler; sonra kabın içerisine bir pala, oklar, bir balta ve mızrak daldırırlar; bu da olduktan sonra tanrısal öfke üzerine ant içerler ve kaptaki şaraptan azıcık içerler ve orada bulunanların ileri gelenleri de onlarla beraber içerler.” (Herodotos, 2009, 322).

Jean Paul Roux, *Türklerin ve Moğolların Eski Dini* adlı eserinde Timuçin ile Camuka’nın kan kardeşi olmalarını ayrıntılarıyla anlatmaktadır. “Timuçin on bir yaşında iken Camuka Timuçin’e küçük bir Karaca kemiği verdi ve Timuçin de Camuka’ya üzerine bakır dökülmüş bir kemikçik verdi ve kendilerini “anda” ilan ettiler. Kendileri anda olduktan sonra, Onon’un buzu üzerinde kemikçik oyunu oynamışlardı. İşte bu şekilde kendilerini “anda” ilan etmişlerdi.”... “Bundan sonra ilkbaharda ufak tahta yayları ile birlikte avlanırken Camuka, iki yıllık bir ineğin iki boynuzunu yapıştırarak ve orada delikler açarak, Timuçin’e bu süslü oku verdi. Timuçin ona, karşılık olarak, ucu ardıç ağacı goncasi ile son bulan bir ok verdi. Ve de kendilerini “anda” olarak ilan ettiler.” Bundan sonraki üçüncü kardeşlik ise daha kapsamlıdır. “Şimdi “anda” (şeklindeki birlikteliklerini) yenileyerekten... Timuçin, Merkitlerin Toktosından almış olduğu altın kemeri aldı ve Camuka’nın beline sardırıldı, Camuka’yı Tokto’a’nın yıllardır kısır olan doru kısrağına bindirdi. Camuka da, Uvas-Merkit’lerin Dayin-usun’dan almış olduğu altın kemeri anda Timuçin’e sardırıldı; Timuçin’i de yine Dayin-usun’a ait olan (oğlağa benzer) bir beyaz ata bindirdi... Bol yapraklı bir ağaç altında birbirlerini “anda” ilan ettiler, birbirlerini

sevdiler, şölenlerle ve ziyafetlerle eğlendiler ve geceleyin aynı yorgan altında birlikte uyudular.” (Roux, 1994, 190).

Örneklere de görüldüğü üzere kan kardeşi olma ritüelinde tarafların birbirlerinin kanını içmelerinin yanı sıra bir eşya değiş tokuşu yaptıkları da görülmektedir. Bu bir anlamda söz niteliği taşımaktadır.

Türkiye’de derlenen kan kardeşliği ve bu kardeşliğin törensel boyutunu Nermin Erdentuğ, Hal köyü bağlamında şöyle anlatmaktadır: İki taraf bir araya gelir, kollarında veya ellerinde ufak bir yer kanatırlar ve birbirlerinin kanını emerler, böylece kan kardeşi olurlar. Bu tasavvuri kardeşlik Hal’liler nazarında gerçek, sulbi kardeşlikten ileri tutulmaktadır; sıkıntı ve saadetler daima bu kardeşler arasında paylaşılır ve hayatları boyunca da birbirlerinin başlıca yardımcıları olurlar (Erdentuğ, 1983, 47). Manisa’da, birbirleriyle çok iyi anlaşılan ve arkadaş olan iki çocuk veya genç parmak uçlarını yanmış bir iğne ile delerler, çıkan kanı karşılıklı olarak yalarlar. Böylece kan kardeşliği kurulmuş olur ve ölünceye kadar devam eder. Artık onlar öz kardeş gibi iyi ve kötü günlerde beraber olurlar (Akgül, 1987, 75).

Ali Rıza Balaman ise kan kardeşliği hakkında yandaş iki kız ya da erkek, yaşamlarının bir döneminde dünyada kaldıkları sürece birbirlerine kardeşçe davranacaklarına, kardeş gözüyle bakacaklarına ve birbirlerini kardeş gibi kollayacaklarına and içerler. Tanıklar önünde ya da tanıksız parmaklarından bıçak ucuyla çıkartılan kandan birbirlerine sunar, sözel olarak da “kan yaladık kardeş olduk” derler. Bu yalın törenden sonra kan kardeşler, kanla kutsanan beraberlik kararlarını yakınlarına duyururlar. Yeni kan kardeşler, bundan böyle karındaş olmadıkları halde birbirlerine sanki karındaşlarmış gibi davranır, verdikleri bu sözü yerine getirmeye çalışırlar. Kan kardeşleri aralarındaki kardeşlik bağı etkinliğini, çevrelerine de aktarırlar. Sözelimi, kan kardeşler birbirlerinin yakınları tarafından da ilgi görür, kabul görür ve destek alırlar. Zaman içinde verilen kan kardeşliği sözleri yerine getirilmediğinde ya da beklenmeyen bir nedenle bu iki kişinin araları iyi gitmediğinde kan kardeşliği bozulur. Bu durumda, her iki tarafın da birbirlerine karşı sözde kurulan ortak yükümlülüklerinden vazgeçerler; yapılacak bir şey yoktur. Yani herhangi bir yaptırım söz konusu değildir” (Balaman, 2002, 81-82) demektedir.

Balıkesir’de yaptığımız derlemelerimizde kan kardeşliği ile ilgili uygulamaların, hem ülke geneli hem de geçmişe oranla oldukça azalmış olduğunu tespit ettik. Bu arada Ömer Seyfettin’in meşhur And hikâyesinin de Balıkesir’e bağlı

Gönen ilçesinde geçtiğini hatırlatmak isteriz. Bilindiği üzere “Ben Gönen’de doğdum” ifadesiyle başlayan bu hikâyede Mıstık’la kan kardeşi olan yazar, kan kardeşliği gereği kendini köpeğe karşı koyan Mıstık’ın trajik ölümünü anlatmaktadır (Argunşah, 2007, 246-254).

Kaynak şahıslarımızdan edindiğimiz bilgilere göre Balıkesir yöresinde kan kardeşliği iki şekilde uygulanmaktadır. Bunlardan ilki parmakların kesilerek kanlarının birbirine karıştırılmasıyla olmaktadır (*Gülizar Aslan, Hatice Ayaz, Habibe Olgunsoy*).

İkinci uygulama biçimi ise sünnetle ilgilidir. İnanişâ göre bir çocuğun tek başına sünnet ettirilmesi uygun bulunmamaktadır (*Fazlı Sarı*). Bu sebeple birlikte sünnet olan çocuklar ise kan kardeşi sayılmaktadır (*Dursun Akçay, Sabriye Örki*).

Balıkesir yöresinde sünnetle yapılan kan kardeşliği uygulamasında, çocukluktan ergenliğe geçişteki törenin kardeşlik birliğine geçişte uygulanan törenle birleştirilerek uygulandığı görülmektedir.

Bu ergenliğe geçiş töreninde çocuk yalnız bırakılmamakta ve birlikte sünnet olduğu kişiyle kan kardeşi de olmaktadır. Balıkesir yöresinde kirvelik kurumunun ve geleneğinin yayılmayışı sebebiyle sünnet törenlerinde aynı anda sünnet edilen çocukların kan kardeşi sayılması geleneği öne çıkmıştır. Burada kardeşlik olgusunu ortaya çıkararak iki durum bulunmaktadır. Bunlardan ilki sünnetin bir erişkinliğe geçiş töreni olması ve bu törende çocuğun yalnız kalmaması için ona bir “kardeş”in eşlik etmesidir. İkincisi ise iki çocuğun da bu geçiş töreni neticesinde aynı acı, korku ve tedirginliği paylaşmış olmaları ve kanlarının aynı zaman diliminde akıp bir anlamda birbirine karışmış olmasıdır.

Balıkesir yöresinde gidilen yerleşim alanlarında çoğunlukla kan kardeşi uygulamasının olmadığı belirtilmiştir. Bununla birlikte kan kardeşliği nedir, nasıl olunur diye sorulduğunda kaynak şahıslarımız şu cevapları vermişlerdir:

“Benim kız hasta oldu. Kan lazım oldu. Amcasının çocuğundan ve fırıncıdan aldık. Onlar kan kardeşi oldular. Kan kardeşiyle de evlilik olmaz.” (*Kezban Uysal*).

“Anaları bir babaları farklıysa olan çocuklara kan kardeşi denir. Bileklerini kesip kan kardeşi olmak bizde yoktur.” (*Ayşe Çektin*).

Balıkesir yöresinde kan kardeşliğinin yaygın olmaması noktasında bu geleneğin unutulduğu varsayılabilir. Bununla birlikte Balıkesir yöresinde sağdıçlık, kan kardeşliğinin önüne geçmiş durumdadır. Çoğunlukla küçük yaşlarda başlayan

sağdıçlık uygulamasıyla bireyler birbirlerini kardeş olarak görmektedirler. Bu nedenle bir başka kardeşlemeye ihtiyaç duymamaktadırlar.

3.7. Süt Kardeşliği/Süt Anneliği

Kelime anlamı olarak sütkardeşliği/sütanneliği;

Divanü Lügati't Türk'te “bir memeden emen iki çocuğa emikdeş derler. Emmekte arkadaş anlamındadır” şeklinde yer almaktadır (Kaşgarlı Mahmud, I, 407).

Türkçe Sözlük'te sütana “Bir çocuğun anasından başka sütünü emmiş olduğu kadın”, sütkardeş ise “Aynı kadından süt emmiş çocukların birbirine göre aldıkları ad” olarak tanımlanmaktadır (Türkçe Sözlük, 1998).

Tarama Sözlüğünde sütkardeş için emikdaş kelimesi yer almaktadır (Yeni Tarama Sözlüğü, 1983, 83).

Antropoloji Sözlüğünde sütanneliğin antik çağlardan itibaren şehir toplumlarında bebeklerin sağlıklı olması için çevre aşiretlerde emzirilmek ve yetiştirilmek üzere yaptıkları bir uygulama olduğu belirtilmektedir (Kudret ve Aydın, 2009).

Sütkardeşliğinin/sütanneliğinin kökeni;

Batılı araştırmacılar “ilkel”lerin aile ve akrabalık ilişkilerini incelerken onların akrabalık anlayışının kendilerinki gibi yalnızca genetik bağlarla kurulmadığını fark etmişlerdir. Bu noktada akrabalık ilişkilerini anlamlandırmak onlar için epeyce zor olmuştur. Ortak bir ana babadan gelme düşüncesinden çok ortak yemek, ortak alan, ortak analık ve aynı toteme aitlik gibi unsurlar akrabalığı belirlemede ön planda olmuştur. Bu açıdan bakıldığında Batılı araştırmacılar ilk oymak ya da klanın, doğal ya da “süt ve kan” kardeşler adını verdikleri kümelerden oluştuğunu düşünmektedirler.

Evelyn Reed, W. I. Thomas'ın *Primitive Behavior* adlı çalışmasından yaptığı alıntıda, Chicksaw Yerlileri'nin dilinde, “itibapicili” diye bir sözcük olduğunu; “birlikte emen” anlamına gelen bu sözcüğün, kız kardeşlerle erkek kardeşleri tanımlamada kullanıldığını; birlikte emen, emziren ve emzirenlerle emenleri koruyanların aralarında çok yakın bir ilişki olan bir birlik oluşturduğunu

belirtmektedir. Burada bir grup kişiliği vardır ve her birbirinin ayrı ayrı davranışları tümünün konumunu etkilemekte olduğunu belirtmektedir (Reed, 1994, 223).

“İlkel” toplumlarda analık kavramı, kadının yalnızca kendi doğurduğu çocuklarına özgü değildir. Bir kadın, o topluluktaki tüm çocukların annesidir ve sütü olduğu müddetçe de gruptaki her çocuğu emzirebilir.

Kan kardeşliğinin, sütkardeşliği antlaşmasından sonra yapılan bir uygulama olduğu Batılı araştırmacılarca tespit edilmiştir. Reed, Çagga yerlilerinin sütkardeşliği törenini şöyle aktarmaktadır:

“Her şeyden önce aralarında kan akrabalığı bulunan bütün erkek kardeşler sütkardeşliği törenine katılır. İçinde yoğun bir süt bulunan büyükçe bir tas konur ortaya, klandan emzikli bir ana kendi sütünden birkaç damla bu tasa akıtır. Bunu yaparken şu sözleri söyler: Aranızda her kim ki kardeşine iftira eder, her kim ki onu yok yere suçlar ya da ona ihanet ederse, bu süt onun bedenine hastalık getire ve bedeninde kaynaya ki insanlar onun için şöyle söyleye: “Kardeşlik sütü ona bu belayı getirdi.” Ama eğer kardeşlerinize bağlı kalır ve kötü gününde onun yanında olursanız bu süt sizi sağlıklı kıla ve koruya- hawu!” Böylece kutsanmış olan tas elden ele geçirilerek birer yudum süt içilir. Dudaklar süt tasındayken de şu sözler söylenir: “Erkek kardeşini ya da onun çocuklarını aldatırsan, eğer ki onu savaşta bırakır gidersen... hofa-ölesin! Eğer ki onu sever, ona yardım eder, desteklersen hayatta ve sağlıklı kalasın-Hawu!”

Kulübenin içinde yapılan süt töreninden sonra dışarıda bir öküz postunun üzerinde kan değiş tokuşu yapılır. Yönetici yaşlı erkekler, daha önce tasa sütünü akıtan kadın postu tutar, sallarlar. Bunu yaparken de şunu söylerler: “Bir klanın erkek kardeşleri olan sizler, birbirinize daha sıkı bağlarla bağlanmayı kabul ettiniz. Bu kardeşliğe karşı bir davranışta bulunan olursa, bu post gibi çıplak ve kurak kala! Uçuruma düşe! Ve ardından şu söylene: “Onu öldüren kardeşlik postudur.” Ama kim ki bu kardeşliğe bağlı kala, koruna ve yaşaya-hawu!” (Reed, 1994, 233).

Bu törenden sonra bir erkeğin kendisiyle kan değiş tokuşu yapan bir başka erkeğin kız kardeşiyle evlenemeyeceği belirtilmektedir.

Malinowski, ister “ilkel” ister modern toplumlarda adetler, yasaklar, ahlaki kurallar ve dinin anneyi çocuğa bağlayan bağı kendi koruyuculukları altına aldığını belirtir ve ekler “Doğumdan sonra ananın biyolojik ve güdüsel tepkilerinin eğilimini

toplum yönlendirir ve güçlendirir; toplumun birçok adetleri, ahlaksal kuralları, idealleri anayı çocuğun bekçisi olarak algılar, neredeyse bu tüm uygar toplumların aşağı sınıflarında olduğu kadar yukarı sınıflarında da geçerlidir. Ama çok sağlam biyolojik bir temel üzerine oturan bu önemli ilişki bile adetler ya da zayıf doğmuş tepkiler dolayısıyla kimi toplumlarda sapmalar gösterir. Buna bir örnek verecek olursak, kimi orta sınıf Fransızlar'da çocuk doğar doğmaz, onu parayla tutulan ve aynı çevrede oturmayan bir sütanneye bırakma âdeti vardır; bu bir yıl ya da daha fazla sürer (Malinowski, 1989, 25).

İslamiyette sütkardeşliği/sütanneliği;

Sütanne kavramı İslam toplumlarında Hz. Muhammed'in de bir sütannesinin olması ve Kuran'da da yer alması nedeniyle önemlidir. Hz. Muhammed'i başlangıçta üç ya da yedi gün annesi emzirir. Daha sonra sütü yetmediği için amcası Ebu Leheb'in azatlı cariyesi Süveybe tarafından emzilir. Fakat Hz. Muhammed'in devamlı sütanesi Halime olur. Mekke'nin havası ağır olduğu için Mekkeliler yeni doğan çocuklarını çölden gelen sütannelere vermekteydiler. Çöl ikliminde çocuklar hem daha iyi yetişiyor hem de bozulmamış Arapça öğreniyorlardı. Bu gelenekten hareketle Hz. Muhammed'i Halime'ye verdiler. Ancak Halime yetim bir çocuğa bakmanın çok karlı bir iş olmayacağını düşünmekteydi. Daha sonra bu çocuğun evlerine uğur ve bereket getirdiğini fark etmiştir. Sütkardeşi Şeyma da onun bakımına yardımcı olmuştur. Dört yaşına geldiğinde sütanesi onu gerçek annesinin yanına götürür. Altı yaşında da öz annesini kaybeder. Hz. Muhammed'in sütanesi ve kardeşlerine daima ilgi alaka gösterdiği belirtilir. Halime, kendisini ziyarete geldiğinde onu “anacığım” diyerek karşılamış, altına elbisesini yayararak saygı göstermiştir (Yücel, 2012, 26-27).

Sütkardeşleri arasında evlilik İslam dinince yasaklanmıştır. Kan hısımlığı sebebiyle haram olan bütün hısımlar süt hısımlığı sebebiyle de haramdır. Örneğin; süt emen erkek çocuğa süt anası, süt nenesi, süt kız kardeşleri, süt yeğeni, süt halası ve süt teyzesi haram olur. Buna karşılık süt emen bir kıza da süt babası yani sütünü emdiği kadının kocası, süt dedeleri, süt erkek kardeşleri, süt yeğenleri, süt dayıları ve süt amcaları haramdır. Süt hısımlığı sadece emen çocuk ile emziren kadın ve o kadının kan hısımları arasındadır. Emen çocuğun kan hısımlarıyla emziren kadın arasında süt hısımlığı söz konusu olmaz. Buna göre süt emen çocuğun öz kardeşleri ile sütkardeşleri birbirleriyle evlenebilirler. Aynı şekilde süt emen çocuğun babasıyla

sütanası, anasıyla süt babası arasında süt emme (radâ) sebebiyle haramlık vücut bulmaz. Aynı kadından süt emen bütün çocuklar da birbirlerinin süt kardeşi olurlar ve aynı kadında süt emmiş muhtelif aileden olan çocuklar birbirleriyle evlenemezler (Aktan, 1992, 403). Araplarda sütanneye teslim edilen çocuk sütannenin kabilesinde yetişip büyümektedir. Araplar süt akrabalığını aynen nesep akrabalığı gibi görmekte ve neticesinde süt emme sebebiyle haramlık hükmünün nesep sebebiyle haramlığa kıyaslanması gerektiği inancına sahip olmuşlardır. “Doğumdan haram olan süt sebebi ile de haram olur” hadisi toplumdaki bu inancın meşruluğunu ifade etmektedir (Duru, 2007, 56; Aktan, 1992, 403). İslamiyet’te sütanneliği konusunda bebeğin ne kadar emzirileceği, annenin ölü olması durumunda da sütün sağılıp sağılmayacağı, süt verilen çocuğun ne zaman bırakılabileceği gibi konularda mezhepler arasında farklı görüşler bulunmaktadır (Duru, 2007, 30-33). Süt hısımlığının vücut bulması için çocuğun anası dışında bir kadını süt emme müddeti içinde İmam-ı Azam’a göre bir yudum, İmam Şafii’ye göre beş defa doyuncaya kadar emmiş olması gerekmektedir. Süt emme müddeti Ebu Yusuf ve İmam Muhammed’e göre iki, İmam-ı Azam’a göre iki buçuk yaş yani otuz aydır. Bu süre dolduktan sonra yani çocuk otuz aylık olduktan sonra bir kadını emmiş olsa süt hısımlığı vücut bulmaz (Aktan, 1992, 403).

Kuran’da sütkardeş ve sütannelikle ilgili ayetler şunlardır:

Bakara: 233

“Emzirmeyi tamamlamak isteyen (baba) için, anneler çocuklarını iki tam yıl emzirirler. Onların örfü uygun olarak beslenmesi ve giyimi baba tarafına aittir. Bir insan ancak gücü yettiğinden sorumlu tutulur. Hiçbir anne, çocuğu sebebiyle, hiçbir baba da çocuğu yüzünden zarara uğratılmamalıdır. Onun benzeri (nafaka temini) varis üzerine de gerekir. Eğer ana ve baba birbiriyle görüşerek ve karşılıklı anlaşarak çocuğu memeden kesmek isterlerse kendilerine günah yoktur. Çocuklarınızı sütanne tutup emzirtmek istediğiniz takdirde sütanneye vermekte olduğunuzu iyilikle teslim etmeniz şartıyla üzerinize günah yoktur. Allah’tan korkun. Bilin ki Allah yapmakta olduklarınızı görür.”

Kasas:12

“Biz daha önceden annesine geri verilinceye kadar onun sütanelerini kabulüne (emmesine) müsaade etmedik. Bunun üzerine ablası: Size, onun bakımını namınıza üstlenecek hem de ona iyi davranacak bir aile göstereyim mi? Dedi.”

Ahkaf:15

“Biz insana ana-babasına iyilik etmesini tavsiye ettik. Annesi onu zahmetle taşıdı ve zahmetle doğurdu. Taşması ile süttten kesilmesi, otuz ay sürer. Nihayet insan güçlü çağına erip kırk yaşına varınca der ki: Rabbim! Bana ve ana-babama verdiği nimete şükretmemi ve razı olacağın yararlı iş yapmamı temin et. Benim için de zürriyetin için de iyiliği devam ettir. Ben sana döndüm ve elbette ki ben Müslümanlardanım.”

Bu ayetlerden birinde çocukların iki yıl emzirileceği diğerinde ise annenin hamilelik ve emzirme döneminin otuz ay sürdüğü belirtilmektedir. Bu nedenle mezhepler arasında sütannenin bir çocuğu ne kadar süreyle emzireceği tartışmalıdır.

Nisa suresinin yirmi üçüncü ayetinde sütkardeşleri ve sütanne ile evlilik kesin bir şekilde yasaklanmıştır.

Nisa:23

“Analarınız, kızlarınız, kız kardeşleriniz, halalarınız, teyzeleriniz, kardeş kızları, kız kardeş kızları, sizi emziren analarınız, süt bacılarınız, eşlerinizin anaları, kendileriyle birleştiğiniz eşlerinizden olup evlerinizde bulunan üvey kızlarınız size haram kılındı. Eğer onlarla nikâhlanıp da henüz birleşmemişseniz kızlarınızı almanızda size bir mahzur yoktur. Kendi sulbünüzden olan oğullarınızın eşleri ve iki kız kardeşi birden almak da size haram kılındı ancak geçen geçmiştir. Allah çok bağışlayıcı ve esirgeyicidir.”

Balıkesir yöresinde yaptığımız araştırmalarda sütanneliği ve sütkardeşliği uygulamasının eskisi kadar yaygın olmadığı görülmektedir. Bu durumun nedeni sütün yetmediği durumlarda gelişen şartlar çerçevesinde sütün alternatifinin bulunmuş olmasıdır. Zafer İlbars ise bu durumu sütkardeşi olan kişiler arasında evliliğin yasaklanmış olmasının bu geleneğin uygulanma noktasında zayıfladığını belirtmektedir. Ayrıca, toplumda sütkardeş evliliğinden doğan çocukların anormal olacağı inancı da bu yasağı desteklemektedir (İlbars, 1975, 205).

Balıkesir yöresinde “sütkardeş”, “sütanne” (*Sevgül Alptekin, Ayşe Çektin*) kelimelerinin yanında sütkardeş için “emişik” de denilmektedir (*Hatice Karaca, Zeliha Karakoç*).

Sütanne ya da sütkardeşi çeşitli durumlarda olabilmektedir. Annenin sütünün yetmemesi, çocuğun annenin sütünü istememesi, annenin vefatı gibi durumlarda sütanneliği gerçekleşmektedir (*Zeliha Karakoç, Hatice Ayaz, Hatice Karaca, Zeynep Şimşek, Kezban Uysal, Ayşe Aktaş, Miyase Çetin, Sevim Kahveci, Ayşe Çektin, Fazlı Sarı, Gülizar Aslan, Fatma Ateş*). Sütü yetersiz olan anneler, sütü yeterli olan bir diğer anne ile anlaşarak çocuğunu emzirtir. Bu çocuk sütünü emdiği sütannesinin çocukları ile kardeş olur. Bu iki ailenin çocukları da kardeş kabul edilir. Bu kardeşlik bağı ömür boyu devam eder (Gökçe, 1996, 150).

Sütannelik ve analık da Türk töresinde yer alıyordu. Analık veya evlatlık olmanın bazı şartları vardı. Evlat edinecek kadın çocuğa loğusa yatağında süt verir, çocuk da analığın göğsüne dokunurdu. Bundan sonra analıklar, bu çocukların evlenmeleri halinde oğlan ise kalın, kız ise çeyiz vermek zorundaydılar (Eröz, 1998, 57-58).

Kaynak şahıslarımızdan biri kayınvalidesiyle aynı zamanda hamile kalmış ve çocuğun hem babaannesi hem de sütanesi olmuştur (*Ayşe Aktaş*). Bir başka durumda ise ahret olan kişiler birbirlerine olan sevgileri neticesinde birbirlerinin çocuklarını emzirmeleriyle sütkardeşi yapmışlardır (*Sevim Kahveci*). Kaynak şahıslarımızdan edindiğimiz bilgiler çerçevesinde sütanne olmak için akraba çocukları tercih edilmektedir (*Ayşe Aktaş, Hatice Karaca, Zeliha Karakoç, Fazlı Sarı*). Bu gerekli bir şart değildir (*Gülizar Aslan, Havva Aslantekin, Kezban Uysal*) ancak sütkardeşlerin birbirleriyle evlenememesi dinen de yasaklandığı için, kişi emzirdiği çocuğu kendisine gelin ya da damat olarak alamaz (*Ayşe Aktaş, Sevgül Alptekin, Hatice Ayaz, Ayşe Çektin, Miyase Çetin, İsmail Erdel, Hatice Gökaslan, Fazlı Sarı, Kezban Uysal, Zeynep Şimşek*). Böyle bir durumun oluşmaması için akraba çocukları tercih edilmektedir. Sütanneliği yapmak için kadın kocasının onayını almak durumundadır. Sütkardeşlerin öz kardeşten farkı yoktur. Sütkardeşliğinde dikkat çeken bir husus da sütkardeşliğinin kişinin kendisinden sonraki kişilerden itibaren geçerli olmasıdır. Kaynak şahıslarımız bu durumu “sütkardeşliği küçüğe çeker büyüğe gitmez” şeklinde açıklamaktadırlar. Sütkardeşi olan kişilerin kendilerinden büyük ağabey ya da ablaları varsa bu kişiler sütkardeşi olmazlar. Kendileriyle yaşıt ve kendilerinden küçük kardeşler arasında sütkardeşliği bulunmaktadır (*Havva Aslantekin, Hatice Ayaz, Sait Çal, Miyase Çetin, Zeynep Şimşek*). Sütkardeşlerin arasında farklı bir ilişkinin bulunduğu ve bunun çocuk

küçükkenden itibaren gözlemlendiği ifade edilmektedir. Kaynak şahıslarımızdan iki örneği burada kendi ifadelerinden vermek istiyoruz:

“Anasızın anası çok olur. Benim annem ölünce beni bir sütanneye vermişler. Ama o kadın beni çok emzirememiş, kendi çocuğu da olduğundan ikisine de sütüm yetmiyor diye beni bırakmış. O zaman beni Fadime anama vermişler. Erkeğin izni olmadan kadın emziremez. İsmail babam da izin veriyor. Ben onlara anam babam diyorum. Teyze, amca demiyorum. İsmail babamla, Fadime anam diyorum. Fadime anam zaten benim teyzem oluyor. Ben ortada kalınca Fadime anam benim halime üzüyor. İsmail babama soruyor o da “Ablanın çocuğunu emzirmeyeceksin de kimi emzireceksin” diyor. Erkeğin izin vermezse emziremezsin. Cemile ablam o zaman 1,5 yaşındaymış. Fadime anam bir göğsünden bana bir göğsünden ona verirmiş. Allah tarafından olacak, Cemile ablama benim emdiğim göğsünden süt verecek olsa istemezmiş eliyle itermiş, Havva’nın dermiş. Altı ay beni emzirmiş. Sütkardeşe emişmek denir. Sütkardeşler evlenemezler. Kendi emiştğin kişiyle evlenemezsin. Eskiden 7 göbek sayarlarmış. Artık saymıyorlar. Diğer sütkardeşim de erkekmiş ama o ölmüş. Öz kardeşlerim beni aramazlar. Ama sütkardeşim beni hiç bırakmaz. Sütkardeşimin kardeşleri de beni bırakmaz. Kızımın çocuğu oldu sütkardeşlerimin olduğu tarafın hepsi geldi. Kızımın çocuğunun altı ay kınası oldu yine benim kardeşlerim aramadı. Onlar geldi. Kızım, oğlum evlendi hep sütkardeşim ve onun kardeşleri geldi. Kendi kardeşim umreye gitti bana haber vermedi. Ben öz kardeşimden görmedim bir şey. Kendi kardeşin evine girerken haber eder, kapıyı çalar öyle girer ama sütkardeşin kapıyı çalmadan içeriye girebilir.” (*Havva Aslantekin*)

“Bizim torunun annesinin sütü yetmedi teyzesini emdi. O zaman o da emzikliydi. Ama şimdi çocuğun teyzesine özel ilgisi var ona daha farklı davranıyor. Teyzesini karşıdan görsün hemen atılır. Kendine göre bir hikmeti var demek ki.” (*Sait Çal*).

Balıkesir yöresinde sütanneliği ve sütkardeşliği bilinmekle birlikte yeni nesil arasında uygulamanın artık pek yapılmadığı görülmektedir. Günümüzde sütüm yetmemesi gibi durumlarda artık hazır mamaların kolaylıkla erişilebilir durumda olması bir sütanne ihtiyacını da ortadan kaldırmaktadır.

Kuzeydoğu Bulgaristan Kızılbaşlarının düzenledikleri kardeş edinme törenlerinden biri çocukların sütkardeş edilmesiyle ilgilidir. Bu tören iki bayramdan birinde yapılır. Törenin esas kısmında iki çocuk birbirine kolaç (bir çeşit ekmek) verip dillerinin ucuyla dokunurlar. Erkek çocukların birbirlerine verdikleri kolaçlar “bilazer kolacı”, kız çocukların birbirine verdikleri kolaçlarsa “kardeş kolaç” olarak adlandırılır. Aynı ceme mensup ebeveyni olan çocuklar sütkardeş edilir. Ancak zamanın akışıyla herkes bu kurala riayet göstermemektedir. Erkek çocuklarda kardeş edinme töreni çok önemlidir, çünkü evlenme zamanında bunlar birbirine sağdıç olurlar (Mikov, 2008, 214).

3.8. Barana

Barana kelimesinin anlamı;

Klandan devlet yapısına geçiş süreci içerisinde toplumların yapısı ekonomik ve sosyal bağlamda da değişme göstermiştir. Klan topluluklarında anaerkil, devlet yapısını benimseyen toplumlarda ise ataerkil bir yapının ortaya çıktığı görüşü antropologlarca kabul edilmektedir. Devlet yapısına geçişin en önemli unsurunu “mülkiyet” kavramı oluşturmaktadır. Değişen ekonomik ve sosyal şartlar çerçevesinde ve yönetim anlayışının da değişmesiyle birlikte “mülkiyetin devredilmesi” noktasında ataerkil yapı ön plana geçmiştir. Zaman içerisinde devlet, baba rolünü üstlenen bir yapı oluşturmuş ve mülkiyet hakkını yasa ve hukuk çerçevesinde vatandaşları adına kullanmıştır. Bunu yaparken de vatandaşlarına sosyal ve ekonomik güvenceler sunmuştur.

Devlet yapısının yetmediği ya da boş bıraktığı noktalarda ise “kardeşleme” unsuru devreye girmiş, tarikatlar, ahilik teşkilatı gibi örgütlenmeler oluşmuştur. Ahilik, “kardeşleme” düşüncesinin ön plana çıktığı ve insan hayatının ekonomik ve sosyal yapısını düzenleyen, otokontrol sisteminin esas alındığı bir kurum olarak değerlendirilmelidir.

Ahiliğin izlerini Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde “yaran/yaren”, “sıra gecesi”, “kürsübaşı”, “gezek”, “arabaşı”, “erfene/örfene/arifhane” gibi çeşitli isimlerle adlandırılan sohbet toplantılarında görmek mümkündür. Ahiliğin izlerinin

görüldüğü bu sohbet toplantılarından biri de Balıkesir ili Dursunbey ilçesinde “Barana” adıyla yaşamaktadır.

Barana kelimesine Derleme Sözlüğü’nde “barhana” şekliyle Isparta/Eğirdir, Denizli/ Sarayköy/ Kızılcabölük, Manisa/Sevişler, Tokat/Taşova, Erzurum/Pasinler, Balıkesir, Bursa/Mustafakemalpaşa ve Türkmen aşiretlerinde “grup, takım, kabile, kalabalık, göç, küçük kervan, aile fertleri” anlamlarıyla kullanımlarına yer verilmiştir. Aynı kelime için Amasya/Merzifon, Sivas/Suşehri, Isparta/Keçiborlu, Manisa/Soma’da ise “toplantı, fıkra, dernek” anlamları verilmiştir (Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü I, 2009, 525).

Bu noktada barana kelimesi değerlendirilirken barananın grubun adı olduğuna dikkat edilmelidir. Barana’nın her bir üyesine “ahbap” denilmektedir. Ahbap kelimesi ise “dost, bildik, tanıdık” anlamlarına gelmektedir (Devellioğlu, 2005).

Ahi ve barana kelimelerinin anlamlarına bakıldığında anlam bakımından birebir aynı olmasalar da ikisinin de kardeşliği simgelemesi bakımından ortak oldukları görülmektedir.

Barana ve ahilik geleneği;

Geleneksel sohbet toplantılarının ahilikle ortak özellikleri bulunmaktadır. Her şeyden önce İbn-i Batuta ünlü seyahatnamesinde, gezdiği 27 şehir ve kasabada ahi topluluklarının içindeki genç sanatkarların bağlı buldukları zaviyelerde belirli aralıklarla toplandıklarını, birlikte yemek yediklerini belirtmektedir. Bu durum fütüvvetnamelerde belirtilmemekle birlikte Anadolu köylerinde konuk odalarında uygulanan geleneğin aynısıdır (Çağatay, 1989, 49).

Ahiliğe katılacak olanlar için açık ve kapalı kurallar bulunmaktadır.

- 1) Eli açık olmalı yani cömert olmalı
- 2) Kapısı açık olmalı; yani konuk sever olmalı
- 3) Sofrası açık olmalı; yani aç gelenleri tok döndürmeli
- 4) Gözü kapalı olmalı; kimseye kötü bakmamalı ve kimsenin ayıbını görmemeli
- 5) Dili bağlı olmalı; yani kimseye kötü söz söylememeli

6) Beli bağı olmalı; yani kimsenin ırzına, namusuna, haysiyet ve şerefine göz dikmemeli (Çağatay, 1989, 162).

Baranaya katılma şartları;

Baranaya katılmak için bir baranaya üye olan biri tarafından önerilmek gerekmektedir. Barana üyesi olan kişi yeni kişiyi diğer üyelere teklif etmeli, kefil olmalıdır. Bunun ardından barananın yeni üyesine teklif götürülür. Bir ana-babanın çocuğunun baranaya davet edilmesi o ailenin de çocuğun da çok temiz, dürüst, ahlaklı olduğu anlamına gelmektedir. Kaynak şahıslarımızdan Halil Erkek kendisinin baranaya katılımını şöyle ifade etmektedir.

“Benim dedem de babam da baranadaydı. Kısaca şunu söyleyeyim size fabrikada çalışıyoruz, bir arkadaş geldi. Seni baranadan istiyorlar dedi. Valla ne diyeyim. Gelmek istiyorum fakat babam ne diyecek? Sene 1959. Gittik babamın yanına. Babamla da aynı yerde çalışıyoruz. “Baba beni sohbetten çağırıyorlarmış. Kemal öyle diyor dedim. Ne diyorsun?” Çekici vuruyor bir yandan. Bir an durdu ve “Beni mahcup etme” dedi. Şunu yapma, bunu yapma demedi sadece beni mahcup etme dedi.” (*Halil Erkek*).

Kaynak şahsımızın ifadesinden de anlaşıldığı üzere baranaya katılan kişi de ailesi de ahlaki yönden güvenilir kişilerden seçilmektedir. Bu aynı zamanda bir övünç kaynağıdır. Çünkü davet herkese yapılmamaktadır. Gruba yeni katılacak kişinin gruptan bir diğer kişinin kefaletiyle gruba girmesi ikisine de bir sorumluluk yüklemektedir. Baranaya girilen ilk yılda kefil olunan kişi bir suç işlediği zaman diğerinin “Ben bilmiyordum” deme şansı bulunmamaktadır. Bir suç işleme durumunda mahkemeye gidildiğinde ne ceza veriliyorsa iki kişi birlikte ödemektedirler. Kefil olan kişi yeni üyeye kuralları öğretmekle yükümlüdür.

“Barana üyelerinin her birine “ahbap” denilmektedir. Sadece o sene gelen yeni kişiye “küçük ahabap” denilmektedir. Ahabapların eli açıktır. İçlerinden birinin düğünü varsa ancak maddi gücü yoksa bu durum gece 12’de sazlar bittikten sonra başkana iletilir. Başkan o kişiyi evine gönderir. Konu açılır. Hali vakti yerinde olanlar üzerine düşenleri aralarında paylaşırlar, paraya ihtiyacı varsa para toplanır. İhtiyaç sahibi ahababın evine bu yardım gider ama kişi kimden ne geldiğini bilmez. Sel, yangın gibi durumlarda sadece üye olunan baranaya değil diğerlerine de yardım edilir.” (*A. Necati Seçal*).

Sosyal bir kurum olarak barana;

Bu anlamda baranalar yalnızca eğlence mekânları değil ihtiyaca göre gerek birey gerekse toplum için çalışan sosyal kurumlardır.

Barana ve ahilikte grubun üyelerinden birinin yapmış olduğu suçun mutlaka bir yaptırımını bulunmaktadır. Bu yaptırım her iki kurumda da ibretliktir. Suçu işleyen kişi/kişiler herkes içerisinde teşhir edilmektedir.

“Barana ve ahilik kurumları sosyal, ahlaki eğitim yerleridir. Orada bulunan kişiler grup içerisinde bir hata yapmamaya özen gösterdikleri gibi grubun dışında da toplumun kurallarına aykırı hareket edememektedirler. Barana üyelerinden birinin suç işlemesi durumunda mahkeme kurulmakta ve suçlu falakaya yatırılmaktadır. Hırsızlık, ırz, namus gibi bir suç işlenmişse bu suçların affı yoktur. Böyle bir suç işleyen kişi sohbet evinden sazlarla, sözlerle kovulur. Suçlu kişinin eline bir çıra yakılıp verilir. Böylece teşhir edilmiş olunur. Bu kişi eğer evli değilse Dursunbey’in içinden kız alma şansı yoktur. Bir nevi tecrit edilir. Sokakta esnaf da kendisiyle konuşmaz. Kaynak şahıslarımızdan biri eskiden böyle bir kişinin bulunduğunu ve Dursunbey’e 20 sene gelemediğini belirtmektedirler (*Halil Erkek*).

Baranada hiyerarşi;

Barana ve ahi kurumlarında hiyerarşik bir sıra bulunmaktadır. Bu sıra grup içerisindeki oturuş düzenine de yansımaktadır. Ahilikte herkes yaş ve saygı derecesine ve sırasına göre yerlerine oturur. Ocağın sağındaki ve solundaki minderlere, etraftan kimse oturamaz. Sağ minder, şeyh veya ahi makamında olan ve Çankırı köylerinde “büyük başağa” denen “yaran başı”nın, sol minder, nakib makamında olan ve gene Çankırı köylerinde “küçük başağa” dedikleri “odabaşı”dır. Bunlar gelmese dahi yerlerine kimse oturamaz, boş kalır. Yaran başı veya odabaşı geldiğinde, bütün efrad kendilerini ayağa kalkarak karşılarlar (Çağatay, 1989, 146-147).

Baranada da toplanılan ev içerisinde herkesin oturacağı yer bellidir. Ocak başı denilen yere baranabaşı, onun yanına baranabaşının yardımcısı, çavuş ve diğer ahbaplar büyükten küçüğe doğru sırayla oturur. Sohbetin yapıldığı ev sahibi ise sıranın sonuna, kapıya yakın bir yere oturur (*M. Akif Yalçınkaya*).

Barana sohbetlerinin yapılışı;

Yukarıda barana ve ahilik geleneğinin ortak özellikleri üzerinde durduktan sonra barana sohbetlerinin yapılışı noktasında biraz daha ayrıntı vermenin uygun olacağını düşünüyoruz.

Baranaya küçük ahbap olarak katılan bir kişi bir yıl süreyle “küçük ahbap” olarak anılmaktadır. Bir yıl sonra yeni üye de başka birisine kefil olabilecektir. Baranaya katılmak için belirli bir yaş sınırı bulunmamaktadır. Bir baranadaki kişi sayısı 16 ile 24 arasında değişmektedir. Baranaya yalnızca erkekler katılmaktadır.

Sohbetler hasat kalkma zamanında Ekim sonu başlamakta ve Hıdrelleze kadar devam etmektedir. En son sohbet hıdrellezde bir su başında mesire yerinde yapılmaktadır.

Her hafta cumartesi günleri akşam bir ahbabın evinde olmak şartıyla baranalar devam eder. Barana sohbetleri 18 hafta sürmektedir ancak grup 16 kişilikse en yaşlı olan ağabeylerden biri sohbeti iki defa yapar (*Halil Erkek*).

Barana kurma fikrini ortaya atan kişilerden biri sohbe katılacaklara kendi evinde bir yemek verir. Bu toplantı sohbet toplantısı olmayıp, barananın kurulması amacını taşımaktadır (*M. Akif Yalçınkaya*).

Barana ve ant;

İlk toplantıda “kanlı pilav” adı verilen bir uygulama yapılmaktadır. Burada ortaya pilav getirilir ve yemekte bulunan herkes kaşığı pilava batırır. Birbirlerine bağlı olacaklarına, konuşulanların burada kalacağına, kurallara uyulacağına dair herkes söz verir (*Halil Erkek*). Bu bir anlamda ant içmektir.

Barana toplantısının yapılacağı ev ikram için gerekli hazırlıkları yapar. Yemekler evin hanımı ve akrabaları tarafından yapılmaktadır. Barana yapan evin yemek yapacak kimsesi yoksa özel aşçı tutar. Kadınlar bu kadar kalabalık misafire hazırlık yapmaktan şikâyetçi olmamaktadırlar. Bir evde barana yapılacak olması o ev için gurur kaynağıdır. Çünkü o kişi ve ailesi dürüst, namuslu, sofrasına oturulacak kişiler olarak değerlendirilmektedir (*Halil Erkek*).

Barana sohbetleri;

Yatsı namazından çıktıktan sonra hilal ve yıldız şeklini alarak “sabahtan uğradım ben bir güzele” türküsüyle yola çıkılır. Bu türkü o gece boyunca sadece bir

defa söylenmektedir. İlk dörtlüğü çömelerek söylenip ayağa kalkılır. 3-4 adım attıktan sonra türkünün ikinci dörtlüğü söylenir. Bu şekilde sohbet yapılacak eve girilir. Sohbet yapılacak eve bu şekilde gidilmesinin bekâr gençler için sosyal bir fonksiyonu da bulunmaktadır. Barana ahbabları bu şekilde türkü söyleyerek giderken mahalledekiler de onları seyretmektedirler. Ahbablar başlarını kaldırıp da kimseye bakamazlar ancak grup içerisinde bekâr olanlar varsa başkana hissettirmeden beğendikleri kıza bakabilirler. Barana ahbabları sohbeta giderken şimşir yaprağı, defneyaprağı gibi sembollerini yakalarına takarlar. Eskiden ocakbaşı evler olduğundan sohbet evine girildiğinde önden gelen büyük ahbab ocakbaşının üzerinde bulunan bez örtülerin üzerine yakasındaki sembolü ilikler. Bu semboller orada bir iki yıl kalmaktadır. Bu semboller o evde barana sohbetinin yapıldığının simgesi olup o ev için bir şeref nişanesidir. Semboller de takıldıktan sonra herkes oturuş sırasına göre yerine geçer. Herkes oturduktan sonra ikrama geçilir. İkramı küçük ahbablar yapar. Bir yıl içinde o kadar yakın olunur ki bir göz işaretiyle bile anlaşılır. Çoğu küçük ahbaba büyük ahbablar “bana su getir” demez işaret diliyle anlaşılır (*Halil Erkek, M. Akif Yalçınkaya*). Sohbet başkanın talimatı ve “Emine’min Çam Dibinde Sesi Var” türküsüyle başlamaktadır. Bu türkü gecede bir defa söylenmektedir. Sohbet başladıktan sonra ahbablar yerlerinden kalkamazlar ancak ara verilmesi için “Er ol” dendikten sonra ahbablar yerlerinden kalkabilirler (*M. Akif Yalçınkaya*).

Sazdan sonra sohbet edilir, önemli konular konuşulur. Daha sonra oyunlara geçilir. “Yüzük oyunu”, “Yattı-Kalktı”, “Domuz Oyunu”, “Dilsiz Oyunu”, “Mendil Kapmaca” gibi çeşitli oyunlar oynanmaktadır.⁷ Bu oyunlardan sonra saat gece üçe yaklaşır. Bundan sonra sofraya kurulur.

Yemekler de yendikten sonra barana başkanı sohbet ahbablarına birbirleriyle ilgili bir şikâyetleri olup olmadığını sorar. Şikâyetler dinlenir. Suçlular cezalandırılır. Sopa cezası, ahbablara yemek verme cezası gibi cezalar verilir. Baranada bir başkan seçilir. Başkan bir yardımcı teklif eder. Bir de çavuş seçilir. Başkan yardımcısı hâkimdir, çavuş da uygulayıcıdır. Başkan yardımcısı da en az başkan kadar bilgilidir. Başkanın verdiği ceza hemen uygulanır ancak bir hafta sonra cezanın yanlış verildiği anlaşılırsa başkan herkese yemek verir. Mahkemeden sonra “Sohbet Övgüsü” adlı

⁷ Barana geleneğinde oynanan oyunlar hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Mehmet Akman. **Balıkesir Yöresinde Ahilikten Kalma Tören ve Uygulamalar.** (Dan. Prof. Dr. Ali Duymaz), Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi), 2006, s. 36-39. Ayrıca bk. Metin Ekici vd. **Somut Olmayan Kültürel Miras: Barana Dursunbey-Balıkesir**, İzmir: Egetan, 2011.

türkü söylenir. Bu bir sonraki hafta kimin evinde toplanılacağını belirtmekle birlikte gecenin bittiğini de belirtmektedir. Bu türkü de gece boyunca bir kez okunmaktadır. Barana sohbetleri türküyle başlayıp türküyle sona ermektedir (*Halil Erkek*).

Sosyal bir kurum olarak barananın işlevi;

Baranalar, aktif olarak uygulandığı dönemler içerisinde gerek toplum hayatının gerekse bireyin hayatının gelişmesi ve düzeni için son derece önemli fonksiyonlar üstlenmişlerdir. Kaynak şahıslarımız eskiden Dursunbey’de aynı anda beş-altı barananın olduğunu belirtmektedirler. Bir baranada yer almak kişinin toplum içerisindeki statüsü, kişisel gelişimi, kendisine güven duyması, zor durumda kaldığında güvenilebileceği insanlar edinmesi bağlamlarında birey açısından önemlidir. Toplumsal yapı açısından bakıldığında ise aileler çocuklarının böyle bir ortamda bulunmalarından ötürü gurur duymakta, çocukların belli kurallar çerçevesinde yetişmesinden memnun olmaktadır. Aynı barananın üyeleri birbirlerinden sorumludurlar. Bu da toplum içerisinde otokontrolü sağlamaktadır. Toplumu rahatsız edecek bir suç işlendiğinde gruptan dışlanmaya varan cezalar verilmektedir. Kaynak şahıslarımız Balıkesir’in 17 kazası içinde en son Dursunbey’de emniyet teşkilatı kurulduğunu belirtmekte, bunun nedenini de baranaya bağlamaktadırlar.

Belediyelerin olmadığı dönemde baranalar bir yer kazılacaksa toplanıp o yerin işlerini de görmüşlerdir. Bir baranada bulunmak kendine, ahbablarına ve topluma karşı sorumluluklarının olduğu bilincine varılması anlamına gelmektedir.

Barana ahbablığı kardeşliğin ötesinde değerlendirilmektedir. Bir yıl içerisinde haftanın belirli zamanlarında bir araya gelen kişiler birbirlerinin dürüstlüklerinden emindirler. Bu anlamda birbirlerine güvenmektedirler. Barana içerisinde konuşulan konu orada kalmakta, birbirlerinin iyi, kötü anlarına şahit olmaktadır. Örneğin, barana ahbablarından birinin kızını istemeye gelecekler ancak kimse söylemeye cesaret edememekteyse o kişinin barana ahbabından rica edilmektedir. Böyle bir konuşmayı sıradan bir kişi yapamaz ancak ahbabı yapabilmektedir.

Günümüzde barana geleneğine bakıldığında, teknolojinin ilerlemesi, bireylerin birbirlerine olan ihtiyaçlarının azalmaya başlamasıyla birlikte eski işlevselliğini kaybettiğini görmekteyiz. Bu anlamda 2001 yılında Dursunbey Folklor Araştırma-Eğitim ve Turizm Derneği kurulmuştur. İlk dönem faaliyetlerinde

türkülerin ve oyunların icra ediliş şekillerinin derlenmesi yönünde çalışmalar yapılmıştır. 2004 yılında daha profesyonel bir tutum içerisine girerek çeşitli kurumlardan destek almışlar ve dernekte bağlama dersleri vermeye başlamıştır. Yaz dönemlerinde kurslar açılması yoluyla gençlerin barana geleneğine ilgisi çekilmeye çalışılmış ve başarılı da olunmuştur. Barana geleneği yalnızca Dursunbey içerisinde kalmamış ilçe dışına çıkarak Dursunbey ve Barana tanıtılmıştır. Geleneksel sohbet toplantıları içerisinde 2010 yılında UNESCO tarafından kültürel miras olarak kabul edilmiştir. Barana geleneği dernek sayesinde bugün gösteri ve tanıtım amacıyla yaşatılmaktadır (Gültekin, 2011, 35-41).

Geleneksel sohbet toplantılarının temeline ve işleyişine bakıldığında ahilik kurumunun izleri görülmektedir. Günümüzde geleneksel sohbetlerin işlevinde değişimler olsa da, gelenek değişen toplum içerisinde kendisine bir yer bulmaya devam etmektedir. Ahi teşkilatlanması günümüzde nasıl ki yerini esnaf ve sanatkârlar odalarına, ticaret odalarına bıraktıysa, sohbet toplantıları da kendilerini bir şekilde güncelleme imkânı bulacaklardır. Gerek ahilik teşkilatı gerekse geleneksel sohbetlerin en temel unsuru bireyi kendisine, bağlı bulunduğu gruba ve topluma karşı sorumluluklar noktasında eğitmektir. Bireysel düşüncenin ağır bastığı günümüzde bireylerin kendilerinden başkasını yok sayması temel problemdir. Ahilik, sohbet geleneği bireylerin kendilerine, yaptıkları işe ve toplumlarına karşı olan bilincin oluşması noktasında sistemli en güzel örnekleri sunmaktadır.

3.9. Nenguaş

Nenguaş, Balıkesir yöresinde Çerkez köylerinde bulunan bir adettir. Âdetin kökeni hakkında herhangi bir bilgi mevcut değildir. Bu adet günümüzde uygulanmamaktadır. Evlenme çağına gelen gençlerin evlenecekleri kişiyle ilgili olarak ailelerinden saygı sebebiyle çekinmelerinden ötürü kaçması ve bu süre zarfında, oğlanın kaçırdığı kızı emanet olarak güvendiği bir akraba ya da arkadaşının evine bırakmasıdır. Emanet edilen ev için gelen misafir son derece önemlidir ve kızın anne babasının kız üzerindeki tüm hakları artık bu eve aittir. Günümüzde gençler aileleriyle rahatça konuşabildikleri için kaçırma olayı da olmamaktadır.

Eskiden bir kızın baba evinden evlenip çıkması ayıp sayılmaktadır. Bu nedenle kızlar kaçarak evlenme yoluna gitmektedirler. Kızın yakın arkadaşlarından biri de kızla gelir. Bu kız da yine oğlan evinden biridir. Bu şekilde kaçma olayı kız ailesi tarafından affedilir bir durumdur. Ancak sadece kız ve oğlanın el ele vererek kaçması kabul edilemez. Kız, oğlanın arkadaşlarıyla birlikte kaçırıldıktan sonra oğlan kendi güvendiği bir aileye bu kızını emanet eder. Kızın kaçırıldığı bu eve nenguaş denir. Evin sahiplerine de kız, nenguaş anne/teyze, nenguaş baba şeklinde hitap etmektedir. Nenguaş kelimesinin anlamı “hanım anne” demektir (*Ayhan Han*). Kız nenguaş teyzesini kendi annesi bilir. Saygıda kusur etmez. Kız nenguaş teyzesinin eşiyle saygıdan dolayı konuşmaz (*Zeynep Koptekin, Tankut Koptekin*). Bu evin sahipleri de gençleri geri çevirmezler. Oğlan kızla birlikte kapılarına geldiği andan itibaren kız artık bu evin kızıdır. Kızla ilgili her türlü hak bu evin sahiplerine aittir. Kızın bırakıldığı ev ölümü pahasına bu kızını vermez. Bu andan itibaren şeref meselesidir. Oğlan bu evde kızla kalamaz. Kızını bıraktıktan sonra kendisi başka bir evde kalır. Düğün olana kadar kızla oğlan birbirlerini göremezler. Kız kaçırıldıktan sonra kızın emanet edildiği evin sahipleri kız evine kızlarının kendilerinin yanında olduğunu bildirir. Kız tarafı gelip o evin avlusundaki hayvanları kızın kaçırılmasına karşılık alır. Bu duruma kimse itiraz etmez. Kızın kaçırıldığı ev kız için ağırlık verir. Bu ağırlık yalnızca kızın hakkıdır. Barış olduktan sonra kızın çeyizi getirilir. Düğün bittikten sonra özel bir Çerkez oyunu oynanır ve ardından Çerkez yemeği yapılır. Bu yemeği oğlanın düğün zamanına kadar durduğu ev yapmaktadır (*Tankut Koptekin*). Düğünden sonra ise gelinin bohçasından misafir kaldığı eve hediye gönderilmektedir (*Ayhan Han*).

Başlangıçta da belirtildiği gibi günümüzde böyle bir gelenek uygulanmamaktadır. Kaynak şahıslarımızın çocukları evliliklerini bu şekilde yapmamışlardır. Nenguaş denilen kişilere saygı gösterilmesinin nedeni evlilik gibi bir durumda kendilerine sahip çıkılması, maddi ve manevi olarak yardım edilmesidir.

3.10. Kur'an Kardeşliği (Sebateşlik)

Sebateş kelimesi sözlüklerde yer almamaktadır. Bu kelimenin yöresel bir kelime olduğu düşünülebilir. Sebat etme kelimesinden bozulduğu ya da sebat etmenin birlikte yapıldığını ifade etmek amacıyla –eş ekinin kullanıldığı ve bu şekilde oluşmuş olabileceği de ihtimaldir.

Sebat etmek Türkçe Sözlükte “sözünden ya da kararından dönmek” şeklinde yer almaktadır. Balıkesir yöresinde Kuran kardeşliği şeklinde bir kardeşlik bilinmemektedir. Sebateslik ise kaynak şahıslarımızdan yalnızca biri tarafından ifade edilmiştir. Sebatesliğin tanımını yaptığında ise bunun Kuran kardeşliğini ifade ettiğini fark ettik. Bu durum bize sebatesliğin eski zamanlarda uygulandığını ve günümüzde unutulmuş olabileceğini düşündürmektedir.

Sebates kelimesi seb’u’l-mesânî kavramını da akla getirmektedir. Seb’u’l-mesânî, Naslarda Kur’an ve Fatıha suresi için bir terkiptir. Sözlükte “yedi” anlamındaki seb’ kelimesiyle “katlamak, bükme; iki katını almak” manasındaki seny kökünden mesnânın (bir şeyin katı) çoğulu mesânîden oluşur ve “tekrarlanan, iki kattan ibaret olan yedi” anlamına gelir. Çağdaş müfessirlerden Emin Ahsen İslahi, Kur’an’da ikili ve bundan oluşan yedili bir yapı bulunduğu görüşünü savunur. Ona göre Hicr ve Zümer surelerindeki ayetler bunun açık delilidir. İslahi, Kur’an surelerinin birbiriyle eşleşerek ikili grupları oluşturduğunu, ikili grupların da belli bir düzen içinde birleşerek yedi grubu meydana getirdiğini belirtir (İslam Ansiklopesi C. 36, 2009, 261-262).

Mahmut Tezcan, Kuran kardeşliğini aynı yaşlarda iki ya da daha fazla gencin arasında ömür boyu süren bir arkadaşlıktır şeklinde tanımlanmaktadır. Bu arkadaşlığın oluşumu uzun süre Kuran kursuna birlikte gitmekten doğmaktadır (Tezcan, 1982, 121).

Sebatesliği kaynak şahsımız şu şekilde ifade etmektedir:

“Sebateslik vardır. Eskiden Kur’an-ı Kerim okutan hanım hocalar vardı. Kör Hafız’ın hanımı böyle biriydi. İki, üç kız aynı anda hatim indirirse onlar birbirinin sebatesi olur. Onlar kardeş gibidirler. Sebatesimin ev temizliği var derler giderler, birbirlerinin her işine koşarlar.” (*Halil Erkek*).

3.11. Ebe Anneliği

Kelime anlamı olarak ebe;

Ebe, Derleme Sözlüğünde “büyükanne, nine”, “düğünde gelene verilen armağanları toplayıp göz önüne yayan kadın”, “soy, boy”, “çok konuşan geveze”, “bir çeşit mantar”, “küçük çocukların gözünde korkunç bir varlığı canlandıran ve

onları korkutmak için söylenen sözcük”, “ham eriklerin arasında daha önce olgunlaşıp yenebilen, ekşi erik”, “oyunda elebaşı olan çocuğun durduğu yer”, “dişi koyun”, “budanmış asma dallarının bir ya da iki yılda uzamış kısımları”, “şaşma bildirir ünlem” anlamlarında yer almaktadır (Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü III, 2009, 1649). Tarama Sözlüğünde “büyükanne, nine” olarak tanımlanmaktadır (Yeni Tarama Sözlüğü, 1983, 78).

Türkçe Sözlükte; “doğum işini yaptıran kadın”, “büyükanne, nine”, “genellikle çocuk oyunlarında baş olan, diğer çocuklara veya gruba karşı cezasını çekmek ve bundan kurtulmak için tek başına bütün sorumluluğu üzerine alan çocuk” şeklinde tanımlanmaktadır.

Fuzuli Bayat, emçi, otacı ve ebelerin işlevleri açısından kadın şamanlık kurumuna daha yakın olduklarını belirtmektedir (Bayat, 2010, 157).

Ebelerin görevleri;

Ebelerin görevleri yalnızca çocuk doğurtmakla sınırlı değildir. Osmanlı’dan günümüze kadar ebelere oldukça saygı gösterilmiştir. Anneden kıza aktarılan bu hizmet özellikle Saray-ı Hümayun’da çok şerefli bir iş olarak değerlendirilmektedir. Bu nedenle saray ebeleri bu şerefi elden kaçırmamak için kendi kızları bulunmadığı takdirde akrabalarından uygun gördüğü kişileri yetiştirmişlerdir. Bu kişilerin toplum içinde oldukça refah yaşadıkları da bilinmektedir (Abdülaziz Bey, 1995, 346). Ebenin gedikli bulunduğu bir evden evlendirilecek erkek ve kızlar için, alınacak gelin veyahut intihab edilecek damat hakkında ebenin reyini alınır, gelin ve damadın ailevi durumu hakkında ebeden inceden inceye tahkikat yapılır. Çünkü ebeler gedikli oldukları her ailenin bütün sırlarına vakıftırlar. Onların en mahrem noktalarına kadar malumatları vardır (Olcaytu, 2000, 17).

Ebelerin görevleri düşünüldüğünde ilk akla gelen doğum olayı olmakla birlikte, doğumdan sonraki kırklama, tuzlama gibi bazı uygulamalara bizzat katılmaktadırlar. Ebe yalnızca çocukla değil lohusayla da ilgilenmektedir. Günümüzde ebelerin işlevlerinde azalma görülmektedir. Bunun nedeni sağlık hizmetlerinin insanlara ulaşabilmesi, bireylerin bilinçlenmesidir. Ebeler artık yalnız tecrübeyle yetişen kişiler değildir. Eski fonksiyonlarını kaybetmiş olsalar da günümüzün ebeleri de bazı geleneksel uygulamaları devam ettirmektedirler. Örneğin doğumdan sonra dededen, babadan bahşiş istenmesi Balıkesir’de yaygın bir

uygulamadır. Balıkesir yöresinde doğum olayı büyük çoğunlukla diplomalı ebeler ya da kadın doğum uzmanları tarafından gerçekleştirilmektedir. Ancak kırsalda bazı köylerde kişilerin tercihleri ya da yaşanan yerin merkeze uzak olması neticesinde köy ebelerinin ya da köydeki tecrübeli yaşlı kadınların doğum olayını gerçekleştirdikleri de gözlemlenmiştir.

Hamile kadının sancısı geldiği vakit kimseye haber vermeden hemen ebeye haber verilir. Buna özellikle titizlik gösterilir. Ancak çocuk doğduktan sonra haber verilir. Ebe gelince kapı önünde üç defa destur dedikten sonra eve girer. Hastanın yanına gelerek üç defa salâvat getirir ve onu kontrol eder. Çocuk doğduktan sonra ebe çocuğun göbeğini keser, onu yıkar ve daha önce okunmuş, üflenmiş kundağa yatırır, bağlar. Çocuk, annesinin yanında kısa bir müddet kaldıktan sonra alınır ve ebe tarafından zemzem suyu veya şekerli su ağzına damlatılır (Turan, 1978, 91).

Ebenin önemli görevlerinden biri de çocuğa ad vermektir. Ebe tarafından verilen bu ad göbek adı olarak adlandırılmaktadır. Günümüzde ebelerin böyle bir işlevi bulunmamaktadır.

M. Halit Bayrı konuyla ilgili olarak Balıkesir’de uygulanan bu âdeti şöyle anlatmaktadır: Çocuğa üç veya yedi günlük iken ad verirler. Eğer çocuğa tek günlerde ad verirlerse ondan sonra doğacak çocuklar erkek olurmuş. Balıkesir’de çocuklara iki isim verirler. Bunlardan birine göbek adı diğerine ezan adı derler. Göbek adı, çocuğun göbeği kesilirken ebe tarafından konulur (Bayrı, 1938, 97-105.)

Şakir Ülkütaşır ise Balıkesir’de ad verme âdetiyle ilgili olarak şunları söylemektedir:

Göbek adı ise, çocuk doğduktan sonra ebesi tarafından erkek ise “Mehmet”, kız ise “Fatma” gibi bir adla göbeği kesilirken verilenidir. Esasen ad verilmeden göbek kesilmediğine göre, göbek adı çocuğun ilk aldığı addır. Balıkesir ve dolayında ise göbek adı bu suretle fakat Arabî ayların medlulüne göre verilir.

Ebe, çocuğun göbeğini üç kere tekbir getirdikten sonra keser ve göbek adı olarak koyduğu adı da ailesine söyler. Göbek adlarının peygamber ve soyuna bağlı adlardan biri olması istenilir. Dinsel töreye fazla bağlı olan bazı aileler, çocuklarını göbek adı ile çağırır ve bunu ebesinin vermiş olmasından ötürü de uğurlu sayarlar. Bazı taraflarda ise, çocuğun göbeği kesilirken ebesi ailenin bu hususla mütalaasını alır ve onların seçtikleri ad esas tutularak göbek kesilir. Bazı ailelerde göbek adı

olarak ailenin büyüklerinden birinin adını koyarlar. Kabirde telkin verilirken ölülerin göbek adı ile çağırıldıkları inancı dolayısıyla bir ailenin göbek adını bilmesi gerekli olduğu telakkisi de vardır (Ülkütaşır, 1932, 197-198).

Tire'de de ebe çocuğun göbeğini keserken adını koymaktadır. Çocuğun doğumundan üç gün sonra ve özellikle Cuma günü ezan vakti, büyükbaba ve çağırılan bir hoca tarafından çocuğun sağ kulağına ebenin koyduğu adı, sol kulağına yeni adı üçer defa tekrarlanarak ismi konulur (Artan, 1973, 6724).

Doğuma genellikle hamile kadının annesi, kayınvalidesi, eltisi veya erkek tarafından yengesi ile aile büyüğü kadınlar katılmaktadırlar. Evlenmemiş genç kızlar, kız çocuklar, erkek çocuklar, doğum yapacak kadının eşi dâhil olmak üzere hiçbir erkek doğum odasına alınmaz. Doğumda kötü ruhların kovulması amacıyla nazar boncuğu, çörek otu, Kuran-ı Kerim bulundurulmaktadır (*Habibe Olgunsoy*).

Balıkesir yöresinde kaynak şahıslarımızdan edindiğimiz bilgiler çerçevesinde ebelerin görevleri şu şekilde sıralanabilir:

- a. Doğumu gerçekleştirmek (*Halime Akdağ, Ayşe Aktaş, Sevgül Alptekin, Gülizar Aslan, Hatice Gökaslan*).
- b. Çocuğun göbeğini kesmek (*Sevgül Alptekin, Hatice Gökaslan*).
- c. Çocuğu kırklamak (*Ayşe Aktaş, Sevgül Alptekin, Hatice Gökaslan, Sabriye Öрки*).
- d. Çocuğu tuzlamak (*Ayşe Aktaş, Sevgül Alptekin, Hatice Gökaslan*).
- e. Çocuğun göbek adını koymak (*Habibe Olgunsoy*).

Ebe genellikle evli ve eli bu işe yatkın kişiler tarafından yapılmaktadır (*Halime Akdağ, Sabriye Öрки*). Ebe çocuğun göbeğini kestikten sonra kız çocuğuysa bir defterin ortasına koyar, erkek çocuğuysa köy kahvesinin yakınına bir yere gömer (*Sevgül Alptekin, Hatice Gökaslan*). Çocuğun kırklanması da yine ebenin görevidir. Kırk suyu yedi eve dağıtılır. Hayvan damına, evlerin üzerine bereket olması amacıyla serpilir. Bu işlemde ebeye çocuğun annesi, yakın akrabası da yardım eder (*Sevgül Alptekin, Hatice Gökaslan*). Günümüzde ebeler görevlerini diplomalı ebelere ve hastanelere devretmiş olsalar da halen bazı köylerde köy ebesi doğumları gerçekleştirmektedir. Bu köy ebeleriyle yaptığımız mülakatlarda bazı kadınların hastaneye gitmek istemediklerini bu nedenle onlara yardımcı olduklarını

belirtmektedirler (*Ayşe Aktaş*). Bu ebeler yaptıkları işin karşılığında herhangi bir fiyat biçmediklerini, bunun günah olacağını, ama helalleşmek amaçlı getirilen hediyeleri de geri çevirmediklerini ifade etmektedirler. Bu hediyeler genellikle sabun, havlu, kına, çorap, yazma, bir çift patik, basma, elbise gibi günlük kullanım eşyalarıdır. Bu hediyeler bir sini üzerine konulmakta ve üzerine çörek otu da serpilerek götürülmektedir (*Halime Akdağ, Ayşe Aktaş, Gülizar Aslan, Habibe Olgunsoy, Sabriye Örki, Zeynep Şimşek*). Maddi durumu uygun olan kişiler para da vermektedirler (*Ayşe Çektin, Kezban Uysal*). Ebeler kırklama sırasında kırk sularına Yasin okumaktadırlar. Genellikle kırk uçurmaya ebenin ziyaretine gidilmektedir (*Kezban Uysal*). Köy ebelerine karşı çocukların saygı ve sevgileri bulunmaktadır. Kendi anneanne ya da babaanneleri yerine koymakta, bayramlarda, özel günlerde ziyaret etmektedirler (*Gülizar Aslan, Zeynep Şimşek, Kezban Uysal*). Ebeler de hayata gelmelerine yardımcı oldukları çocukları kendi çocuklarından ayırmamaktadırlar. Özellikle yokluğun olduğu dönemlerde ebeler, gömleği olmayan çocuklara gömlek dikip hediye etmektedirler (*Altın Buyruk*).

Kaynak şahıslarımızın aktardığı bilgilere göre ebeler toplum içerisinde saygın bir yere sahiptirler. Günümüz şartları içerisinde işlevleri azalsa da doğum gibi bir olayda güvendikleri kişilerdir. Doğum sonrasında ebeye hediye vermek hem elinin emeğinin karşılığını vermek, hem hayır yapmak, hem de gönül almak amacını taşımaktadır. Doğumdan sonraki uygulamalarda da yine ebelerin işlevlerinin olduğu görülmektedir.

3.12. Asker Arkadaşlığı

Türk halkı için askerlik, bireylerin erkek olduğu eğitim yeridir. İnsan hayatı için bir dönüm noktası olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle asker uğurlaması, karşılaması gibi uygulamalar önem arz etmektedir. Askerlikle ilgili pek çok inanış ve pratik bulunmaktadır. Biz burada bu inanç ve pratiklerden ziyade, aile başta olmak üzere pek çok şeyden mahrum kalınan askerlik döneminde oluşan arkadaşlıklar hakkında, kaynak şahıslarımızdan aldığımız bilgiler çerçevesinde asker arkadaşlığının neden önemli olduğunu açıklamaya çalışacağız. Bilindiği gibi askere gitmek en başta gurbet duygusunu ortaya çıkarmaktadır. Anadan, babadan, yardan

ayrı kalmak, her an ulaşılabilen en temel ihtiyaçlardan bile mahrum olmak bireyler üzerinde baskı unsuru oluşturmaktadır. Bu baskı, insan hayatında kişilere sahip olunan her Őeyin bir zaman yok olabileceği dūřüncesini vurgulamakla birlikte, barışta yaşanılan hayatla savaşta yaşanılabilecek hayatın da ayırımına varma noktasında önemlidir. Bu noktada askerlik süresince diğer bireylerle olan ilişkiler de farklı bir noktaya taşınmaktadır.

Asker Uğurlaması;

Asker uğurlaması Balıkesir yöresinde de önemlidir. Balıkesir yöresinde asker dūđünü adıyla eğlence düzenlenir. Bu eğlenceyi, askere gidecek kişinin sağdıç dediği arkadaşı ya da arkadaşları düzenler. Balıkesir yöresinde, dūđünlerde de askerlik çağına gelmiş ve askere gitmesi yakın kişiler için özel müzikler çalınır. Bu müzikler genellikle efkârlı, arabesk müziklerdir. Askerlik çağına gelmiş olan gençler yuvarlak bir halka oluşturarak tek dizlerinin üzerine oturarak, şarkı bitene kadar sigara içerler. Bu anlarda kişilerin yüzleri yere bakmaktadır.

Balıkesir ili Savaştepe ilçesine bağlı Kongurca Köyü'nde asker uğurlaması şu şekildedir:

Askere gidecek genci yakınları sırayla yemeğe alırlar. Gencin ailesi tarafından uğurlamadan bir gün önce içki sofraları kurulur. Sazlı sözlü eğlenip, muhabbet cemi yapılır ve semahlar oynanır. Ertesi gün akrabalarına ve yakınlarına askerle ayrılık yemeği verilir. Askerin yemek yediği kaşık hiç el değmeyecek yere, yüzü yukarı bakacak şekilde konur. Kaşık askerden gelinceye kadar orada durur. Asker o gün evleri gezer el öper, kapı eşiğinden niyaz alır. El öptüğu kişiler askere harçlık verirler, buna uğur parası denir. Yola çıkarken hoca dua okur. Asker adayı annesini sırtına alır ve helalleşmek için gidiş yoluna ters üç adım taşır ve bozuk para atar. Bozuk parayı annesi toprakla birlikte alıp, bir mendil içinde saklar. Komşularla birlikte asker köy çıkışına kadar uğurlanır. Askerden dönüşte, dönüşünü haber veren kişiye aile hediye veya para verir (Kaplan, 1998, 77).

Balıkesir ili Edremit ilçesine bağlı Tahtakuşlar ve Çamcı köylerinde ise askere gidecek kişinin kaydı geldiğinde çocuğun anası babası köylüye bir kahve pişirir. Ardından kurban keser. Askere gidecek olan kişi için kurban kesilmesi köyde adettir. Bu şekilde askerden sağ salim dönüleceğine inanılmakta ve bugüne kadar da askere gidenlerin burnu bile kanamadan döndükleri söylenmektedir. Askere gidecek

olan kişi akşamdan herkesle helalleşir. Para toplanır o para askerlere paylaştırılır. Asker uğurlanır. Asker olacak kişi köyden ayrıldığında yine sofralar kuruluur. Askerden ilk telefon geldi mi, eskiden mektup geldi mi hemen çay, zeytin, peynir çıkarılır. Asker izine geldiğinde yolcu ayı diye yine yemek çıkarılır (*Hasan rki, Sabriye rki, Zeynep şimşek*).

Balıkesir ili Bigadiç ilçesine bağlı Güvemçetmi köyünde ise askere gidilmeden önce asker adayları yemeğe alınır. Küçük bir sopaya bayrak bağlanır. Asker eğlencesi yapılır. Bu eğlence esnasında kına yakılır ancak bu yalnızca kına tabağının hazırlanarak getirilmesinden ibarettir. Ele kına sürülmez. Bu kişiler askerden geldikten sonra evlenir ve musahip olurlar (*Fazlı Sarı*).

Balıkesir ili merkezinde, Dursunbey, Savaştepe, Bigadiç ilçelerinde ise asker uğurlamaları düğün gibi yapılmaktadır. Askere gidecek olan kişilerin sağdıçları öncelikle bu kişileri yemeğe alır. Asker eğlencesinin tertiplenmesini de yine sağdıçlar sağlamaktadır. Bu eğlencelerde askere gideceklere kına yakılmaktadır (*Zeliha Karakoç, Habibe Olgunsoy*).

Gaziantep'te, akrabalar ve arkadaşlar, asker adayını sıra ile evlerine davet ederler. Bu davetler askerin yolculuğuna on beş gün kala başlar. Yemek yenir, sohbet edilir, eğlenilir. Gaziantep'te bu sıraya *sinsik sırası* (Cevdet Okkan) da derler. Sırayı ayarlama işi asker adayının yakın arkadaşlarından askerliğini yapmış, geleneğe vakıf biri tarafından yapılır. Bu kişiye sağdıç denir. Tıpkı düğün adetlerinde olduğu gibi Gaziantep'te askere uğurlama geleneğinde de bir sağdıç vardır. Askerin bütün işlerini o yapar, devamlı askerin yanında olmaya çalışır. Uygulamaların programlanması da ona aittir. Kayseri'de ise adı konulmamış olsa da yine asker adayının yakın arkadaşlarından, deneyimli biri işleri organize eder, adayı yönlendirir. Köylerde ise muhtarın askerlik şubesinden adayların listesini getirmesiyle uygulamalar başlar. Genellikle asker adayları bir arada olur, birbirlerini yemeklere davet ederler. Eğlenceler düzenlerler. Kayseri'nin Pınarbaşı ilçesinde asker adayları çayırda toplanıp kendi aralarında güreş tutarlar. Güreş müsabakalarının yapıldığı bu gne önem verilir, önceden herkesin haberi olur ve gençlerin oyunlarını izlemeye toplanılır. Müsabakalardan sonra ailelerin hazırlamış olduğu yiyecekler piknik havasında yenir. Gaziantep'te asker kınası düzenlenir. Kınayı da sağdıç organize eder. Yola çıkılmadan bir gün önce yapılan bu geceye eş, dost, akraba davet edilir (Fidan, 2008, 58, 63).

Kaynak şahıslarımızın asker arkadaşlığıyla ilgili düşüncelerini kendi ifadeleriyle sunmanın daha uygun olacağını düşünmekteyiz:

“Ben askerden geledi kırk sene oldu hala daha asker arkadaşım la telefonla görüşürüm. Kargoyla yağ gönderirim ama şu anda yüzünü görsem tanımam. Ama o günlerden kalma dostluğun hatırına hala görüşüyoruz. Bir sıkıntısı olsa gel dese giderim. Ben askerliğimi San Francisco’da yaptım gemi almaya Amerika’ya gittik biz. Yedi ay Türkiye’de on yedi ay Amerika’da geçti. Yurtdışında daha zor oluyor askerlik. Ondan birbirine daha çok sahip çıkıyorsun. Binbaşı komutandı bizim. İkinci komutan vardı binbaşı. İkinci komutan çok zalimdi. Saçlarımızı kesti. İzinlerimizi iptal etti” (*Hasan Düzgün*).

“Yakın köyde var bir asker arkadaşı eşimin onunla sık sık görüşür. Onun diğer arkadaşlarından daha farklıdır. Çok gelinir, gidilir, her zor zamanda, düğünde, dernekte birlikte olunur.” (*Havva Aslantekin*).

“Benim babamın asker arkadaşlığı ölene kadar devam etti. Ahretlik gibidir. Asker arkadaşın her daim ailenin içindedir. Düğünde, dernekte hep yanında olur. Bir gün bizim evimize bir mektup geldi. Babamın asker arkadaşımı ş ama 50 yıl olmuş görüşmemişler. İzmir’de hapishaneye düşmüş babama nasılsın, sadece hayatta olduğunu bana bildir diye mektup yazmış başından geçenleri anlatmış. Babam da ona mektup yazdı. Sonra bayram tebriği gelirdi. 4 yıl askerlik yapmış babam. Düşün 50 yıl aradan geçmiş hapiste babam aklına geliyor.” (*Miyase Çetin*).

“Askerlik çok kalabalık bir ortam. Her çeşit insan var. Herkesle samimi olamazsın. Benim 2-3 arkadaşım var hala görüştüğüm. Askere ilk giriş dönemimizde. İçeriye girdik. Onbaşı mıdır artık neyse rütbeleri de bilmiyoruz biri geldi aşağı yukarı 300-350 kişi varız. Toparlanın dedi toparlandık. Şurada beni bekleyeceksiniz. Bir yere ayrılmayacaksınız. Oturmayacaksınız. Bir dolu yasak söyledi gitti. Bekle bekle biri daha geldi ne bekliyorsunuz dedi. Bekle dediler dedik. Hayır, şurada bekleyeceksiniz toplanın dedi. Biz yine valizler falan toplandık. Biraz daha bekledik. İlk gelen kişi yine geldi. Napıyorsunuz burada? dedi. Dedik bekliyoruz. Ben size burada mı bekleyin dedim dedi. Gidin orada bekleyin dedi. Yine oraya gittik. Torun olmak zor bir şey askerde.

Ankara’da bir asker arkadaşım var. Psikolojik sorunlarım vardı. Askerliğimin son altı ayı Gata’da geçti. Onun ailesinin çok faydası oldu. Ya bir askeri birlikte

kalmam lazım ya da bi yerde kalacağım. Onun ailesinde kaldım ki her gidişimde on beş gün kalıyordum. Sağolsunlar altı ay beni idare ettiler. Her şeyim o evden karşılanıyordu. Ankara'ya gittiğimde ilk önce onların evine giderim (*Muzaffer Şimşek*).

“Askerliğimi İzmir-Narlidere, Kayseri-Hava İndirme’de yaptım. Her şey unutulur asker arkadaşları hiç unutulmaz. Benim asker arkadaşım yıllar sonra gelmiş beni köy kahvesinde anons ettirmiş. Geldim tanıyamadım. O bana bakıyor gülünce tanıdım. Yıllar sonra çıkmış gelmiş.

Acemi birliğinden usta birliğine dağıtılırken bir takım komutanımız vardır. Bizi topladı. Nişanlı olanlar, evli olanlar, sigara içmeyenler, anası-babası olanlar, olmayanlar hepimizi ayırdı bir kenara biz ne olduğunu anlayamadık tabi. Ben sigara içmiyordum sigara içmeyenlerin yanına ayrıldım beni cephanelik nöbetçisi yaptı. Meğer ondan soruyormuş. Arkadaşım sevdiğinin ismini yazmış ziftle cephanliğe. Bunu yapan çıksın diye çok sorguladı. Bir şey demedim ben de. 14 nöbetçi 7 devriye bizi sürgüne gönderdi. Askerliğimin son üç ayını Erzurum-Karskapı’da yaptım. Muhabirlik etmedim ben de.

65/1 devre gittim. 64/1 olan bir arkadaşım vardı. Gel buraya torun dedi. Ben senin torunun değilim dedim. Sen benim torunumsun gel hele dedi. Ben de benden sonrakine aynısını dedim. Gel bakalım torun ne getirdin dedene? Dedim. O da bana “tezkere getirdim dedeme” dedi. Biz acemi birliğindeyken çok ranza altı oldum. Koğuş temizliği olur askerde. Ranzaların altına paspası hep alt devreler çeker. Onlara ranza altı denir. Bir tane yüzbaşı vardı. Bölük komutanın kapısında bir çöp görmüş. Nöbetçi amirini fırçalamış. O da bizi gece topladı sabaha kadar mıntika temizliği yaptık (*Fazlı Sarı*).

“Benim eşimin asker arkadaşı vardı. Tayyipler köyünden, Kongurca’dan asker arkadaşı vardı. Kongurca’daki aleviydi ama herkesin namazı abdesti kendine çok iyilerdi. Köylerinde kal kendileri ölürler sana bir şey olmaz. Onunla çok görüşürlerdi. Kendilerinin marangozhanesi vardı. Bize öteberi yaparlardı. Bayramda düğünde dernekte hep gelirlerdi. Eşim öldükten sonra da hala daha selam gönderirler halimi sorarlar. Tayyipler köyünden olan Balıkesir’e yerleşti. Benim kız Balıkesir’de duruyor onu görmeye gittiğimde eşim illa “Burhan’ı Mehmet’i de gör” derdi.

Döndüğümde de “gördün mü?” diye sorardı. Ben de kızardım ben onları mı görmeye gittim diye.” (*Kezban Uysal*)

“Benim eşim Sivas ve Kars’ta yapmış. Birbirlerini hiç bırakmazlar. İğdir’ dalarmış. Orada bir hareket (deprem) olmuş. Kaldıkları yer briketmiş. Üstlerine yıkılmış. Arkadaşlarının kiminin kolu kırılmış kiminin burnu kanamış. Herkes bağırılmış. Hemen uyanmış. Arkadaşlarını kurtarmış. Hastane arkadaşı, hacı arkadaşı, asker arkadaşı üç arkadaş önemlidir (*Ayşe Aktaş*).

“Kocamın asker arkadaşı vardı. Kızım bebektir. Hasta oldu. Havale oldu. Üstünde oklava kırdılar, tılsım yaptılar. Hocaya götürdük. Sonra yine havale geçirdi. Doktor da yoktu. O zamanlar ayda bir sefer İzmir’den biri gelirdi. Hemen bir tanıdıkla doktora götürdük. Kocam da askerde ona da haber salındı. Asker arkadaşı Mehmet’le birlikte o gece kaçmışlar. Balıkesir’e gelince yakalayacaklar diye kamyoncunun birine demişler. O da bunları saklamış. Kocam onunla çok iyi anlaşılırdı. Ama öldü. Askere teslim olunca ikisini bir falakaya yatırmışlar.” (*Habibe Olgunsoy*).

Horzum’da da asker arkadaşlığı önem arz etmektedir. Askerliği beraber yapmış erkekler arasında yaygın olan bir arkadaşlıktır. Asker arkadaşlığı bir başka köy veya başka kasabalarda daha önem kazanır ve daha devamlı düzenli bir dostluk doğurur (Gökçe, 1996, 152).

3.13. Tutma Kardeşlik

Tutma kardeşlik lise çağı yatılı okullarda görülmektedir. Günümüzde bu kardeşliğin Balıkesir’de unutulduğunu söylemek mümkündür. Özellikle Savaştepe Köy Enstitüsü zamanında bu kardeşliğin yaygın olduğunu, Yeni Kuşak Köy Enstitüleri Derneği tarafından yayınlanan “Savaştepe Köy Enstitülü Yıllar” (Savaştepe Köy Enstitülü Yıllar, 2008) isimli kitaptan öğreniyoruz. Burada anlatılanlar çerçevesinde enstitünün ilk yıllarında Balıkesir, Çanakkale ve Kütahya’dan öğrenci kabul edildiğini ve maddi olanaklar açısından zayıf olan okulun ve öğrencilerin birbirlerine nasıl kenetlendikleri anlatılmaktadır. Okula uyum sağlama, ihtiyaçların karşılanması, derslerde yardımcı olmak, okulun işlerinde birlikte çalışmak gibi konularda tutma abla ya da ağabeyler yardımcı olmaktadır.

Balıkesir yöresinde yaptığımız araştırmalarda kaynak şahıslarımızdan yalnızca birinin tutma ablası olduğunu tespit ettik. Konuyla ilgili kaynak şahsımızın aktarımı şu şekildedir:

“Ben İzmir-Tepecik Sağlık Koleji’nde okudum. Orada bir tutma abla edindim. Okula ilk başladığım zaman dördüncü sınıftaki kızların birinci sınıftaki kızlara ablalık ettiğini söylediler ama öğretmenlerimiz size böyle bir teklifle gelecek olurlarsa kesinlikle kabul etmeyin dediler. Benim ablam da adı Nihal. Beni uzaktan görmüş, beğenmiş. Yanıma geldi. “Ben seni gördüm çok hanım bir kıza benziyorsun, gel sen benim kardeşim ol” dedi. Ben de “Ben bir düşünüyem” dedim. Sonra ben de onu izledim. O da iyi birine benziyordu. Yanına gittim “Teklifini kabul ediyorum” dedim. O günden sonra o benim gerçek ablam gibi oldu. Gerçekte bir ablam ya da kız kardeşim yok. Bana İzmir’i o öğretti. Nereden alışveriş yapılır, nereye gidilir hepsini o anlattı. Onun ailesi Torbalı’da oturuyordu. Her hafta ona yiyecek içecek getirirlerdi. Benim ailem her zaman gelemezdi. Hemen beni arar bulur kendi ailesinden gelen şeyleri benimle birlikte yerd. Okulda yemek için sıraya girerdik. Benim için sıra tutardı. Bir gün deprem oldu. Herkes çığlık çığlığa bağırıyor, koşuyor. Yatakheden bir çıktım merdiven başında ablam beni bekliyordu. Sonra onun okulu bitti. O yaz annemlerle tanışmaya ailecek geldiler. Ablam annemi görünce hemen “anne” dedi. Ben onun annesine diyemedim ama. Onun ilk tayini Malatya’ya çıktı. Sonra da Balıkesir’e çıktı. Biz de annemle Balıkesir’e ziyarete gittik. Daha sonra benim düğünüm geldi. Ben onlarınkine gittim. Evlendikten sonra da eşlerimizle de görüşmeye devam ettik. Eşim için de baldız gibidir. Teklifsiz davetsiz gelir gideriz birbirimize. Çocuklarımız bizlere teyze derler.” (*Melek Öser*).

Balıkesir yöresinde günümüzde bu kardeşliğin artık unutulduğunu söylemek mümkündür. Bunda gelişen teknoloji ve imkânların ulaşılabilir olmasının etkisi vardır. Ayrıca insanların bireyselliğe doğru eğilim göstermesi de önemli bir etkidir.

3.14. Dünür Başı

Kelime anlamı olarak dünür;

Türkçe Sözlükte dünür, “Karı kocanın baba ve analarının her biri” dünürücü “Kız görmeye giden kimse, görücü” olarak tanımlanmaktadır (Türkçe Sözlük, 1998).

Tarama Sözlüğünde dünür kelimesi “sıhrî akraba” olarak yer almaktadır (Yeni Tarama Sözlüğü, 1983, 75).

Derleme Sözlüğünde kelime düğür ve dünür olarak yer almaktadır. Düğür “evlenenlerin anne ve babaları” anlamında verilmiştir. Dünür kelimesi ise “Kız görmeye ve istemeye giden kişi” olarak tanımlanmaktadır (Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü II, 2009, 1625, 1632).

Kız istemeye gidilmeden önce gelin adayının beğenilip tespit edilmesi sürecinde görev üstlenenlere dünür veya görücü denilmektedir. Görücü usulü ile gelin adayının tespit edildiği yerlerde bu işi damat adayının annesi ve ailenin yakın akrabalarından yaşlı kadınlar üstlenir (Boratav, 1997, 173).

Mahmut Tezcan, dünür başının da bir tür sanal akrabalık sayıldığını, kız isteyen kişinin yani dünür başının evliliğin gerçekleşmesinden sonra artık çiftin saygıdeğer bir yakını olduğunu belirtmektedir (Tezcan, .1982, 127).

Dünür başı olacak kişilerde aranan özellikler;

Dünür başı genellikle toplum içerisinde sevilen, sayılan, her iki taraf için de sözü dinlenen kişiler arasından seçilmektedir. Kız istemeye giderken kız tarafı referansını dünür başı aracılığıyla getirmiş olur. Bu kız tarafı için de güven telkin eden bir durumdur (*Habibe Olgunsoy*). Dünür başı olacak kişilerin her taraf için de sözünü dinletecek kişiler olması önemlidir (*Miyase Çetin, Hasan Düzgün*).

Günümüzde dünür başlık;

Günümüzde gençlerin evlenme noktasında kendi kararlarını kendileri vermeleri, çoğunlukla okumak ya da çalışmak gayesiyle ailelerinden uzak kalmaları nedeniyle seçimlerini kendilerinin yapmaları neticesinde dünür başı uygulamasının bilinmekle birlikte uygulanmadığını söylemek mümkündür.

Günümüz sanal ortamında varlıklarını sürdüren evlilik siteleri, izdivaç programları günümüzün modern dünür başıları olarak değerlendirilebilir.

Balıkesir yöresinde de dünür başı uygulaması bilinmekte ancak uygulama noktasında zayıflıklar göstermektedir. Artık kırsal kesimde bile gençler evlenecekleri kişileri kendileri seçmektedirler. Dünürçülüğün eskiden daha yaygın olmasında kız ve erkeklerin toplum tarafından hoş karşılanmayacağı endişesiyle rahat görüşme olanaklarının olmaması, kızın ya da oğlanın ailesine saygıdan dolayı evleneceği kişiyle ilgili kararı onlara bırakması önemli etkenlerdir. Dünürücü olan kişiler kız tarafına da oğlan tarafına da kefil olmaktadır. Kızı istemeye gelen kişiler için

referans olunması kız tarafının işini de kolaylaştırmaktadır (*Habibe Olgunsoy*). Bir kızın beğenilmesi noktasında ailelerin birbirleri hakkındaki düşüncelerini, niyetlerini öğrenmek amacıyla öncelikle dünürcü gönderilmektedir. Olumsuz bir tavır varsa iki taraf yüz yüze gelmeden mesele kapatılır. Böylelikle kimse birbirini kırmamış olur. Balıkesir ili merkeze bağlı Karaman köyünde bayramlarda kızlar pullu şalvarlarını giyip köy yoluna çıkarlar. Burada kız arkadaşlarıyla kol kola girerek bir ileri bir geri yürürler. Köyün gençleri de onlara bakar. Beğendikleri bir kız olursa annelerine söylerler ve bu kız için dünürcü gönderilir (*Hatice Ayaz*).

Hediyeleşme;

Dünür başı kızı istemeye geldiğinde kız tarafı hemen cevabını söylemez. Dünür başılar bir süre sonra yeniden kız evine gelirler. Dünür başı olan kişiler bir çıkının içine buğday, para koyarlar. Bunu kız evine bırakırlar kız evi bu çıkıyı kabul edip karşılığında bir mendil verirse kızın verildiğine dair söz alınmış olur. Kız evine getirilen buğdayla dünür başı olan kişiler “biz bereketimizle geldik” demek istemektedirler (*Habibe Olgunsoy*). Düğünde dünür başına bir elbiselik alınır, bohça yapılır. Düğünden sonra dünür başı onları yemeğe alır (*Miyase Çetin*). Düğünden sonra gelin kız dünür başı olan kişilere bir bohça hazırlar ve onu götürür (*Habibe Olgunsoy*).

Balıkesir yöresinde dünür başı kız tarafına kızlarının istendiğine dair konuyu açan ve kızı isteyen kişidir. Bu aşamadan sonra dünür başının işlevi sona ermektedir. Evlenen çiftler dünür başı olan kişi/kişilere böyle güzel bir olaya vesile oldukları için saygı ve sevgi duymaktadırlar.

3.15. Kına Analığı-Ablalığı

Kına özellikle kadınların ellerinin süslenmesinde önem taşımaktadır. Türkiye ve Türkiye dışındaki Türk topluluklarında da kına yakma âdetine rastlanmaktadır (Gözaydın, 1991, 681-682).

Kına analığı ya da kına ablalığı geleneği sadece kız çocuklarına yönelik bir uygulamadır. Küçük kız çocuğunu giydirip kuşatan ve özellikle düğün törenleri

sırasında onu kınalayarak, bu davranışıyla ona annesi gibi sahip çıkacağını işaret eden, kirvenin bir tür kadın karşılığı olarak tanımlanan (Emiroğlu ve Aydın, 2009, 465) kına analığı, Balıkesir yöresinde bu görevini kına ablalığıyla paylaşmaktadır. Balıkesir yöresinde kaynak şahıslarımızdan edindiğimiz bilgilere göre bazı yerleşim yerlerinde kına anasının yaptığı bu işi kına dudu ya da kına ablası adı verilen kişiler yapmaktadır.

Kına anası Ali Rıza Balaman tarafından küçük kız çocuğunu giydirip, kınalayan ve ona anası kadar sahip olmaya söz veren kadın olarak tanımlanmaktadır (Balaman, 2002, 14).

Orhan Türkdoğan, Söke (Aydın) bölgesinde yaşayan Yörüklerde bu âdetin görüldüğünü belirtmektedir. Aydın'da kız çocuklarının altı ayına basıncaya kadar tırnakları kesilmez. Altıncı aydan itibaren kız çocuğunun tırnakları kına ana tarafından kesilir, avucunun içine kına sürülür. Kına ana gelir durumuna göre çocuğa hediye verir. Kına analık için Yörüklerde akrabalarından ziyade samimi komşulardan biri seçilir (Türkdoğan, 1966, 199).

Yeni doğan kız çocuğuna, yakınlardan biri –akraba ya da komşu- kına anası olmaya aday olur. Kız çocuğu evi, bu adaylığı uygun görürse kına-anası, çocuk için hazırladığı bir takım elbiseyle çocuğun evine kına töreni yapmak üzere gider. Bu törene akraba ve komşular da çağrılır. Çocuğa yeni elbiseler giydirilir; çocuk süslenir, donatılır ve dualarla sağ eline ve sağ ayağına kına konulup sarılır.

Böylece kına-ana, bu ailenin bir yakını, kızın da ömür boyu kına anasıdır. Kız bayramlarda kına anasının elini öper, harçlığını alır, onun yapılacak kimi hizmetlerini yerine getirir. Evleneceği zaman ve gelin olduğunda kına-ana, aile büyüklerinden ve diğer yakınlardan ayrı tutulmaz; izni alınır, eli öpülür, yardımı ve desteği alınır. Böylece aileye bir de, akraba olmadığı halde sanki akrabaymış gibi davranılacak düzmece bir akraba eklenir (Balaman, 2002, 90).

Manisa'da sünnet kınasını veya altı ay kınasını yakan kadına verilen addır. Öz anne gibi tutulur (Akgül, 1987, 75).

Balıkesir yöresinde de kız çocukları için altı ayı tamamladıklarında altı ay kınası yakılmaktadır. Hısım akraba toplanır, yiyecekler yapılır, eğlenceler yapılır. Kız çocuğunun eline kına yakılır. Gelen hısım akrabalar beraberlerinde hediyeler getirirler. Kız çocuğu altı aylık olduğunda önce altı ayçöreği pişirilir. Sonra çocuğa

kına yakılır. Kına bittikten sonra herkes eğlenir, çörekten yenir. Kız çocuğu altı aylık olunca büyükler mevlit okutarak eline kına yakarlar. Gençler dümbeleklerle oynayarak eğlenirler, çocuğa hediyeler verirler. Kız çocuğu altıncı ayda iken düğün gibi eğlence düzenlenir, tanıdıklar çağırılır. Bebeğin eline kına yakılır. Gelenler çocuğa hediye getirirler (Aça, 2005, 61-62).

Balıkesir yöresinde kına ablalığıyla ilgili edinilen bilgilere bakıldığında, genellikle altı-on yaş aralığındaki bir kız çocuğuna yakıtıldığı tespit edilmiştir (Ayşe Çektin, Sabriye Öрки). Balıkesir Tahtacılarında ise bu yaş aralığındaki iki kız çocuğuna yakıtılmaktadır (Sabriye Öрки, Güllü Tosun, Zeynep Şimşek). Bu andan itibaren kına yakılan çocuğun ablasıdır. Çocuk büyüdüğünde de bu kişiyi gerçek ablasından ayırt etmez (Havva Aslantekin, Ayşe Çektin, Zeynep Şimşek). Balıkesir yöresinde kına ablalığı için kına dudu kelimesi de kullanılmaktadır (Havva Aslantekin).

Balıkesir yöresinde kına analığı ise çocuğun annesinin iyi geçindiği bir kişidir. Bu kişiye çocuğun annesi hediye götürerek kına annesi olmasını teklif eder. Bu teklif memnuniyetle kabul edilir (Cevriye Çakmak). Çocuğun ilk kinasını akraba olmayan birisi yakarsa kınanın güzel tutacağına dair bir inanış da mevcuttur (Gülizar Aslan).

Balıkesir yöresinde altı ay kinasını yenge, kına anası, kına dudu (ablası) yakabilmektedir. Günümüzde altı ay kinası sırasında mevlit okutulup sonrasında da kına yakılması tercih edilen bir uygulama olarak karşımıza çıkmaktadır. Geçmişte küçük kız çocuklarına yakıtılması tercih edilirken günümüzde özellikle merkezde yaşayan kişiler arasında annenin yakın komşusu, arkadaşı ya da yengesinin yakması tercih edilmektedir. Kaynak şahıslarımızdan altı ay kinasının neden yapıldığıyla ilgili olarak net bir bilgi edinemedik. Bazı kaynak şahıslarımız bu âdetin sonradan çıktığını da belirtmişlerdir. Bize göre altı ay kinası erkek çocuklarında sünnetin karşılığı olarak yapılmaktadır.

Manisa'da altı ay oluncaya kadar tırnaklarını meleklerin kestiğine inanılan çocuğun o gün törenle tırnağı kesilir. Huy ve güzellik bakımından tırnağını ilk kesene benzeyeceği inancı bulunduğundan bu özelliklere sahip "tırnak annesi" aranır ve teklif edilir. Kabullenen kadın çocuğa çamaşır, patik ve bebe takımı alır. Ayrıca altın, küpe ve benzeri bir hediye de gücü varsa getirir. Çocuğun annesi de tırnak

annesine elbiselik, terlik, çorap, eşarp vs.den oluşan bir bohça düzer. Kararlaştırılan günde önce yemekli veya şerbetli mevlid okutulur yahut da kelime-i tevhid çekilir. Sonra kadınlar eğlenirken çocuk ortaya getirilir. Yüzü kibleye karşı oturtulan çocuğun sağ elinden başlanılarak tırnakları kesilir. Bu tırnaklar atılmaz, ayak değmeyecek bir yere gömülür. Çocuk kızsaa, tırnak kesilince kına yakılır ki buna “altı ay kınası” denir. Tırnak annesine de o zaman “kına annesi” adı verilir. Gerek tırnak annesine gerek kına annesine cici anne de denilir. Cici anne ömür boyu öz anne gibi sayılır ve sevilir. (Akgül, 1987, 30).

Anadolu'nun bazı yerlerinde de bu uygulamaya *küççe düğün* denilmektedir. Ancak küççe düğün bazen daha ileriki yaşlarda yapılabilir. Küççe düğünde, anne kızını ve bezden yapılmış büyük ebatlardaki bebeğini ipekli ve özellikle sırmalı, parlak desenli işlemeli kumaşlarla, oyalarla süsleyerek bir gelin gibi hazırlar; gelin odasının başköşesine oturtur. Gelenlere çeşitli ikramlarda bulunulur. Misafirler getirdikleri hediyeleri kız çocuğuna verirler. Bir düğün havasında eğlenceler tertip edilir. Düğünün sonunda, getirilen hediyeler yüksek sesle duyurulur ve bunlar kızın çeyizlikleri arasına konur (Eker, 1999, 62-65).

3.16. Bacılık

Balıkesir yöresinde Alevi inancına sahip kişiler arasında bacılık âdeti bulunmaktadır. Alevi geleneği içerisinde kadın, bacı, kız kardeş adıyla anılıp gerçek kardeş olarak bilinmektedir. Bu nedenle de kaç-göç bulunmamaktadır. Cem içerisinde de tüm kadınlar bacı tüm erkekler dervıştır (Noyan, 1973, 6584-6587). Ancak buradaki bacılık Yörük, Manav, Muhacir köylerinde görülen ahretlik olarak adlandırılan kardeşlikle benzerlik arz etmektedir. Balıkesir merkez köylerinden birkaçında rastlayabildiğimiz bu kardeşlikle ilgili olarak kaynak şahıslarımızdan edindiğimiz bilgilere bakıldığında bacılığın yalnızca kızlar arasında yapılan bir uygulama olduğu tespit edilmiştir. Birbiriyle iyi anlaşılan kızlar arasında kurulan bu ilişkide kişiler birbirlerine hediye alırlar. Bu hediye bir elbise, bohça ve yüzük olabilmektedir. Birbirlerine bacı diye hitap ederler. Bacıların kardeşleri de kardeşleridir. Anneleri de anneleridir. Bacılık uygulamasında kaynak şahıslarımızdan bazıları çocukların birbirleriyle evlenebileceğini söylemekle birlikte (*Sevgül*

Alptekin, Hatice Gökaslan) bazıları da bu kişilerin çocuklarının birbiriyle kardeş olduklarını bu nedenle evlenemeyeceklerini belirtmektedirler (*Selvi Aygören*).

Birbiriyle bacı olan kişilerin birbirlerine hediye vermeleri, yalnızca kadınlar arasında olması ahretlikle benzerlik göstermektedir. Bacıların çocukları arasında evlenme hususu çok net bir şekilde yasaklanmış değildir. Bu noktada fikir ayrılıkları bulunmaktadır. Balıkesir yöresinde bu âdete Tahtacı köylerinde rastlayamadık. Çepni köylerinin de birkaçında varlığı bilinmektedir. Bu noktada musahiplik kurumunun bacılığın önüne geçtiği düşünülmektedir. Musahibi olan kadının ayrıca bir kardeşliğe daha ihtiyaç duymaması doğaldır. Musahiplik eşlerle birlikte yapılan bir kardeşliktir. Bacılık ise yalnızca bayanlar arasındadır. Bu noktada musahiplik bacılığın önüne geçmiş olmalıdır.

3.17. Özne Anne-Özne Baba

Balıkesir Tahtacı köylerinde düğünde gelinle damat kendilerine özne anne ve baba seçerler. Bu kişiler yeni evlenen çifte rehberlik etmektedirler. Düğünden sonra özne dönme adı verilen bir tören yapılmaktadır.

“Ön yingesi” de denilen “özne anası” düğünde görev alır. Özne annesi, gelinin görümcesi, eltisi veya yakın bir akrabası olur. Düğünde geline “ön gösterir” yani yol gösterir. Gelin kıza bir takım öğütler verir, yeni ailesiyle iyi geçinmesini tembih eder (Yeşil, 2001, 55).

Gelin alımından sonra damat akşam yemeğini gençlerin konağında yer. Özne anne ve babası konağa gelerek damadı, kız ister gibi isterler. Sembolik olarak damadın anne ve babası rolünde olan gençler “siz gidin biz düşünelim” derler. Bu üç kez tekrarlanır. Üçüncüsünde verilir. Damadın annesi rolündeki genç muhabbet olsun diye ağıt yakar. Damadın özne anası ve babası damadın sembolik anne ve babasına hediye verir. Damat arkadaşları ile helalleştikten sonra gençlerin konağını terk eder (Kaplan, 2008, 77-101).

Gelin attan indirildikten sonra gerdek odasına götürülür. Özne dönülür. Güvey odanın ortasında yaşlı birinin önünde diz çöker, üç kez yaşlı tarafından salavatlanır, gömlek giydirilir, başına sarık sarılır, ayakkabısı giydirilir, odanın ortasına saçayağı konulur. Saçayağının çevresinde sazandar başta olmak üzere,

arkasında özne babası, kucağında erkek çocuk, ardında damat ve gelin, daha arkada on iki imam için sayıyı tamamlayan bir kadın bir erkek, iki elleri ile önündekilerin omzunu tutmuş biçimde dizilerek halka kurarlar ve halkanın uçları açık bırakılır. Özne türküsü okunup çalınarak üç kez dönülür.

Sıra sıradır koca söğütler
Yengeler birbirini öğütler
Düğün evine gelen yiğitler
Gelin özne beyini övelim

Sıra sıra koyulsun yongalar
Birbirini övsün yengeler
Düğün evine gelen kişiler
Gelin özne beyini övelim

Sıra sıradır yüklük taşları
Düğüne gelen hak kardaşları
Yok mu gelinin baci kardeşi
Gelin özne beyini övelim

Şah Hatayım özne oldu tamam
Biz de getirdik ikrar-ı İmam
Bu çiftler hiç ayrılmasın aman
Gelin özne beyini övelim.”

Burada özne beyi damattır. Özne dönüldükten sonra üç samah oynanır. Birinci semah çiftin kılavuzları olan özne ana ve babası; ikinci semah gelin ve damat; üçüncü semah yakınlarından biri tarafından oynanır. Gerdek sabahı gelin, damat ve özne annesi el öpmeye çıkarlar (Kaplan, 1998, 33).

Pazar günü gelin attan indikten sonra damadı “güvey sokma”dan evvel, özne annesinin kocası, köyün saygılı ve yaşlı bir kişinin evine götürüp orada “güvey yıkanması” yaparlar. Bu gerçek bir yıkanma değildir, semboliktir. Damat ve özne annesinin kocası, o kişinin evine gidip elini öper ve ona bahşışı verip dönerler (Yeşil, 2001, 124-125).

Balıkesir Tahtacılarında düğünden sonra damat tarafı özne dönmektedir. Özne dönmek semah dönmektir. Ortaya saç ayağı konulur. Damadın arkadaşları gelir. Özne türküsü söylenir ve üç defa dönülür. Özne anne-babası düğünde gelinle damada yardımcı olan kişilerdir ve yakın akrabadan seçilmektedirler (*Mehmet Aydoğan, Güllü Tosun, Gönül Uzun, Sabriye Örki*).

Balıkesir Tahtacılarında görülen özne dönme âdeti damadın artık evli bir adam olduğunu ve geline teslimini anlatan bir törendir. Özne anne, özne baba bu son aşamada da gelinle damadın yanında yer almaktadır. Özne anne, özne baba düğünde rehber işlevini gören kimselerdir. Balıkesir Tahtacılarında genellikle akrabalarından seçilmekle birlikte isimlendirme olarak anne ve baba kelimeleriyle hitap edilmesi bakımından önemlidir.

3.18. Nöker (Nöküş) Tutma

Kelime anlamı olarak nöker;

Nöker kelimesi Derleme Sözlüğü’nde nöger şekliyle Karaçay, Başhöyük ve Kadınhanı’nda “erkek arkadaş” olarak yer almaktadır. Nögerlik etmek de “arkadaşlık, dostluk etmek” şeklinde verilmektedir. Nöker kelimesi Balıkesir yöresinde söylendiği şekliyle “bir erkekle evli iki kadın, ortak” anlamında yer almaktadır (Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü IV, 2009, 3256). Tarama Sözlüğünde ise “Maiyet memuru, hizmetçi, kuma” anlamlarında verilmiştir (Yeni Tarama Sözlüğü, 1983, 158). Kaynak şahıslarımız bu kelimenin anlamını yoldaş olarak açıklamaktadırlar (*Senem Aydoğan*).

Nöker ve nökiş kelimeleri arasındaki fark;

Bu kardeşlik Balıkesir yöresinde Tahtacılar arasında görülmektedir. Kadınlar arasında yapılan bu kardeşlik, Yörük, Manav ve Muhacirler arasında da tespit edilen

ahret kardeşliğinden çok da farklı değildir. Nöker ve nökül kelimeleri kişilerin medeni hallerini belirtmektedir. Kaynak şahıslarımızın da belirttiği gibi evlenmeden önce nöker iken evlendikten sonra nökül adını almaktadırlar. Nöker/Nökülün eşlerine de akış adı verilmektedir. Bu kardeşlik de bayanların eşlerini ve çocuklarını da etkilemektedir. Nöker ya da nökülük zaman içerisinde sona erebilir. Toplum içerisinde bitmesi istenmese de sona erdiği takdirde katı bir yaptırımı bulunmamaktadır. Bu kardeşliğin oluşumunda da hediyeleşme ön plandadır.

Nöker/nökül olmadan önce taraflar birbirlerine elbise getirmektedirler. Taraflardan hangisinin evi müsaitse onun evine konu komşu çağırılmakta ve bu elbiseler değiştirilmektedir. Bu değişim her zaman elbise olmamaktadır. Mavi boncuk, yüzük gibi şeyler de değiştirilebilmektedir. Bu kişiler gerçek kardeşmişçesine birbirlerini sayıp sevmektedirler. Aralarında herhangi bir kötü niyet ya da kırgınlık olmamaktadır. Nöker/nökül birbirlere çocuklarını da kendi çocukları kabul etmektedirler. Birisi çocuğuna bir gömlek alıyorsa diğere çocukluğuna da mutlaka almakta, ayırım yapmamaktadır. Halk arasında birbiriyle iyi anlaşan insanlar için “Ya mübarek adam nökül gibi hiç ayrılmıyorsunuz” ifadeleri kullanılmaktadır (*Senem Aydoğan, Sultan Düzgün, Zeynep Şimşek, Güllü Tosun, Sabriye Örki*).

3.19 Hac Arkadaşlığı

İslam dininde hac ibadetinin tarihi oldukça eskidir. Hz. Âdem yeryüzüne indikten sonra yaptığı hatadan çok üzölmüş ve devamlı Allah’a yalvarmıştır. Allah’ın ona verdiği ilham veya vahiy ile Hz. Âdem Mekke’ye doğru gitmiş ve rivayete göre Kâbe’yi inşa etmiştir. Hz. Âdem ilk defa bugünkü şekliyle hac ibadetini yerine getiren kişi olarak bilinmektedir. Allah’ın emriyle Hz. İbrahim de oğlu İsmail ile birlikte Mekke’de Kâbe’yi inşa etmiştir. Hz. Peygamber döneminde de hac vardı. Kureyşliler de Kâbe’yi tavaf ederler. Oradaki putlara da saygı gösterirlerdi (Tutar, 2001, 75-86).

Hac ibadeti Al-i İmran suresinin 97. ayetinde “Yolculuğa gücü yetenlerin hacetmesi Allah’ın insanlar üzerinde bir hakkıdır” emriyle farz kılınmıştır.

Hac ibadeti zorlu bir yolculuk, bir gurbete çıkıştır. Bu gurbete çıkışın ruhani boyutu kişileri daha duygusal bir duruma sokmaktadır. Çoğunlukla hacca gidenlerin yaş ortalamasının da yüksek olduğu düşünülürse ömürlerinin sonlarına doğru yaptıkları bu ibadet sırasında duygusal olmaları ve burada yanlarında olan kişilerle de yakınlık kurmaları doğaldır. Hz. Muhammed'in yüz sürdüğü topraklarda bulunma düşüncesi ve bu hissin paylaşıldığı kişiler önem arz etmektedir. Balıkesir yöresinde de hac arkadaşlığı önemlidir. Genel kanı, hac arkadaşlarının asla bırakılmaması gerektiği yönündedir. Hac arkadaşlarının bırakılmaması vicdani bir sorumluluk olarak kişilerde yer etmiştir. Tüm günahlardan arınıp yeni bir hayata başlandığına dair inanç hac arkadaşlarının da aynı duygular içerisinde olmasından dolayı önemlidir.

Balıkesir yöresinde hac arkadaşlığı önem arz etmektedir. Hacıya gideceklere gitmeden önce ve döndükten sonra yemek verilir. Hacdan döndükten sonra verilen yemeğe "hacı hayrı" denilmektedir. Hacı hayrı ilkinden sonra her yıl düzenli olarak yapılmaktadır. Bu hayırlara hac arkadaşları da katılmaya çalışırlar (*Ayşe Aktaş, İsmail Erdel, Zeliha Karakoç, Ramazan Karakoç*). Hac arkadaşlığı bırakılmaması gereken bir arkadaşlıktır. Hacılar birbirleriyle karşılaştıklarında el ele verip salâvat getirerek selamlaşmaktadırlar. Bu şekilde selamlaşarak (merhabalaşarak) günahların döküldüğüne inanılmaktadır (*Habibe Olgunsoy*). Kaynak şahıslarımız hac arkadaşlığının, Peygamber toprağına birlikte yüz sürüldüğü için önemli olduğunu ifade etmektedirler. Uzak bir memlekette Allah'ın ve onun resulünün huzurunda olmak, eski hayata tövbe ederken yanında olan kişilerle kurulan dostluklar kalıcıdır. Hacdan döndükten sonra kişilerin yeni doğan çocuk gibi tertemiz olduğu düşünülürken bu nedenle bu anların hac arkadaşlarıyla paylaşılması bakımından önemlidir (*Ayşe Çektin, Miyase Çetin*). Hac arkadaşlığının önemi gurbete çıkma hissinden de kaynaklanmaktadır. Dini anlamda da bu kişiler aynı duyguları paylaştıkları için birbirlerini daha yakın hissetmektedirler (*Cevat Kahveci*). Bu arkadaşlık hacıların çocuklarına da sirayet etmektedir (*Ayşe Çektin*). Hac arkadaşları birbirlerinin tüm özel günlerine katılmaya çalışmaktadırlar (*Sait Çal, Cevat Kahveci*). Hac arkadaşının çocuğunun düğününe giden kaynak şahsımız, toprak bastı parasının fazlaca istenmesi sonucunda durumu olmayan hacı arkadaşına maddi anlamda destek olarak sorunu çözdüğünü ifade etmiştir (*Kezban Uysal*). Yine kaynak

şahıslarımızdan biri, hac arkadaşlarının ölüm tarihlerini bir deftere not etmekte ve ölüm yıl dönümünde onlara Yasin okumaktadır (*Habibe Olgunsoy*).

SONUÇ

Kan bağı ve evlilik dışı akrabalık ilişkileri, kişilerin gönül rızasına dayanarak sonradan kurdukları bir akrabalık biçimidir. Sonradan kurulmuş olmasına rağmen çoğunlukla gerçek akrabalardan daha iyi ilişkilerin olduğu, Balıkesir yöresinden yapmış olduğumuz derlemeler çerçevesinde edindiğimiz bir sonuçtur.

Daha önceki çalışmalara bakıldığında konuyu daha çok antropologların ele almış olduğu görülmektedir. Çalışmamızı bu anlamda antropolojiden ayıran nokta gerek halk edebiyatı gerekse halkbilimi öğelerini içerisinde barındırmasıdır.

Çalışmamızda kan bağı ve evlilik dışı akrabalık ilişkilerine geçmeden önce aile, akraba, hısım kavramlarını incelemenin, hem çalışmanın kuramsal çerçevesini ortaya koymak hem de kan bağı ve evlilik dışı akrabalık ilişkilerinin neden ve ne zaman ortaya çıktığı noktasını değerlendirmek açısından uygun olacağını düşündük. Bu anlamda bugün, toplumun en küçük birimi olarak tanımladığımız aile kavramının bile insanlığın gelişim süreci incelendiğinde pek çok değişimden geçtiğini gördük. Aile kavramının değişmesi doğal olarak akraba ve hısım kavramlarının da algılanışını değiştirmiştir. Klandan devlet yapısına geçiş sürecinde aynı klana mensup insanlar için aile ve akrabalık kavramlarının anlamı ile devlet/ulus yapısındaki insanlar için bu kavramların anlamları farklılık arz etmektedir. Klanda bireyler değil topluluk ön plandadır. Aynı klana mensup kişiler büyük bir ailedir. Kan bağı ve evlilik dışı akrabalık ilişkileri bu gruplar içerisinde topluluğun bütününe kapsayacak şekilde klanlar arasında gerçekleştirilmektedir. Bir klanın üyelerinden biri başka bir klandan biriyle kan kardeşi olamamaktadır. Kan kardeşliği iki klan arasında mümkün olan bir durumdur ve genellikle de savaşları önlemek adına yapılmaktadır. İnsanlığın gelişimi çerçevesinde bu durum giderek bireyselleşmiştir. Kan bağı ve evlilik dışı akrabalık ilişkilerinin ne zaman ve neden ortaya çıktığını net bir şekilde ortaya koymak mümkün görünmemektedir. Klandan devlet yapısına geçiş süreci içerisinde yer alan aile, soy, fratri, kabile-ulus kavramlarının yanı sıra anaerkil aileden ataerkil aileye geçiş süreci üzerinde de durulmuştur. Anaerkil aileden ataerkil aileye geçiş süreci, akrabalık ilişkilerin ana ya da baba yanlı olması noktasında

değerlendirilmiştir. Anaerkil toplum düzeninde “dayı” ön planda iken, ataerkil toplumda dayının resmi olarak etkisi olmasa bile fiili olarak işlevselliğini koruduğu görülmektedir. Kan bağı ve evlilik dışı akrabalık ilişkilerine bakıldığında ataerkil yapı için önemli olan kan unsurunun, süt bağlamına taşınarak yaşamaya devam ettiği görülmektedir. Balıkesir yöresinde yapmış olduğumuz incelemelerde bugün sütkardeşliğinin, kan kardeşliğinin önüne geçmiş olduğu görülmektedir.

Kan bağı ve evlilik dışı akrabalık ilişkilerinin dini yönü de bulunmaktadır. Dinlerin temel felsefesine bakıldığında aynı inanca sahip kişilerin kardeş olduğu vurgusu sıkça yapılmaktadır. Balıkesir yöresinde musahiplik, ahretlik, sütkardeşliği, Kur’an kardeşliği, hac arkadaşlığı gibi kan bağı ve evlilik dışı akrabalık ilişkilerinde dinin (İslam’ın) etkisi net bir şekilde görülmektedir.

Bu çalışmada kan bağı ve evlilik dışı akrabalık ilişkileri Balıkesir özelinde incelenmiş olmakla birlikte Türk dünyasındaki yer alan uygulamalardan da örnekler sunulmaya çalışılmıştır. Bu örneklerin sayısı daha da artırılabilir olmakla birlikte asıl amacımız Balıkesir özelinde yer alan uygulamaların Türk dünyası içerisinde de varlığı hakkında bilgi vermektir.

Çalışmada kan bağı ve evlilik dışı akrabalık ilişkilerinin sözlü kültürdeki yansımalarına da değinilmiştir. Bu noktada destan, masal, efsane, halk hikâyesi, menakıpname gibi anlatı türleri içerisinde kan bağı ve evlilik dışı akrabalık ilişkilerinin daha yaygın bir şekilde yer aldığı görülmektedir.

Balıkesir yöresinden derlenmiş bilgiler ışığında kan bağı ve evlilik dışı akrabalık ilişkilerinin yer aldığı bu çalışmada on dokuz adet kan bağı ve evlilik dışı akrabalık ilişkisi tespit edilmiştir. Bunların içerisinde kan kardeşliği Balıkesir yöresinde uygulanmamaktadır. Sebateslik (Kur’an kardeşliği), nenguaş ve tutma kardeşliğinin ise uygulama alanı günümüzde kalmamıştır. Sağdıçlık yörede en çok benimsenen ve canlı bir şekilde uygulanan kardeşliktir. Bunun yanında Alevi inancına mensup yerleşim yerlerinde musahiplik uygulaması devam etmektedir.

Balıkesir’de kan bağı ve evlilik dışı akrabalık ilişkilerinin, günümüzün değişen ve gelişen teknolojik şartları neticesinde farklı bir boyuta taşındığı görülmektedir. Örneğin özellikle yatılı okullarda görülen tutma kardeşlik uygulaması günümüzde kalmamıştır. Ancak bu kardeşlik teknolojinin de katkısıyla internet ortamına taşınmıştır. Örnek vermek gerekirse, Balıkesir Savaştepe Anadolu

Öğretmen Lisesi, Balıkesir'in en eski öğretmen yetiştiren kurumudur. Facebook adlı sosyal paylaşım sitesinde “Çınaraltı-Savaştepe Mezunları” adlı bir grup kurarak iletişim ağı oluşturmakta, buluşma zamanlarını, düğün, doğum ve vefat gibi haberleri paylaşmaktadırlar.

Balıkesir yöresinde kadınlar arasında özellikle “akraba günü” yapılmakta ve bu günlere kan bağı ve evlilik dışı akrabalar da dâhil edilmektedir.

Güncellenmiş bir başka kardeşlik türü ise takım kardeşliği ya da taraftar kardeşliğidir. Bu noktada Balıkesirspor taraftarlarının oluşturduğu “On kolikler” grubu kan bağı ve evlilik dışı akrabalık ilişkilerinin güncellenmiş şeklini ortaya koymaktadır. “On kolikler” Balıkesirsporun her maçını, antremanını takip etmekte, kısaca takımla ilgili her olayda yer almaktadırlar. Kendilerince marşlar ve tezahuratlar düzenlemektedirler. Bu grubun üyeleri birbirlerine oldukça bağlıdır.

Balıkesir yöresinden tespit edilen kan bağı ve evlilik dışı akrabalık ilişkilerini hayatın geçiş aşamaları-dini-cinsiyet-köken vb. açılardan sınıflandırmaya çalıştık ancak tek bir kıstasa göre sınıflandırma yapmak mümkün olmadı. Bu nedenle kan bağı ve evlilik dışı akrabalık ilişkileriyle ilgili olarak hayatın geçiş aşamaları, köken ve cinsiyet yayılımı bağlamında bir tablo hazırlamanın daha işlevsel olacağını düşündük. Oluşturduğumuz tablo şu şekildedir:

	Hayatın Geçiş Aşamaları					Köken		Cinsiyet Yayılımı	
	Doğum	Sünnet	Ergenlik	Askerlik	Düğün	Dini	Mitolojik	Kadın	Erkek
Musahiplik						+		+	+
Sağdıçlık					+			+	+
Sünnet sağdıçlığı		+				+			+
Yengelik					+			+	
Ahretlik						+		+	
Kan kardeşliği			+				+		+
Süt kardeşliği	+					+		+	+
Barana									+
Nenguaş					+			+	+
Kuran kardeşliği			+			+		+	
Ebe anneliği	+							+	
Asker arkadaşlığı				+					+
Tutma kardeşlik								+	
Dünür başı					+			+	+
Kına analığı	+							+	
Bacılık								+	
Özne anne-özne baba					+			+	+

	Hayatın Geçiş Aşamaları					Köken		Cinsiyet Yayılımı	
	Doğum	Sünnet	Ergenlik	Askerlik	Düğün	Dini	Mitolojik	Kadın	Erkek
Nöker								+	
Hacı arkadaşlığı						+		+	+

EKLER

Ek-1 Kaynak Kişi Bilgileri

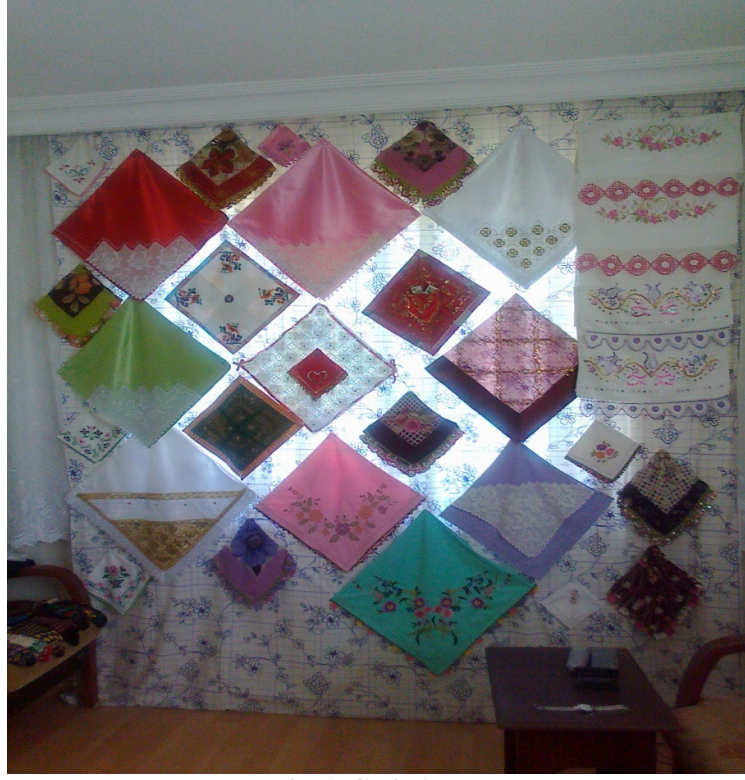
(Kaynak Şahsın Soyadı-Adı, Yaşı, Mezuniyeti, Yaşadığı Yer)

1. Akçay Dursun, 48, İlkokul mezunu, Balıkesir-Merkez-Karamanlar Köyü.
2. Akdağ Halime, 79, İlkokul bešten terk, Balıkesir-Balya-Kayalar Köyü.
3. Aktaş Ayşe, 69, Okur-yazar, Savaştepe/Kozcağız Köyü.
4. Alptekin Sevgül, 42, İlkokul mezunu, Balıkesir-Merkez-Yeşilyurt Köyü.
5. Aslan Gülizar, 41, İlkokul mezunu, Balıkesir-Kepsut-Danahisar Köyü.
6. Aslantekin Havva, 53, İlkokul mezunu, Balıkesir-Merkez-Dereçiftlik Köyü.
7. Ateş Fatma, 36, İlkokul mezunu, Balıkesir-Kepsut-Danahisar Köyü.
8. Avcı Derya, 30, Doktora-Balıkesir-Merkez.
9. Ayaz Hatice, 59, İlkokul mezunu, Balıkesir-Merkez-Köylüköy Köyü.
10. Aydoğan Mehmet, 68, İlkokul mezunu, Balıkesir-Edremit-Çamcı Köyü.
11. Aydoğan Senem, 63, İlkokul mezunu, Balıkesir-Edremit-Çamcı Köyü.
12. Aygören Selvi, 52, İlkokul mezunu, Balıkesir-Merkez-Macarlar Köyü.
13. Aygören Veli, 64, İlkokul mezunu, Balıkesir-Merkez-Macarlar Köyü.
14. Buyruk Altın, 81, Tahsili yok, Balıkesir-Kepsut-Seçdere Köyü.
15. Clark Dan, 25, Doktora Öğrencisi, İngiltere.
16. ClarkPete, 61, Üniversite mezunu, İngiltere/ Sheffield.
17. Çakmak Cevriye, 58, İlkokul 4'ten terk, Balıkesir-Ayvalık-Çamoba Köyü.
18. Çal Sait, 66, Ortaokul mezunu, Balıkesir-Balya-Kayalar Köyü.
19. Çektin Ayşe, 75, Tahsili yok, Balıkesir-Dursunbey-Aşağı Yağcılar Köyü.
20. Çektin Mustafa, 74, Tahsili Yok, Dursunbey-Aşağı Yağcılar Köyü.

21. Çetin Miyase, 49, İlkokul mezunu, Balıkesir-Merkez-Kirne (Ortaca) Köyü.
22. Düzgün Hasan, 63, İlkokul mezunu, Balıkesir-Altınoluk- Doyran Köyü.
23. Düzgün Sultan, 36, İlkokul mezunu, Balıkesir-Altınoluk-Doyran Köyü.
24. Engin Yılmaz, 55, İlkokul mezunu, Balıkesir-Merkez-Kabakdere Köyü.
(Kamber)
25. Erdel Emine, 53, İlkokul mezunu, Balıkesir-İvrindi- Mallıca Köyü.
26. Erdel İsmail, 63, İlkokul mezunu, Balıkesir-İvrindi-Mallıca Köyü.
27. Erkek Halil, 70, Balıkesir-Dursunbey.
28. Ertekin Fatma, 31, ilkokul mezunu, Balıkesir-İvrindi-Soğanbükü Köyü.
29. Gökaslan Hatice, 60, Tahsili yok, Balıkesir-Merkez-İliya Köyü.
30. Gündüz Ahmet, 80, Tahsili yok, Balıkesir-İvrindi-Soğanbükü Köyü.
31. Gündüz Pakize, 75, Tahsili yok, Balıkesir-Balya-Kocabük Köyü.
32. Halil İbrahim Buyruk, 50, Ortaokul mezunu, Balıkesir-Kepsut-Danahisar Köyü.
33. Han Ayhan, 65, İlkokul mezunu, Balıkesir-Susurluk-Demirkapı Köyü.
34. Işıklar Mehmet, 71, Tahsili yok, Balıkesir-Dursunbey-Aşağı Yağcılar Köyü.
35. İçöz Nezife, 54, İlkokul mezunu, Balıkesir-Merkez-Paşaköy Köyü.
36. Kahveci Cevat, 53, Eğitim Enstitüsü mezunu, Balıkesir-Balya-Kayalar Köyü.
37. Kahveci Sevim, 73, Okur-yazar, Balıkesir-Balya- Kayalar Köyü.
38. Kaplan Birgül, 35, İlköğretim mezunu, Balıkesir-İvrindi-Soğanbükü Köyü.
39. Karaca Hatice, 71, Tahsili yok, Balıkesir-Dursunbey-Beyce Köyü.
40. Karakoç Ramazan, 80, Okur-yazar, Balıkesir-Dursunbey-Çamköy Köyü.
41. Karakoç Zeliha, 71, Tahsili yok, Balıkesir-Dursunbey-Çamköy Köyü.
42. Koptekin Zeynep, 75, İlkokul mezunu, Balıkesir-Susurluk-Aziziye Köyü.
43. Koptekin Tankut, 78, Okur-yazar, Balıkesir-Susurluk Demirkapı Köyü.
44. Oğuz Seyfi (Dede), 65, Lise mezunu, Balıkesir-Merkez-Bahçedere Köyü.
45. Olgunsoy Habibe, 75, Okur-yazar, Balıkesir-Savaştepe-Yeşilhisar Köyü.

46. Örki Hasan, 56, Ortaokul mezunu, Balıkesir-Edremit-Kavlaklar Köyü.
47. Örki Sabriye, 78, Tahsili yok, Balıkesir-Edremit-Tahtakuşlar Köyü.
48. Öser Melek, 55, Üniversite mezunu, Balıkesir-Savaştepe.
49. Özcan Emine, 52, İlkokul mezunu, Balıkesir-Dursunbey.
50. Özçelik Aysel, 61, İlkokul 3'ten terk, Balıkesir-Merkez-Yeşilyurt Köyü.
51. Özçelik Haydar, 58, Yükseköğretim, Balıkesir-Merkez-Yeşilyurt Köyü.
52. Sarı Fazlı, (Çerağcı), 48, İlkokul mezunu, Balıkesir-Bigadiç-Güvemçetmi Köyü.
53. Seçal Ahmet Necati, 60, İlkokul mezunu, Balıkesir-Dursunbey.
54. Şimşek Muzaffer, 30, Ortaokul mezunu, Balıkesir-Edremit-Çamcı Köyü.
55. Şimşek Zeynep, 82, Tahsili yok, Balıkesir-Edremit-Çamcı Köyü.
56. Tosun Güllü, 70, Tahsili yok, Balıkesir-Edremit-Çamcı Köyü.
57. Uysal Kezban, 70, Tahsili yok, Balıkesir-Savaştepe-Eyerci Köyü.
58. Uzun Gönül, 50, İlkokul mezunu, Balıkesir-Edremit-Çamcı Köyü.
59. Yalazı Şakir, 54, İlkokul mezunu, Balıkesir-Edremit-Çamcı Köyü.
60. Yalçın Adil, 77, Tahsili yok, Balıkesir-Dursunbey-Aşağı Yağcılar Köyü.
61. Yalçinkaya Mehmet Akif, 37, Doktora, Balıkesir-Dursunbey.
62. Yüksel Naci, 44, Lise mezunu, Balıkesir-Merkez-Bahçedere Köyü.

Ek-2 Fotoğraflar

Resim 1: Çeyiz Asılması

Resim 2: Kız tarafından oğlan evine gelen çeyizler

Resim 3: Kız tarafından oğlan evine gelen eyizler

Resim 4: Damat ve sağdıçları

Resim 5: Düğün yemeği ve Sağdıçlar

Resim 6: Düğün yemeği ve sağdıçlar

Resim 7: Sağdıçlara verilen havlu

Resim 8: Dügünde oğlan yengesi ve kıyafeti

Resim 9: Gelin alımı ve yengeler

Resim 10: Sağdıç tarafından çalman gelin ayakkabısının kayınpedere teslim edilmesi

Resim 11: Gelinin ayakkabısını çalan sağıcın kayınpederle olan pazarlığı

Resim 12: Gelinin sağıçlarının yaptığı “adilov” uygulaması (Balıkesir-Köylüköy Köyü)

Resim 13: Gelinin sağdıçlarının kınadan sonra mani söyleyerek gelini havaya kaldırmaları

Resim 14: Geline ana evinde ana kınası yakılması sağdıç ve yengelerle

Resim 15: Kımayı yakan yengelere kız anasının yazma atması

Resim 16: Damadın bacağına sağdıçları tarafından takılan altınlar

Resim 17: Musahip ceminde kadınların giydiği Fatma Ana'nın donu

Resim 18: Musahip ceminde kadınların giydiği geleneksel kıyafet (Balıkesir/Soğanbükü Köyü)

Resim 19: Barana sohbetlerinden bir görüntü

Resim 20: Asker kınası

KAYNAKÇA

- Abdulla, Kemal. (2000). *Avankulat. Kitab-ı Dede Korkut Ensiklopediyası II*, Bakı.
- Abdullah, Kemal. (1997). **Gizli Dede Korkut**. (Akt. Ali Duymaz). İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Abdülaziz Bey. (1995). **Osmanlı Adet, Merasim ve Tabirleri (İnsanlar, İnanışlar, Eğlence, Dil) İkinci Kitap** (Yayına Hazırlayanlar: Kazım Arısan, Duygu Arısan Günay). İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları.
- Aça, Mustafa. (2005). **Balıkesir Yöresi Doğum Sonrası İnanış ve Uygulamalar**. İstanbul: Kum Saati Yayınları.
- Akalın, Sami. (1972). **Türk Manileri**. C. 2, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Akay, İ Hakkı. (1935). **Çepniler Balıkesir’de**. Balıkesir: Vilayet Matbaası.
- Akgül, Hüseyin. (1987). **Manisa Folkloru**. Manisa: Manisa Turizm Derneği Yayınları.
- Akkayan, Taylan. (1979). **Göç ve Değişme**. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi.
- Akman, Mehmet. (2006). *Balıkesir Yöresinde Ahilikten Kalma Tören ve Uygulamalar*. Balıkesir: **Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**.
- Akmataliyev, Abdıldacan. (2001). **Kırgız Folkloru ve Tarihi Kahramanlar (Evlilik Geleneği ve Türküleri, Çocuk Folkloru, Edebi Eseri ve Tarihi Kahramanlar)**. (Akt. Kalmamat Kulamshaev). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Aksoy, Mustafa. (1997). *Türkiye’de Kirveliğin Kültür Sosyolojisi Açısından Tahlili*. V. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi-Gelenek, Görenek, inançlar Sektörünü Bildirileri, Ankara.
- Aksoy, Ömer Asım. (1993). **Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 1**, (7. Baskı). İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Aksoy, Ömer Asım vd. (1996). **Bölge Ağzlarında Atasözleri ve Deyimler**, (2. Baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları
- Aksoy, Ömer Asım., vd. (2009). **Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü I**, (3. Baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Aktan, Hamza. (1992). **İslam Aile Hukuku, Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi 2**, Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları.

- Alptekin, Ali Berat. (2002). **Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı**. Ankara: Akçağ Yayınevi.
- Alptekin, Ali Berat. (2002). **Taşeli Masalları**. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Altunkaynak, Erdoğan. (2006). **Kırımçaklar (Kültür-Tarih-Folklor)**. Sota Yayınları.
- Altuntek Serpil. (1993). **Van Yöresinde Akraba Evliliği**. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Altuntek, Serpil. (2001). *Türkiye Üzerine Yapılmış Evlilik ve Akrabalık Araştırmalarının Bir Değerlendirmesi*. **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, C. 18, S. 2, 2001, Ankara, 17-28.
- Apak, Âdem. (2004). **Asabiyet ve Erken Dönem İslam Siyasi Tarihindeki Etkileri**. Bursa: Düşünce Kitabevi Yayınları.
- Argunşah, Hülya. (2007). **Ömer Seyfettin Bütün Eserleri Hikâyeler I**. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Arık, Durmuş. (2005). **Hıristiyanlaştırılan Türkler (Çuvaşlar)**. Ankara: Aziz Andaç Yayınları.
- Arıkoğlu, Ekrem. (2005). **Örneklî Hakaşça-Türkçe Sözlük**. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Arıkoğlu, Ekrem., Kuular, Klara. (2003). **Tuva Türkçesi Sözlüğü**. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Arslan, Ahmet. (2009). **İbn Haldun**. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Artan, Gündüz. (1973). *Tire'de Doğum Gelenekleri*. **Türk Folklor Araştırmaları**. S. 289, Y. 25, C. 15, 6724.
- Artun, Erman. (1998). **Tekirdağ Halk Kültürü Araştırmaları I**, Tekirdağ: Tekirdağ Genç İş Adamları Derneği Kültür Yayınları.
- Artun, Erman (2000), **Adana Halk Kültürü Araştırmaları I**, Adana Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Adana.
- Avşar, M. Emin. (1984). **Halk Oyunları Müziği Giysileri ve Düğün Gelenekleri İle Manisa**. İzmir: Baskı Arkadaş Matbaası.
- Ayva, Aziz. (2006). *Havsâ (Edirne)'da Manî Söyleme Geleneği*. **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, 19, Bahar 2006, Konya, 149-173.
- Azerbaycan Folkloru Antologiyası VIII. Kitap (Ağbaba Folkloru)**, (Düz. Hüseyin İsmayılov, Tacir Kurbanov). Bakı: Seda Neşriyatı, 47-50.

- Azerbaycan Folkloru Antologiyası, X. Kitap (İrean ukuru Folkloru).** 2004. (Düz. Hüseyin İsmayilov, Eziz Elekberli). Bakı: Seda Neşriyatı.
- Bakkalbaşı, L. Zeynep. (1992). *Kütahya'nın Körs Köyünde Akrabalık Sistemi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.*
- Bal, Hüseyin. (2004). **Alevi İslam Yolu.** İstanbul: Cem Vakfı Yayınları.
- Balaman, Ali Rıza. (2002). **Evlilik ve Akrabalık Türleri (Sosyal Antropolojik Yaklaşım),** Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Balıkesir Bir Kentin Kimliği.** (1997). Ankara.
- Balıkesir Kent Tarihi. (2013).** (Edt. Prof. Dr. Ali Duymaz), Balıkesir: Balıkesir Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları.
- Başgöz, İlhan, Tietze Andreas. (1999). **Türk Halkının Bilmeceleri,** Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Bayat, Fuzuli. (2010). **Türk Kültüründe Kadın Şaman.** İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Bayraktar, Fatma Sibel. (2007). *Ahret Çiçeği, Hediye Kitabı.* (Edt. Emine Gürsoy Naskali, Aylın Koç), İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Bayrı, M. Halit. (1938). *Balıkesir'de Çocuk ve Doğum Hakkında İnanmalar. Halk Bilgisi Haberleri,* Mart 1938, 97-105.
- Berkes, Niyazi. (1942). **Ankara Köyleri,** Ankara: Uzluk Basımevi.
- Besalel, Yusuf. (2002). **Yahudilik Ansiklopedisi,** Cilt III, İstanbul: Gözlem Gazetecilik Basın Yayın ve A.Ş.
- Beşikçi, İsmail. (1969). **Doğuda Değişim ve Yapısal Sorunlar.** Ankara: Doğan Yayınevi.
- Biçen, Hüseyin Yüksel. (2005). **İnanışları ve Gelenekleriyle Tahtacılar.** Ankara: Tekağaç Yayınları.
- Binler, Mehmet Ziya. (2007). **Türk Dünyası Aile ve Akrabalık Terimleri Sözlüğü.** İstanbul: Selenge Yayınları.
- Birdoğan, Nejat. (1995). **Anadolu ve Balkanlarda Alevi Yerleşmesi.** İstanbul: MozaikYayınları.
- Boran, Behice. (1945). **Toplumsal Yapı Araştırmaları.** Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınevi.
- Boratav, Pertev Naili. (1997). **100 Soruda Türk Folkloru (İnanışlar, Töre ve Törenler, Oyunlar).** (4. Baskı). İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Boratav, Pertev Naili. (2009). **Zaman Zaman İçinde.** Ankara: İmge Kitabevi.

- Boratav, Pertev Naili. (2011). **Az Gittik Uz Gittik**. Ankara: İmge Yayınevi.
- Bozyiğit, Esat A. (1989). **Düğünlerimizde Güveye Ait Gelenekler ve Güvey Kınası Üzerine Bazı Yörelere Uygulamalar**. Türk Folkloru Araştırmaları. Ankara: Kültür Bakanlığı Milli Folklor Dairesi Başkanlığı.
- Burañolov, M. (1995). **Sesen Amanatı: Halık İcadı Hem İcadcılar Turahında, Tuy Yolları, Borongğa Yırzar Hem Legendeler, Kobayarzar**. Öfö: Başkörtustan: Kitap Neşriyeti.
- Butanayev, V. Ya. (1998). **Etničeskaya Kul'tura Hakasov**. Abakan.
- Caferoğlu, Ahmet. (1968). **Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü**. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Childe, Gordon. (2009). **Tarihte Neler Oldu?**. (Çev. Alaeddin Şenel, Mete Tunçay). İstanbul: Kırmızı Yayınevi.
- Çağatay, Neşet. (1989). **Bir Türk Kurumu Olan Ahilik**. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Çandarlıoğlu, Gülçin. (2003). **İslam Öncesi Türk Tarihi ve Kültürü**. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- Çetin Zaripova, Çulpan. (2009). **Tatar Türklerinin Gelenek ve Görenekleri**. Ankara: Karadeniz Dergisi Yayınları.
- Çıblak, Nilgün. (2005). **Mersin Tahtacıları**. Ankara: Ürün Yayınları.
- Dai, Adil. (2007). **Gaziantep'te Evlenme Adetleri**. Gaziantep: Gaziantep Büyükşehir Belediye Başkanlığı Yayınları.
- Demirbağ, Cumali. (2005). *Konya İli Akşehir, Beyşehir, Cihanbeyli, Ereğli İlçeleri ve Bağlı Köylerde Saymaca Akrabalıklar*. **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**.
- Devellioğlu, Ferit. (2005). **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat**. Ankara: Aydın Kitabevi.
- Dıykanbeyeva, Mayramgül. (2009). **Kırgız Atalar Kültü ve Kırgız Atalar Kültünün Yaşayan Kültüre Etkileri**. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Divitçioğlu, Sencer. (1987). **Kök Türkler (Kut, Küç ve Ülüg)**. İstanbul: Ada Yayınları.
- Donuk, Abdülkadir. (1982). *Çeşitli Topluluklarda ve Türklerde Aile*. **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi**, Fatih Sultan Mehmed'e Hatıra Sayısı, S. 33, Mart 1980/81, 147-168.
- Durkheim, Emilie. (2011). **Dini Hayatın İlkel Biçimleri**. (Çev. Fuat Aydın). Ankara: Eskiye Yayınları.

- Duru, Ziya. (2007). *Evlilik Manileri Bağlamında Akraba Evliliği. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.*
- Duymaz, Ali. (1989). **Bingöl Efsaneleri (İnceleme-Metinler)**. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Duymaz, Ali. (1998). *Dede Korkut Kitabı'nda Alplığa Geçiş ve Topluma Katılma Törenleri Üzerine Bir Değerlendirme, İkinci Uluslar arası Dede Korkut Kolokiyumu*, 21-26 Aralık 1998, Bakü/Azerbaycan.
- Duymaz, Ali. (1999). *Dede Korkut Kitabı'nda Hüner ve Erdem Kavramları Üzerine, IV. Türk Dünyası Yazarlar Kurultayı Bildirileri*, 5-6 Kasım 1998, Ankara, 187-198.
- Duymaz, Ali. (2000). *Dede Korkut Kitabı'nda Alpların Eğitimi ve Geçiş Törenleri, Uluslar arası Dede Korkut Bilgi Şöleni 19-21 Ekim 1999, Ankara*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 109-122.
- Dündar, Selahattin., Çetinkaya, Haydar. (2004). **Terekemeler (Karapapak Türkleri) Tarih, Yaşam, Halk Kültürü, Tasavvuf**. Ankara: Dündar Yayınları.
- Eberhard, Wolfram. (2000). **Çin Simgeleri Sözlüğü**. (Çev. Aykut Kazancıgil, Ayşe Bereket). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Eke, Metin. (2005). **Erzincan Folkloru**. İstanbul: Can Yayınları.
- Eker, Gülin Öğüt. (1999). *Küççe Düğününün Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi. Milli Folklor*, S. 42, Yaz, 62-65.
- Ekici, Metin. (1999). *Anadolu Sahası Köroğlu Anlatmalarında Kadın Tipler. Milli Folklor*, Kış, S. 44, 10.
- Ekici, Metin. (2011). **Somut Olmayan Kültürel Miras: Barana Dursunbey-Balikesir**. İzmir: Egetan.
- Ekici, Metin., Öger, Adem. (2007). *Türklerde "Ocak Kültü" ve Bu Kültün Alevilik İnancına Yansımaları. 2. Uluslar arası Türk Kültür Evreninde Alevilik ve Bektaşilik Bilgi Şöleni Bildiri (17-18-19 Ekim 2007) Kitabı*, C.1, 1357-1367.
- Elçin, Şükrü. (1990). **Türkiye Türkçesinde Maniler**. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Eliade, Mircea. (1991). **Kutsal ve Dindışı**. İstanbul: Gece Yayınları.
- Eliade, Mircea. (1994). **Rites and Symbols of Initiation: The Mysteries of Birth and Rebirth**. (Çev. Wilard R. Trask). Dallas: Spring Publications.
- Eliade, Mircea. (2009). **Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi**. (Çev. Ali Berktaş). Cilt II, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

- Emiroğlu, Kudret., Aydın, Suavi. (2009). **Antropoloji Sözlüğü**. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Ercilasun, Ahmet Bican., vd. (1991). **Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü**. C. 1, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Erden, Atilla., Özhan, Mevlüt., Er, Piri. (1999). **Gagauz Halk Kültürü**. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Erdentuğ Nermin. (1956). **Hal Köyünün Etnolojik Tetkiki**. Ankara: Ankara Üniversitesi DTCF Yayınları.
- Erdentuğ, Nermin. (1983). **Hal Köyünün Etnolojik Tetkiki**. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları.
- Ergin, Muharrem. (1997). **Dede Korkut Kitabı II (İndeks-Gramer)**. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ergin, Muharrem. (2003). **Orhun Abideleri**. (30. baskı). İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Ergin, Muharrem. (2004). **Dede Korkut Kitabı I**. (5. Baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ergun, Metin. (1997). **Türk Dünyası Efsanelerinde Değişme Motifi**, C. II, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ergun, Metin., Aça, Mehmet. (2005). **Tıva Kahramanlık Destanları II**. Ankara: Akçağ Yayınları, 162, 176-177, 336-337.
- Ergun, Metin., İbrahimov Gaynislam. (1996). **Başkurt Halk Destanı Ural Batır**. Ankara: Türksoy Yayınları.
- Ergun, Metin., İbrahimov, Gaynislam. (2000). **Başkurt Halk Destanları**. Ankara: Türksoy Yayınları.
- Eriksen Hylland, Thomas, Nielsen Sivert Finn. (2010). **Antropoloji Tarihi**. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Eröz, Mehmet., Güler, Ali. (1998). **Türk Ailesi**. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Ersal, Mehmet. (2011). *Alevi İnanç Sistemindeki Ritüelik Özel Terimler: Musahiplik*. **Turkish Studies**, Vol. 6/1 Winter, 1087-1110.
- Esin, Emel. (2001). **Türk Kozmolojisine Giriş**. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 119-147.
- Fidan, Süleyman. (2008). *Anadolu Folklorunda Askerlik (Adana, Gaziantep, Kayseri Örneği)*. **Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**.

- Frazer, George. (1887). **Totemism**. Edinburgh: Adam&Charles Black.
- Freud, Sigmund. (t.y.). **Totem ve Tabu**. (Çev. Aslı Gülümser). Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Gagauz Türkçesinin Sözlüğü**. (1991). (Haz. G.A. Gaydarci, E.K. Koltsa, L.A. Pokrovskaya, B. P. Tukan, Akt. Abdülmecit Doğru, İsmail Kaynak). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Gaziantep Halk Bilgisi Derlemeleri I**. (1959). Gaziantep: Gaziyurt Matbaası.
- Gılgamış Destanı**. (1998).(Çev. Muzaffer Ramazanoğlu). Cumhuriyet Yayınları.
- Gökçe, Mehmet. (1996). **Horzum Oymağından Gökçeler (Tarihi-Gelenekleri-Göreneklere)**. Denizli: Bilal Ofset.
- Gökyay, Orhan Şaik. (2000). **Dedem Korkudun Kitabı**. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Gölpınarlı, Abdülbaki. (1949). *İslam ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı ve Kaynakları*. **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, C. 11, Ekim 1949-Temmuz 1950, No. 1-4, 26-29.
- Gölpınarlı, Abdülbaki. (1995). **Manakıb-ı Hacı Bektaş-ı Veli “Vilayetname”**. Ankara: İnkılap Kitabevi.
- Gözaydın, Nevzat. (1976). *Kirvelik*. **Türk Folklor Araştırmaları Yıllığı 1975**. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi Kültür Bakanlığı MFAD Yayınları.
- Gözaydın, Nevzat. (1991). *Kına Adetleri*. **Türk Aile Ansiklopedisi, C. 2**. Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları.
- Gülensoy, Tuncer. (2007). **Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü-Etimolojik Sözlük Denemesi I-II**. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gültekin, Mustafa. (2011). *Dufad ve Barana Geleneğinin Güncel Durumu*. **Somut Olmayan Kültürel Miras: Barana Dursunbey Balıkesir**. İzmir: Egetan, 35-41.
- Güneş, Silvan. (2002). **Amasya Folkloru**. Ankara: Nokta Ofset.
- Güngör, Harun., Argunşah, Mustafa. (2002). **Gagauz Türkleri (Tarih-Dil-Folklor ve Halk Edebiyatı)**. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Gürel, Baykan. (1996). *Aile, Evlilik Türleri ve Akrabalık Yapısı Üzerine Bir Çalışma ve Kacerdoğanşalı Köyünde Monografik Bir Uygulama*. **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**.
- Gürsoy, Emine Naskali. (1999). **Altay Destanı Maaday Kara Destanı**. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

- Güvenç, Bozkurt. (1977). *Sosyal Değişme Sürecinde Aile, Akrabalık ve Soy İlişkileri, Türkiye’de Toplumsal Bilim Araştırmalarında Yaklaşımlar ve Yöntemler Semineri* (Edt. Seyfi Karabaş, Yaşar Yeşilçay). Ankara: ODTÜ Yayınları, s. 165-172.
- Güvenç, Bozkurt. (2011). **İnsan ve Kültür**. İstanbul: Boyut Yayınları.
- Hançerlioğlu, Orhan. (1997). **Ruhbilim Sözlüğü**. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Hartland, Edwin Sidney. (1909). **Primitive Paternity (The Myth of Supernatural Birth in Relation to The History The Family)**, Vol. 1, London: David Nutt.
- Herodotos. (2009). **Tarih**. (Çev. Müntekim Ökmen). İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- Hey’et, Cevat. (t.y.). **Türklerin Tarih ve Kültürüne Bir Bakış**. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Hoebel, E. Adamson. (1958). **Man in the Primitive World**. (Second Edition). New York: McGraw-Hill Book Company.
- İlbars, Zafer. (1975). *Aile Akrabalık İlişkileri ve Değişmeler Üzerine Bir Araştırma*. **Antropoloji**, S. 7, 201-206.
- İmam Cafer-i Sadık Buyruğu**. (2009). (Haz. Fuat Bozkurt). İstanbul: Kapı Yayınları.
- İnalcık, Halil. (1999). *Osmanlı Devletinin Kuruluşu Problemi*. **Doğu Batı**, S. 7, 16-19.
- İnan, Abdülkadir. (1948). *Eski Türklerde ve Folklorunda Ant, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C. VI, Nr. 4., 279-290.
- İnan, Abdülkadir. (1998). *Adaş ve Sağdıç Kelimelerinin En Eski Anlamları. Makaleler ve İncelemeler*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 295-304.
- İnan, Abdülkadir. (1998). *Eski Türklerde ve Folklorunda Ant, Makaleler ve İncelemeler*, I. Cilt, Ankara: TTK Yayınları, 317-330.
- İnan, Abdülkadir. (1998). *Göçebe Türk Boylarında Evlatlık Müesseseleriyle İlgili Gelenekler. Makaleler ve İncelemeler*, C.1, 305-316.
- İnan, Abdülkadir. (1998). **Makaleler-İncelemeler**. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- İnan, Abdülkadir. (1998). *Ongon ve Töz Kelimeleri Hakkında. Makaleler ve İncelemeler*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 268-273.
- İncil**. (2004). İstanbul: Kitab-ı Mukaddes Şirketi.
- İshak Hakkı Bey. (1997). **Balıkesir Rehberi (1920)**. Balıkesir.
- İslam Ansiklopedisi**. (1968). “Sünnet” maddesi, 113. Cüz. 242-243.

- Kafesoğlu İbrahim. (1986). **Türk Milli Kültürü**. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Kalafat Yaşar. (2006a). **Balkanlar'dan Uluğ Türkistan'a Türk Halk İnançları III-IV**, Ankara: Berikan Yayınevi.
- Kalafat Yaşar. (2007). **Balkanlar'dan Uluğ Türkistan'a Türk Halk İnançları Hazara, Karakalpak, Karapapah, Dağıstan, Nogay, Balkar/Malkar, Karaçay, Karay ve Kırımçak, Ahıska, Bulgar, Gagauz, Başkurt, Kazak ve Tatar Türkleri**, Ankara: Berikan Yayınevi.
- Kalafat, Yaşar. (2006b). **Balkanlar'dan Uluğ Türkistan'a Türk Halk İnançları V-VI**, Ankara: Berikan Yayınevi.
- Kalafat, Yaşar. (2008). **Türk Kültürlü Halklarda Türk Halk İnançları Dedem Korkut Daş Oğuz Elleri**. Ankara: Berikan Yayınevi.
- Kaliyev, S., Orazayev M., Smeyilova, M. (1994). **Kazak Halkının Salt-Dastürleri**. Almatı.
- Kaplan, Ayten. (1998). *Balıkesir Tahtacı Köyleri Kongurca ve Türkalî'de Halkbilimsel Açından Müzik Yapısının Araştırılması*. **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi**.
- Kaplan, Mehmet., Akalın, Mehmet., Bali, Muhan.(1973). **Köroğlu Destanı**. (Anlatan: Behçet Mahir). Ankara: Sevinç Matbaası.
- Kaplan, Oğuz. (2008). *Balıkesir Kongurca Köyü Tahtacı Halk Oyunları ve Düğün Geleneklerinin Değişim Kökeni*. **Yol**, S. 28, Ocak-Şubat, 77-101.
- Karriyev, B. (1983). **Geroglı Türkmen Gahrımançılık Eposu**. Moskova: Glaynia Redaktsia Vostochnoi Literatury, 34-35.
- Kaşgarlı Mahmud. (2006). **Divanü Lugat-it-Türk. I-V**. (Çev. Besim Atalay). 5. Baskı. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kaya, Haydar. (1989). **Musahiblik**. İstanbul: Engin Matbaacılık.
- Kaygusuz, İsmail. (2004). **Aleviliğin İnançsal ve Toplumsal Yol Kardeşliği Musahiplik**. İstanbul: Alev Yayınları.
- Kazak Türkçesi-Türkiye Türkçesi Sözlüğü**. (2003). (Haz. Kenan Koç, Ayabek Bayniyazov, Vehbi Başkapan). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kebekova, Batma. (1998). **Camış Bayış "El Adabiyatı" Seriyası**, 4. Tom, "Şam" Basması, Bişkek.
- Kehl-Bodrogi, Krisztina. (2003). *Türkiye'de Ritüel Akrabalık İlişkileri*. (Çev. Osman Aydemir), **Halkbilimi Araştırmaları**, 1. Kitap, Mart 2003, 121-140.
- Kelsen, Hans. (1943). **Society and Nature**. The University of Chicago Press.

- Kılıç, Filiz., Arslan, Mustafa., Bülbül, Tuncay. (2007). **Otman Baba Velayetnamesi (Tenkitli Metin)**. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Kıpçak, M. Reşit. (1968). **Balıkesir**. İstanbul.
- Kırzioğlu, Fahrettin. (1962). *Sağdıç-Soldıç Geleneğimiz*. **Orkun**, C. 1, S. 10, Kasım 1962, 11.
- Kolukırık, Suat., Saraç, Halil İbrahim. (2010). *Farklı Dini Gruplarda Kirvelik Geleneği: Sanal Akrabalığın Dönüşümü Üzerine Bir Araştırma*. **ZfWT(Zeitschrift für die Welt der Türken Journal of World of Turks)** Vol. 2, No. 1, 217-232.
- Korkmaz, M. Kürşat. (2004). *Sağdıçlık Geleneği*. **Halk Kültüründe Değişim Uluslar arası Sempozyumu Bildirileri, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kocaeli Üniversitesi Motif Halk Oyunları Eğitim ve Öğretim Vakfı 17-18-19 Aralık 2004**, Motif Vakfı Yayınları No. 5, 359-370.
- Koşay, Hamit Zübeyr. (1944). **Türkiye Düğünleri Üzerine Mukayeseli Malzeme**. Ankara: Maarif Matbaası.
- Köksal, Hasan. (1991). *Güneydoğu İllerimizde Kirvelik Geleneği*. **II. Uluslar arası Karacaoğlan ve Çukurova Halk Kültürü Sempozyumu Bildirileri**, 20-24 Kasım 1991, Adana, 497-504.
- Köprülü, Mehmet Fuat (2005). **Türk Tarih-i Dinisi**. (Haz. Metin Ergun). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Köse, Nerin. (1991). *Türk Halk Hikâyelerinde And*. **Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi**, S. VI, 172.
- Köse, Nerin. (2001). **Kazakların Gelenek-Görenekleri İle İnanç ve Pratikleri (Ata Mirasın-Gerçek Hazinen)**. Ankara: Milli Folklor Yayınları.
- Kudat, Ayşe. (1971). *Ritual Kinship in Eastern Turkey*. **Anthropological Quaterly**, Vol. 44, No. 1, pp. 37-50.
- Kudat, Ayşe. (2004). **Kirvelik Sanal Akrabalığın Dünü ve Bugünü**. Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Kum, Naci. (1944). *Cenup İllerimizde Bazı Adetler, Kirve-Kirvelik ve Kalın Alma*. **Ün**, C. 10, S. 118-119-120, Ocak-Şubat-Mart, 1655-1656.
- Kumartaşlıoğlu, Satı. (2006). **Balıkesir Masallarında Motif ve Tip Araştırması**. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Küçük, Murat. (2009). **Horasan'dan İzmir Kıyılarına Alevi Türkmenler Cemaat-i Tahtacıyan**. İstanbul: Horasan Yayınları.
- Levi-Strauss, Claude. (1994). **İrk-Tarih ve Toplum**. İstanbul: Metis Yayınları.

- Levy-Bruhl, Lucien. (2006). **İlkel İnsanda Ruh Anlayışı**. (Çev. Oğuz Adanır). İstanbul: Doğu-Batı Yayınları.
- Lindholm, Charles. (2004). **İslami Ortadoğu (Tarihsel Antropoloji)**. (Çev. Balkı Şafak). Ankara: İmge Kitabevi.
- Maden, Ahmet. (1991). *Türkiye’de Akrabalık İlişkileri ve Türleri*, **Türk Aile Ansiklopedisi**, C. 1, Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, 96-108.
- Malinowski, Bronislaw. (1927). **Sex and Repression in Savage Society**. London.
- Malinowski, Bronislaw. (1929). **The Sexual Life of Savages in North-Western Melanesia (An Ethnographic Account of Courtship, Marriage and Family Life Among the Natives of the Trobriand Islands, British New Guinea)**. London.
- Malinowski, Bronislaw. (1989). **İlkel Topumlarda Cinsellik ve Baskı**. (Çev. Hüseyin Portakal). İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.
- Malinowski, Bronislaw. (1992). **Vahşilerin Cinsel Yaşamı**. (Çev. Saadet Özkal). İstanbul: Kabalıcı Yayınları.
- Malinowski, Bronislaw. (2000). **Büyü, Bilim ve Din**. (Çev. Saadet Özkal). İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.
- McLennan, John Ferguson. (1886). **Studies in Ancient History Comprising a Reprint of Primitive Marriage**. London.
- McNeill, H. William. (1994). **Dünya Tarihi**. (Çev. Alaeddin Şenel). Ankara: İmge Yayınevi.
- Melikoff, İrene. (2009). **Uyur İdik Uyardılar**. (Çev. Turan Alptekin). İstanbul: Demos Yayınları.
- Mikov, Lyubomir. (2008). **Bulgaristan’da Alevi-Bektaşî Kültürü**. (Çev. Orlin Sabev (Orhan Salih)). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Morgan, Lewis Henry. (1994a). **Eski Toplum Ya da İnsanlığın Barbarlık Döneminden Geçerek Yabanılıktan Uygarlığa Yükselmesi Üzerine Araştırmalar I**. (Çev. Ünsal Oskay). İstanbul: Payel Yayınları.
- Morgan, Lewis Henry. (1994b). **Eski Toplum Ya da İnsanlığın Barbarlık Döneminden Geçerek Yabanılıktan Uygarlığa Yükselmesi Üzerine Araştırmalar II**. (Çev. Ünsal Oskay). İstanbul: Payel Yayınları.
- Muallim Naci. (2006). **Lûgat-ı Nâci**. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Nebiyev, Azad. (1993). **Merasimler, Adetler, Algışlar**. (Düz. Me’sude Evez Kızı), Gençlik.
- Nebiyev, Azad. (1993). **Merasimler, Adetler, Algışlar**. Gençlik.

- Noyan, Bedri. (1973). *Bektaşilikte Kadın (Evlenmek-Evlilik-Mücerretlik)*. **Türk Folklor Araştırmaları**, Mart, Y. 24, C. 14, S. 284, 6584-6587.
- Ocak, Ahmet Yaşar. (1983). **Bektaşî Menakıbnamelerinde İslam Öncesi İnanç Motifleri**. İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Ocak, Ahmet Yaşar. (1984). *Türk Halk İnançlarında ve Edebiyatında Evliya Menkabeleri*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları.
- Oğuz, Korkut. (2010). **Ege ve Marmara'da Çepni Cemi**. Balıkesir: Güneş Ofset.
- Oktürk, Şerif. (1985). **Türk Manileri Antolojisi Güldeste**, İstanbul: Kastaş A.Ş. Yayınları.
- Olçaytu, İbrahim. (2000). **Folklor Defterleri I (1907-1945) Malatya, Akçadağ-Arga, Arguvan, Darende, Adıyaman, Kahta, Samsat, Kayseri, Antakya**. (Çevrimyazı: Sadık Perinçek). Ankara: Kalan Yayınları.
- Onarlı, İsmail. (2003). **Alevilikte Cem ve Musahiplik**. İstanbul: Karacaahmet Sultan Kültür Derneği Yayınları .
- Oral, Cavit. (1948). *Çubuk Köylerinde Kardeşlik. Ülkü*, mart 1948, Seri III, 35-39.
- Ortaylı, İlber. (1980). *Anadolu'da XVI. Yüzyılda Evlilik İlişkileri Üzerine Bazı Gözlemler, Osmanlı Araştırmaları*,1, 33-40.
- Osman Nazif. (1933). *Balıkesir Civarında Aile, Komşu, Hemşeri Hukukuna Ait Bilgiler. Halk Bilgisi Haberleri*, Yıl:2, S. 20, 182-184.
- Ögel, Bahaeddin. (1988). **Dünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişme Çağları**. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- Ögel, Bahaeddin. (2003). **Türk Mitolojisi I**. (4. Baskı). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Örnek, Sedat Veyis. (2000). **100 Soruda İlkelerde Din, Büyü, Sanat ve Efsane**. (4. Baskı) İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Özarslan, Metin. (2000). *Âşık Şenlik ve Âşık Sümmâni'de Rüya Motifi Üzerine. Âşık Şenlik Sempozyumu Bildirileri 23-27 Mayıs 1997*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Özder, M. Adil. (1980). *Geleneklerimizde Dostluklar. Türk Folkloru*, Y. 1, S. 8, Mart 1980, 8.
- Özen, Kutlu. (1985). *Divriği Köylerinde Kirvelik Geleneği (Peygamber Dostluğu)*. **Folklor ve Etnografya Araştırmaları**, 239-254.
- Öztürk, Özhan. (2009). **Folklor ve Mitoloji Sözlüğü**. Ankara: Aydın Kitabevi.

- Paçacı, Esra. (2008). *Sünnette Süt Akrabalığı ve İlgili Rivayetlerin İncelenmesi*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Piroğlu, Ali Lütü. (2003). *Deliorman Alevilerinde Musahiplik “Ahirete Kadar Dostluk, Arkadaşlık”*. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Yaz 3003/26, 21-24.
- Radloff, Wilhelm. (1994). **Sibirya’dan**. (Çev. Ahmet Temir). C. II. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Reed, Evelyn. (1994). **Kadının Evrimi Anaerkil Klandan Ataerkil Aileye I**. (Çev. Şemsa Yeğın). İstanbul: Payel Yayınevi.
- Reed, Evelyn. (1995). **Kadının Evrimi Anaerkil Klandan Ataerkil Aileye II**. İstanbul: Payel Yayınevi.
- Rivers, W. H. (1914). **The History of Melanesian Society**. Cambridge University Press.
- Rivers, W.H.R. (1926). **Psychology and Ethnology**. New York: Harcourt, Brace&Company, Inc.
- Roux, Jean Paul. (1994). **Türklerin ve Moğolların Eski Dini**. (Çev. Aykut Kazancıgil). İstanbul: İşaret Yayınları.
- Roux, Jean Paul. (1999). **Eski Çağda ve Ortaçağda Altay Türklerinde Ölüm**. (Çev. Aykut Kazancıgil). İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Sagalayev, A. M., Oktyabrskaya, İ. V.(1990). **Traditsionnoe Mirovozzrenie Turkov Yujnoy Sibiri: Znak i Ritual, Nauka, Novosibirsk**.
- Sakaoğlu, Saim. (2000). **Efsane Araştırmaları**. Konya: Kömen Yayınları.
- Sakaoğlu, Saim. (2002). **Gümüşhane ve Bayburt Masalları**. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Sarıkaya, Mehmet Saffet. (2002). XIII-XVI. Asırlardaki Anadolu’da Fütüvvetnamelere Göre Dini İnanç Motifleri. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Savaştepe Köy Enstitülü Yıllar**. (2008). Yeni Kuşak Köy Enstitülüler Derneği Balıkesir Şubesi. İzmir: Yeni Kuşak Köy Enstitülüler Derneği Yayınları.
- Seyidoğlu, Bilge. (2006). **Erzurum Masalları**. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Şahin, Halil İbrahim. (2010). **Türkmen Destanları ve Destancılık Geleneği**. Konya: Kömen Yayınları.
- Şahin, Hüseyin. (1991). *Morhamam Köyünde (Malatya) Kirvelik Kurumu Gelenekleri*. **Türk Halk Kültüründen Derlemeler**. Ankara: Kültür Bakanlığı Halk Kültürünü Araştırma Dairesi Yayınları, s. 117-130.

- Şemseddin Sami. (2009). **Kâmûs-ı Türkî**. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Şenel, Alaeddin. (1982). **İkel Topluluktan Uygur Topluma Geçiş Aşamasında Ekonomik Toplumsal Düşünsel Yapıların Etkileşimi**. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Şimşek, Esmâ. (2001). **Yukarıçukurova Masallarında Motif ve Tip Araştırması**, II. Cilt, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Şimşir, Nahide. (2008). **Kazak Tarihi ve Kültürü Araştırmaları**. İstanbul: IQ Yayınları.
- Tarsus Alan Araştırmaları**. (1998). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Tavkul, Ufuk., Kalafat, Yaşar. (2003). **Karaçay-Balkarlar Tarih, Toplum ve Kültür**. Ankara: Karam Yayınları.
- Tezcan, Mahmut. (1982). *Tasavvuri Akrabalık ve Ülkemizdeki Uygulama*. **Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, C. 15, S. 1, 117-130.
- Tezcan, Mahmut. (2000). **Türk Ailesi Antropolojisi**. Ankara: İmge Kitabevi.
- Tezcan, Mahmut. (2008). **Kültürel Antropoloji Giriş**, Ankara: Maya Akademi Yayınları.
- Tezel, Naki. (2000). **Türk Halk Bilmeceleri**. İstanbul: Meb Yayınevi.
- Timur, Serim. (1972). **Türkiye’de Aile Yapısı**. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- Torun, Ali. (1998). Türk Edebiyatında Türkçe Fütüvvet-Nameler Üzerine Bir İnceleme. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Tur, Seyit Derviş. (2002). **Erkanname Aleviliğin İslam’daki Yeri ve Alevi Erkanları**. İstanbul: Can Yayınları.
- Turan, M. Orhan. (1978). *Pamukçu Köyü (Balıkesir) Folklorundan Örnekler*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum.
- Tutar, Adem. (2001). *İslam Tarihinde Hac İbadetinin Ortaya Çıkışı ve Hz. Muhammed’in Hac Emirliğini Tesis*. **Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 6, 75-86.
- Tülbentçi, Feridun Fazıl. (1977). **Türk Atasözleri ve Deyimleri**. İstanbul: İnkılap ve Aka Kitabevleri.
- Türk Dil Kurumu (1998), **Türkçe Sözlük**. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türkdoğan, Orhan. (1966). *Türklerde Kirvelik ve Sünnet Geleneği*. **Türk Kültürü Araştırmaları**, Y. III-IV-V-VI, 1966-1969.
- Türkdoğan, Orhan. (1981). *Eski Türklerde Aile ve Evlilik Sistemi*. **Türk Kültürü**, S. 222, Yıl: XIX, Eylül-Ekim 1981, 453-460.

- Türkiye Cumhuriyeti'nin 75. Yılında Balıkesir. (1999). Balıkesir.
- Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.** (2009). Cilt 36. Ankara.
- Uğurlu, Ahmet. (1995). *Alevilikte Cem ve Musahiplik*. İstanbul: Anadolu Matbaa-Ambalaj San. Tic. Ltd. Şti.
- Uzun, Enver. (2007). **İran Türk Folkloru**. Trabzon: Eser Ofset.
- Üçer, Müjgan. (1978). *Anadolu'da ve Sivas'ta Sünnet Gelenekleri ve Kirvelik*. **Sivas Folkloru**. S. 62, Mart 1978, 10-12.
- Ülkütaşır, M. Şakir. (1932). *Türklerde Ad Vermek Âdeti*. **Halk Bilgisi Haberleri**, Y. 8, S. 81, 197-198.
- Veliyev, V. (1985). **Azerbaycan Folkloru**. Bakü.
- Wells, Calvin. (1984). **İnsan ve Dünyası**. (Çev. Bozkurt Güvenç). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yasa, İbrahim. (1957). **Hasanoğlan**. Ankara: Yeni Matbaa.
- Yasa, İbrahim. (1969). **25 Yıl Sonra Hasanoğlan Köyü**. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Yazıcıoğlu Ahmed Bican. (1999). **Envarü'l Aşıkîn**. (Sadeleştiren: H. Mahmud Serdaroğlu, A. Lütfi Aydın). İstanbul: Çelik Yayınları.
- Yeni Tarama Sözlüğü**. (1983). (Düz. Cem Dilçin). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Yeşil, Hülya. (2001). *Balıkesir İli Türkali Köyü Halkbilim Ürünlerinin Derlenmesi ve Değerlendirilmesi*. **Uludağ Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi**.
- Yetişen, Rıza. (1973). *Naldöken Tahtacıları: XIX Çocuk Kırklama, Diş Buğdayı ve Duşak Kesme*. **Türk Folklor Araştırmaları**, S. 289, Ağustos, Y. 25, C. 15, 6722-6723.
- Yıldız, Harun. (2005). *Alevi-Bektaşî Geleneğinde Musahiplik*. **Süleyman Demirel Üniversitesi Uluslar arası Alevilik-Bektaşîlik Sempozyumu I Bildiriler Müzakereler**, 28-30 Eylül 2005, 123-132.
- Yıldız, Harun. (2009). *Alevi-Bektaşî Geleneğinde Musahiplik*. **Geçmişten Günümüze Alevi-Bektaşî Kültürü**. (Edt. Ahmet Yaşar Ocak). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 395-413.
- Yıldız, Naciye. (1995). **Manas Destanı (W. Radloff) ve Kırgız Kültürü ile İlgili Tespit ve Tahliller**. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Yılmaz, A. (1948). **Tahtacılarda Gelenekler**. Ankara: Ulus Basımevi.
- YoldaşOğlu, Fazıl. (2000). **Alpamış Destanı**. (Akt. Aysu Şimşek Canpolat, Aynur Öz). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.

- Yoloğlu, Güllü. (1999). **Türklerin Aile Merasimleri**. Ankara: Atatürk Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Yörükan, Yusuf Ziya. (1998). **Anadolu'da Aleviler ve Tahtaclar**. Ankara: Ötüken Yayınları.
- Yücel, İrfan. (2012). **Peygamberimizin Hayatı**. (21. baskı). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Ziya Gökalp. (1995). **Türk Medeniyeti Tarihi**. İstanbul: Toker Yayınları.
- Ziya Gökalp. (1999). **Trklğn Esasları**. (Haz. Mehmet Kaplan). İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.